

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SJUTTIOFÖRSTA BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. FEMTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMLVI

INNEHÅLL

Andersen, Harry, Universitetslektor, Köpenhamn, Runedansk ailti	248
Bergman, Gösta, Docent, Stockholm, Syssling och tremänning .	205
Carlsson, Lizzie, Fil. mag., Lund, Den äldre Västgöotalagens »til hogs»	28
Eis, Gerhard, Professor, Heidelberg, Das eddische »Traumlied»	177
Genzmer, Felix, Professor, Tübingen, Das Walkürenlied . . .	168
Gutenbrunner, Siegfried, Professor, Freiburg i. Br., Eddastudien II	14
Kiil, Vilhelm, Dr. philos., Oslo, Eilifr Godrúnarson's Þórsdrápa	89
Lie, Hallvard, Professor, Oslo, Hvor bodde Harald Hårfagre ifølge Haraldskvædi 5?	25
Lindblad, Gustaf, Professor, Stockholm, Relativ satsfogning i vårt äldsta bibelarbete. Ett bidrag till rekonstruktionen av Fornsvenska Pentateukparafrasens arketyp	46
Ljunggren, Karl Gustav, Professor, Lund, Ytterligare om termerna avledning och retrograd avledning	69
— Litteraturkrönika (1954—1955)	71
Loman, Bengt, Fil. lic., Lund, Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos framförställda attributiva bestämningar till substantiviska huvudord	218
Mattsson, Gösta, Universitetslektor, Lund, Johan Palmér † . .	249
Naert, Pierre, Docent, Lund, Åter $rn > (r)dn$ i färöiskan och isländskan	244
Neuman, Erik, Professor, Lidingö, Missförstådda ljudförändringar	187
Salberger, Evert, Universitetslektor, Lund, Versifikatoriskt om Tjurkö-brakteaten	1
Seip, Didrik Arup, Professor, Oslo, Har islandsk hatt pronomenformene <i>do</i> , <i>þo</i> , <i>to</i> för <i>þú</i> ?	172
— En rettelse til Frostatingsloven	245
Åkermalm, Åke, Lektor, Ludvika, Om termerna avledning och retrograd avledning	66
— Äldre Västgöotalagens »til hogs». Ett genmäle	246
Till red. insända skrifter	252

EVERT SALBERGER

Versifikatoriskt om Tjurkö-brakteaten.

Denna guldbrakteat (br. 75),¹ vilken förutom sin bildutsmyckning — ett starkt degenererat manshuvud över ett fyrbent djur med en egen-
domlig fågel framför — bär en välbevarad och värdefull runinskrift i den
germanska futharken, blev funnen i februari 1817 på Tjurkö vid Karls-
krona. På fyndplatsen, som ligger nära kusten, påträffades samtidigt tre
andra brakteater och ett guldmynt och några år senare fann man
ytterligare ett guldmynt. Av dessa brakteater är två, nämligen br. 76
och br. 77 — till skillnad från Tjurkö-brakteaten 1 betecknade som
Tjurkö-brakteaten 2 och 3 — försedda med inskrifter; br. 76 har inskriften
ota i äldre runor och br. 77 en inskrift med förvanskade latinska bok-
stäver; den tredje brakteaten har ingen inskrift. Av guldmynten, båda
präglade under Theodor II:s regering, bär det först funna, som är försett
med grepe, årtalet 443. Fynden gjordes i botten av vegetationslagret i en
stenig backe utan att spår av någon grav iaktogs på platsen.

Det på någon detalj när tydliga skriftbandet på br. 75 löper från
vänster till höger runt om brakteatens kant och inramar bildframställ-
ningen. Runogrammet, som inte har andra skiljetecken än två punkter
på ett ställe och tre punkter på ett annat ställe, läses enligt DR, sp. 548:

... wurterrunoranwalthakurne .. heldarkunimudiu

vilket får tydningen: »Hjald gjorde runerne på det vælske 'korn' for
Kunimund».

Om man bortser från vissa smärre skador, som vållats vid pärlkantens
pålödning, är inskriften väl bevarad, varför läsningen av de enskilda
runtecknen inte har berett några större svårigheter. Endast i två fall har
det förekommit tvekan: vid första *a*-runan i följd *walthakurne*, som

¹ DR = Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under
Medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Text, Atlas, Registre.
Kbhvn 1941—42; sp. 548.

ganska länge utlästes som l-runa¹ men som efter att von Friesen² upptäckt spår av en övre bistav nu allmänt läses som a-runa, och vid d-runan i följden **heldan**, vilken alternativt stundom läses som m-runa.³ Läsningen **walhakurne** får anses slutgiltig och **heldan** är väl att föredraga framför **helmar**.

Om enighet således i stort sett kan sägas råda ifråga om inskriftens läsning, så gäller detta däremot inte om dess läsordning. Det föreligger två möjligheter: man kan låta inskriften börja antingen vid de två punkterna och läsa:

.. **heldarkunimudiu ... wurterunoranwalhakurne**

eller vid de tre punkterna och läsa:

... **wurterunoranwalhakurne .. heldarkunimudiu**

Valet mellan de båda alternativen sammanhänger med frågan om inskriftens versifiering och skall diskuteras längre fram; avgjort sannolikaast är ur flera synpunkter att man skall börja läsningen vid de tre punkterna.

Inskriftens ordgränser är klara; runföljden: **wurterunoranwalhakurne** låter sig naturligt uppdelas: **wurte runor an walhakurne** med ett sammansatt ord **walhakurne** till slut och runföljden: **heldarkunimudiu** är att klyva: **heldan kunimudiu** med likaledes ett sammansatt ord: **kunimudiu** till slut.

Vad tydningen av de enskilda orden beträffar, kan denna sägas vara slutgiltig utom av runföljden **walhakurne**. Ordet **wurte** 'gjorde' är 3. pers. pret. ind. sing. av ett urn. **wurkian*, fnord. *yrkia*, jfr *worahto* (Tune), *wrta(a)* (Etelhem), *orte* (By) och *urti* (Sölvesborg), **runor** 'runor' är ack. plur. av en o-stam, jfr samma form **runor** (Järsberg), **-ronor** (Stentofthen), **-runar** (Björketorp), **runar** (Rök) etc., **an** 'å, på' är prep. fisl. *á* etc., jfr **ā** (Eggjum, Rök etc.) — någon äldre form **ana** på Mjöebro-stenen torde ej böra hävdas. **Heldan**, formellt nom. sing. mask. av en a-stam, torde vara ett mansnamn — det sammanställes av R. Much⁴ med ett gall. *Celtus* och

¹ DR, sp. 547 f., bibliografi.

² O. von Friesen, Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge. Uppsala 1916, s. 65, not 1.

³ S. Bugge, Bemærkninger om runeindskrifter på guldrakteater, i: Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie (1871), s. 194; O. von Friesen, Rø-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden, Uppsala 1924, s. 91 f.; id., De germanska, anglosaxiska och tyska runorna, i: Nordisk kultur, VI, Sthlm ... 1933, s. 19.

⁴ R. Much, Deutsche Stammeskunde (1905), s. 51.

av A. Noreen¹ med ett västn. *Hialdr* — och *kunimudiu* att läsa *kunimu<n>diu* med den homorgana nasalen obetecknad, jfr t. ex. *raginaku<n>do* (St. Noleby), *agilamu<n>don* (Rosseland), *widuhu<n>dar* (Himlingøje), *asmu<n>t* (Sölvesborg), formellt dat. sing. mask. av en *u*-stam har också allmänt uppfattats som mansnamn och jämförts med ags. *Cynemund*, fht. *Cunimunt*. Namnförleden *kuni-*, som torde gå tillbaka på ett äldre **kunja-* liksom *hari-* i *hariwolafn* (Stentoften), *hariwulafa* (Istaby), *hariuha* (Själlands-brakteaten) på ett äldre **harja-* jfr *aljamarkir* (Kårstad), är f. ö. knappast belagd på nordiskt område. — Vad hittills genomgått av inskriften — allt utom runföljden *walhakurne* — motsvaras tydningmässigt av: Gjorde runor(na) på - - - - Hjald åt Kunmund.

Stötestenen för tydningen har runföljden *walhakurne* varit. Flera förslag har framställts men knappast något, som förmått övertyga helt. Två huvudmeningar kan urskiljas: ett ortnamn eller en beteckning för brakteaten. Det förra alternativet förfäktades tidigast av Sophus Bugge: »Dette substantiv betegner efter min formodning ikke gjenstanden, på hvilken runerne er anbragte, men er vel navnet på stedet, hvor runmesteren boede; aldeles på samme måde nævnes på mynter stadig myntstedet i dativ styret af præpositionen *on*.»² Bugge uppfattade 'dette stedsnavn' som tydligt sammansatt: *walha-kurne*. Förleden sammanställde han riktigt med ags. *Wealh*, fht. *Walah*, fvn. *Valir*, om galler, kelter 'välskmand'. Om efterleden ville han inte uttala någon bestämd mening men tänkte sig, att den kunde stå i förbindelse med ordet *korn*. Bugges tydning vann med någon modifikation de närmaste åren allmän anslutning,³ och huvudtanken — att *walhakurne* är ett ortnamn — har långt senare hävdats på nytt, om ock i annan form. Von Grienbergers förslag,⁴ vilket går ut på att uppfatta *walhakurne* som ett ord **walh-akurne*, vars slutled skulle vara en *n*-avledning med tillhörighetssuffixet *-īna* till det också i ortnamn välkända ordet got. *akrs*, urn. **akrax*, fnord. *akr*, nsv. *åker*, och med en betydelse 'välsk åker', för dock inte fram. Ordbildningen verkar onaturlig och de förutsatta ljudprocesserna konstlade.

Dessförinnan hade den andra huvudtanken — att *walhakurne* är en

¹ A. Noreen, *Altisländische Grammatik*, 3. Aufl. (1903), s. 344.

² a. a., s. 195.

³ A. Noreen, *Altisländische Grammatik* (1884), s. 190; F. Burg, *Die älteren nordischen Runeninschriften*. (1885), s. 86 ff; L. Wimmer, *Die Runenschrift* (1887), s. 213 f.

⁴ Th. von Grienberger, *Topisches aus den urnordischen inschriften*, i: *Namn och bygd*, årg. 2 (1914), s. 66 ff.

beteckning för själva brakteaten — hävdats i ett förslag av den tyske runforskaren Rudolf Henning,¹ till vilket bl. a. Sophus Bugge² med upp-
givande av sitt eget förslag anslöt sig. Henning menade, att det **wlha-
kurne** han läste kunde stå för **w(a)lhakur(u)ne** och fattas som dat. sing.
av ett **walhakurun** 'welsche Krone' och således utgöra ett namn på före-
målet, brakteaten. I efterleden såg han ytterst lat. *corona*, som vid
inlåningen i germanska språk hade kunnat bli neutrum, liksom lat.
lucerna och *mensa* har blivit got. *lukarn* och *mes*. — Tydningen har inte
förmått övertyga och går inte fri från invändningar.³

Ett annat försök att tyda efterleden har gjorts och hävdats genom
åren av von Friesen, som tidigast återger **walhakur** med »Römertribut,
d. h. Gold, welches die Römer als Brandschatz oder Sold erlegen mussten»⁴
eller »romartribut, den brakteat, som gjorts af guld, hvilket af romarna
utbetalts som tribut åt germaner, som gjort romersk krigstjänst.»⁵ Von
Friesen anser, att **walhakorna** 'romar-säd' torde ha varit den tekniska
termen bland germanerna för skatten till »foederati», vilken utgick i säd
och guld. — Ej heller denna tydning är fastän formellt utan invändningar
helt övertygande.

Slutligen har W. Krause⁶ velat förstå **walhakur** 'välskt korn' som en
poetisk omskrivning för det guld, som germanerna fick från välska länder,
eventuellt att jämföra med kenningen *Fróða korn*=guld (Snorra Edda II,
1852, s. 429). Förklaringen är tilltalande och går väl samman med försök
som gjorts av Bugge och andra, även av Krause själv, att versifiera
inskriften. I skaldisk poesi, låt vara av enkel art och form, synes en
kenning **walhakur** 'välskt korn'=guld onekligen passa väl in. — Likväl
är tydningen osäker. Det är oklart, hur själva bilden 'välskt korn'=guld

¹ R. Henning, Die deutschen Runendenkmäler, Strassburg 1889, s. 123 f.

² S. Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer, I, s. 200 (tr. 1894); även
A. Noreen, Altisländische Grammatik, 2. Aufl. (1892), s. 264 och 3. Aufl. (1903),
s. 344; jfr Th. von Grienberger, Neue Beiträge zur Runenlehre, i: Zeitschr. f. deutsche
Philologie, Bd 39 (1907), s. 63 f.

³ Kritik av Th. von Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philologie, Bd 39 (1907),
s. 63 f.

⁴ O. von Friesen, Artikeln Runenschrift, i: Reallexikon der germanischen Alter-
tumskunde, hrsg. von J. Hoops, Bd 4 (1918—19), s. 16 skriven ca 1911; id. Runorna
i Sverige. (Fordomtita, skriftserie utg. av O. Lundberg. 1), Uppsala 1915, s. 7.

⁵ O. von Friesen, Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge, Uppsala 1916, s. 65
med not 2; senare id., Runorna i Sverige, 3 uppl. (Föreningen Urds skrifter. 14),
Uppsala 1928, s. 18; id., De germanska, anglosaxiska och tyska runorna, i: Nordisk
kultur, VI, Sthlm ... 1933, s. 19.

⁶ W. Krause, Runeninschriften im älteren Futhark (Schriften der Königsberger
Gelehrten Gesellschaft, Geisteswissenschaftliche Kl. XIII:4, (1937), s. 614.

skall fattas, och dessutom har **walhakurne** 'välskt korn' en egentlig innebörd. Om det skall förstås som en kenning för guld, måste bilden däri framstå pregnantare och den bildliga betydelsen bli mera påtaglig och otvetydig för att kunna övervinna den egentliga. — Intill dess får den yttre tydningen 'välskt korn' markera, vad vi vet om **walhakurne**.

För att återgå till de båda alternativen i fråga om läsordningen:

.. heldar kunimu<n>diu ... wurte runor an walhakurne

och:

... wurte runor an walhakurne .. heldar kunimu<n>diu

har det senare alltmer vunnit terräng och är väl numera det, som föredrages. Typiskt är på sitt vis von Friesens ställningstagande. Under en följd av år hävdade han vid olika tillfällen — 1915, 1916, 1918—19, 1928¹ — den förra läsordningen för att till synes oförmedlat och utan motivering övergå till den senare år 1933. Det har sitt intresse att efterforska orsaken till omsvängningen. Att han skulle ha påverkats av de olika försöken att versifiera inskriften, vilka utom Krauses gjordes långt före 1928 — året då hans Runorna i Sverige, 3 uppl. utkom — kan anses uteslutet; von Friesen hade föga av det fina sinne för gammalnordisk vers, som väglett runforskare som Sophus Bugge, Erik Brate, Magnus Olsen, Ivar Lindquist och Carl Marstrand. Man har i stället rätt att förmoda, att omsvängningen beror på Carl Larssons gradualavhandling Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken, I, som utkom 1931. Larsson visar i denna mot tidigare forskare,² att de fornspråkliga litterära källornas huvudregel för det finita verbets placering: på 2:a plats i satsen iakttages också i de nordiska runinskrifterna från vikingatiden, om man bortser från vissa smärre undantagskategorier. Samma verbställningsregel finner han gälla delvis även för urnordiska runinskrifter men inte genomgående. Vissa inskrifter har det finita verbet på senare plats, stundom slutställt — Larsson nämner inskrifterna från Einang, Gallehus, Tune, Tanum, Lindholm, Kragehul och Etelhem. I denna grupp — Larsson framhäver, att den synes vara i minoritet — återfinnes dock inte Tjurkö-inskriften, dit den skulle höra, om han läste:

¹ Anförd litt. i not 4 och 5 på föreg. sida.

² Johs. Lollesgaard, Syntaktiske Studier over det ældste danske Skriftsprog (før ca. 1300). Diss. Kbhvn (tr. Nykøbing) 1920; H. de Boor, Studien zur altschwedischen Syntax in den ältesten Gesetztexten und Urkunden. Germanistische Abhandlungen 55. Breslau 1922; A. Wenning, Studier över ordföljden i fornsvenskan. Lund 1930.

.. heldar kunimu<n>diu ... wurte runor an walhakurne

då det finita verbet wurte först kommer på tredje plats. Larsson torde alltså ha desavouerat sin lärares, von Friesens, vid flera tillfällen hävdade läsordning och — vågar man nog tillägga — von Friesen har tagit hänsyn till de färdiga resultaten av sin lärjunges, Larssons, ordföljdsstudier genom att två år senare (1933) hävda läsordningen:

... wurte runor an walhakurne .. heldar kunimu<n>diu

Redan flera år tidigare åberopade sig von Friesen, när det gällde ordföljdsfrågor, på muntliga förslag av Carl Larsson. I sin monografi om Rökstenen (1920), s. 64 yttrar han på tal om runföljden: **uilinisþat**, som han läser **uili_in is þat**: »— detta förslag att uppfatta den egendomliga ordföljden gör mig fil. mag. Carl Larsson». I Larssons avhandling återfinnes denna runfras, vars verbställning strider mot regeln, att det finita verbet står på 2:a plats, i undantagskategorien »C. Magiska inskrifter». Och i förordet till sin avhandling nämner Larsson, att han påbörjade sin undersökning hösten 1918.

Frågan om läsordningen på Tjurkö-brakteaten förknippades tidigt med frågan om inskriftens allitteration och versifikation. Ehuru tveksam fäste Bugge redan 1871 uppmärksamheten på möjligheten av allitteration: »Hvorvidt allitterationen

WURTE RUNOR AN WALHA-KURNE

er tilsigtet eller ei, lader sig ikke afgjøre».¹ Vad läsordningen beträffar, syntes honom wurte snarast vara det första ordet i inskriften, eftersom det har tre punkter framför sig, medan heldar endast har två, även om detta inte är avgörande. Ur ordställningssynpunkt kunde heldar ... wurte runor synas vara naturligare än wurte runor ... heldar, men att även den senare ordställningen är möjlig, torde man enligt Bugge få sluta av paralleller i vers. Han har följande exempel: *Sendi áru / allvuldr þaðan* (Helg. Hund. I, 21) och *Kvöddu síðan / Sigmundar bur // auðs ok hringa / Hundings synir* (Helg. Hund. I, 11).² Det är betecknande, att han hämtar sina ordföljdsparalleller inte från prosa utan från vers och — från Edda-posesien.

Även senare (1898) framhåller Bugge,³ att läsordningen: wurte runor an walhakurne heldar kunimudiu är möjlig, och ett av sina sista år (1905)

¹ S. Bugge, *Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie* (1871), s. 195.

² a. a., s. 192.

³ S. Bugge, *Norges Indskrifter med de ældre Runer*, I, s. 334 (tr. 1898).

går han ett steg längre. På tal om möjligheten av vers i de merendels ganska korta brakteatinskrifterna säger han till slut: »Hertil kommer Br. 25 Tjurkö-brakteaten, hvor Begyndelsen wurte runor / an walhakurne kan danne et Par Verslinjer (uagtet to Ord heldar kunimudiu, som hører til samme Sætning, følger uden at kunne høre til nogen Verslinje)». ¹ — Man har rätt att förmoda, att han låtit allitteration och versifikation influera vid valet av läsordning.

Med Bugge instämmer i fråga om allitteration och versifikation von Grienberger, ² fastän han väljer läsordningen: **heldar kunimu<n>diu wurte runor an walhakurne**. Att vers föreligger är han säker på; hans egna ord må anföras: »Dass die inschrift metrische gliederung zeige, scheint sicher und wird jetzt auch von Bugge, Bidrag 1906, s. 315 behauptet. Sie zerfällt m.e. in einen isolierten halbvers und in einen allitterierenden vollvers: *Hēldar Kūnimu(n)điu || wūrte rūnor / an *wālhakūrñē*, wogegen Bugge, der a.a.o. den text bei *wurte* beginnt, den abschnitt *Heldar* ... als prosaischen anhang betrachtet wissen wollte». Och under Resultate till samma undersökning redovisar von Grienberger helt kort om Tjurkö-inskriften: »Die inschrift ist metrisch: 1 halbvers+1 vollvers». ³ — Von Grienberger uppfattar tydligen avsnittet **heldar kunimu<n>diu** som en stavrimslös kortvers.

Ivar Lindquist versifierar i sin gradualavhandling inskriften: ⁴

wūrte rūnor an wālhakūrñe

och anmärker, att appellativet **walhakurne** fördelas på två takter, jfr **raginaku<n>do** (St. Noleby) och **wita<n>dahalaiban** (Tune). Vilken läsordning Lindquist väljer eller hur han uppfattar avsnittet **heldar kunimu<n>diu**, får vi emellertid inte veta.

Det återstår att anföra Wolfgang Krauses mening: »Der erste Teil der Inschrift scheint metrisch und stabreimend zu sein. Das Verbum finitum wurte trägt hier den Stab, weil es nachdrücklich betont am Anfang steht, wie das etwa in den eddischen Gedichten häufig der Fall ist». ⁵ Krause

¹ S. Bugge, Bidrag til Tolkning af danske og tildels svenske Indskrifter med den længere Rækkes Runer, navnlig paa Guldbrakteater, i: Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie (1905), s. 315.

² Th. von Grienberger, Neue Beiträge zur Runenlehre, i: Zeitschr. f. deutsche Philologie, Bd 39 (1907), s. 64.

³ a. a., s. 100.

⁴ I. Lindquist, Galdrar. De gamla germanska trollsångernas stil undersökt i samband med en svensk runinskrift från folkvandringstiden. (Göteborgs högskolas årsskrift XXIX:1). Göteborg 1923; s. 108.

⁵ W. Krause, a. a., s. 614.

menar vidare, att om man väljer läsordningen: **heldar kunimu<n>diu wurte runor an walhakurne** — möjligheten finns i och för sig — är hela inskriften ometrisk, eftersom verbet inte får bära rimstaven efter det framförställda subjektet. Den poetiska omskrivningen **walhakurne** 'Welschkorn' för 'Gold' finner emellertid Krause tala för att delen: **wurte runor an walhakurne** är metrisk. Fördenskull väljer han liksom det nya danska runverket läsordningen:

wurte runor an walhakurne heldar kunimu<n>diu

Vid en överblick finner man således, att sistnämnda läsordning numera föredrages och att inskriftens början — trots von Friesens tystnad — torde vara versifierad. Slutgiltigt avgjord är dock inte frågan om läsordningen, eftersom en del av inskriften: **heldar kunimu<n>diu** överlag anses vara ometrisk. Skälen för den knäsatta läsordningen är dock beaktansvärda: 1) punkterna framför **wurte** eller riktigare efter **kunimu<n>diu** är tre — om inskriften börjar vid **wurte** har ristaren förmodligen inte börjat med ett skiljetecken utan direkt med **w**-runan i **wurte**, och de tre punkterna har lämpligen tillkommit sist, delvis för att fylla överbliven plats — medan punkterna framför **heldar** eller snarare efter **walhakurne** endast är två, vidare 2) börjar läsningen även i andra brakteatinskrifter ofta just vid grepen, t. ex. på Skodborg-brakteaten, och slutligen 3) slipper man då att ha det finita verbet på 3:e plats i en inskrift på prosa, jfr von Friesens omsvängning.

Frågan om läsordningen skulle emellertid kunna avgöras, om hela inskriften ginge att versifiera. Detta har ingen försökt utom von Griemberger¹, som i avsnittet **heldar kunimu<n>diu** fann en stavrimslös 'halbvers', vilken han antog gå framför den metriska delen av inskriften. Men ingen har märkligt nog analyserat avsnittet **heldar kunimu<n>diu** för att se, om det finns någon möjlighet att metriskt knyta det till versparet: **wurte runor / an walhakurne**. Prosodiskt utgöres det av ett simplex **heldar** om två stavelser och ett compositum **kunimu<n>diu** närmast väl om fem stavelser. Naturligt tryck får tänkas ligga på såväl rotstavelsen i **heldar** som rotstavelserna i både förled och efterled av **kunimu<n>diu** — jfr ovan om **walhakurne** — alltså: **hédar kúnimú<n>diu** med inalles tre tryckstarka stavelser. Det räcker sålunda inte till ett verspar, vilket kräver fyra betonade stavelser. Man får samtidigt klart för sig, att denna stavrimslösa kortvers med sina sju stavelser, av vilka tre är tryckstarka, prosodiskt är annorlunda byggt än kortversarna: **wurte runor resp. an**

¹ a. a., s. 64.

walhakurne med sina fyra resp. fem stavelser, av vilka två är tryckstarka. Någon vanlig kortvers kan heldar kunimu<n>diu således ej heller vara. Vidare iakttagar man, att uddrunorna **h**, **k** och **m** i resp. tryckstarka stavelser ej bildar något allitterationssystem inbördes, vilket kunde ha gjort frasen till en ordinär fullrad i en ljóðaháttrhelming, under förutsättning att läsordningen varit:

wurte runor an walhakurne heldar kunimu<n>diu

Ur såväl versifikatorisk som allitterativ synpunkt — en blick på uddrunorna **w** och **r** i kortversen: **wurte runor** och uddrunorna **h**, **k** och **m** i följden: **heldar kunimu<n>diu** räcker — är läsordningen:

heldar kunimu<n>diu wurte runor an walhakurne

utesluten; någon metrisk förbindelse mellan avsnittet: **heldar kunimu<n>diu** och kortversen: **wurte runor** kan inte åstadkommas. Möjligheten att läsa **heldar kunimu<n>diu** efter versparet: **wurte runor // an walhakurne** återstår att betrakta. Enda tänkbara versifieringen är:

wúrte rúnor an wálhakúrne
héldar kúnimú<n>diu

Man påminner sig härvid, att i Eddapoesien¹ någon gång förekommer s. k. anreimung mellan fullraden och kortversarna i metrum ljóðaháttr,² t. ex. i Hávamál 80:1—3:

þát er þá réynt, er þú at rúnom spýrr,
inom réginkúnnom

Samma rimbokstav *r* går igenom såväl kortversar som fullrad³ och uppbar hela helmingens allitteration: *reynt* — *rúnom* — *reginkunnom*. Det bör påpekas, att kadensen *-kunnom*, som måste bära ictus, inte följer Bugges bekanta regel för utgången av ljóðaháttrfullraden. Exempel på brott häremot påträffas f. ö. även i normala ljóðaháttrfullrader med eget allitterationssystem, t. ex. Skírnismál 31:6—8:

ver þú sem þistill, sá er var þrunginn
í önn ofanverða!

¹ Citat ur Eddan enligt ed. Neckel³ (1936).

² E. Sievers, *Altgermanische Metrik* (1893), s. 83 f.

³ Termen fullrad bör förbehållas opariga ljóðaháttrrader med eget allitterationssystem. För versrader av typen: *inom reginkunnom* må väljas en neutral beteckning som t. ex. *c*-vers, vilken brukas i det följande.

Om man uppfattar Tjurkö-inskriftens **-mu<n>diu** som ett trestavigt i stället för ett tvåstavigt ord, låter sig detta utan vidare infoga som kadens i en ljóðaháttrfullrad.

Men i Tjurkö-inskriften finns det ingen sådan anreimung mellan kortversar och en eventuell *c*-vers i en helming arkaisk ljóðaháttr, eftersom den inte har någon genomgående allitteration. Vid en närmare granskning finner man emellertid, att uddrunorna **w** och **k** i *b*-versens båda tryckstarka stavelser: **walhakur**ne och uddrunorna **h**, **k** och **m** i de tre tryckstarka stavelserna i avsnittet: **heldar kunimu<n>diu** har en gemensam runa, nämligen en **k**-runa i orden: **walhakur**ne och **kunimu<n>diu**. Härvid är två saker att märka: dels att **k**-runan i **walhakur**ne står i *b*-versens sista tryckstarka stavelse, som vetter mot fortsättningen: **heldar kunimu<n>diu**, dels att efterleden **-kur**ne i **walhakur**ne i fråga om tryckstyrka är i full paritet med förleden **wal**ha-, jfr Ivar Lindquists analys av appellativets fördelning på två takter. Ur både Eddapoesi och runpoesi kan exempel anföras på att efterled uppbär såväl ictus som allitteration:

þó ek hitt ómk, at hér úti sé
minn bróðurbani. (Skm. 16:4–6)

síztu arma þína lagðir, ítrþvegna,
um þinn bróðurbana! (Lok. 17:4–6)

því bregðr þú nú mér, Fáfñir, at til fiarri síák
mínom feðmunom: (Fm. 8:1–3)

Här föreligger samtidigt anreimung mellan kortversar och fullrad: *Fáfñir* — *fiarri* — *feðmunom*.

þá mundu fiár, þess er Fáfñir réð,
einvaldi vera! (Fm. 38:4–6)

runa · rista · lit · rahnualltr ·
huar a × griklanti · uas · tis · forunki ·

(Kyrkstigen-blocket i Ed)¹

Härigenom synes en möjlighet öppna sig, som kan markeras:

wírte rúnor an wálhakúrne
hélðar kúnimú<n>diu

¹ Sveriges runinskrifter, utg. av Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien. Bd VI. Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av E. Wessén. H. 1. Uppsala 1940; s. 162.

I stället för anreimung med båda kortversarna skulle anreimung med endast den närmaste kortversen — *b*-versen — och *c*-versen kunna föreligga, alltså ett stavrim mellan kortversarna: *wurte*—*walha*- och ett annat mellan *b*-vers och *c*-vers: *-kurne*—*kuni*-. Rimmet mellan *-kurne*, som står ytterst i *b*-versen, och *kuni*- med endast ordet **heldar** emellan bör framträda akustiskt.

Man torde kunna differentiera termen anreimung och exemplifiera de båda rimsystemen med Háv. 80:

þat er þá reynt, er þú at rúnom spyrr,
inóm reginkunnom

resp. Tjurkö-inskriften:

wurte runor an walhakur
heldar kunimu<n>diu

Någon parallell till den senare versformen har inte kunnat framletas ur Eddapoesien, medan däremot den tämligen outforskade runpoesien synes erbjuda åtminstone en sådan i den vikingatida inskriften på Nybblestenen i Södermanland:

: *hán var : bóanti : bestr i : kili :*
rápi : sar : kuni :

Liksom i Tjurkö-inskriften finns i denna två olika rimsystem: *b*-alliteration mellan kortversarna: *boanti*-*bestr* och *k*-alliteration mellan *b*-vers och *c*-vers: *kili*-*kuni*. Kadensen *kuni* har lång penultima, jfr *reginkunnom* i Háv. 80, och uppbär dessutom mot Bugges regel stavrimmet. Det bör nämnas, att redan Erik Brate¹ tänkte sig metrisk alliteration mellan de båda orden: *kili* och *kuni*.

En annan parallell, som självaste Eduard Sievers dragit fram för metrisk analys, kan hämtas ur den fornaåldriga germanska språkkällan Heliand:

fró mīn thie gúodo, fúoto endi hándo
éndi mines hóbdes sō sámo

Till denna helming, som återfinnes i linje 4517, fogar Sievers kommentaren: »Einmal entbehrt der schluss der alliteration, wenn nicht etwa *hóbdes* und *hándo* gebunden sein sollen. Ob hier eine (an den ljóðs-

¹ E. Brate, *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, X (1887—91), s. 203. — Efter att ha påvisat versparet: *Hann var boanda / bestr i Kili* yttrar Brate: »Då *kili* börjar med *k*-, kan: *rápi sár kunni* (A 1) tänkas tillfogadt i alliteration dermed».

håtttr erinnernde) kunstform beabsichtigt ist, muss bei der geringfügigkeit des materials dahingestellt bleiben.»¹ Der Altmeister torde här ha varit inne på rätt väg; svällversens *hōbdes* har säkerligen allitterativ förbindelse med *b*-versens slutord: *hāndo*, varför dettas *h* också bör kursiveras, vilket Sievers dock underlätit. Likheten med Tjurkö-helmingen är påtaglig: *a*- och *b*-versarna har två höjningar och starkt framträdande initialrim, svällversen har tre höjningar och rimförbindelse med *b*-versens tvåstaviga slutord. — Die Geringfügigkeit des Materials består visserligen, men Heliand-exemplet står inte längre isolerat, sedan paralleller från ett — vilket bör understrykas — geografiskt angränsande språkområde kunnat påvisas. Helmingarna från Tjurkö, Nybble och Heliand antyder tillvaron av — för att något variera en term av Fritz Löffler — en primitiv underart av ljóðahátttr i urnordiskan, runsvenskan och fornsaxiskan.

Det kan tilläggas, att Sievers nalkas anförda vershelming ur Heliand från liknande utgångspunkter, som här fått ge relief åt Tjurkö-braketatens helming, nämligen anreimung mellan kortversar och svällvers (i ljóðahátttr). Exempel härpå finner Sievers i Heliand 3062:

sālig bis thū Sīmon sūno Jōnāses:
ne māhtas thū that sēlbo gihūggian

och liknande sådana i 1144, 3390, 5916, 5920 och 5975.²

Konstnärligt torde inte versformen i Heliand- och Tjurkö-helmingarna med självständig allitteration mellan *a*-vers och *b*-vers och anreimung mellan *b*-vers och *c*-vers stå tillbaka för Hávamál-helmingen med anreimung mellan kortversar och *c*-vers. I den senare finns ett rimsystem — ett rimord med samma uddljud i varje vers — som omsluter hela helmingen, i de förra två rimsystem — ett rimord i *a*-versen, två rimord i *b*-versen och ett rimord i *c*-versen; i den senare helmingen har alla tre versarna allitterativ förbindelse med varandra, i de förra har *b*-versen sådan förbindelse medelst olika rimbokstäver med såväl *a*-vers som *c*-vers, medan *a*-vers och *c*-vers inbördes saknar rimförbindelse. Kompositionellt är *c*-versen i den senare typen ännu bunden till båda kortversarna, i den förra endast till en av dem — *b*-versen. Typologiskt kan båda helmingtyperna — båda om tre versrader — betraktas som ett slags förstadier till den genuina ljóðahátttr-helmingen. Primitivast blir då Hávamál-typen med helt osjälvständig *c*-vers, därefter kommer Tjurkö- och Heliand-typen med till hälften självständig *c*-vers, medan den nor-

¹ E. Sievers, a. a., s. 164.

² E. Sievers, a. a., s. 164.

mala Edda-typen med fullt självständig c-vers med eget rimsystem = fullraden betecknar slutfasen.

Det anförda torde ha gjort sannolikt, att runinskriften på Tjurkö-brakteaten i sin helhet är versifierad och kan uppfattas som en helming i primitiv ljóðaháttr:

*wurte runor an walhakurne
heldar kunimu<n>diu*

Därmed är också frågan om inskriftens läsordning avgjord; inskriften börjar, som redan Sophus Bugge (1871) förmodade, med det spetsställda verbet i satsen: *wurte*. Men ordställningen: pred.+ack. obj.+rumsadv. +subj.+dat. obj. kan näppeligen höra prosan till — en ordföljd med predikatet på 1:a plats i satsen och subjektet först på 4:e plats med dat. obj. omedelbart efter framstår i hög grad som stiliserad. I själva verket utgör ordställningen ett starkt indicium för att hela inskriften är versifierad. När Sophus Bugge (1871) sökte ordföljdsparalleller till det spetsställda predikatet och valde att anförä sådana ur Eddapoesiens hjältekväden, träffade han intuitivt det riktiga.

Helmingen, som inramar ornamentiken på guldbrakeaten från Tjurkö, låter sig otvunget betraktas som ett litet urnordiskt hjältepoem.

SIEGFRIED GUTENBRUNNER

Eddastudien II.

Skuld helt skildi, / en Skoꝓul ǫnnor.

Auf die Nornenreihe der Völospa Str. 20:

*Urð hēto eina, / aðra Verðandi,
– skáro á skíði, – / Skuld ina þridio,*

antwortet die Walkürenaufzählung Str. 30:

*Skuld helt skildi, / en Skoꝓul ǫnnor,
Gunnr, Hildir, Gǫndul / ok Geirskoꝓul.*

Dass die erste Aufzählung mit Skuld schliesst und die zweite mit dem gleichen Namen anhebt, kann man nicht überhören, zumal die Str. 20 schon auf den Namen *valkyrior* vordeutet, wenn sie von den Nornen sagt: *þeir lif kuro alda þǫrnom*. Vielleicht heisst es eben aus diesem Grund von der zweiten Skuld, dass sie einen Schild trug: an der Waffe erkennt man die Walküre.

Die Namenwiederholung setzt voraus, dass sowohl die Norne als auch die Walküre zum festen Bestand der Überlieferung gehörten. An der zweiten Stelle wäre ja die Nennung der Skuld zu vermeiden gewesen, denn die Grimnismal 36 stellen zu Skoꝓul eine Skeggiöld, und zwar an der Spitze jener Walküren, die den Einheriern das Bier bringen — nur von solchen kann auch die Völva reden, wo es sich um die Walküren handelt, die zu den Menschen auf die Schlachtfelder kommen. Es liegt nahe zu folgern: Skuld hiess auch Skeggiöld, weil sie als Angriffswaffe eine Streitaxt, eine *skeggia*, führte.

In der Völospa — so dürfen wir das Weberschiffchen unserer Kombinationen wieder zurückfliegen lassen — kommt das Appellativum *skeggiöld* vor: in der Zeile 45, 7—8, die als kennzeichnenden Zug der *skeggiöld* und

skálmöld das Schildebrechen erwähnt. Wir erhalten so eine Korrespondenz folgender Stellen:

Völospa 45: *skeggiöld, skálmöld, / skildir ro klofnir,*
 » 30: *Skuld helt skildi, / en Skogul þnorr,*
 Grimm. 36: *Skeggiöld ok Skogul,*

und kommen damit zur Frage: brachte die Walküre Skuld-Skeggiöld zu den Menschen die *skeggiöld*, die Walküre Skogul aber die *skálmöld*? Führt jene die *skeggia*, diese eine *skálm*, ein kurzes Schwert?

Weder die *skeggia* noch die *skálm* gehören zu den Heldenwaffen der heroischen Dichtung und man wird Walküren mit solchen Waffen nicht zu den Schöpfungen aus der Zeit des hochstilisierten Walhallglaubens rechnen. Nach dem *Lexicon poeticum* kommt *skeggia* in der altnordischen Dichtung ausser der Thula IV, m nicht vor (die Prosa hat andere Wörter, wenn sie von hellebardenähnlichen Äxten spricht, z.B. *bryntröll*, s.u. S. 4). Kennzeichnend ist auch, dass *œx* in der Heldendichtung fehlt ausser *Atlamal* 41, — hier, wo es galt, den falschen Vingi niederzuschlagen, war das Arbeitsgerät des Reisenden am Platze. Der Terminus *skálm* aber hat in der Poesie eine recht charakteristische Verbreitung. In der Altschicht der *Hamdismal* 16 werden den Svanhildrächern Skalme zugeschrieben, und von daher hat sie *Gudr.* 2, 19. Aus dieser Quelle schöpfen wohl auch die *Fornaldarsagaverse* der *Hrolfssaga Kraka* 7 und der *Ketilssaga hæings* V, 9; beide Stellen legen Gewicht auf das Furchterregende der Waffe: *greniar skálm, skálm glamrandi skrápti*, sie knirscht, sie rasselt klirrend. Auch die Skaldenstellen hängen untereinander zusammen: *Kormak* nennt in der *Visa* 53 die Waffe des Gegners, den er verachtet, *ryðskálm* »Rostskalm«, und darnach sagt *Óspakr Glúmsson*: »ich zog die neugeschärfte *skálm* aus der Scheide, die ich am Bauch des Mar wetzte«, also die blanke *skálm*, die noch weiter gewetzt wird, korrespondiert der Rostskalm. Bei *Kormak* ist aber für uns hier wichtig, dass der Besitzer der *Rostskálm* der Mann der *spákona* war — wie die Walküre dem Helgi ein altes Schwert im Hügel weist. Ich glaube es wagen zu dürfen: *Kormak* parodiert die Schwertgabe der Walküre an den geliebten Helden mit der *Rostskálm* des Gatten der *spákona*, — dies vermöchte die Vermutung einer alten Walkürevorstellung, einer *Skogul* mit der *skálm*, stützen und für das 10. Jh. bezeugen, und zwar als überwunden durch die ideale Walhall- und Walküreauffassung. Weiters muss man mit der Möglichkeit rechnen, dass demgemäss auch *skálmöld* einen Walkürennamen ergab: in *Hallfreds Erfidrapa* auf *Olaf* 27 lässt sich *skálmöld hefr því valdit* besser mit dem Walkürennamen verstehen: »die *Skálmöld* hat dieses (den Tod des

Königs) verursacht«, und zur Bestätigung haben wir die Thula IV aaa 2 mit der Walküre *Skálmöld*, wenn hier nicht etwa nur die *Völospa* exzerpiert ist.

Es scheinen mir also *Skuld*, *skeggia* und *skeggiöld*, *Skogul*, *skálm* und *skálmöld* zwei zusammengehörige Begriffsreihen zu bilden. Man kommt bei etymologischer Betrachtung dieser Wörter mit zwei chiasmisch verteilten Wurzeln aus: *skel-* »schneiden, spalten« und *skag-* »spitz sein, hervorragend«.

Bei *Skogul* verwies H. Gering (Kommentar zu den Liedern der Edda 1,42) auf got. *skōhsl* »δαίμων, δαιμόνιον«, ein Wort, für das keine bessere Erklärung zu Gebote steht als die Anknüpfung an die erwähnte Wurzel *skag-*, (mit langem *-ō-* in altnord. *skōgr* »Wald« belegt); dafür spricht insbesondere das Suffix von *skōhsl*, das auch in Werkzeugnamen wie altengl. *sticels* »Stachel« vorkommt, Fr. Kluge, Nom. Stammbildungslehre³ § 98. Genau so lassen sich *Skogul* und der verschwisterte Walkürenamen *Göndul* als movierte Feminina zu dem *l*-Suffix in Werkzeugnamen bei Kluge § 89 stellen (vgl. altnord. *skokull* »Schaft, Deichsel«).

Skuld pflegt man durch altnord. *skuld* »Abgabe, Schuld, Pflicht« zu erklären, mit dem Abstraktum von *skolo* also, sodass der Eindruck einer allegorischen und demgemäss späten Benennung entsteht (Gering, Komm. 1,25). Dabei steht natürlich der Name der Norne im Vordergrund. Bei der Walküre liegt diese Ableitung ferne. Ich schlage vor, *Skuld* als Schwundstufe der Wurzel *skel* in *skálm* zu betrachten. Dentale Suffixe zeigen mhd. *schalte* »Stosstange für ein Boot«, altnord. *skiöldr* »Schild« (germ. **skelduz*), und vielleicht das nur westgermanisch belegte *Schulter*; für dies letzte Wort haben die etymologischen Wörterbücher allerdings andere Erklärungen.

Hier möchte ich auch altnord. *skuld* »Abgabe usw.« und *skolo* »sollen, werden« anschliessen. Dieser Gedanke kam mir bei der Nornencharakteristik der *Völospa*: *skáro á skíði* »sie schnitten ins Kerbholz, ins *rúnakefli*« (vgl. G. Neckel, PBB. 33, 459 ff.). Dieses Einschneiden und Kerben wurde im Germanischen auch mit *heita* bezeichnet, ein Wort, das zu lat. *caedere* gehört und erst verhältnismässig spät auf den Sinn »heissen, nennen« eingengt wurde. Wenn die Norne *Skuld* zu denen gehört, von denen gesagt wird *skáro á skíði*, so hält man ganz nahe dem Amtstitel *Schultheiss*, altengl. *scyldhæta*, langobardisch *sculdhais*. Wenn *ek veit* heisst »ich habe gesehen, ich weiss«, dann *skal* »es wurde ins Kerbholz geschnitten«, *ek skal* »ich soll«, *þat skal* »es wird sein«, *skuld* »das Eingeschnittene, die Verpflichtung«.

Das Abstraktum germ. **skuldi-* könnte im Walküren- und Nornen-

namen so gut vorliegen wie got. *ga-kusts* »Probe« in altwestgerm. *Vagda-ver-custis*, wie eine am Niederrhein verehrte Göttin hiess (Fr. Kluge, Urgermanisch S. 130, R. Much, Zs. f.d. Alt. 55, 285 ff.). Aber vollere kulturhistorische Farben kommen in die Namenerklärung, wenn man ein Nomen agentis **skulduz* »Spalter(in)« ansetzt: das wäre eine Kriegsgöttin mit der Streitaxt. Aus der Kriegsgöttin wurde demnach einerseits die Walküre, anderseits Hand in Hand mit dem Aufkommen des Runenritzens und mit der Ausbildung einer entsprechenden Nornenvorstellung die Norne Skuld, deren Name später nach **skuldi-* »Verpflichtung« gedeutet wurde. Da nun im Gotischen neben der Kompositionsform *ga-kusts* (germ. **ga-kusti-*) die einfache Form *kustus* steht, wäre eine fugenlose Entwicklung denkbar: 1) **Skulduz* »Spalterin« als Kriegsgöttin, 2) **Hari-skuldiz* »Heer-Skuld« neben **Laga-skuldiz* »Schicksals-Skuld«, 3) **Skulduz* Walküre, **Skuldiz* Norne.

Die Göttin mit der Axt, **Skuld *með *skeggio*, die wir so erschliessen, gehört zu den religionsgeschichtlichen Seltenheiten, denn nur in der kretisch-mykenischen Kultur kennt man das Axtsymbol in Verbindung mit dem Kult einer Göttin (Jan de Vries, Altgerm. Religionsgeschichte 1,120). Im germanischen Bereich fand ich bisher nur zwei Anknüpfungspunkte. Den Kult-Typus Odin und die Walküren, Mars Thingsus und die Alaisiagen vertreten auf nordischem Boden auch Thor und Thorgerd Hølgabrúdr mit Irpa; sie werden um Sieg angerufen und man zählt auf ihre Hilfe in der Schlacht. Thors Walküren, die Helferinnen des Hammer- und Axtgottes, konnte man sich vielleicht mit der Axt in der Hand vorstellen: die Walküre Skuld wäre also demnach aus dem Kreis des Donnergotts gekommen. In die gleiche Richtung würde die andere Spur weisen: wenn man die rheingermanische Göttin *Hari-mella*, welche man durch eine Inschrift aus Birrens am Hadrianswall kennt (CIL 7,1065), anders als es bisher geschah (vgl. meine Germ. Götternamen der antiken Inschriften S. 100), mit Thors Hammer *Miðllnir* verbände (dabei könnte die etymologische Erklärung durch *miall-hvit* »weiss wie frischer Schnee, d.i. *miðll*« bestehen bleiben — *Hari-mella* »blitzendes Verheeren«, *Miðllnir* die Blitzwaffe). Doch das sind Möglichkeiten, für welche eine Bestätigung vorläufig fehlt.

Deutlicher lässt sich das Wirken der Walküre erkennen: man darf es sich nach der Art des *berserksgangr* vorstellen, der den Kveldulf mit der Axt *bryntröll* »Brünnen-Troll« in der Hand befahl, Egilssaga 27: »und als Kveldulf wieder zum hinteren Oberdeck kam, da schwang er das *bryntröll* hoch und hieb den Hallvard durch Helm und Haupt, und die Waffe drang ein bis zum Schaft: er riss die Waffe so heftig zurück, dass er den Hallvard

in die Höhe hob und über Bord schleuderte«. Ein solches Kampfbild suche ich hinter den Namen *Skuld* »Spalterin« und *Skeggiöld* »Beilzeit«.

Der Schild hatte in einem solchen Kampf keinen grossen Wert, denn er konnte nicht so fest und schwer gemacht werden, um gegen die Wucht einer Axt zu schützen. *Skuld helt skildi* scheint demnach keine Formel von alter Tradition zu sein — oder ist es gerade umgekehrt? »Skuld, halt den Schild!« war ein Wunsch und Anruf, der in einer Lage am Platze war, wo nach menschlichem Ermessen der Schild wenig half und man die göttliche Kennerin der feindlichen Kampfweise herbeirief, um parieren zu helfen. Der Imperativ **Skuld*, **halt *skildi!* wäre demnach die Vorstufe der Merkformel *Skuld helt skildi*, — sei es als ein Stossgebet, sei es als eine Art *barditus*-Vers.

Wie steht es nun mit der *skálm*-Walküre *Sköggul*? Ihre Waffe steht zwischen dem Langschwert und der Sichel, und man könnte so auf die Vorstellung vom Tod als Schnitter kommen, aber näher liegt und aufschlussreicher ist zunächst, dass die *skálm* an Hiebmesser erinnert, wie man es beim Schnaiteln von Laubfutter verwendet — die *skálm* könnte hierzu dienen, man könnte sie vielfach im Niederwaldbetrieb gebrauchen und ferner auch bei der Herstellung von Verhau und Verhack (s. R. Much, *Teuthonista* 11,39 ff.). Wir kommen damit auf die Zusammenhänge zwischen dem Niederwaldbetrieb und weitverbreiteten Vorstellungen und Riten der Lebenserneuerung, worüber Jost Trier in der Abhandlung »Holz« (1952) S. 109 ff. und 136 ff. gehandelt hat.

Die *Sköggul* erhält also freundlichere Züge, denn ihre Waffe gibt neuem Wachsen Raum. Sie muss in vorliterarischer Zeit eine grosse Rolle gespielt haben; das Trollweib mit der *skálm* in der einen Hand, mit Reisig (also Niederwald-Beziehung) oder einem Trog, wie man ihn zum Schlachten hatte, in der andern (oder auch, wie Laxd. 48, mit Reisig und Trog zugleich) gehört zur Sagamythologie, s. J. Fritzner, *Ordbog* 3,278, — dies scheint eine herabgesunkene Vorstellung, wie umgekehrt zu Walhall die gehobene, heroisch gefärbte Walkürenrolle gehört: *Göndul ok Sköggul sendi Gautatýr, at kíósa of konunga* (Hakonarmal 1). Ich frage mich, ob man auch bei den Nornen, wo wir eine zweite *Skuld* fanden, noch ein Gegenbild der *Sköggul* suchen dürfen. Es müsste wohl, da Urdr gewiss von alters eine Schicksalsmacht war, die *Verdandi* sein. Schon der Name »Werdende« klingt nach den erwähnten Untersuchungen Triers bedeutungsvoller: er könnte mit »werden« auf die Regeneration des Baums hinweisen.

Wir haben in *Verdandi* einen Namen vor uns, bei dem es zu nichts führt, wenn man die allgemeine Bedeutung des Stammworts zur Grundlage der Deutung macht. Dieses Verfahren brachte die bisherige Unter-

schätzung des Namens nach Alter und Gewicht mit sich; er erschien als ein Produkt einer systematisierenden Spätzeit. Es kommt darauf an, *Verðandi* mit einem Text zu verbinden, welcher nicht nur *verða* in passender Bedeutung belegt, sondern zu den Grundlagen der Namenbildung gehört.

Diese Grundlage lässt sich bei *Verðandi* durch eine genauere Deutung einiger Wörter in den Balderstrophen der *Völospa* blosslegen. In Str. 31 heisst es von der Todeswaffe *mistilteinn*, dass sie hoch über dem Felde — also auf einem Baum — wächst, und dann weiter in 32:

*Varð af þeim meði, | er mér syndiz,
harmflaug hættlig: | Höðr nam skióta.*

Man interpretiert diese Stelle jetzt so, dass *meði* auf *mistilteinn* geht (was notwendig wird, wenn man weiterhin *er mér syndiz* »der schlank schien« herstellt, aber offenbar hat Neckel recht, wenn er *mér* »mir« stehen lässt: »der mir erschien, den ich sah«) und nimmt *verða af* im Sinne einer Metamorphose: »es wurde aus dem *meið* ... das gefährliche Todesgeschoss« (*harm* »Leid, das man rächen muss«). Es erscheint mir aber nun doch gewagt, *meði* in übertragenem Sinn zu nehmen. Bleiben wir bei »Baumstamm«, so haben wir in *varð af þeim meði* ... *harmflaug* den Sinn; »es kam, es wuchs aus dem Baumstamm ... das Todesgeschoss«. Ursprünglich mochte man hierbei an einen Loden des Lebensbaums oder des Weltbaums gedacht haben, später an die Mistel als einen falschen Loden. *Verðandi* wäre also die Herrin des Lodenausschlags.

Man kann das Naturbild des Mythos noch konkreter fassen. *Vollom hæri* »höher als das Gefild, auf einem sehr hohen Baum« zeigt, dass man die Mistel kannte, die vorzugsweise oder fast nur auf hochgewachsenen Bäumen vorkommt. Daher ist die Vorstufe des echten Lodens am Lebens- oder Weltbaum so vorzustellen, dass der Stamm seiner Äste beraubt wurde, wie es bei der Laubfutttergewinnung geschieht, nicht dicht über dem Boden abgeschnitten oder abgehauen. Bei Loden zur Futtergewinnung erhält man keine Speerschäfte, ja kaum Pfeilschäfte — anders beim Fällen des Baumes, wobei gutes Schaftholz erzielt wird. Dies war das Unrichtige bzw. Unerwartete der ursprünglichen Fassung: dass ein Loden aus der Futterlaubgewinnung — noch dazu von einer Eiche etwa, wenn man an die Ziege *Heidrún* von *Walhall* denkt, — dem *Höd* in die Hand gegeben wurde. Der Gedanke an Speerschäfte war eines der Motive, die beim Weltbaum auf die Esche hinlenkten; ein zweites der Brunnen der *Urd*, weil die Esche ein Baum der *Bachufer* ist, der dritte die Eignung der Eschenzweige für die Stäbchen des *Runenorakels*, denn die Abflachung

der Zweige an der Stelle des Blattansatzes bietet eine ebene Fläche für das Runenzeichen und ausserdem die Gewähr, dass keine Zweifelsfälle beim Lesen der geworfenen Stäbe entstanden, weil die Abflachung nur zwei Möglichkeiten der Ruhelage zulässt. Wir haben wieder einen Beleg für die Akribie der Naturanschauung in volkstümlicher Überlieferung. Für den Mythos glaube ich aus diesen Umständen schliessen zu dürfen, dass *mistilteinn* vom Weltbaum, und das heisst im Bereich unserer westnordischen Überlieferung, von der Esche Yggdrasill kam.

Als Gesamtbild ergibt sich aus dem Gesagten, dass die zwei Nornen ausser Urd (*Völospa* Str. 20) und die zwei ersten Walküren (Str. 30) sich spiegelbildlich entsprechen:

Nornen:	Walküren:	
<i>Verðandi</i>	} <i>Skogul-Skálmoð</i> *brá skálm,
	}	<i>skáro á skíði</i>
<i>Skuld</i>	} <i>Skuld-Skeggiöld</i> *brá *skeggio.
		} *heldo skildi

Diese Verknüpfungen würden mir sehr gewagt erscheinen, wenn wir nicht die Ausgangsvorstellung durch altgermanische Zeugnisse kennen:

Alaisiagae:

Mars Thingsus — *Beda et Fimmilena* (altfries. *bod-* und *þimelþing*), vorher: *Himmels-gott — *Baudihillia et Friagabis*, »Gebietlerin Hild« und »lieb-werte Geberin«.

Diese paarweise auftretenden Alaisiagen kennen wir von lateinischen Widmungen germanischer Soldaten am Hadrianswall in England — die Stifter stammten aus Landschaften östlich vom Niederrhein (vgl. meine Germ. Götternamen der antiken Inschriften S. 24 ff.). Im vorliegenden Zusammenhang ist vor allem die Polarität der Bedeutung in *Baudihillia-Friagabis* wichtig: auf Schlacht und Ernte zielen diese Namen der Gottesbegleiterinnen, die man wegen Mars Thingsus dem alten Himmels-gott zuschreiben muss.

Wir erhalten demgemäss nun zwei viergliedrige Gleichungen:

I. Kampfdämon	II. Dämon des	
mit der	Regenerationskults	
Streitaxt:	mit dem Hiebmesser:	
<i>Baudihillia</i>	<i>Friagabis</i>	als Alaisiagen,
= <i>Beda</i>	= <i>Fimmilena</i>	» » sub specie
		<i>iurisdictionis</i> ,
<i>Skuld/Skeggiöld</i>	<i>Skogul/Skálmoð</i>	als Walküren,
<i>Skuld</i>	<i>Verðandi</i>	als Nornen.

Skaldenstellen des 10. Jh.s scheinen eine gewisse Bestätigung zu bringen, denn sie werden auf dem Boden der hier vorgelegten Hypothese lebensvoller, und einmal wird ein bisher für verderbt gehaltenes Wort sachlich gerechtfertigt.

Skögul und das Adjektiv *fimr* »rasch, geschickt« — das ist das Wort, das am ehesten in *Fimmilena* steckt, — sind bei Holmgöngu-Bersi in der 1. Visa miteinander verbunden:

*skora mun Sköglar fúra
skialdveðrs reginn aldri
— vér bórum hlut hæra —
hríðfimr á mik síðan.*

So lautet der Text bei E. A. Kock, Den norsk-isländska skaldediktningen 1,51 mit Herstellung von *fúra* statt des handschriftlichen *dýra*. Finnur Jónsson schlug zweifelnd *reyrs* vor. Man kann aber auch mit *dýra* auskommen.

Sköguls dýra hríð wäre »Unwetter der Hirsche der Skögul«, worin »Hirsch der Skögul« für Schwert stehen muss. Die skaldische Transposition beruht darauf, dass Hirsche das Laub von den Bäumen fressen (in die Mythologie eingebaut Grimm. 33 und 35: *hirtir ero fjórir, þeirs ... gaghalsir gnaga; ... Askir Yggdrasil drýgir erfíði meira en menn viti: higrtr bitr ofan*), wie das Hiebmesser, die *skálm* der Skögul.

Diese Kenning ist mit *fimr* zum Epitheton von *skialdveðrs reginn* »Gott des Schildwetters« verknüpft: »Fordern wird mich niemals mehr (zum Holmgang) Schildwetters Gott, der rasch ist im Unwetter der Skögulhirsche«. Ich denke, man darf folgern: wie der Krieger im Unwetter der Skögulhirsche *fimr* sein muss, so war die Skögul selbst — nach der Regel *similia similibus* — *fim* in der Schlacht.

Als ein weiterer Brückenpfeiler zwischen den Walküren und den Alasiagen kommt der Schwertname *Laufi* in Frage. Er klingt wie eine Kurzform für **lauf-skálm* o.ä., »Hiebmesser für die Laubheugewinnung (alt-norw. *laufhogg*)«. Laufi war das Schwert des Þóðvar Bjarki, gehört also zu einer Sage, welche in Dänemark daheim ist und wahrscheinlich vor-dänischen Ursprungs ist.¹

¹ Saxo Grammaticus hat zwei Namen für Þóðvars Schwert im Kampf mit Agnar: in der Prosa (Holder pag. 56) altdän. *Løvi*=altisl. *Laufi*, in den Versen (pag. 64) *Snyrtir*. Damit ist vorausgesetzt, dass spätestens im 12. Jh. *Laufi* nach isl. *lauf* »laubförmiger Schmuck« gedeutet wurde (S. Blöndal, Islandsk-dansk ordbog S. 477 unter *lauf* 3), sodass der Name mit der Schwertbezeichnung *snyrtir* »geschmückt,

Das erste, verlässlich alte Zeugnis für *Laufi* steht in Bersis Visa 11:

*Troll hafi líf, ef laufa
lítak aldrigi bitran!*

»Zum Satan mit dem Leben, wenn ich kein scharfes Schwert mehr sehen soll!«. Die Verbindung *líf-Laufi* hat auch der Zeitgenosse des Bersi, Einar skálaglamm, in dem wohl etwas jüngeren Gedicht Vellekla Str. 11:

*ok hald-Víðurr hólða
haffaxa lét vaxa
Laufa veðr at lífum
lífkold, ...*

»und der Steuer-Vidurr der Meeresrosse liess lebenskalten Sturm des Laufi anschwellen gegen das Leben der Männer«. *Lífkold veðr at lífum* »lebenskaltes Wetter gegen das Leben« spielt auf Líf und Lífthrasir an, die sich im Fimbulwinter zu bergen wissen, Vafpr. 44—45:

44 *hvat lífir manna, | þá er inn mæra líðr
fimbulvetr með firom?*
45 *Líf ok Lífþrasir, | en þau leynaz muno
í holti Hoddmímis.*

Einars Kenning erhält dadurch Weltuntergangsstimmung: und *Laufi* — **laufskálm* — *skálmöld* stimmen ein.

Auch Bersi hat etwas davon, in seiner 10. Visa, worin er sich des Sieges über Thorarin und dessen drei Söhne Lopt, Alf und Skopti rühmt:

*lífspell biðo lýðir:
Loptr hné, Álfr ok Skopti,*

»Lebensverwirknis erlauerten sich die Leute: Lopt sank hin, Álfr und Skopti«. Natürlich könnte *lífspell* an und für sich ohne den Gedanken an die zitierte Fimbulvetr-Überlieferung gebraucht werden, aber vorher sagt Bersi:

*fell fyr fræða spilli
framm Þórarinn rammi*

blank«, ungefähr gleichbedeutend schien (die Bildungen auf *-ir* sind nicht durchwegs nomina agentis, sondern z.T. bloss Substantivierungen). In der erhaltenen altnordischen Dichtung kommt *snyrtír* »Schwert« nur im Hattalýkill 34a und 30a vor, also gegen die Mitte des 12. Jh.s, — an der ersten Stelle mit Kommentar:

*sökniartar skar snyrtír
— sverð nefnik svá — ferdír.*

»es fiel nach vorwärts Thorarin der Starke unter den Streichen dessen, der die *fræði* zu Schanden macht«. Hier deutet man jetzt *fræða spillir*, womit der Dichter sich selbst bezeichnet, als Bescheidenheitsphrase: »Verderber der Gedichte, schlechter Dichter«. Es handelt sich aber vielmehr darum, dass Bersi die Prophezeiung zu Schanden werden lässt, dass sich ein Menschenpaar im *lifspell* des Fimbulvetr retten wird: diese Prophezeiung kam dem Thorarinn und dessen Söhnen nicht zu gute. Man muss also übersetzen: »es fiel nach vorwärts Thorarinn der Starke: durch mich, der ihm die Verheissung einer Errettung aus den Weltuntergangsgewittern, die ich erregte, zerschlug«.

Diese Hypothese darf sich auf einen Nachahmer des Bersi berufen, der aus dessen Strophen 10 und 11 seinen Drapaschmuck zusammenzog, auf Björn krepphendi um 1100, Str. 9:

*Lifspelli réð Laufa
lundr ...
... Huga ins prúða,*

»Den Tod des Hugi des Prächtigen verursachte der Baum des Laufi«. Hier haben wir nun, etwa ein Jahrhundert nach der Lebenszeit des Bersi und des Einarr, die nach Regeln aus den *disiecta membra* mythologischer Anschauung gebaute Kenning. Doch hat Björn den Verdienst, dass er uns eine alte Interpretation des Bersi überliefert, denn doch nicht ganz von ungefähr entnahm er der einen Strophe *lifspell*, der andern *Laufi*: ich denke, er wusste noch um die Zusammengehörigkeit dieser Begriffe, hielt es aber nicht für nötig, ein wohlgegliedertes, abgerundetes Bild hervorzurufen, — nun genügten die Elemente, die sich, anschaulich genommen, widersprechen würden, denn *Laufa lundr* kann hier nur noch »Schwertbaum« heissen, nicht »Baum (oder Hain) des Laub-Hiebmessers«.

Holmgöngu-Bersi hat für unser Thema noch durch seine persönliche Art Bedeutung. Er ist ein gewichtiger Zeuge für altkulturelle Art im isländischen Geistesleben. Finnur Jónsson hob seine Kämpennatur hervor (Den oldnorske og oldisl. litteraturs hist.¹ 1,506), Felix Niedner erkannte »die Einheitlichkeit seines Lebens und seiner Dichtung« (Thule 9,14 f.). In diesen Zügen scheint es mir begründet, dass bei ihm etwas von der Bahn sichtbar wird, die von den Alaisiagen zu den Walküren führt. Bersi steht dem Reckentum eines Hildebrand nahe: beide zählen im Alter die *-zig*-Männer, die sie gefällt haben (Bersi Str. 11, Hildebrands Sterbelied Str. 3). Bersi hat im Jahrhundert des glänzenden heroischen Walhallkults eine Walkürevorstellung mit urtümlichen Zügen, Hildebrand ruft nach der Bekehrung noch: *Waltant got, wê-wurt skihit*. Offenbar gehörte die

Reckenzeichnung zu den realistischen Seiten der Heldendichtung, die freilich anderwärts, vor allem mit Starkad, ins Mythische aufgetürmt wurde.

Aber auch zur Heldendichtung selbst scheint die Skuld-Skögul-Schicht beigetragen zu haben: zu Bjarki, der das Schwert Laufi hat, tritt die Kampfreizerin Skuld, die Halbschwester des Hrólfr kraki. Die Saga nennt die Skuld eine Frau mit dem Sinn der Skjöldunge — *Skuld helt skildi* (Hrólfs s. kr. 33). Auch sonst spart die Hrólfs saga nicht die mythologischen Farben und manches sieht höchst altertümlich aus, so, wenn der Eber nicht kommen kann, solange der Bär im Felde steht. Aber eben diese Dinge, Tierglaube und Verwandlungsriten, führen auf einen Boden, auf dem die Dämonie der Götterbegleiterinnen nicht erwachsen ist. Es handelt sich bei diesen weiblichen Trabanten um die Dämonie des Seelenlebens, die durch das Auftreten des Weibes in eigentlich männlichen Bereichen entflammt wird, und um die Dämonie des Intellekts, die mit der Schaffung von Werkzeugen, von Waffen und Gerät aufsteht.

Berichtigung
zu Arkiv 70,61.

Nach dem Zitat aus Völþspa 11 sind zwei Zeilen und die ersten vier Wörter der dritten Zeile zu tilgen. Es soll also heissen:

Austri ok Vestri, / Alþjófr, Dvalinn,

d.i. »Vollmond und Neumond, Nord und Süd« — usw.

Korrektur-Zusatz: Nicht mehr berücksichtigen konnte ich Eduard Neumann, Das Schicksal in der Edda, I. Bd. Der Schicksalsbegriff in der Edda (Beiträge zur deutschen Philologie, Bd. 7, (Gießen, 1955), worin ein Werde-Schicksalsdenken und ein Macht-Schicksalsdenken unterschieden werden.

HALLVARD LIE

Hvor bodde Harald Hårfagre ifølge Haraldskvæði 5?

Kunna hugðak þik konung,
þanns »a kvinnum» býr,
dróttin Nordmanna,
djúpum ræðr hann kjølum,
roðnum røngum
ok rauðum skjöldum,
tjörguðum órum
ok tjöldum drifnum.

Linje 2 i denne strofen har voldt filologene adskillig hodebry. Hva skjuler seg i dette »a kvinnum (v. l. kymnum)»? Alle tidligere tolkere (på én nær) har gått ut fra som gitt at det her måtte skjule seg et *stedsnavn*, siden der tales om at kongen »bor» (*býr*) der. Men det leie ved saken er at noe sted som heter »Kvinnar» eller »Kymnar» ikke eksisterer i Norge og ikke kan påvises noensinne å ha eksistert heller. Magnus Olsen har derfor ment (*Maal og Minne* 1913, s. 66 ff.) at det her måtte foreligge en tekstforvanskning: at »a kvinnum» sto for et oppr. *i Kørmtu*. Sophus Bugge foreleste over Haraldskvæði i 1904, og ifølge Magnus Olsen (anf. st.) skal han da ha avvist tanken på at det her forelå et stedsnavn, og tolket linjen slik: *þanns á kynjum býr*: han »som på en vidunderlig eller overnaturlig måte har bør.» Det betenkelige ved denne tolkningen har Magnus Olsen gjort oppmerksom på, og det er derfor ingen grunn til å drøfte den nærmere her. Men selvom Bugges tolkning som helhet ikke lar seg opprettholde, har den gamle mester etter mitt skjønn likevel vært ledet av en sikker teft av hva det egentlig dreiet seg om i den foreliggende tekst. Han har ant at det var noe angående *seilas* og *skip* skalden her ville ha uttrykt, og det må være strofens (og diktavsnittets) innhold som helhet som har ledet hans tanker i denne retning. Hele denne strofen og likeså den føl-

gende kretser jo om *sjøkrigeren*. Det er ikke den mektige enekonge som rår over landet og folket vi hører om i disse strofene; det er først senere vi møter *ham*. Her i str. 5 og 6 er det den hardbarkete, sjøsalte flåtehøvdingen vi hører om, han som rår over »dype kjøler, rødfargete spanter, røde skjold, tjerete årer og skumstenkte skipstjeld.» Og i hvilken grad denne kongen er knyttet til livet tilsjøs, får vi det mest levende inntrykk av i str. 6, der vi hører at han til og med vil »drikke jul» ute (på skipene). Var det noen gang hugen på bofast hjemmeliv var sterk, måtte det vel være i julen; men denne nordmannadrotten vil altså helst være ombord og drive og slåss også *da*: *Úti vill jól drekka | ef skal einn ráða, | fylkir enn framlyndi ...* Ville det ikke ha virket litt besynderlig, likefrem som litt av en selvmotsigelse, om skalden som innledning til denne sjøkriger-skildringen uttrykkelig skulle ha fremhevet at kongen *bodde* på en bestemt navngitt gard *i land*? Hele den følgende skildring går jo som nevnt ut på å vise at det egentlig var *ombord* han »bodde», og ville »bo». Efter disse betraktninger kommer man uvilkårlig til å lete efter noe som kan smake av *skip* også i »kvinnum», og har man først fått penset tanken inn på dette spor, er det lett gjort å komme til et plausibelt resultat. Efter min mening er »a kvinnum» en svak forvanskning av *á knúum*: »på skipene»; *knúi* (m.) forekommer som skipsheite i en pula i SnE. Hva ordet »egentlig» betyr, er ikke godt å si med bestemthet; men det har åpenbart sammenheng med verbet *knýja*: »knuge; utføre med kraft; bearbeide kraftig» (jfr. *ormr knýr unnir*, Vqlusp. 50). *Knúi* kunne da bli: »et fartøy med kraft og fart i», »et fartøy som *knýr unnir*», »en hurtigseiler». Ordet passer godt inn i Torbjørns språkstil som helhet. Det er noe friskt, nyskapende, en dragning mot det litt aparte i ordbruken som gir stilen i Haraldskvædi dens særpreg. (F. eks. *feima* (O. v. Friesens konjunktur), str. 2, om valkyrjen; *vínbjörg*, str. 2; *hyrna*, str. 4, i betydning. »nebb»; *austkylfur*, str. 11, »austlurkene» (om Haralds motstandere); *Holmrýggjar*, str. 14, »Holmkvinnene» o: »kvinnene på holmene [i Rogaland].) At *knúum* måtte volde avskriverne vanskeligheter er lett å forstå. I vanlig norrøn minuskelskrift ville jo ordet få form av en k+en rekke på det nærmeste helt like vertikale streker, som ga plass for en mangfoldighet av mulige lesemåter. Og i forkortet form ville ordet selvsagt ikke være lettere å komme ut av det med. *Fonetisk* har ordet en klar profil, *grafisk* derimot mister det nesten helt ansikt, blir utvisket til ugjenkjennelighet. — Metrisk sett er *á knúum* i korteste laget (linjens rytmeform blir: $\neg x \cup x \neg$), men Torbjørns versbehandling i Haraldskvædi er i det hele tatt meget suveren, så det er ingen grunn til å legge noen særlig vekt på dette forholdet. Helt »korrekt» ville verslinjen blitt om man kunne regne med at Torbjørn

hadde' brukt den »falske» formen *knúnum* (altså med innskutt analogisk n, slik som vanlig skjer i typiske skaldeord som *gumnum*, *flotnum* osv.). Ordet *ánasótt* (av *ái*?) kunne vel anføres som støtte for et event. *knúna*, gen. pl., og derav analog. *knúnum*. Med denne formen ville man også komme nesten helt inn til skriftbildet »kvinnum»; det ble da bare en eneste »strek» som skilte.

LIZZIE CARLSSON

Den äldre Västgöotalagens »til hogs».

Få bestämmelser i de svenska landskapslagarnas straffrätt ha varit föremål för så mycken uppmärksamhet från forskningens sida som den äldre Västgöotalagens föreskrifter i Tjuvabalken 3 om hur det skulle förfaras med tjuv, som på tinget överbevisats om full tjuvnad. Genom sin allitteration och sin utpräglad rytmiska utformning bär lagbudet vittnesbörd om hög ålder och är på grund av sitt innehåll av den största betydelse för belysande av tjuvens ställning i fornnordisk rätt.

Nu senast har Åke Åkermalm i denna tidskrift (1954, s. 178 ff.) publicerat en undersökning rörande tolkningen av uttrycket »til hogs» i det ovannämnda lagrummet. Han kommer därvid också in på ett tolkningsförslag, som jag för mer än tjugo år sedan lade fram i tidskriften *Rig* (1934, s. 134). Denna min uppsats behandlade emellertid ett annat ämne, de medeltida skamstraffen och deras förekomst i svensk rättspraxis, och det var endast i förbigående jag kom in på ovannämnda problem. Resultatet blev därför endast en not med en av dessa förhållanden framtvingad knapphändig formulering. Det har emellertid sedan länge varit min avsikt att återkomma till saken. Tiden härför synes nu vara inne, bl. a. av det skälet, att Åkermalm på en punkt felaktigt återgivit min framställning.¹

Enligt Vgl I Tj.b. 3 skulle den på bar gärning ertappade tjuven bakbindas och tillsammans med tjuvgodset föras till tinget. Där skulle två män vittna, att han var sann tjuv, och tolv män svära, att han var full tjuv och därför värd att låta sitt liv. Lagen fortsätter:

¹ I fråga om den tidigare diskussionen i ämnet hänvisas till Holmbäck-Wessén, Svenska landskapslagar, Äldre Västgöotalagen, s. 167 ff. samt Åkermalms i texten citerade uppsats. — Det grundläggande arbetet rörande det germanska dödsstraffssystemet är Karl v. Amira, Die germanischen Todesstrafen, München 1922, cit. Amira.

Sipen skal han dömæ
 til hogs ok til hangæ
 til draps ok til döþæ
 til torff ok til tiæru
 vgildæn firi arvæ ok æftimælende
 sva firi kiurky sum firi /k/onungæ

Vad man i första hand måste ta fasta på är den ledning man kan få av lagrummets egna ord, sammanställda med parallelltexten i Mandr.b. 8. Där får man ytterligare en upplysning: det stulnas värde skulle uppgå till minst 2 örar, varav man kan draga den slutsatsen, att förfarandet gällde full tjuvnad, alltså inte snatteri eller smärre stölder. Jämför man den allittererande formeln i de båda lagrummen, finner man, att två rader saknas i Mandr.b., nämligen »til draps ok til döþæ» samt »sva firi kiurky sum firi konungæ». Detta förhållande leder onekligen tanken till att de båda avsedda raderna kunna vara senare tillskott, en förmodan, som styrks också av inre skäl. Att detta ålderdomliga lagbud från begynnelsen haft något kristet inslag (firi kiurky) förefaller osannolikt. Vad beträffar orden »til draps ok til döþæ» har Schlyter antagit, att denna versrad endast varit en stilistisk utfyllnad och inte avser något särskilt straff, ett antagande, som vinner i sannolikhet, om man utgår ifrån, att den senare tillagts. Med hänsyn tagen till språkbruket i landskapslagarna kan den inte gärna översättas annorlunda än på enklast möjliga sätt, nämligen »till dråp och till död» (se Holmbäck-Wessén).

Av Tjuvabalken 3 liksom av Mandr.b. 8 framgår, att endast full tjuvnad avses. Det heter ju, att de tolv männen skulle svära, att brottslingen var full tjuv, »därför värd att låta sitt liv». Att straffet för full tjuvnad var döden, framgår ju av dessa ord: »därför värd att låta sitt liv». Detta förhållande understrykes ytterligare av orden »ogill för arvinge och eftermälande», en term, som ju förutsätter, att tjuven var en död man och som i Västgöotalagarna *endast* användes i fråga om dödsstraff och fredlöshet — i det senare fallet tänker man sig, att den fredlöse blivit dräpt. Versraden »til draps ok til döþæ» har säkerligen inte haft någon annan mening än att ytterligare inskärpa straffets allvarliga karaktär.

Också av övriga bestämmelser i såväl den äldre som den yngre lagen framgår, att straffet för *full tjuvnad* för tjuv, *gripen på bar gärning*, blott kunde medföra *en* konsekvens: livets förlust.¹ Detta förhållande är av

¹ Jfr Vgl I Tj. b. 2; Vgl II Tj. b. 3, 5, 6, 7. — Ett säkerligen endast skenbart undantag utgör bestämmelsen i den äldre lagens Kyrkobalk, att kyrkotjuv skulle dömas till böter. I den yngre lagens utförligare version heter det, att om tjuven

grundläggande betydelse för tolkningen av det här behandlade lagbudet. Ty därav följer, att alla de i formeln uppräknade straffen, »hugg», hängning och gatlopp, måste avse dödsstraff.¹ Nu kan man ju invända, att gatloppet i och för sig inte behövde ha till resultat, att tjuven dräptes. I viss mån utlämnades han till tingsmenighetens godtycke. Ty tingsmenigheten var det, som bildade »gatan» med den bestulne och hans fränder utgörande själva kärntruppen. Att tjuven under sådana förhållanden skulle kunna vänta någon misskund tycks lagen knappast förutsätta.

Intresset knyter sig i första hand till frågan hur uttrycket *til hogs* skall tolkas. Den översättning, som på senare tid — före Åkermalms undersökning — framför allt vunnit gehör är »hudstrykning».² Bortsett från det ovan gjorda påpekandet, att lagrummet endast avser full tjuvnad, vilket redan det utesluter denna tolkning, finns det ytterligare ett skäl, som i och för sig måste på samma sätt anses avgörande.

I den förutnämnda noten i Rig har jag framhållit, att tolkningen av *til hogs* som hudstrykning är ohållbar, och hänvisat till Vgl II Tj.b. 33, där det heter om kvinna, som överbevisats om stöld: »þy at konæ ær ovormaghi. hun ær eig huggande och eig hængiænde vtan firi trolskap. vil eig bondæ lösæ hanæ. þa misti hudh och öron». Alltså: kvinna fick ej huggas, men hon fick hudstrykas. De båda begreppen kunna således inte vara identiska.

För sin del ansluter sig Åkermalm tämligen oreserverat till denna slutsats. Den torde i själva verket få anses bindande, och tolkningen »hudstryka» borde kunna avföras ur diskussionen.

gripits med tjuvgodset — alltså på bar gärning — skulle han låta sitt liv. Jfr nedan s. 16 f.

¹ Att lagen skulle avse ett enda, enhetligt straff är så pass osannolikt, att denna av Bruno Sjöros (Äldre Västgötalagen, 1919, s. 160 f.) föreslagna tolkning numera torde få anses slutdiskuterad.

² Huvudargumentet för översättningen *hog: hudstrykning* är det efter Sjöros slentrianmässigt upprepade framhållandet av att »hug, hogg i alla de nordiska fornspråken har betydelsen 'gisslande, prygel, slag'». I själva verket förhåller det sig så, att det i medeltida nordiska lagtexter inte torde kunna uppletas ett enda exempel på att hudstrykning, som dock var ett i varje fall i de svenska lagarna synnerligen ofta förekommande straff, återges med *hugg*. En helt annan terminologi användes, också i Västgötalagarna. En närmare utredning av dessa frågor måste av hänsyn till tidskriftens utrymme förbigås och torde inte heller vara nödvändig. — Gentemot Beckmans antagande (Äldre Västgötalagen, s. 81), att *hog* syftar på hudstrykning, »ensam eller före hängningen» (kurs. här), kan anföras, att kombinationen hudstrykning: dödsstraff är ett i medeltida svensk rättstradition såväl när det gäller teori som praxis alldeles främmande förfaringssätt.

Då jag i det följande resonemanget kommer att utgå ifrån vad jag yttrat i Rig 1934, återges här fortsättningen på noten: »En jämförelse med Upl.l. Manh.b. 49:2 för oss sannolikt fram till ordets rätta tolkning. Det sägs här: »æi ma kono stæghla ællr hængiæ». Om Västgöotalagarnas *hugg* tolkas med stegling, ger det i båda fallen en god mening. Stegling var liksom hängning ett straff för män, ej för kvinnor. Lagens ord »hun ær eig huggande och eig hængiænde vtan firi trolskap» måste sannolikt uppfattas sålunda: kvinna får ej steglas och ej hängas (den manlige tjuvens straff), hon får över huvud taget ej dömas till döden för något annat brott än trolldom. Om stegling (das Rädern) se Amira, a.a., s. 106 ff. Det första momentet av steglingen bestod i att den brottsliges lemmar krossades med ett hjul eller på annat sätt; först därefter inflätades kroppen i hjulet».

Till att börja med skola vi här endast uppmärksamma den ovan gjorda tolkningen av orden »hun ær eig huggande och eig hængiænde vtan firi trolskap». Starka skäl tala för att meningen är den, att kvinna över huvud taget ej finge dömas till döden utan för trolldom. Västgöotalagarna känna dödsstraff för kvinna blott i ett enda fall, nämligen just för trolldom.¹

På denna punkt i undersökningen kunna vi slå fast, att en tolkning av Västgöotalagarnas *hog* för att vara tillfredsställande måste uppfylla följande fyra villkor:

- 1) den skall vara språkligt nöjaktig,
- 2) straffet måste vara ett dödsstraff,
- 3) det bör vara ett tjuvstraff,
- 4) det bör vara ett straff, som tillämpades på män men var förbjudet för kvinnor.

I likhet med Schlyter anser Åkermalm, att *hog* betyder halshuggning. Av de fyra ovan uppställda villkoren uppfyller denna översättning utan vidare det andra momentet. Det återstår att undersöka i vad mån så är fallet med de övriga.

Vad beträffar det språkliga underlaget har redan Sjöros² påpekat, att *hoggva* i de isländska sagorna stundom kan få betydelsen halshugga, och

¹ I den följande bevisföringen spelar emellertid detta förhållande inte någon *avgörande* roll, då lagen i varje fall slår fast, att kvinna ej fick huggas *för stöld*. — Även om man tolkar lagbudet så, att kvinna skulle få hängas och »huggas» för trolldom, måste slutsatsen under alla förhållanden bli den, att »hugga» avser ett dödsstraff, eftersom straffet för trolldom var döden. Hudstrykningen är under alla omständigheter utesluten.

² Bruno Sjöros, a.a., s. 160 f.

denna betydelse upptages också i Fritznerns »Ordbog». Detta är i och för sig inte anmärkningsvärt, eftersom en sådan översättning täcker den vanliga betydelsen av *hugga* i de nordiska språken: slå med skarpt eller skärande vapen. Men därmed är ju inte sagt, att ordet också i Västergötland haft denna specialbetydelse. Tvärtemot vad Åkermalm söker göra gällande finns det i de fornorska lagarna inte ett enda säkert exempel på att *hoggva* betyder halshugga.

Åkermalm säger visserligen, att »i Frostatingslagen IV:10 användes ordet i betydelsen avrätta, och det kan här rimligtvis inte vara fråga om annat än halshuggning». Med precis samma rätt skulle man kunna hävda, att Västgöotalagarnas *hog* »rimligtvis» inte kan betyda något annat än halshuggning, och i så fall vore all ytterligare diskussion överflödigt. Vad beträffar belägget ur Frostatingslagen framgår det av sammanhanget att *hoggva* här endast betyder *dräpa* utan angivande av dödsättet. Det översattes också i glossariet till Norges gamle Love med »dræbe», »henrette». En närbesläktad betydelse har verbet i uttrycket »huggær ællær dræppær nokon» Vgl IV:19:2 (Schlyters edition). Av sammanhanget framgår att *hugga* här är synonym till *dräpa*.

Man bör komma ihåg, att de äldre germanska lagarna ofta lämna frågan om själva *sättet* för dödsstraffets exekverande öppen. Sedan dödsdomen avkunnats på tinget, utlämnades brottslingen till målsägaren och hans fränder, som på stället bragte honom om livet. Själva straffarten fick ofta domaren eller tingmännen själva bestämma.

Att ordet *hoggva* kan ha den allmänna betydelsen av *dräpa* är värt att lägga på minnet, när det gäller de ställen i de isländska sagorna, där man anser, att ordet bör översättas med halshugga. En systematisk genomgång av alla de belägg i sagorna, som skulle kunna ifrågakomma, skulle vara en i förhållande till resultatet alltför tidskrävande uppgift. Här skall emellertid ett av de beläggställen, som Åkermalm åberopar, närmare belysas. Det gäller den dramatiska skildringen i Jomsvikinga påttr, där det berättas hur Jomsvikingarna avrättades med svärd.¹

Eftersom saken gäller ett flertal avrättningar och verbet *hoggva* och subst. *hog* förekommer upprepade gånger är denna skildring särskilt upplysande. Man frapperas vid genomläsningen av att sagaförfattaren, när det gäller själva exekutionen, gång på gång begagnar sådana uttryck som: »hann högr höfut af þeim». Synonymt härmed användes också »höggva þenna mann» eller liknande konstruktioner. Men om *hoggva-höggva* betyder halshugga, varför behöver berättaren då ständigt upprepa, att det

¹ Flateyjarbok, Christiania 1860, I, s. 197 ff.

just är huvudet det gäller? Säkerligen därför, att termen »hoggva penna mann» skulle kunna användas alldeles på samma sätt synonymt med uttryck, som avsett avhuggande av annan lem, exempelvis hand eller fot. Betydelsen halshugga är med andra ord vag och ingalunda självklar. *Hugga* är överhuvudtaget ett i de fornnordiska språken synnerligen användbart ord.

Härtill kommer, att den handskrift, där denna saga ingår, är från slutet av 1300-talet. Isländska texter av så sent datum kunna knappast tillmätas något bevisvärde, när det gäller 1200-talets språkbruk i Västergötland.

Åkermalm lägger emellertid stor vikt vid, att *hoggva* enligt vad han uppger förekommer i betydelsen halshugga i en av de äldsta fornnorska handskrifterna, närmare bestämt i ett fragment av den helige Blasius' saga. Detta fragment dateras av D. A. Seip till senare hälften av 1100-talet.¹ Det berättas där hur martyren dömes till döden av »jarlen» under uttalande av orden: »hann dömæ ec til hoggs». I denna äldsta norska version av helgonlegenden sägs emellertid icke ett ord om att det just är halshuggning, som avses. Åkermalms bevisföring tycks vara denna: eftersom *hoggva* och *til hoggs* i isländska sagor från jämförelsevis sen tid stundom kunna betyda halshugga, resp. halshuggning, måste orden ha haft samma betydelse i den egentliga fornnorskan redan under senare delen av 1100-talet och eftersom denna betydelse finns i 1100-talets fornnorska måste den ha funnits också i 1200-talets svenska.

Även om starkare skäl skulle kunna framläggas för riktigheten i detta resonemang än vad Åkermalm kunnat prestera, kan denna fråga aldrig lösas på enbart filologiska grunder; det är säkerligen mer än en tillfällighet, att kritiken mot Schlyters tolkning kommit just från språkmannahåll, nämligen från Sjöros och Beckman.²

Den förnämsta invändning, som dessa båda språkmän riktat mot Schlyters översättning, är, att halshuggning var ett för tjuven alltför hederligt straff. Denna onekligen tungt vägande anmärkning gäller det

¹ Angående handskriften till detta fragment, som är tryckt i Heilagra manna sögur, I, s. 269—271, hänvisar Å. — utan angivande av tryckår — till D. A. Seip, Studier i norsk språkhistorie, s. 90. Denna hänvisning är emellertid felaktig. Den åsyftade utredningen finnes i ett helt annat arbete av Seip, nämligen Norsk Språkhistorie til omkr. 1370 (1931), s. 90. — Också för övrigt är Å:s sätt att citera onöjligt. Vad menas exempelvis med denna källhänvisning: »Hkr (Ol. s. hins helga, kap. 183)? I de upplagor av Heimskringla, som jag gått igenom, finns överhuvud taget inte något kap. 183. Jfr också nedan s. 9 not 1, varav framgår, att Å:s hänvisning till His, I, s. 492, not 11, icke täcker hans påstående i texten..

² Sjöros, a.a., s. 160 f; Beckman, a.a., s. 81.

alltså för Åkermalm att motbevisa. Han resonerar då på följande sätt. Uppfatningen att nordborna sedan gammalt betraktat stöld som en mycket skamlig förbrytelse och tjuven som en särskilt föraktlig individ skulle — menar han — visserligen ha sin tillämpning på senare medeltiden och Vasatiden, men härav kan man inte utan vidare sluta sig till en äldre tids syn på tjuven. Vidare gör han gällande, att vi inte veta något om att hängningen under äldre tid var mera vanhedrande än halshuggningen.

Vad beträffar en äldre tids inställning till tjuven, är det egendomligt, att Åkermalm inte observerat, att man kan få upplysning härom i den bästa tänkbara källa, nämligen just i det lagrum, som här är föremål för diskussion. Det heter ju där, att tjuven skall föras bakbunden till tinget. Att *binda* en person var ett svårt brott mot manhelgden och därför redan det vanhedrande. Att *bakbinda* någon innebar en än skymfligare behandling. Enligt Magnus Erikssons landslag fick ingen tjuv bakbindas med mindre han stulit för en halv marks värde, i annat fall skulle händerna bindas *framför* honom, vilket icke medförde lika stor vanära.¹

I det nämnda lagrummet i Vgl I säges också, att jämte tjuven tjuvgodset skulle föras till tinget. Att detta utan minsta tvivel innebar, att tjuvgodset skulle bindas på ryggen på honom — ett också i andra germanska länder vanligt förfaringssätt gentemot tjuvar — framgår av motsvarande lagrum i Vgl II (Tj.b. 24), där det uttryckligen säges, att det skulle gå till just på detta sätt. Enligt en teckning från 1400-talet² förekom det dessutom, att tjuven på sin förödmjukande väg till tinget bands med en snara om halsen. Bilden är ett intressant belägg på att denna allmän-germanska rättssed funnits också i vårt land.³

Den på bar gärning gripne tjuven utsattes alltså redan innan han var dömd för åtminstone två skamstraff, avsedda inte endast att skymfa utan också att förlöjliga honom: hans händer bundos bakom honom, och tjuvgodset bands på ryggen; därutöver kunde också en tredje neslig behandling förekomma genom att en snara lades om hans hals som en symbol för den död i galgen, som väntade honom.

Det sätt varpå sädestjuven enligt landskapslagarna skulle behandlas och det öknamn »agnabak», som tillades honom, vittna också om missaktning.

Också gatloppet, som tjuven enligt Vgl I kunde dömas till, ger uttryck

¹ MELL, Tj. b. 8.

² Teckningen är återgiven hos Beckman, a.a., s. 81. En teckning med samma motiv finns i den illustrerade upplagan av Sachsenspiegel. Karl v. Amira, Die Dresdener Bilderhandschrift d. Sachsenspiegels I, (1902), Tafel 57.

³ Jfr Jacob Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, 1899, II, s. 306.

åt förakt för hans person. Tjuven skulle ju utföra gatloppet med huvudet insmört med tjära och bestrött med fjäder. Inte nog med att delinkventen genom denna förödmjukande behandling skulle skymfas, liksom så många andra skamstraff hade den också till ändamål att göra honom till ett åtlöje för åskådarna, i detta fall tingsmenigheten. Det skulle vara en lätt uppgift att ur äldre rätt, såväl fornnordisk som allmängermansk, anföra en mängd ytterligare bevis för att tjuven var en allmänt föraktad individ; men då saken torde vara uppenbar, må det sagda vara nog.

Eftersom tre av de i det här avsedda lagrummet nämnda straffen, bakbindningen, tjuvgodset på ryggen och gatloppet, voro nesliga bestraffningar, ha vi redan här ett indicium för att också hängningen hade samma karaktär. Då Tacitus nämner, att hängning användes mot överlöpare och förrädare,¹ ha vi ytterligare ett exempel, som pekar i samma riktning och som visar, att de germanska folkens uppfattning av hängningen som ett skymfligt straff är urgammal. Starka skäl tala för att Jacob Grimm har rätt, då han menar, att hängning ursprungligen varit ett straff för trålar, ej för fria män; halshuggningen var i motsats till hängningen icke vanärande för den friborne mannen.²

Inte heller kan man komma ifrån att hängning sedan gammalt var tjuvarnas speciella straff. Då Åkermalm säger, att »i Vgl är hängning blott ett straff bland andra», är detta knappast riktigt. Det är visserligen så i den mångomskrivna formeln. Men man behöver endast ta del av den närmast föregående flocken i Tjuvabalken för att finna, att hängning här förutsattes vara det självklara straffet för stöld. Även om frågan om hur tjuven skulle avlivas inom vissa gränser lämnas öppen i formeln, framgår det av den nämnda flocken, att hängning varit det vanliga straffet vid full tjuvnad.

Det är visserligen sant, att man inte kan draga upp några bestämda gränser mellan de olika straffarterna, om man därmed menar, att varje särskilt brott utan vidare predestinerade till ett visst straff. Undantag kunna påvisas i både den ena och den andra riktningen. Detta hindrar inte, att det likväl finns ett bestämt schema i den äldre germanska rätten på så sätt, att vissa slags straff *i regel* voro knutna till vissa slags brott. Obestridligt är, att halshuggning såsom tjuvstraff icke är belagt i äldre nordiska rättskällor; efter allt att döma äro exemplen också inom allmängermansk rätt så ytterligt sällsynta eller rent av obefintliga, att man känner sig frestad att fråga: finns det överhuvud taget i äldre

¹ Tacitus, Germania 12.

² Grimm, a.a., II, s. 265, 329.

germanska lagar eller rättsböcker några säkra exempel på att halshuggning föreskrevs som tjuvstraff? Och var finnas i så fall dessa belägg?¹

¹ Eftersom Å. med stöd av hänvisningar till olika rättshistoriska arbeten påstår, att halshuggning kunde förekomma som tjuvstraff inom allmäntmänsk rätt, finns det alla skäl att här närmare granska dessa belägg. Å. hänvisar sålunda till Grimm, a.a., II, s. 265. Grimms efter vad det förefaller enda belägg är hämtat ur *Sachsenspiegel* 2:28. Det heter härom hos Grimm: »ein nachtdieb wurde gehängt, ein tagdieb bloss enthauptet». Slår man upp det anförda stället i Ssp finner man emellertid, att Grimm, som annars är så sällsynt pålitlig, gjort sig skyldig till ett misstag. Om dagtjuven sägs det: »iz gat zu hut unde zu har» (hudstrykning och avskärande av håret); halshuggning nämns överhuvud inte. — Angående Amiras belägg (a.a., s. 190) påpekar Å. själv, att dessa vad nordiska källor beträffar vid närmare granskning visa sig otillförlitliga. Detsamma är förhållandet med ett exempel, hämtat ur en österrikisk bystadga från år 1460. Det heter där om tjuven: »darumb sol man in pessern am hopt». Att uttrycket *am hopt* skulle syfta på halshuggning, förefaller osannolikt. Jfr det i såväl svenska som tyska medeltidsspråken förekommande uttrycket »lösa sin hals»: sitt liv. Amiras övriga — fåtaliga — exempel ha här inte kontrollerats, men de tyckas under inga förhållanden vara hämtade ur någon källa av betydelse. — Å. hänvisar vidare till Rudolf His, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, I—II, (1920—35). En granskning av Å:s tre hänvisningar, som här i tur och ordning skola uppmärksammas, ger följande, ganska överraskande resultat. 1) His I, s. 492, not 11. Halshuggning som tjuvstraff nämnes överhuvud taget inte. Som exempel på att döden i galgen var skymfligare än halshuggning — ett förhållande, som ju av Å. bestrides i fråga om äldre tid — omtalas, att »Vornehme enthauptet, geringere Leute gehängt werden». 2) His I, s. 505. Det här nämnda exemplet är så sent som från 1509 och omtalar, att en tjuv först blev halshuggen, sedan satt på hjul. Det är i förevarande sammanhang av ett helt annat intresse än vad Å. avser. Halshuggning före stegling brukade användas som benådningsstraff i stället för lemmarnas krossande med hjulet. Belägget kan alltså snarare åberopas som bevis för att *stegling* användes som tjuvstraff. 3) His II, s. 189. Här omtalas, att döden i galgen var det traditionella dödsstraffet för stöld. Enligt His förekommer endast undantagsvis andra straff. Som exempel på att halshuggning använts som straff för stöld har His en enda hänvisning och detta till en holländsk rättskälla, Jan Matthijssen, *Het Rechtsboek van den Briel* (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, Eerste Reeks, 1, Utrecht 1880), en i början av 1400-talet författad »rättsbok», innehållande allmänna straff- och processrättsliga betraktelser. Författaren ställer här (s. 202) frågan: En brottsling blir fången, han anklagas för stöld och mord, varför dömer man då missdådaren till svärdet och inte till galgen? Meningen är den, att en person gjort sig skyldig till såväl mord som stöld. Straffet för mord är halshuggning, för stöld hängning. Varför kan han då dömas till svärdet, borde han inte i stället dömas till galgen? Svaret lyder: emedan svärdet tillhör kejsaren, därför tillkommer det honom eller andra å hans vägnar att i ett sådant fall döma till svärd. Om Å. gjort sig mödan att kontrollera sina egna hänvisningar, skulle han alltså ha funnit, att detta belägg är ett ytterligare bevis för att hängning ansågs som det självklara straffet för stöld. Tjuven kallas också betecknande nog av denne 1400-talsförfattare upprepade gånger

Det enda bevis som Åkermalm anser sig kunna förebringa angående halshuggning som tjuvstraff här i Norden är ett citat ur Orkneyinga påttr. Det berättas där hur Magnus jarl, då han skulle halshuggas, begärde att få hugget framifrån, »þviat eigi samir at hogga hofdingia sem þiofa». Att av detta vaga yttrande ur sagalitteraturen draga några som helst slutsatser angående det rent rättsliga förfarandet vid tjuvens dräpande förefaller långsökt. Härtill kommer, att den handskriftssamling (Flateyjarbók), där sagan ingår, är av så sent datum som slutet av 1300-talet. Då sagan vidare återger den tradition, som härskade på Orkneyöarna, måste detta beläggställe, som spelar en framträdande roll i Åkermalms resonemang och som enligt honom är »ett ovedersägligt bevis för att halshuggning var ett straff även för tjuvar inom nordiskt rättsområde under äldre medeltid», fränkännas allt bevisvärde i fråga om Nordens och i all synnerhet Västergötlands rättsväsende på 1200-talet.

Angående Åkermalms översättning av *hog* med halshugga kan sammanfattningsvis framhållas, att tolkningen visserligen rent språkligt sett är möjlig men att några bevis för att *hog* i fornsvenskan kunnat betyda halshuggning inte föreligga. Ur saklig synpunkt finns det ingenting, som talar för men mycket som talar emot denna tolkning. Den av Sjöros-Beckman framställda invändningen, att halshuggningen var ett för tjuven alltför hederligt straff, har inte kunnat tillbakavisas. Det var med andra ord icke något tjuvstraff och uppfyller alltså icke moment 3 av de ovan angivna villkoren för en tillfredsställande tolkning av ordet *hog*. På samma sätt förhåller det sig med moment 4. Det finns nämligen inga bevis för att halshuggning enligt fornsvensk eller överhuvud taget germansk rättsuppfattning ansetts opassande för kvinnor, även om det företrädesvis använts mot män.

Som framgår av citatet ovan s. 1 har jag för egen del i Rig 1934 lagt fram tolkningsförslaget *hog* lika med stegling. Denna tolkning får av Åkermalm en synnerligen omild kritik. Visserligen medger han, att åsikten inte är helt osannolik samt att en dylik specialiserad betydelse inte i och för sig är otänkbar. Men det »försök till bevisföring» som jag enligt

för »hanghedief» (så t. ex. s. 203). För övrigt nämner His också i detta sammanhang, att halshuggning kunde användas som benådningsstraff i stället för hängning, ett förfarande som är välkänt också i svensk senmedeltida rättspraxis och som man alltid har att taga hänsyn till, om i domböcker eller berättande källor halshuggning nämnes som straff för stöld. — Resultatet av den här gjorda översikten måste betecknas som skäligen magert, när det gäller att styrka Å:s tes, att halshuggning i äldre germansk rätt kunde användas som tjuvstraff.

Åkermalm presterat, är »helt misslyckat». Det är förvånande, att Åkermalm utan att ha ådagalagt någon som helst kännedom om steglingsstraffets utbredning och tillämpning — om man bortser från Upplandslagens bestämmelser — kan anse sig berättigad till den rad kategoriska, negativa omdömen, som han hopar på något mer än en sida.

Då Åkermalm för läsaren skall klargöra min »misslyckade» bevisföring, sker det på det sättet, att han helt enkelt utelämnar ett viktigt led i resonemanget, outhärligt för att man skall förstå vad jag menar.¹ Då han dessutom för att riktigt åskådliggöra för läsaren, hur omöjlig min metod (i dess förvanskade form) är, inför en matematisk formel i sammanhanget, kommer man osökt att tänka på det gamla ordet: Kolonner, vad gören I?

Åkermalm fortsätter emellertid: »det kan vidare starkt ifrågasättas, om Lizzie Carlssons tolkning av UL M 49:2 är korrekt. Av stadgandet, att den kvinnliga tjuven ej finge steglas eller hängas, bör man nämligen ej automatiskt sluta sig till att den manlige tjuven skulle drabbas av dessa straff. I själva verket vore det förvånande, om UL ensam bland de svenska landskapslagarna hotade tjuven med stegling». På denna punkt har Åkermalm missförstått min framställning. Då jag skrev ifrågavarande uppsats, föll det mig inte in, att man skulle kunna tolka UL på det sätt Åkermalm tillskriver mig, dvs. så att man därav skulle kunna draga slutsatsen, att stegling enligt denna lag var den manlige tjuvens straff. Först sedan jag tagit del av Åkermalms kritik, har jag frapperats av att den tolkning han med orätt inlagt i min framställning av år 1934 och så skarpt nagelfarit, dock i själva verket i något modifierad form med största sannolikhet är den riktiga. Vi återkomma till saken i det följande.

Åkermalm gör emellertid i detta sammanhang ett sakligt påpekande, som det kan vara skäl att anknyta till. Han framhåller, att eftersom stegling endast var ett straff för grova nidingsverk — vilket är obestriddigt — skulle det inte kunna användas som tjuvstraff. I UL föreskrives stegling för dråp å husbonde, dråp å hustru samt för mord. Här är det alltså fråga om kvalificerade dråp, då också mordet torde kunna hänföras till denna kategori.

Men fanns det då inte också kvalificerade stölder? För att få svar på den frågan behöver man inte gå utanför den äldre Västgöotalagen. Det heter nämligen i Kyrkobalken 7: »Uerdher kyrkia brutin oc messu fat

¹ Det led i bevisföringen, som Å. utelämnat, är, att min sammanställning av UL M 49:2 med Vgl II Tj. b. 24 grundar sig på att båda lagrummen omtala *straff förbjudna för kvinnor*, i det förra fallet stegla och hänga, i det senare »hugga» och hänga. Jfr ovan s. 4.

stolen, þet er nipingsværk». Detta lagrum kommer att i det följande ytterligare belysas. Tills vidare räcker det att slå fast, att kyrkostöld enligt Västgöotalagarna — lagbudet upprepas i den yngre lagen (Kk 11) — betraktades som nidingsverk och alltså var att hänföra till den brottskategori, som var förutsättningen för stegling.

I de svenska landskapslagarna finns det överhuvud taget endast två dödsstraff, om vilka man vet att de voro förbjudna för kvinnor, och det är stegling och hängning. Att det är just dessa två straff är inte en tillfällighet. Det berodde utan tvivel på hänsyn till vad anständigheten bjöd. Vid exekverandet av båda dessa straff avkläddes delinkventen. Även om inte offren på förhand avkläddes, var det dock ofrånkomligt, att kroppen så småningom blottades, eftersom denna hängde kvar i galgen eller var uppsatt på steglet, ända tills den föll sönder av sig själv. Att en naken kvinnokropp på detta sätt utsattes för allmänt beskådande, ansågs opassande.

Att det är dylika hänsyn, som gjorde att man förbjöd i varje fall hängningen, när det gällde kvinnor, säges rent ut i Lübecks stadslag (från slutet av 1200-talet), där det heter: »Dat wif di mit duue (stöld) vorschuldet to hangene, di scal man leuendich graven, *dorch wifliche ere*.¹

Att hängning och stegling förbehölls männen gällde inte endast i Uppland, samma bestämmelse finns i Västmannalagen (M 32) och i Helsingelagen (M 32).² Denna rättsuppfattning var alltså bevisligen förhärskande inom vidsträckta delar av det svenska riket;³ Helsingelagen

¹ Das mittelniederdeutsche Stadtrecht von Lübeck nach seinen ältesten Formen utg. av Gustav Korfén, 178 (s. 135). Så också i den latinska versionen av den lybska lagen, J. F. Hach, Das alte lübische Recht, 1839, Cod. I: 39.

² Å:s påstående, a.a., s. 185, att UL »ensam bland de svenska landskapslagarna» har denna bestämmelse, är sålunda oriktigt.

³ I Schlyters edition av ÖL heter det V 35 om kvinna, som stjal till full tjuvnad och blir gripen på bar gärning: »egh ma hana binda ælla up hængia firi þiufnaþ utan hon se gripin uiþ: þa ma hana til þingx föra» etc. Detta lagrum tolkas av Torsten Wennström, Tjuvnad och fornæmi, s. 279, så att kvinna kunde hängas för stöld. Hela lagrummet blir emellertid med denna tolkning ologiskt. I början av flocken liksom i fortsättningen talas sålunda endast om bötesstraff för kvinna som stjal. Först om hon stal för tredje gången och hennes målsman ej ville lösa henne, kunde hon dömas till döden, men i så fall till stening; hängning nämnes ej. — En senare handskrift (Schlyter, not 73) har emellertid följande text: »egh ma hana binda ælla up hængia firi þiufnaþ. Warþer hon gripin uiþ, þa ma hana til þingx föra» etc. Denna läsning ger god mening. I Schlyters text bör punkt sättas efter »þiufnaþ» och orden »utan hon se gripin uiþ» hänföras till följande mening. Så i Holmbäck-Wesséns översättning. — I senmedeltida svensk rättspraxis var att begravas levande det vanliga dödsstraffet för kvinnliga tjuvar. Något enda exempel på att kvinna hängdes torde inte kunna uppletas.

tillämpades ju i hela Norrland och sannolikt också i Finland. Rättsregeln var dessutom allmängermansk. Den förnämste kännaren av de germanska dödsstraffen, Karl von Amira, skriver sålunda (a.a., s. 179): »Es ergibt sich vor allem mit Sicherheit, dass von Haus aus und bis ins Mittelalter hinein das Hängen und das Rädern nur Männerstrafen, das Lebendiggraben und das Ertränken nur Weiberstrafen waren». Eftersom just de båda förstnämnda straffen framför andra och sedan gammalt ansågos olämpliga för kvinnor och denna regel gäller över germanskt rättsområde överhuvud taget, bör den väl ha gällt i Västergötland lika väl som i Uppland och andra delar av svenskt riksområde. När nu den yngre Västgöotalagen i sin tur nämner två straff, som ej få tillämpas på kvinnor, hängning och »hugg», är då slutsatsen, att »hugg» med all sannolikhet är identiskt med stegling »helt misslyckad»?

Vi övergå nu till att undersöka i vad mån steglingen kommit till användning som tjuvstraff. Man behöver inte gå utanför nordiskt rättsområde för att finna exempel på just denna tillämpning av bestraffningsmetoden. I Skånelagen finns ett lagrum (145, Schlyters edition), som innehåller en intressant progressiv skala beträffande tjuvnadsbrotten och deras bestraffning. Tjuv var den som stal för minst en penningens värde, heter det, men först vid fem penningar fick man *binda* tjuven och föra honom till tinget. Var det stulna värt mindre än en halv mark (underförstått: men mer än fem penningar), skulle tjuven dömas att mista huden eller annan »lem»; vilken »lem», som skulle ifrågakomma, ägde tingmännen själva att bestämma.¹ Vid stöld för en halv marks värde skulle tjuven hängas. Lagen fortsätter: »Ær han kirkiubrytare æller morþare, þa mughu þe (tingmännen) dömæ han j hiughl».

För ett så kvalificerat brott som inbrott och stöld i kyrka ansågs inte hängningen vara ett tillräckligt strängt straff; här tillgreps i stället den än grymmare steglingen. I ärkebiskop Andreas Sunessons latinska bearbetning av Skånelagen (Schlyters ed. II:95) uttalar denne kyrkans man sitt gillande av att kyrkotjuven, som icke ryggar tillbaka för att lägga sina helgerånande händer på heliga ting, dömes icke endast att mista livet utan till ett särskilt grymt dödssätt såsom att med utsträckt kropp upphängas på ett hjul. Att det just är Skånelagen, som har denna bestäm-

¹ Att frågan om straffets art i viss mån lämnas öppen här liksom i Vgl I Tj. b. 3, är värt att lägga märke till. Sannolikt ha vi här ett indicium för att Skånelagens lagbud är av hög ålder. Tingmännens fria förfoganderätt över tjuvens »lemmar» understrykes ytterligare i Skånel. 147.

melse, förtjänar att uppmärksammas. Eftersom också Halland löd under dess jurisdiktion, är det här fråga om ett rättsområde, som gränsade intill Västergötland med alla de möjligheter till ömsesidig påverkan, som härigenom kunde göra sig gällande.

Bestämmelsen i Skånelagen är *icke* en isolerad företeelse. Man finner den i Hamburgs stadsrätt från år 1270, där den har följande utformning: »Eneme mordere vnde eneme kerkenbrekere schal men syne leden stoten mit eneme rade vnde dar up setten».¹ Med hänsyn tagen till att det här är fråga om två olika språk måste överensstämmelsen betecknas som nära nog verbal. Sedermera har lagrummet upptagits i andra av den hamburgska beroende stadsrätter: i Stades stadsrätt från år 1279,² i Rigas stadsrätt, som sannolikt tillkommit i slutet av 1200-talet³ samt i Bremens stadsrätt, som tillkom 1305 men utgör en kodifiering av tidigare gällande rättsregler.⁴

Samtliga de här nämnda stadslagarna överensstämma också därutinnan med Skånelagen, att en tregradig progressiv skala tillämpas vid straffutmätningen. Den på bar gärning gripne tjuven skulle tillsammans med tjuvgodset föras inför domstolen (jfr Vgl I Tj.b. 3!). För smärre stölder skulle han hudstrykas (samt brännmärkas och förvisas från staden), stöld till ett visst högre belopp straffades med hängning och slutligen kyrkostöld med stegling.

Det är att märka, att Rigas stadsrätt — som för övrigt visar en stark frändskap med den svenska Bjärköarätten — gällde i ett flertal baltiska städer. Att rättsregeln angående kyrkostöld i dessa trakter tillämpats också på landsbygden framgår av en bestämmelse i kurländsk bonderätt från 1200-talet, där det heter: »Wer in Kercken und Möhlen stellt, iss dat Radt».⁵

Bestämmelsen i de tyska stadslagarna angående stegling av kyrkotjuv är icke ursprunglig. Den kan ledas tillbaka till en så utomordentligt betydelsefull rättskälla som Sachsenspiegel.⁶ Därifrån har den upptagits

¹ Hamburgische Rechtsalterthümer herausg. v. J. M. Lappenberg, Hamburg 1845, Stadsrätten av 1270, XII:7. Bestämmelsen upprepas i redaktionen av år 1292, P VII samt år 1497, O XVII, XVIII.

² Gustav Korlén, Das Stader Stadtrecht vom Jahre 1279, (1950), XI:7.

³ Die Quellen des rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673 herausg. von J. G. L. Napiersky, Riga 1876, X:7.

⁴ K. A. Eckhardt, Die mittelalterlichen Rechtsquellen der Stadt Bremen, 1931, Stadtrecht von 1303/1308, IV:76.

⁵ Archiv f.d. Geschichte Liv- Esth- u. Curlands herausg. von F. G. v. Bunge, IV, 1845, s. 10.

⁶ Sachsenspiegel, Landrecht II: 13:4.

också i *Deutschenspiegel*¹ och *Schwabenspiegel*,² som gällde i Sydtyskland.

Förutom stöld i kyrka eller på kyrkogård upptagas i dessa rättsböcker också andra kvalificerade tjuvnadsbrott, som skulle straffas på samma sätt, nämligen stöld av plog och stöld i kvarn (angående stöld i kvarn jämför det ovan s. 14 citerade lagbudet i den kurländska bonderätten!). Plogen och kvarnen voro nämligen skyddade av en särskild frid, och stöld av plogen, detta för bonden så oumbärliga redskap, eller stöld av säd i kvarnen betraktades som särskilt skamliga förbrytelser.³ Enligt en yngre, sydtysk rättskälla, bondestatuter från år 1398, var också stöld av bin att hänföra till de lagbrott, som skulle straffas i likhet med kyrkostöld.⁴ Som framgår av äldre germanska — också svenska — lagar spelade fordom biodlingen en utomordentligt stor roll. Jämte kyrkostölden var det alltså ingrepp i för bondesamhället livsviktiga funktioner, som bestraffades med steglingen.

Det bör understrykas, att samtliga de rättskällor, som här sammanställts med varandra, Skånelagen, *Sachsenspiegel*, *Deutschenspiegel*, *Schwabenspiegel*, tyska stadsrätter, östbaltisk stads- och bonderätt äro från 1200-talet, alltså från ungefär samma tid som Västgötagarna. Under detta århundrade har steglingen inom ett vidsträckt germanskt rättsområde varit ett i lag stadgat straff för svårare tjuvnadsbrott. Förutom i Skåne veta vi alltså med säkerhet att det använts över så gott som hela Tyskland samt i *Balticum*. Ännu så sent som 1581 blevo i Tyskland, efter allt att döma i Rostock, två kyrkotjuvar avrättade genom hjul.⁵

Bland övriga rättskällor, som omtala stegling som straff för kyrkostöld men som här inte varit föremål för närmare undersökning, kunna nämnas den ostfrisiska medeltida landsrätten och böhmisk-mähriska stadsrätter.⁶

Vad beträffar straffets användning just i fråga om kyrkostöld får man inte härav draga några förhastade slutsatser och kombinera dess ursprung med kristendomen. Steglingsstraffet är uråldrigt och kan ha tillämpats också vid inbrott i det hedniska templet.

Mot bakgrunden av den här lämnade utredningen har man anledning

¹ *Deutschenspiegel*, Landrecht II:110:4.

² *Schwabenspiegel*, Landrecht 149.

³ Om den särskilda frid, som plogen och kvarnen åtnjöto, se *Schwabenspiegel*, Landrecht 205.

⁴ *Weisthümer gesammelt von Jacob Grimm*, III, 1842, s. 898.

⁵ Exemplet hämtat ur Schiller-Lübbers, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* (s.v. *kerkenbrekere*) efter en otryckt källa.

⁶ *His, a. a.*, II, s. 196.

att än en gång uppmärksamma bestämmelsen i UL M 49:2, som handlar om hur det skulle förfaras med kvinnlig tjuv och där det heter: »gangær dombær a liff hænnær. þa skal hanæ j iorþ grawæ. æi ma kono stæghlæ ællr hængiæ». ¹ Det ligger nära till hands att tänka sig, att meningen varit att ställa upp emot varandra den kvinnliga tjuvens straff, att begravas levande, och den manliges, stegling och hängning. Då det nu visat sig, att just hängning och stegling på 1200-talet inom andra delar av germanskt rättsområde voro de vanliga dödsstraffen för stöld, måste den naturliga slutsatsen bli den, att vi i detta lagrum ha ett indiciebevis för att stegling som kvalificerat tjuvstraff en gång kommit till användning också i Uppland. Troligt är, att denna tillämpning av straffet levat kvar som sedvanerätt ännu vid UL:s redigering och att det representerar ett rättstillstånd, som är äldre än den kodifierade lagen.

Anmärkningsvärt är att kyrkostöld enligt Västgöotalagarnas kyrkobalkar kunde sonas med böter, trots att förbrytelsen betecknades som nidingsverk. Bötesbeloppet var emellertid — man vore frestad att säga — abnormt högt tilltaget, 27 m. (enligt Vgl II, Urb. 2 54 m.), medan mansboten enligt samma lagar endast var 21 marker. En så hög bötessumma kunde endast erläggas av en person, som bakom sig hade besuttna ättmän, redo att hjälpa sin frände. Men till denna samhällsgrupp hörde i regel inte tjuven. Man kan under sådana förhållanden fråga sig, om detta lagrum haft någon praktisk betydelse och om det inte i stället är att uppfatta som en programförklaring från kyrkans sida, ett försök att ingripa mot de barbariska dödsstraffen.

Då Beckman² och efter honom Holmbäck-Wessén³ tolkar lagbudet så, att de höga böterna i praktiken medförde fredlöshet, är detta utan tvivel oriktigt. Det var inte fredlöshet, som hotade tjuven, det var ifråga om full tjuvnad och bargärningsbrott dödsstraff. Kunde han inte betala böterna, blev han med säkerhet avrättad. Detta framgår också av det tillägg, som den yngre lagen har i denna flock. Den säger nämligen, att om kyrkotjuven blir gripen med tjuvgodset, alltså på bar gärning, då skall han låta sitt liv.

Att den äldre lagen inte har detta tillägg kan förklaras på två sätt. Antingen har den yngre lagens bestämmelse om den på bar gärning gripne kyrkotjuven gällt också tidigare, och formuleringen i den äldre rättskällan skulle i så fall endast bero på den knapphändighet, som är så utmärkande

¹ Att UL:s formulering, som Å. antager, skulle vara »felaktig», finns det inte den minsta anledning att förutsätta.

² Beckman, a.a., s. 8.

³ Holmbäck-Wessén, a.a., s. 14.

för densamma. Eller också har kyrkan måst ge vika för allmogens krav på tillämpning av den äldre, folkliga rätten, som ju föreskrev dödsstraff för den på bar gärning med tjuvgodset gripne tjuven.

I statuter för Riga, på grundval av den äldre stadslagen utarbetade i slutet av 1200- eller början av 1300-talet, alltså vid den yngre Västgöotalagens tillkomsttid, finns det en direkt motsvarighet till detta lagbud. I Rigarätten sägs det, att om en kyrkotjuv blir gripen på bar gärning med tjuvgods till ett visst värde, skall han sättas på ett hjul.¹ Den enda egentliga avvikelser från Västgöotalagens bestämmelse är, att den rigiska rätten uttryckligen anger straffets art, steglingen, medan den förra lagen lämnar denna fråga öppen.² Lagbudets avfattning utesluter alltså icke att vid kyrkostöld i Västergötland liksom i Skåne och på kontinenten stegling kommit till användning i stället för hängning.

Det återstår nu att undersöka i vad mån stegling kan anses vara en språkligt tillfredsställande översättning av *hog*. Det har redan framhållits, att första momentet i steglingen bestod i att lemmarna krossades med ett hjul eller annat föremål, exempelvis en stång. Först därefter inflätades kroppen i hjulet. Eftersom ordet *stangehugg* är belagt i fornsvenskan, behöver det inte diskuteras huruvida ordet *hog* täcker detta första moment i straffmetoden.

I de citerade tyska stadsrätterna återges ju steglingen i regel icke med ett enda ord utan med frasen: »(man) schal syne leden stoten mit eneme rade vnde dar vp setten». Om man översätter denna mening till svenska och fullt korrekt återger *stoten* med *hugga* i dess fornsvenska betydelse, skulle man få följande fras: »man skall hugga hans leder med ett hjul och sätta honom därpå». Tänker man sig nu, att ett dylikt eller liknande talesätt med ett flertal ord funnits i fornsvenskan för att återge steglingen, skulle detta ju av stilistiska skäl vara oanvändbart i den rytmiska formeln. Av hänsyn till allitteration och rytm har man endast använt uttrycket *til hogs*. Ett analogt förfaringssätt måste man tänka sig, då uttrycket »til torf ok til tiæru» fått beteckna gatloppet. Hade vi inte ur andra källor kunskap om hur detta gått till, skulle vi måhända ha stått inför en olöslig gåta.

Man behöver alltså inte tänka sig att *hog* i Västgöotalagarna ursprungligen haft specialbetydelsen stegling. Det har endast liksom i fråga om orden

¹ Napiersky, a.a., D:X:1 (s. 192).

² Också enligt Visby stadslag (I:57:4) var kyrkostöld kvalificerad förbrytelse. Här liksom i Vgl II lämnas frågan om dödsstraffets art öppen.

»til torf ok til tiæru» utgjort en stark förkortning av en mera ordrik fras, en metod, som i båda fallen varit fullt användbar, eftersom tingmännen ändå visste vilka straff det var fråga om.

I språkligt avseende kan man alltså knappast ha något att invända emot att orden *hog*, *hogga* i Västgöotalagarna översättas med stegling, stegla.

En analys av den äldre Västgöotalagens eget innehåll sammanställt med den yngre lagen har som ovan framhållits givit till resultat, att en tolkning av ordet *hog* för att vara tillfredsställande måste uppfylla fyra villkor: den måste vara språkligt nöjaktig, det måste vara fråga om ett dödsstraff, detta måste tillika vara ett tjuvstraff och slutligen måste straffet vara tillämpligt endast på män och förbjudet för kvinnor. Det finns i fornsvensk rätt endast *ett* straff, som uppfyller samtliga dessa fyra villkor, och detta är just steglingen.

Det kan måhända förefalla överdrivet att ägna så stor uppmärksamhet åt ett par små ord i landskapslagarna. Så är emellertid ingalunda fallet. Tolkningen av den äldre Västgöotalagens *til hogs* sammanhänger direkt med centrala problem i det forngermanska straffsystemet. Västgöotalagens åldriga lagbud öppnar perspektiv, ägnade att belysa den tid, som ligger *före* landskapslagarna. Därför skall förvisso den klangfulla formeln aldrig upphöra att fascinera forskningen.

GUSTAF LINDBLAD

Relativ satsfogning i vårt äldsta bibelarbeta.

Ett bidrag till rekonstruktionen av Fornsvenska
Pentateukparafrasens arketyt.

1. *Inledning*

Vår fornsvenska litteratur är i regel inte bevarad till eftervärlden i originalurkunder utan endast i avskrifter. Detta gäller även den kommenterande översättning — eller hellre bearbetning — av Fem Moseböcker, som går under benämningen »Fornsvenska Pentateukparafrasen» (=Pent).

Pent föreligger i två avskrifter. Den ena, som möter i codex Thott. 4 4:o i Kungl. biblioteket i Köpenhamn, har med all sannolikhet tillkommit inemot eller vid 1400-talets mitt; dateringarna växlar mellan 1430- och 1450-talet (jfr nedan). Den brukar betecknas som version A av Pent och har lagts till grund för G. E. Klemmings edition därav i »Svenska medeltidens bibelarbeten» del I (=MB I), där den upptar drygt 500 sidor.

Den andra nedskriften anträffas i codex Holmiensis A 1, hemmahörande i Kungliga biblioteket i Stockholm, och kan exakt tidfästas. Hela urkunden är nämligen enligt angivelse i dess slut nedpräntad år 1526 av en nunna i Vadstena kloster. Denna version av Pent benämnes »B» och har ej ännu utgivits av trycket så när som på vissa smärre partier, som Klemming i sin nyssnämnda utgåva (s. 525 ff) anför. [Korr.-tillägg. Se nedan s. 77 f.]

Dessa två nedskrifter förutsätter emellertid på grund av sitt ålderdomliga språk ett original, som är avsevärt äldre än A, ja så gammalt, att Pent framstår som den äldsta svenska bibelöversättningen. Enligt den förtjänte utgivaren av Pentateukparafrasen och pionjären ifråga om forskningen rörande denna, G. E. Klemming, härrör arketypen från förra hälften av 1300-talet och har tillkommit genom den Heliga Birgittas försorg.¹

¹ Klemming i MB I, efterskriften (1855) s. 575 ff.

Klemmings teori är baserad på flera olika fakta: språkliga, litterära och kulturhistoriska.

Det språkliga fundamentet utgöres av — det allmänna — påståendet, att språket i de båda nedskrifterna, som antas vara oberoende av varandra och återgå på originalurkunden, är så ålderdomligt — i sht i B —, att åtminstone 100 år förflutit från originalets till den äldsta avskriftens tillkomst. Eftersom A av Klemming dateras till 1430-talet, kommer han då fram till en tillkomsttid »ungefär 1330-talet» för arketypen.¹

För att kunna anknyta Pent till Heliga Birgitta är Klemming nödsakad att tillgripa en serie av möjlighetsantaganden. Han utgår ifrån att Pent är identisk med en bibelöversättning, som Birgitta — enligt en levnadsteckning över henne av år 1373 — föranstaltat. Det omtalas där, att hon under en tidigare period av sin levnad — innan hon fick uppenbarelser —, stundom läste i »bibliam hulka hon hafdhe latit scriwa sik a swensko».

Klemming betvivlar ej trovärdigheten av denna uppgift och antar därtill, att en svensk bibel, som på 1340-talet obestriddligen tillhört konung Magnus Erikssons bibliotek,² varit identisk med Birgittas översättning, »en i hög grad lämplig gåfva af Birgitta till hennes frände konungen».

Terminus ante quem för Pent:s tillkomst blir för Klemming under dessa förhållanden 1340-talet. Eftersom Heliga Birgitta, född sannolikt år 1303, rimligtvis inte tagit initiativet till en bibelöversättning, förrän hon nått mogen ålder, blir det då sannolikast, att översättningen ej utförts förrän på 1330-talet eller c:a 1340.

Som sista länk i Klemmings indiciekedja kommer så (a.a.s. 577) påståendet: »Med hänseende till vårt land och vår litteratur på 1300-talet har antagandet av två olika, samtida öfversättningar ingen sannolikhet för sig; det torde därför icke vara så särdeles vågadt att anse den för Birgitta gjorda öfversättningen identisk med vår text» (=Pent).

Som trolig upphovsman utpekar Klemming den mest framstående teologen under 1300-talets förra hälft, kaniken i Linköping och Heliga Birgittas förste bikt-fader, magister Mattias. För denna hypotes skulle tala dels den omständigheten, att magister Mattias bevisligen författat ett stort kommenterande bibelarbeta på latin (Concordantia super totam bibliam), dels det faktum att det på 1500-talet i Sverige funnits en tradition om att denne översatt Pent (a.a.s. 578 f.).

¹ a.a.s. 577.

² I en inventarieförteckning för den Kungliga fateburen, tillkommen någon gång på 1340-talet, finner man en anteckning om »vnum grossum librum bible in swenico» (Klemming, a.a.s. 576).

De förnämsta namnen i den senare språkliga forskningen rörande Pent har varit Bengt Hesselman och Olof Thorell. Såväl Hesselman som Thorell har nedlagt ett betydande arbete på fastställandet av den svenska arketypens språkform. Den förre har redovisat sina resultat i skriften »Språkformen i MB I», utkommen år 1927, den senare sina i gradualavhandlingen »Fem Moseböcker på fornsvenska», tryckt 1951.

Dessa språkmän har haft en ganska tacksam uppgift. Det är visserligen oftast vanskligt att fullt tillförlitligt rekonstruera förlorade originalurkunder, men för Pent:s del är förutsättningarna för att uppnå någorlunda säkert resultat tämligen gynnsamma.

Detta beror främst på »handskriftsläget». Hesselmans och Thorells noggranna textkritiska undersökningar ställer nämligen utom allt tvivel, att Klemming (a.a.s. 577) haft rätt i, att den yngre nedskriften av Pent (B) är fullt oberoende av den äldre (A) och att bägge återgår på en och samma förlorade version (Hesselman, a.a.s. 8 f; Thorell, a.a.s. 1,215). Denna har tidigare ansetts vara identisk med arketypen; så enligt Hesselman (a.a.s. 9 f): »Båda handskrifterna (dvs. A och B av Pent) äro sannolikt direkta avskrifter av en och samma förlaga... Efter all rimlighet har denna varit författarens — eller översättarens — eget, förmodligen i Vadstena förvarade originalmanuskript.» Thorell, vilken senast och grundligast behandlat problemet, håller det emellertid för troligare, att den gemensamma förlagan varit en avskrift men en mycket gammal sådan, som stått den ursprungliga översättningen synnerligen nära (a.a.s. 1 f, 215), dvs. rimligtvis en direkt avskrift av originalet. Jfr Rolf Pipping (Den fornsvenska litteraturen s. 108), som likaledes tycks räkna med mellanled mellan de bevarade nedskrifterna och originalet.

Vidare underlättas rekonstruktionen av, att de personer, som nedskrivit de bevarade Pent-versionerna, varit verksamma även i andra texter. Därigenom kan man bilda sig en viss uppfattning om deras eget språkbruk och spontana skrivvanor. A-versionens nedskrivare, som med all sannolikhet var en Vadstenamunk, är sålunda identisk med hand 2, huvudskrivaren, i den stora urkunden codex Holmiensis D 4, vilken bl. a. innehåller Eufemiavisorna. Version B av Pent har enligt urkundens egen uppgift nedpräntats av en Vadstena-nunna, som i samma codex avskrivit även några bibelöversättningar av Nils Ragnvaldsson (Josua bok, Domareboken) och Jöns Budde (Judits, Esters, Ruts och Mackabeernas böcker samt Johannes uppenbarelse). Dessa är utgivna av Klemming i 2:a delen av Svenska medeltidens bibelarbeten (=MB II).

Slutligen underlättas rekonstruktionen av den ovanligt stora trohet

mot förlagan, som otvetydigt utmärker den ena avskriften, nämligen hs B. I denna påträffas exv. en mängd ålderdomliga ord och ordformer, som var okända för det svenska 1500-talsspråket och som också i den ungefär 100 år äldre systerhandskriften A ersatts av moderna, t.ex. dualpronomet *okar*, *oker* 'oss två' (hs A: *os*), räkneordet *fiughur* 'fyra' (hs A: *fyra*) och *thotte* 'syntes' (hs A: *thykte*). Nedskrivarens beroende av sina förlagor ådagalägges vidare bl.a. av, att språket i hennes Pent-avskrift ganska avsevärt skiljer sig från det, som möter i hennes kopior av senmedeltida bibelöversättningar (i MB II) (se Thorell, a.a. passim).

Hesselman (a.a.s. 10 f) har förklarat denna Vadstena-nunnans följsamhet mot originalet som ett utslag av hennes fromhet, stundom i förenig med bristande förståelse av den föreliggande texten. Hon skulle av vördnad för den Heliga skrift ej ha velat och ej ha dristat sig att göra större ändringar i den verbala framställningen.

Ej fullt så stort intresse med hänsyn till rekonstruktionen av den förlorade förlagans språk erbjuder den äldre Pent-versionen, A. Nedskrivaren därav, tydligen en person med vana vid litterärt arbete, har nämligen förfarit ganska fritt med förlagan. Han har ofta moderniserat språkformer, utbytt föråldrade och ovanligare ord mot nyare och över huvud taget satt större personlig prägel på sitt avskrivningsarbete än B-skrivarens (Hesselman, a.a.s. 10, Thorell, a.a. passim).

Hesselman och Thorell har också kunnat ge oss en tämligen fyllig och tillförlitlig bild av språket i vår äldsta bevarade bibelöversättning. De språkliga resultat, som därvid uppnåtts, är i och för sig betydelsefulla, men därtill kommer, att de kan belysa den litteraturhistoriska frågan om författarens person och verkets tillkomst, en fråga som inte kan anses vara slutgiltigt besvarad av Klemming.

En språklig rekonstruktion av originalet kan i första hand tänkas ge ledning angående översättarens dialekt och hemvist, och denna uppgift har också legat Hesselman och Thorell särskilt om hjärtat. De menar sig med bestämdhet kunna fastslå, att arketyper är skriven på sydvästsvensk, närmare bestämt (syd)västgötsk dialekt, något som också tidigare förmodats. Detta — att författaren är västgöte — är en hörnsten i diskussionen om Pents tillblivelse. Detta rön ställde till att börja med forskarna skeptiska gentemot Klemmings tes, att magister Mattias vore författaren, då denne ej ansågs ha varit bördig från Västergötland eller haft något med detta landskap att beställa. I stället utpekades en annan Birgitta närstående person, som med all sannolikhet var västgöte, nämligen Varnhemsklostrets abbot Svenungus, som upphovsman till Pent. Det var

Henrik Schück, som lanserade denna teori, som synts flera forskare, exv. Hesselman, beaktansvärd (Hesselman, a.a.s. 4 och där anf. litt.).

Magister Mattias författarskap har dock ej avförts ur diskussionen. Ur innehållssynpunkt har det nämligen förefallit mycket tilltalande, att denne nedskrivit Pent eller åtminstone haft del i dess tillkomst. Så enligt exv. S. Belfrage (Samlaren 1936 s. 109 ff) och R. Pipping (Den fornsvenska litteraturen s. 108). På sistone har magister Mattias aktier stigit, då G. Carlsson (i Samlaren 1948 s. 1 ff) påvisat möjligheten av att Mattias ledde sitt ursprung från Skarastiftet. Om Carlssons teori håller streck, möter det alltså ej heller ur språklig synpunkt något hinder för Klemmings antagande.

En språklig rekonstruktion av originalet kunde även väntas ge någon ledning angående ungefärliga tidpunkten för översättningens utförande. Denna uppgift synes emellertid Hesselman och Thorell ej ha påtagit sig. De liksom andra, vilka sysslat med Pent, tycks utan vidare förutsätta, att Klemmings tes, att Birgitta på 1330-talet ombesörjt översättningen, är korrekt.

Någon kritik av denna Klemmings teori har mig veterligen inte framkommit förrän ganska nyligen, nämligen i Gösta Holms gradualavhandling, »S-passivum i svenskan» (1952). Han hävdar där s. 334 f, att Klemmings tidfästelse av Pent »vilar på ett helt obevisligt antagande», dvs. på identifikationen av Pent med Birgittas bibel. »Frångås detta postulat är man» — enligt G. Holm — »oförhindrad att förlägga Pentateukparafrasens tillkomst till 1200-talet. Språkligt finnas inga hinder för en så tidig datering; snarare ville man påstå motsatsen.» Därvid åberopar han uttalanden av flera forskare, exv. Hesselman, Hj. Alving och G. Mattsson, angående språkets stora ålderdomlighet. Ej heller innehållet i arbetet inger Holm några betänkligheter mot att förlägga dess tillkomst till 1200-talet: »I 1200-talets Västergötland levde mer än en man som inhämtat teologisk lärdom i Paris. Att ingen av dem ontalas såsom bibelöversättare är ej avgörande, ty icke heller från 1300-talet namnges någon, som ägnat sig åt dylikt arbete, icke heller mag. Matthias.»

Det är sålunda ej blott författarskapet till Pent, som är omtvistat; även det grundläggande antagandet, att översättningen företagits genom den Heliga Birgittas försorg på 1330-talet, är ganska krent underbyggt och tvivelsutan diskutabelt.

Hesselmans och Thorells undersökningar av Pent:s språk visar stor mångsidighet. De har försökt bestämma ordförråd, ljudlära och formlära. Däremot har inte några systematiska försök att med utgångspunkt i

båda de bevarade nedskrifterna fastställa arketyperns syntax företagits, även om syntaktiska företeelser i textkodex, hs A, uppmärksammats i flera specialavhandlingar, någon gång under jämförelse med den intressanta, hittills inte utgivna handskriften B. Min uppgift här skall bli att närmare bestämma en enda men ganska komplicerad syntaktisk företeelse, den relativa satsfogningen. Denna studie lämnar därmed ett blygsamt bidrag till den pågående rekonstruktionen av Pent-översättningen, och den synes därtill kunna ge vissa hållpunkter för dateringen. — Men därtill ger min rekonstruktion en ganska klar bild av den relativa satsfogningens utveckling i fornsvenskan.

Vid min undersökning använder jag mig av samma metod som Thorell. Jag utgår sålunda från förhållandena i de två bevarade urkunderna under hänsynstagande dels till övriga texter, där samma skrivare varit verk samma (A-skrivaren i cod. Holm. D 4 och B-skriverskan i MB II), dels till de fornsvenska språkkällorna över huvud. För sistnämnda konfrontation kan jag delvis stödja mig på framställningen av den fornsvenska relativsyntaxen i min avhandling *Relativ satsfogning i de nordiska fornsvenskan*.

Vidare accepterar jag som arbetshypotes antagandet, att förlagan för A och B med all sannolikhet ej är identisk med den ursprungliga översättningen men står denna synnerligen nära. Det sistnämnda kan dock inte utan vidare antas gälla relativ satsfogning i dess helhet. Rena formelement som relativpartiklar och i viss mån renodlat determinativa element liksom ordföljden i relativfog torde lätt ha drabbats av förändring vid skriftlig tradering under den äldre fornsvenska perioden, eftersom relativkonstruktionens karaktär då avsevärt förändrades.

2. *Korrelatet*

Vid studiet av den relativa satsfogningen utgår jag från korrelatet, dvs. det ord eller den ordgrupp, vartill den relativa bisatsen är bestämning. Vid en undersökning av detta i de bevarade Pent-versionerna lägger man ofelbart märke till, att korrelativt *pän* (nysv. *den*) i bägge urkunderna uppvisar en större användning än i nutida svenskt språk. Som bekant är korrelativt *den* nu för tiden ganska vanligt vid nödvändig relativsats, t.ex. *den som lever får se* och *bland de människor, som jag mött*. Men nusvensk nödvändig relativsats kan fogas även till åtskilliga andra korrelattyper, exv. ensamt indefinit pronomen (*ingen som ville honom ont*) eller ensamt substantiv (*bland människor som jag mött*).

I Pent-handskrifterna däremot är nödvändig relativsats i betydligt flera förbindelser knuten till determinativpronomet, nysv. *den*. Nusvensk relativfogning, bestående av ensamt indefinit pronomen + relativsats, motsvaras i Pent i regel av indefinit pronomen + determinativt *pän* + relativsats, t.ex. *Some hittas the som hålder stiäla än plöghia* A 135:7 (=B), *engin... then honom wille ont* A 193:31 (*engin... then honom vilde ilt* B 211), *alla släkter i iordhrike skulo wardha signadha aff enom them ther aff thik skal födhäs* A 202:12 (=B), *the magha ängom them na ther thera drömp raadha kan* 235:9 (=B) och *hafdhe han nakath thz budhit, som han hawer nw forbudhit* A 311:29 (*haffde han nakot thz budit som för war förbudhit* B 346). Och nusvensk relativkonstruktion av typen *bland människor som jag mött* — alltså ensamt obestämt substantiv + nödvändig relativsats — återfinnes knappast i Pent-urkunderna. Den motsvaras där av konstruktionen *pän* + substantiv + relativsats.

Stundom skiljer sig emellertid Pent-versionerna åt. Den ena uppvisar sålunda determinativt *pän* i satsfogen, den andra inte. I de flesta fall är det därvid B, som har det omständligare uttryckssättet. Ex.:

A	B ¹
<i>alt som gudh hafdhe honom budhith</i> 169:17	<i>alt thz gud haffde honom budhit</i> 185
<i>nakath diwr, som idher är loff-</i> <i>likt at äta</i> 360:20	<i>nakot thz dyur som idher är</i> <i>lofflikt ath äta</i> 402
<i>jak skal giwa thik son, som iak</i> <i>skal giwa mina wälsignilse</i> 187:28	<i>skal iak giffwa tik son thän thär</i> <i>iak skal giffwa myna wälsignilse</i> 204

Jämför vidare *hwath ordh, som war herra iätte abraham* A 447:24 med motsvarande ställe i B: *huazskons ordh thz som war herra iättadhe abraham* 499.

Därtill uppvisar B i ett par fall determinativt *pän*, medan A har pronomet *han*, t.ex. *för thäs nästom som dräpin var* B 477 ~ *fore hans nästom som dräpin war* A 425:11.

Som exempel på det motsatta förhållandet, att A uppvisar men B saknar *den*-konstruktion, kan anföras:

A	B
<i>Konan the thu skapadhe mik</i> 161:12	<i>konan som thu skapade mik</i> 175
<i>gotzith ... alt thz han hafdhe</i> <i>aterfangith</i> 181:10	<i>gozet ... alt han gat atirfangit</i> 197

¹ Vid citat hänvisas till spalt i handskriften.

Vid ett försök att fastställa korrelatförhållandena i förlagan för de bevarade versionerna kan först påpekas, att korrelativt *pän* inte är lika vanligt i alla texter, där B-skriverskan varit verksam. I MB II spelar det sålunda en betydligt mindre roll än i Pent B. Korrelattypen *pän*+obest. substantiv i Pent motsvaras nämligen ofta i MB II av den moderna korrelattypen substantiv i bestämd form, exv. *gak ... in j landit, hwilkit iak skal giffwa israels sonom* Josua MB II 3:15. Detta tyder på, att B-skriverskan i detta som i så många andra avseenden är beroende av förlaga.

Men avgörande hållpunkter ger ett beaktande av relativsyntaxens utveckling i stort. Det är nämligen oomtvistligt, att konstruktionen med determ. *pän* tilltar, ju längre tillbaka i den fsv. litteraturen man tränger (Lindblad, Relativ satsfogning i de nord. fornspråken, passim).

Detta innebär, att den utbredda användningen av *pän*-konstruktion i Pent-handskrifterna återgår på förlagan. Detta gäller givetvis först och främst de textställen, där båda urkunderna överensstämmer, men vidare även när endera versionen uppvisar korrelativt *pän*. Slutligen kan det med hänsyn till den allmänna utvecklingen inte anses helt uteslutet, att förlagan nyttjat determinativt *pän* även å textställen, där det saknas i de bevarade urkunderna, och att originalet haft en ännu större användning därav.

Om korrelativt *pän* bestämmer ett substantiv, står det i regel omedelbart framför detta, såsom fallet alltid är i nusvenskan, exv. *den fågel, som flyger snabbast*. Flera exempel på efterställning möter emellertid i de båda Pent-versionerna, t.ex. *aff fughle them som snarast flygher* (nusv. 'av den fågel som') A 159:5, *swa som pröwas mz skälom them som nw waaro giwin näst fore thässe* A 320:15 och *Prestir skal ey sik kono taka, the som fwl hawer warith oc wanfräydhath skökä* (nusv. 'den kvinna som' el. 'en sådan kvinna som') A 370:8. En dylik efterställning av determinativpronomet är en ålderdomlig företeelse, vilken med säkerhet återgår på förlagan (och originalet), som kan ha haft fler belägg därpå.

Av ett visst intresse för tidfastningen av arketyper är de obestämt relativa pronomina, som historiskt sett och mestadels i litterär tid är att uppfatta som korrelat till en omedelbart följande relativsats.

Som personliga allmänna relativpronomen är i såväl version A som B antecknade *hva(r)*¹ (=got. *hvas*, y. fsv. *ho*) samt *hwilkin*. Men man iakttar en bestämd fördelning av dessa båda ord. Det förra, *hva(r)*, nyttjas

¹ Hs A har i regel *hva*, hs B oftast *hvar*.

endast självständigt, t.ex. *Hva som slaar man til död h mz wilia han skal siälver dö* A 335:20 och *hva som menadhe allan skadha han hindradhe flere gaghn* A 86:14. *Hvilkin* däremot förekommer på ett undantag när (A 286:8) blott adjektiviskt eller följt av partitivt uttryck, exv. *Hwilkin man ther gudhi wil thiäna, han skal för skilia sik widh andra manna wårdhskap* A 287:27 och *Hwilkin aff idhre släkt, som wardher min prophete, tha talar iak til honum thässa lund* A 396:2.

Denna regelbundna fördelning av *hva(r)* och *hwilkin* återfinnes inte i MB II. Där dominerar *hwilkin* i alla ställningar, alltså även som självständigt korrelat, t.ex. *Hwilken som haffwir öra höre huat andhen sigher kirkiomen* MB II 335:20. Ej heller i hand 2:s parti i codex Holmiensis D 4 finns genomgående en dylik konsekvent växling. Den torde sålunda inte vara karakteristisk för skrivarnas eget språk utan återspeglar rimligtvis förhållandena i förlagan.

Denna slutsats förefaller också sannolik vid en allmän överblick över användningen av de obestämt relativa pronomina i fsv. texter. I yngre fsv. språkkällor förekommer nämligen *hwilkin* i icke blott adjektivisk utan även självständig ställning. Ja, i den till Vadstena och Nädendal knutna litteraturen dominerar *hwilkin* starkt i sistnämnda funktion.

Uteslutande (el. i det närmaste genomfört) adjektiviskt bruk av *hwilkin* såsom i Pent-versionerna är däremot karakteristiskt för den ålderdomligaste fsv. litteraturen: landskapslagarna, Eufemiavisorna och Konungastyrelsen. De äldsta urkunder, där *hwilkin* i större omfattning användes självständigt, är Bjärköarätten och MESTL, i handskrifter från mitten av 1300-talet och representerande ett modernare språkstadium än landskapslagarna (se Lindblad, Relativ satsfögning s. 53 f).

Fördelningen av obestämt relativa *hva(r)* och *hwilkin* i de bevarade Pent-handskrifterna är sålunda säkerligen övertagen från förlaga (och original) och vittnar därtill om, att arketyper med all sannolikhet tillkommit före ca 1350.

Slutligen är det möjligt, att den i de bevarade Pent-urkunderna mötande formen *hwilkin* ger en antydning om originalets proveniens. På textkritiska grunder är det nämligen sannolikt, att även förlagan haft den tvåstaviga, synkoperade formen *hwilkin*.¹ Nu är förlagan enligt allmän uppfattning

¹ Hs B har flera ggr trestavig form av det analoga ordet *polikin*: *tolikom* (*tolkom* A 14:6), *toliken* (*tholkin* A 16:18), *tolika* (*tholkith* A 244:28) (se Klemming MB I s. 528, 550). Den trestaviga formen måste antas ha varit ur bruk i början av 1500-t. och bör alltså vara övertagen från förlagan. Hade nu denna skrivit *hwilikin* (*hulikin*), hade man väntat att i version B åtminstone någon gång finna denna, vilket nu inte är fallet.

av gammalt datum, obetydligt yngre än arketypen, alltså rimligtvis tidigare än ca 1350. Men i språkkällor, tillkomna före den tidpunkten, nyttjas konsekvent eller oftast trestavig, osynkoperad form, *hvilikin* eller *hulikin*, utom i några till Sydvästsverige lokaliserade texter: VgL I, VgL II och Brynjolfs stadga. Dessa uppvisar liksom Pent-versionerna så gott som alltid formen *hvilkin* (VgL II liksom hs B någon gång *hulkin*).

Av intresse är vidare, att den ålderdomligare Pent-versionen, B, ett 15-tal gånger såsom korrelerat företer det sammansatta indefinita pronominet *hvatvitna* 'vad helst, allt', oftast under formen *hvitvitna*, dat. Anmärkningsvärt uppträder ordet här uteslutande i relativ satsfogning och efterföljes alltid av determinativt *pät*. B-versionens *hvitvitna* motsvaras i A av *alt*, *allahanda*, *hvat* eller *hvilkit*, i regel det först nämnda ordet. Ex.:

B	A
<i>Hviiuitna thz nakor man gör swa nödugher at han gitir thz ey latith för sith eghit liiff, thz gör han orskylldughan 47</i>	<i>hvilkit h nakar man gör swa nödhuger at han giter thz ey latith for sit eghit liiff, thz gör han orskylloghan 45:13</i>
<i>Hviiuitna thz ncer thy kombir thz skal ämsköt dö 365</i>	<i>Alt thz när thy komber, thz skal iämsköt dö 328:23</i>
<i>tha skal han vtbyudha för sik hviiuitna thz som bedhis 374</i>	<i>tha skal han wtbiwdha fore sik alt thz ther bedhis 336:27</i>

Pronominet *hvitvitna* (*hvatvitna* el. dyl.) tillhör inte B-skriverskans språk. Det möter ej i hennes övriga avskrifter och är f. ö. okänt i litteratur, som skapats i yngre fsv. tid. En sammandragen form, *hvatna*, möter dock en gång, i översättning av Suso (se Söderwall).

Vi måste gå tillbaka till den äldre fsv. perioden för att finna en text, som gör större bruk av pronominet, nämligen till Konungastyrelsen, vilken författats någon gång under förra hälften av 1300-talet, rimligtvis före 1332. I avskrifter därav — originalet är förlorat — påträffas formerna *hvatvitna*, *hvatvena* jämte *hvatna*. I korrelativ funktion möter de endast några få gånger, exv. *Man skal ei skipta skaplyndi sit vip hvart orþ ok hvatna, pät hanum kan tilkoma 35:8*.

Pronominet ifråga förekommer f.ö. i äldre fornvästnordiska och åtföljes där såsom korrelerat alltid av determinativt *pät*, t.ex. *esda er hasörp á hvivétna því es þv tekr þinom háxdom til at gera Am 645 37:15* och *til slíx ávaxtar fírer guþ drottex hotvetna þess er ver gørom fyr hans sakar StH 60:29*.

Konstruktionen *hvi vitna pät* + relativsats likaväl som ordformen *hvi vitna* i version B återgår sålunda med full säkerhet på förlagan och rimligtvis även på arketypen och vittnar om att översättningen verkstälts i äldre fsv. tid.

3. Växlingen inledd: oinledd bisats

Vid behandlingen av den relativa bisatsen gäller det först att utreda förhållandet mellan inledd och oinledd bisats i den förlorade förlagan.

Oinledd relativsats möter under olika perioder under skiftande betingelser, vilket sammanhänger med utvecklingen av relativkonstruktionen i dess helhet. I modern svenska förekommer som bekant oinleddhet i nödvändig relativsats, då korrelatet står i objekts- eller adverbialsrelation till bisatsens verb och efter vilken som helst korrelattyp, t.ex. *ingen, han kände, fanns där* och *målet han kämpade för*.

För både version A och B av Pent är förutsättningarna annorlunda. Oinleddhet möter nämligen endast och allenast efter korrelat, som utgöres av eller innehåller pronominet *pän* (eller *pänne*). Relativbisatsen skall vidare stå omedelbart efter nämnda korrelat (s.k. kontaktställning) och bör slutligen bestå av minst två led, så att den oinledda relativsatsens underordnade karaktär kan markeras genom ordföljden (finita verbet på andra plats). Därtill bör fogas, att oinleddhet även under dessa omständigheter är sällsynt vid subjektsrelation mellan korrelat och bisatsverb.

Detta innebär, att man i Pent-versionerna kan finna konstruktionen *the aff sät komo* 'de som härstammade från Set' vid sidan av *the som aff sät komo*, *thz land han lowadhe os* vid sidan av *thz land som han lowadhe os* (s.k. halvkontakt) osv.

Men inleddhet är nödvändig i fall som

- 1) *aff alle armödho som män hawa a iordhinne* A 166:26. Annat korrelat än *pän*!
- 2) *tha skal then fult fore göra som elden tände* A 337:29 (=B). Korrelatet utgöres visserligen av *pän* men är distansställt!
- 3) *at wäria them som plöghia* A 135:4 (=B). Korrelatet utgöres visserligen av kontaktställt *pän*, men bisatsen är enledad. Dennes underordnade karaktär får inget grammatiskt uttryck, om inte relativum utsättes.

Versionerna A och B överensstämmer beträffande de allmänna principerna för användandet av oinledd bisats, men vad frekvensen för denna angår, skiljer de sig åt. B gör nämligen ett mycket större bruk därav än A.

Detta framgår redan av de fåtaliga språkprov och läsarter ur hs B, vilka lämnas av Klemming i MB I s. 525 ff. På s. 528 i nämnda arbete påpekas 2 fall, där A har inledd men B oinledd sats, på sidorna 529 och 530 samma antal osv.

Undersöker man vidare det s. 538—540 återgivna språkprovet från hs B, kap. 1 i Genesis, gör man den iakttagelsen, att av de 17 relativsatserna inte mindre än 8 är oinledda, alltså nästan hälften: 539:7.11, 540:11 bis. 12.25.30.32. Syntaktisk möjlighet för växling (enligt ovan anförda normer) torde föreligga 12 ggr.

En systematisk jämförelse mellan de bevarade Pent-nedskrifterna bekräftar till fullo den iakttagelse, som man gör redan vid ett studium i Klemmings edition, nämligen att B gör ett avsevärt större bruk av oinledd sats än A.

Vid en undersökning av t.ex. Exodus-partiet (Klemmings utgåva s. 275—357) finner man således, att de oinledda relativsatserna i hs B är ungefärligen tre gånger så många som i hs A. Närmare bestämt saknar 17 av de 291 bisatserna i A relativum (dvs. 5,8 %); för B är motsvarande siffror 49 och 286¹ (dvs. 17,1 %).

Undersöker man de partikellösa relativsatsernas frekvens i Exodus med hänsyn till de fall, då oinleddhet är syntaktiskt möjlig, blir procenttalen avsevärt högre: för B ca 33 % (49 av åtminstone 146), för A ca 11 % (17 av åtminstone 146).

Tillståndet i Exodus torde vara ganska typiskt för Pent i dess helhet; dock är styrkeförhållandet mellan version B och A i fråga om partikellös relativsats inte genomgående 3:1. Proportionen kan växla ganska avsevärt. I kap. 1 i Genesis t.ex. är partikellöshet nästan lika vanlig i A som i B (7 resp. 8 bel. av samtliga 17 bel.) och är därtill högre frekvent, inemot hälften av samtliga fall och ca 2/3 av syntaktiskt möjliga fall.

Längre fram i Genesis blir partikellöshet allt sällsyntare i A, medan B uppvisar högt procenttal. I exempelvis kap. 12 t.o.m. 17 (Klemmings edition s. 177—188) uppvisar A endast 3 oinledda relativsatser, B däremot 17. Detta innebär procenttalen 5,4 resp. 30,9, om man utgår från hela antalet relativsatser (55), och 12 resp. 68, om man utgår från de satsfogningar, där växling mellan inledd och oinledd sats är syntaktiskt möjlig (25). Olikheten mellan A och B kan belägas med några exempel.

¹ Antalet relativsatser är något olika i de båda versionerna. B saknar i 6 fall relativhypotax, där A har dylik, men uppvisar i gengäld 1 relativsats utan motsvarighet i A.

A

*kom til thz land som iak skal wisa
thik 177:11*

*alla them som rätta tro hawa til
gwdz 179:21*

af allo thy ther thu atte 181:12

B

*kom til thz land iak skal wisa tik sp.
192*

alla the rätta tro haffwa sp. 195

aff allo thy thu ægher sp. 197

Hur har nu relativsatsen inletts i den för A och B gemensamma förlagan?

Ett stöd för bedömandet erbjuder redan iakttagelsen, att B-skriverskan mera sällan i MB II än i Pent nyttjar oinledd relativsats. I Josua bok, Domareboken och Uppenbarelseboken utgör de oinledda relativsatserna sålunda endast 6—9 % av samtliga relativsats. För övrigt möter oinledd sats i MB II under något andra betingelser än i Pent B. Så förekommer partikellös sats i MB II även efter annat korrelerat än *pän* (*pänne*): efter *allr*+substantiv, t.ex. *allom landhom han offwirfarit haffde 155:17*; efter ensamt substantiv i best. form, exv. *gästabudit jak haffwir them reet 188:13*; efter pron. *han*, t.ex. *han pa honom (=hästen) sath haffde wagh-skaal i synne handh 'den som satt på hästen hade ...' 342:11* osv. Den olika relativsyntaxen i Pent B och MB II kan tyda på att nedskrivarskan i detta avseende är beroende av sina förlagor. Om man sammanställer detta med att andra handskrifter, som tillkommit i Vadstena kloster under medeltidens slutskede, gör ett blygsamt bruk av partikellös sats (se Lindblad, Relativ satsfogning s. 92), så kan man med stor sannolikhet anta, att B:s ganska avsevärda användning av oinledd relativsats återgår på förlagan och att denna således i stor utsträckning nyttjat dylik relativsats.

Relativsyntaxen i de av A-skrivaren nedpräntade texterna behöver ej heller tala emot detta antagande. I den av honom nedskrivna delen av codex Holmiensis D 4 återfinnes arbeten i såväl bunden som obunden form, bland de förra Eufemiavisorna. Man finner därvid i prosatexterna en jämförelsevis låg procent oinledda bisatser, ungefär densamma som i Pent A. Däremot är de poetiska verken kännetecknade av ett avsevärt större bruk därav; oinleddhet möter där i 1/3—1/2 av samtliga fall. Hur detta skall förklaras, är inte självfallet. Ganska plausibelt förefaller det dock, att A-skrivaren personligen gynnat partikelförsedd relativsats men att de verk, som förelåg till avskrivning för honom, i stor utsträckning nyttjat partikellös. Vid avskrivningen skulle han ansett sig ha friare händer att tillämpa sina personliga språkvanor vid prosatexter än vid poetiska arbeten. Man finge i så fall förutsätta, att A-skrivaren vid kopi-

erandet av Pentateukparafrazen i åtskilliga fall ersatt förlagans oinledda relativsatser med inledda.

Fullt bindande bevisning för att förlagan gjort ett vidsträcktare bruk av oinledd relativsats än skrivarna i de bevarade handskrifterna kan emellertid åstadkommas med utgångspunkt i de bevarade urkunderna själva.

I ett dussintal fall möter nämligen i A och B — vanligen på samma textställen — partikellösa relativsatser av en typ, som inte förekommer i någon annan handskrift från yngre fsv. tid, alltså ej heller i hand 2:s parti i Codex Holmiensis D 4 och i MB II. Denna satstyp är således med säkerhet främmande för senmedeltida svenskt språk. Däremot återfinnes dylika relativsatser i det ålderdomligaste skiktet av fsv. språkkällor, runskrifter och handskriftslitteratur från tiden före 1300-talets mitt. Att ifrågavarande belägg i A och B är skriftligt traderade, står utom allt tvivel.

Bland dessa bisatser av undantagskaraktär kan man särskilja två olika slag.

Det första, enledad relativbisats, representeras av ett enda belägg, nämligen *alt thz liwer skal vara idhur födha* 'allt det, som lever, skall vara eder föda' A 172:27 (hs B saknar denna passus).

Dylik enledad partikellös relativsats har jag i övrigt antecknat i ett jämförelsevis blygsamt antal fall, knappt 25 ggr. Att denna satstyp varit i allmänt bruk, framgår dock av, att beläggen är fördelade över ett tämligen stort antal språkkällor:

Fornsvenskt runmaterial från 1000-talet: *ropi sa kuni* Skilsta.

Upplandslagen, t.ex. *liwär pän gaff* 49:3, 53:1 och *giöldi pän fällir, ok äi pän byggir* 135:11.

Södermannalagen, t.ex. *böte VI örä pen ränti* 91:12.

Västmannalagen, t.ex. *Agho flere brun saman, gælde pän fällir oc äi pän byggir* 141:1.

Dalalagen, t.ex. *taki attir pän a at lösna lösö* 39:10.

Yngre Västgötalagen, t.ex. *taki pen sak söker* 149:10 och *än är pen stiäl* 168:2.

Lydekini excerpter: *wäri sic pän sargsape* (dvs. *sarghape*) *met ... epe* 270:13.

Bjärköarätten, t.ex. *hwilikin perrä sum pät vil vi pär sighiä, pen saldi äller köpti* 115:15.

Konungastyrelsen: *fori pem a* 95.

De flesta exemplen uppvisar Upplandslagen och Yngre Västgötalagen.

Som konstant korrelerat uppträder självständig form av pronominet *sa/pän*, som utom i ett par belägg i VgL II står omedelbart framför bisatsen.

Det andra slaget av undantagsbisatserna möter i de båda Pent-versionerna inalles 10 ggr:

A

*Siätta daghin skapadhe war herra ...
alt thz kryper a iordhinne
eller innan iordhinne 73:26*

*Sidhan sagdhe gudh Nw wardhe
liwandis creatur aff watnomen,
badhe ther kryper a iordhinne, oc
swa thz flygher i wädhreno,
oc swa thz flyter i watneno
157:5*

*(Oc gaff them alt thz ther växte a
iordhinne til födho 157:27).
over alt thz röris a iordhinne
172:26*

*the (=humblor) ... öddo ... alt thz
wäxste mz bladhe eller blom-
stre 304:10*

B

*alt thz kryper a iordhene,
äller innan iordhine sp. 81*

*Sidhan mälte gudh. Nw varde liff-
wandis creatur j vatnom badhe
thz krypir a iordhinne, oc
swa thz flygir j wädhreno oc
swa thz flytir j vatneno MB
I s. 540:9*

*Oc gaff them alt thz växte a iord-
hinne til födho MB I s. 540:19.
Denna text saknas i B.*

*(huivitna thz som växte mz bladi oc
blomstre sp. 338)*

Liksom vid föregående grupp utgöres korreleratet i samtliga 10 fall av självständig form av *pän* (f.ö. alltid neutralt *pät*), och bisatsen följer omedelbart efter korreleratet. Men bisatsen är i senare fallet t våledad — och här kommer det egendomliga: finita verbet står främst i satsen omedelbart efter *pät*.

Relativsatsens underordnade karaktär får därigenom i denna lika litet som i föregående grupp något grammatiskt uttryck, vilket är stötande för språkkänslan i nysvensk och rimligtvis var det även i yngre fsv. tid. Språket har ju ett starkt behov av att hålla huvudsats och bisats isär. Normalt skulle det i yngre fsv. ha hetat *thet som kryper a iordhinne* eller — fast inte så gärna — *thet a iordhinne kryper*.

Det kan vidare understrykas, att gemensamt för samtliga belägg är, att det finita verbet är betydelsestarkt (*kryper, flygher, flyter, röres, växte*). Det är vidare betonat, i några fall motsatsbetoning. Bisatsens 2:a led ut-

göres genomgående av ett tyngre adverbial, i de flesta fall preposition + trestavig dativform av substantiv, exv. *a iordhinne* 5 ggr. Här föreligger alltså en i syntaktiskt och strukturellt avseende homogen grupp, där förekomsten av oinledd bisats med full säkerhet ej beror på skrivarlapsus — som någon kanske ville framkasta — utan har sin förankring i talspråket, dock säkerligen inte i senmedeltida utan i en äldre periods svenska.

Exemplen på denna tvåledade typ av relativsats är emellertid utanför Pent lätt räknade. Jag har åtminstone ej observerat den i andra urkunder än Äldre Västgötalagen och Västmannalagen: *Liggjä uid ... þrer märkar þän ätar mäþ hanum ok drikkär ok hauir mot mäð hanum* 'det är tre markers bot för den som äter eller dricker med honom eller har sammankomst med honom' VgL I 11:12; *Annöz (för Annät) är kuarsätu tak mäþ þem sämbär a baþum* 'som båda enas om' VgL I 57:12 och *allir þe hallða lagha wärnir, warin allir saclösir* VmL 206:7.

Eftersom denna konstruktion i tidigare vetenskaplig litteratur föga uppmärksammats — och därvid endast belägg från VgL I — vore en närmare analys på sin plats. Jag vill emellertid i detta sammanhang nöja mig med påpekandet, att vi vid typen *þet kryppir a iordhinne* liksom vid *þet liwer* enligt mitt förmenande står inför en prototyp för nordisk relativkonstruktion, i vilken någon relativ bisats i egentlig mening (dvs. attributiv bestämning till substantiviskt ord) inte föreligger utan i stället en syntaktisk enhet, där ett betydelsestarkt finit verb är huvudord och detta verbala huvudord föregås av ett proklitiskt substantiverande element, pronominet *þän*. Jfr adjektivförbindelsen fsv. *þän gopi*. Utifrån detta betraktelsesätt får ordföljden i konstruktionen *þet kryppir a iordhinne* i Pent sin förklaring. Den kan vara en relik från en tid, då samhörigheten mellan *þän* och efterföljande finita verb var så stark, att dessa inte alltid skildes åt av en tyngre bestämning.

Med analysen av denna konstruktion må dock vara hur som helst. Vad som i detta sammanhang framför allt intresserar, är att nedskrivaren av förlagan — eller åtminstone arketypens nedskrivare — spontant har kunnat nyttja oinledd relativsats i andra och i flera syntaktiska ställningar än de sentida skrivarna i urkunderna A och B av Pent. Därtill kan fogas, att oinleddhet i förlaga (och original) med stor sannolikhet varit vanligare även i de syntaktiska ställningar, i vilka A- och B-skrivarna spontant använt partikellös sats. Slutligen bör man ha i åtanke, att korrelativt *þän* bevisligen förekommit oftare i förlaga (och arketypp) än i de bevarade Pent-versionerna, varmed också följt större möjlighet för den oinledda bisatsens frekvens.

Slutsatsen blir: förlagan för A och B — liksom rimligtvis originalöver-

sättningen — har varit avsevärt rikare på oinledd relativsats än någon av de bevarade avskrifterna. Man kunde också uttrycka sig så, att förlagan för A och B i de fall, där växling mellan inledd och oinledd sats varit möjlig, ofta, ja kanske företrädesvis nyttjat den sistnämnda.¹

4. Bisatsinledande ord

Slutligen gäller det att ta ställning till frågan om, vilka bisatsinledande ord, s.k. relativter, som funnits i den förlorade förlagan och den ursprungliga översättningen.

I de bevarade Pent-urkunderna möter som inledningsord partiklarna *som* och *pär* men inte — på ett undantag när — relativpronomet *hwilkin*.² Av dessa är *som* i stark majoritet. I t.ex. Exodus i hs A är det sålunda nästan 12 ggr så vanligt som *pär* (253 *som*, 21 *ther*), och i hs B är proportionen dem emellan ungefärligen densamma. Noga räknat är *som* där 15 ggr så vanligt som *pär* (222 *som*, 15 *ther*). I 11 fall uppvisar A och B relativet *pär* på samma ställen: 276:21, 279:23, 282:32, 283:19, 287:30, 295:15, 296:23, 308:6, 312:7, 319:24, 348:8. 4 ggr har version B *pär*, medan A har *som*: 288:31, 303:26, 309:2, 326:27. Det omvända förhållandet, att A uppvisar *pär*, medan B nyttjar *som*, möter likaledes 4 ggr: 298:32, 306:11, 332:11, 336:28. Slutligen motsvaras *pär*-inledd sats i A 6 ggr av oinledd i B: 275:24, 280:16, 288:12, 296:10, 320:10, 323:19.

Förhållandena i övriga delar av Pent är beträffande inledningsorden ungefär desamma som i Exodus. Partikeln *pär* är jämförelsevis sällsynt. I många fall är den gemensam för A och B. I färre fall uppvisar versionerna olika partiklar. Därvid kan *pär* i hs A motsvaras av *som* i B. Ex.:

A	B
<i>af thäs blotzsins dygdh ther ran aff wars herra sidho</i> 159:28	<i>aff thäs blodhsins dygd, som ut ran aff wars herra sidho</i> sp. 173
<i>ibland alla them ther föddos i iordhrike</i> 169:4	<i>innan bland alla thera som födas innan iorderike</i> sp. 184

¹ Denna undersökning av relativsyntaxen i Pent bekräftar sålunda eftertryckligt min i Relativ satsfogning i de nord. fornspråken framförda teori, att oinledd relativsats får större syntaktisk användning, ju längre tillbaka i fsv. tid man kommer, och att detta gällt hela det svenska området, även Västergötland, vilket senare bestritts av Ture Johannisson i Arkiv för nord. filologi 59 s. 290. Jfr min artikel »Den äldsta nordiska relativkonstruktionen» i Arkiv för nord. filologi 68 s. 49 ff.

² Det är i en specialställning, i genitiv, som pronomet *hwilkin* en gång är belagt relativiskt: *swa som flyghande örn mz bradh, hwilkens tungo thu ey vndirstander* A 429:24 (= B sp. 482: mz braadh, hwilkens tunga thu ey vndirstandir).

Som belägg på motsatta förhållandet kan anföras:

A

B

<i>Jak är then väldhoge gudh som ledde thik wt helbrigdho aff Caldea landz elde</i> 182:27	<i>Jak är thän wäldughi gudh ther tik ledde wt aff kaldea landz elde</i> sp. 198
--	--

Växlingen *som* : *pär* i de båda Pent-versionerna är stundom stilistiskt betingad. Partikeln *pär* möter nämligen ganska ofta i längre mening, innehållande två eller flera relativsätser, i sht i relativsats som är underordnad en annan. *Pär* har tydligen tillgripits för att undvika störande upprepning av ordet *som*. Ex.: *ther drapom wi . . . alt thz liwandis war, vtan jä som the ther striddo* 433:10 (=B) och *the skullo hawa rätta tro a en sannan gudh, som then skulle födhas aff, ther alla wärlidina skulle lysa mz rätte tro* 448:5 (=B).

Vilka fogeord har då den gemensamma förlagan nyttjat?

Redan en jämförelse mellan de bevarade nedskrifterna av Pent ger ett ganska bestämt svar på denna fråga. De båda urkunderna överensstämmer nämligen, som ovan påpekats, så ofta i valet av partikel, att detta inte gärna kan vara slumpens verk. Förlagan har sålunda rimligtvis nyttjat både *pär* och *som*, och avskrivarna har vid valet av fogeord varit i viss utsträckning beroende av förlagan.

Som ytterligare stöd för detta antagande kan anföras, att B-skriverskan utanför Pent — alltså i MB II — inte nyttjar *pär* som relativum. Hon har sålunda med all sannolikhet inte gjort ett spontant bruk av detta inledningsord, som f.ö. är ganska sällsynt i den yngsta fsv. litteraturen. Förekomsten av *pär* i hs B skulle alltså bero på kopiering av förlagan.

Däremot har det nog varit naturligt för A-skrivaren att använda *ther* som relativum. I många fall, där version B har inledd relativsats och där man kan anta, att förlagan ej haft partikel, står i A *ther* (jfr ovan). Som av det tidigare anförda framgår, är det ytterst sällsynt, att B har inledd relativsats, där A har inledd, och i dylika fall har B ej partikeln *pär*.

Proportionen mellan *som* och *pär* i förlagan får väl antas inte skilja sig alltför mycket från den i A och B.

Avsaknaden av relativpronominet *hvilkin* slutligen är säkerligen ett drag, som återgår på förlagan, eftersom såväl A-skrivaren som B-skriverskan i sina övriga nedskrifter visar förtrogenhet därmed. I MB II är frekvensen av relativt *hvilkin* påfallande hög; i Uppenbarelseboken är det t.o.m. det vanligaste relativa fogeordet.

Även arketypen har säkerligen saknat *hvilkin* (ev. bortsett från det genitiviska *hvilkins* A 429:24), och detta ger en bestämd anvisning om, att denna tillkommit före 1300-talets mitt. Från den tidpunkten är nämligen relativt *hvilkin* mycket vanligt. Ja, inom Vadstenalitteraturen torde man knappt kunna uppleta en enda större skrift, där *hvilkin* inte möter i en stor del av de relativa satsfogningarna.

För den händelse, att förlagan för A och B ej är originalet utan en — på det hela taget trogen — avskrift av detta, ställer man sig frågan, vilka relativa fogeord som förekommit i detta. Att de bevarade urkunderna beträffande fogeorden återspeglar även en dylik ev. arketypp, är problematiskt. Valet av relativpartikel är en detalj, och ingen del av relativkonstruktionen torde lättare utsättas för ändring än denna.

Har översättningen, såsom nästan allmänt antagits, verkställts under förra hälften av 1300-talet, kan man tänka sig möjligheten av, att den uppvisat växling *som* : *pär*, enbart *som* eller enbart *pär*.¹ Är originalet ännu äldre, ända från 1200-talet, såsom en forskare ansett vara möjligt, kan det äldsta nordiska relativet, partikeln *är*, ha nyttjats i större eller mindre utsträckning.

5. Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas, att detta försök till rekonstruktion av en syntaktisk företeelse i Pent-översättningen liksom tidigare rekonstruktioner av dess ordförråd, ljudlära och formlära låter oss tydligt se ett fornsvenskt litterärt verk med ett synnerligen ålderdomligt språk. Beaktansvärt är bl. a., att det stilistiskt och litterärt kanske mest närstående verket från ä. fsv. tid, Fornsvenska legendariet, vars original med säkerhet tillkommit under tidsperioden 1276—1307, att döma av avskrifternas vittnesbörd ägt en relativsyntax av något yngre struktur. Och detta oaktat de bevarade avskrifterna av Legendariet är äldre än de av Pent. Den äldsta av dessa, Codex Bureanus, härrör från mitten av 1300-talet.

Bland de ålderdomliga dragen i Pentateuköversättningens relativa satsfogning kan man särskilt peka på

- 1) en (ur nutida synpunkt) utbredd användning av korrelativt *pän*.
- 2) obestämt relativt *hvilkin* endast adjektiviskt eller följt av partitivt uttryck.

¹ I äldre fsv. urkunder kan *som* nyttjas ensamt eller praktiskt taget ensamt, t.ex. i ÖgL och Lyd, liksom *pär*, t.ex. i Eufemiavisorna, Erikskrönikan och BirgAut. *Som* med något inslag av *pär* — ungefär som i Pent A och B — förekommer även, exv. i VgL II och DaL.

- 3) förekomsten av korrelattypen *hvvitna*.
- 4) förekomsten av vissa slag av oinledd bisats: *pät liver* 'det som lever' och *pät krypir a iordhinni* 'det som kryper på marken', sistnämnda satstyp i övrigt anträffad blott i VgL I i hs från ca 1280 och i VmL (enstaka ex.).

Beträffande översättningens proveniens finns det ett par drag, som kan antyda västsvensk härstamning: formen *hvilkin* (se ovan s. 9f) och nyssnämnda satstyp *pät krypir a iordhinni* 'det som kryper på marken'.

Beträffande dateringen av det svenska Pentateuk-originalet visar relativsyntaxen, att detta med säkerhet tillkommit före mitten av 1300-talet. Någon tidigare terminus ante quem kan ej med bestämdhet uppställas, men det finns ur relativsyntaktisk synpunkt knappast några hinder för att översättningen är äldre, än som tidigare allmänt antagits — ja så tidig, att den ej kan ha ombesörjts av den Heliga Birgitta.

Om termerna avledning och retrograd avledning.

I uppsatsen »Om sammansatta verb i svenskan» behandlar professor Ture Johannisson bl.a. ord av typen *terränglöpa*, *maskinskriva*, sålunda verb med substantivisk förled.¹ Han gör därvid en typindelning, som i åtskilligt avviker från den jag föreslagit i ett par undersökningar av verbtypen.² Eftersom denna olikhet i dispositionen av materialet synes till viss del bero på att professor Johannisson ger termerna *avledning* och *retrograd avledning* annan innebörd än jag gör, må det tillåtas mig att säga några ord därom.

Johannisson indelar de hithörande verben på följande sätt:

- 1) avledningar, t.ex. *landsmåla*, *landskampa*, *studiekursa*
- 2) retrograda bildningar, t.ex. *maskinskriva*, *terränglöpa*, *sabelhugga*
- 3) en mellanställning mellan 1 och 2 intaga t.ex. *atombomba*, *telegraftvara*, *färgfilma*. — »Typen *landsmåla* saknar i detta sammanhang intresse; de båda övriga kunna utan olägenhet behandlas gemensamt» (s. 167 f.).

Det är tre ting i denna översikt, som synas anmärkningsvärda:

- 1) att *sabelhugga* betraktas som en retrograd bildning
- 2) att i grupp 3 sammanföres verb av olika typ
- 3) att grupperna 2 och 3 enligt Johannisson böra behandlas gemensamt.

Då Johannisson karakteriserar *sabelhugga* som en retrograd bildning, lägger han uppenbarligen stor vikt vid det förhållandet, att nybildningen skapats analogiskt med det enkla verbet som mönster, alltså enligt proportionen *hugg: hugga* = *sabelhugg: X*. Mot detta måste emellertid invändas, att icke alla verb, som tillkommit analogiskt på detta sätt, äro retrograda; även åtskilliga avledda ha detta bildningssätt.³ Det är icke detta som konstituerar skillnaden mellan avledning och retrogradering.

Med *avledning* menas sett ord som har bildats av ett annat — genom tillägg av en ändelse, som icke har ett självständigt ords betydelse».⁴ Det avledda ordet är alltså *längre än sitt grundord*. Detta är det normala

¹ Nysvenska studier 34 (1955), s. 162 ff.

² Nysvenska studier 32, s. 8 ff.; Fornnordiska verb med substantivisk förled (1955).

³ Vad analogibildningens roll beträffar, tycks Johannisson ha missförstått mig. Enligt hans mening har också typen *atombomba* bildats analogiskt med det enkla verbet som mönster. Denna uppfattning har jag aldrig tillbakavisat. Uttryckssättet i min avh. s. 36 var: »Huruvida det enkla verbet här utgjort mönstret, är ovisst.» M.a.o.: jag vill lämna den möjligheten öppen. Givetvis måste en reservation tillfogas: »Det kan emellertid antagas, att (åtminstone sedan ordbildningstypen blivit mera produktiv) snarare själva typen varit en förebild.» Jag har sålunda icke bundit mig vid ett visst alternativ utan vill räkna med båda möjligheterna. Typen representerar så många verb, att man ej kan generalisera; frågan måste bedömas från fall till fall. Vad *telegraftvara* beträffar, har jag aldrig förnekat, att det kan vara analogiskt bildat. Om jag i Nysvenska studier 32, s. 29 not 1 gör invändningar mot Wellanders sätt att betrakta denna ordbildning, så beror det väsentligen på att jag inte vill kalla den *retrograd*.

⁴ E. Wessén, Svensk språkhistoria II Ordbildningslära (1943), s. 12.

slaget av avledning, »vorwärts schreitende Ableitung».¹ Ur klassificeringens synpunkt är det likgiltigt, om utgångspunkten för avledningen är ett enkelt eller ett sammansatt ord: *atombomba* (: *atombomb*) är en avledning lika väl som *bomba*.²

Vid den *retrograda avledningen* däremot försvinner en ändelse. Nybildningen är *kortare* (eller i varje fall icke längre) än sitt *grundord*: lat. *pugna* till *pugnare*, fr. *appel*: *appeler*, ty. *Ausland*: *ausländisch*, eng. *housekeep*: *housekeeper*, nsv. *rattfull*: *rattfylleri*. Det är en »rückwärts schreitende Ableitung».³

Då Johannisson anför *sabelhugga* som ett tydligt exempel på retrograd bildning, måste konstateras, att hans användning av termen *sålunda* icke är den gängse, varom några citat ur språkvetenskaplig litteratur ytterligare må vittna:

»Der psychologische Vorgang der Analogiebildung ist derselbe, ob das neugebildete Wort lautlich grösseren Umfang hat als dasjenige, zu dem es ergänzend hinzugeschaffen worden ist, oder ob es kürzer ist. Im tatsächlichen indogermanischen Sprachleben ist jedoch der letztere Vorgang, die retrograde Ableitung, ungleich seltener und durchaus als Abnormität zu betrachten.»⁴ — »Meist ist das neue Wort durch eine Ableitungssilbe an Umfang grösser. Es kann aber auch umgekehrt aus einem abgeleiteten Wort als neues scheinbares Stammwort (Neoprimitivum) an Umfang gleich oder geringer sein: die sog. retrograde oder rückläufige Ableitung.»⁵ — »Unter Rückbildung (Back-formation) versteht man die Ableitung eines kürzeren Wortes aus einem längeren, und zwar dadurch, dass der Ausgang eines tatsächlich oder nur vermeintlich abgeleiteten Wortes weggelassen wird.»⁶

Vill man nödvändigtvis kalla *sabelhugga* för en retrograd bildning, så är man skyldig betona, att man ger termen en helt ny innebörd. Men jag kan ej inse, att detta nya bruk skapar annat än förvirring. Johannisson har fullkomligt rätt i att det nämnda verbet, liksom hela den grupp det representerar (jag avser här icke Johannissons grupp 3), står de retrograda verben nära och bör behandlas gemensamt med dessa (så har jag förfarit i min avhandling), men detta motiverar icke en oriktig terminologi.

Med hänsyn till den starka böjningen förstår jag Johannissons betänkligheter mot att kalla *sabelhugga* för avledning, men är inte detta trots allt den bästa lösningen? (En retrogradering är f.ö. också ett slags av-

¹ K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II 1, s. 18.

² Johannisson, som betraktar endast typen *landsmåla* som en tydlig avledning, är förvånad över att jag kallat även typen *atombomba* för avledning (»För Åkermalm är också *atombomba* en avledning», s. 166). Visserligen har Johannisson rätt i att det är skillnad mellan de båda typerna: *landsmåla* kan ju ej vara analogiskt bildat efter simplex *måla*. Men likafullt böra båda verben benämnas avledningar. Det må påpekas, att Wessén, a.a., s. 59 bland avledningarna nämner isl. *staðfesta* (givetvis analogiskt bildat till *festa*) och a.a. 2. uppl., s. 63 nsv. *högtidstala*, *promotionsfesta*, vilka likaledes äro av samma typ som *atombomba*.

³ Brugmann, ib.

⁴ A. Debrunner, Griechische Wortbildungslehre (1917), s. 13.

⁵ Stolz-Schmalz, Lateinische Grammatik. 5. Aufl. (1928), s. 195.

⁶ H. Koziol, Handbuch der englischen Wortbildungslehre (1937), s. 194.

ledning! Jfr ty. »retrograde Ableitung».) Visserligen faller det oss inte in att betrakta *hugga* som avlett av *hugg*, ty verbet är primärt, men så är ej fallet med *sabelhugga*: substantivet är obestriddigen utgångspunkten. Och ett ord, som bildats av ett annat genom tillägg av en ändelse, kallas avledning. Varför göra åtskillnad ifråga om terminologien, då bildnings-sättet är identiskt? Det starkt böjda fsv. *knäfalla* (: *knäfal* n.) må betecknas som en avledning lika väl som det svagt böjda *ordhkasta* (: *ordhkast* n.). Båda utgå från verbalsubstantiv, bildade på primäruttryck (*falla a knä*, *kasta ordhum* el. dyl.), båda ha bildats analogiskt efter motsvarande enkla verb. Finns det verkligen rimlig anledning att skilja dem åt genom olika terminologi?

Denna fråga om de lämpliga termerna har i och för sig ej stor betydelse ur vårt ämnes synpunkt. Terminologien bör ju underlätta arbetet, ej försvåra det. Det vore självfallet bortkastad tid att bry sin hjärna med klassificering av de många gränsfall, som obestriddigen finnas (hit räknar jag dock inte *atombomba*, *sabelhugga*, *telegrafsvara*!). Men när oklar terminologi tycks föra på villovägar, blir läget ett annat.

Johannissons grupp 3 synes mig ge en god illustration till det nyss sagda. »Typen» *atombomba*, *telegrafsvara*, *färgfilma* säges intaga en mellanställning mellan avledningar och retrograda avledningar (s. 167). Av det som ovan har anförts om skillnaden mellan avledning och retrogradering, torde visserligen framgå, att detta omdöme knappast kan vara riktigt (de tre verben äro avledningar), men denna terminologiska fråga kan lämnas därhän, eftersom den är av mindre intresse i sammanhanget. Väsentligt är däremot att den nämnda oklara uppfattningen av begreppet retrograd bildning här synes ha lett till en oriktig indelning av verben. På grund av sin speciella syn på retrograderingens natur sammanför nämligen Johannisson tre verb, som blott ha det gemensamt, att de analogibildats efter det enkla verbet. Han tycks förbise, att de representera två olika typer. I själva verket skär den skarpaste gränsen inom de denominativa verbens område rakt igenom grupp 3.

Verbet *telegrafsvara* företräder en typ, som står de retrograda bildningarna mycket nära och därmed är vitt skild från typen *atombomba*. Liksom retrograderingarna har *telegrafsvara* avletts av ett verbalsubstantiv (*telegrafsvar*), som bildats till uttrycket *svara per telegraf* el. *telegrafiskt*. Verben *atombomba*, *färgfilma* däremot äro avledda av nominalkomposita (konkreta), som naturligtvis icke gå tillbaka på primäruttryck av denna art: de båda avledningarna äro ju icke liktydiga med »bomba med atomer», »filma med färg» el. dyl. Kort sagt: det finns intet skäl att behandla typen *atombomba* tillsammans med de retrograda verben.

Johannisson betraktar de olika kategorierna av »sammansatta verb» ur en och samma synvinkel — en fruktbar metod. Ett viktigt resultat är författarens fina iakttagelse, att den fasta sammansättningen hos typerna *framställa* (en begäran), *anklaga* kan förklaras av anslutningen till resp. nomen: *framställning*, *anklagad* (-*klagelse*, -*klagare*), (s. 174). Den principiella överensstämmelsen mellan partikelverben och de verb, som ha en substantivisk förled, är här uppenbar, men det bör observeras, att icke alla verb av sistnämnda art, höra hit. Överensstämmelsen gäller sålunda

dels retrograda verb (*skriva på maskin* — *maskinskrivning* — *maskinskriva*) dels av verbalnomina avledda verb (*svara per telegraf* — *telegrafsvär* — *telegrafsvara*), däremot icke typen *atombomba*. Den föreställning, som förknippas med detta verb, har aldrig uttryckts på annat sätt. Därför är det svårt att förstå Johannisson's intresse för denna typ.

Med användande av Johannisson's typexempel gör jag sålunda denna gruppering:

- 1) avledningar
 - a) *landsmåla* (*landskampa*, *studiekursa*)
 - b) *atombomba* (*färgfilma*)
 - c) *sabelhugga* (*telegrafsvara*)
- 2) retrograda avledningar, t.ex. *maskinskriva*, *terränglöpa*.

Grupp 1 a och 1 b sakna intresse i sammanhanget. Grupp 1 c och 2 böra behandlas gemensamt.

ÅKE ÅKERMALM.

Ytterligare om termerna avledning och retrograd avledning.

Det hade ur en synpunkt varit riktigare att hänvisa dr Åkermalm's diskussion av termerna avledning och retrograd avledning till tidskriften »Nysvenska studier», eftersom de undersökningar, som inlägget närmast anknyter till, har publicerats där. Då emellertid ämnet är av stort intresse även utanför Sverige och ett inlägg i ANF kan tänkas fästa uppmärksamheten i något vidare kretsar på den pågående svenska diskussionen, har red. ansett sig böra tillmötesgå dr Åkermalm's begäran att hans nya inlägg måtte publiceras i ANF.

I själva sakfrågan skulle jag vilja i korthet anföra följande.

Åkermalm och Johannisson tycks vara ense om att verb av typen *sabelhugga*, *telegrafsvara* svårligen kan skiljas från klart retrograda bildningar som *maskinskriva* (till *maskinskrivning*) och *terränglöpa* (till *terränglöpning*) och därför måste behandlas tillsammans med dessa. Olikheten ligger främst däri att Johannisson utan vidare räknar *sabelhugga* (men inte *telegrafsvara*) som en retrogradering, medan Åkermalm med hänvisning till åtskilliga välkända handböcker i ordbildningslära vill klassificera *sabelhugga* som en »vanlig» avledning till *sabelhugg*, låt vara under starkt inflytande av det enkla *hugga*.

Det avgörande för Åkermalm tycks vara, att en retrogradering skall vara kortare eller i varje fall inte längre än sin utgångspunkt och att en avledningsändelse framstår som avlägsnad i retrograderingen. Under sådana förhållanden kan *sabelhugga* givetvis endast betraktas som en avledning till *sabelhugg*.

Men här måste vi taga hänsyn till den i de nordiska språken så vanliga typen av verbalabstrakter som ofta kallas korta avledningar eller korta verbalabstrakter. Vid sidan av ordparen *skriva*: *skrivning*, *löpa*: *löpning* träder inte bara *hugga*: *huggning* utan också *hugga*: *hugg*. Vid vissa verb

är den korta avledningen helt eller så gott som ensamhärskande, t.ex. *falla* : *fall*. Kan man sedan med utgångspunkt i *maskinskrivning*, *terränglöpning* genom retrogradering få fram *maskinskriva*, *terränglöpa*, så måste rimligtvis resultatet av en analog process *sabelhugg* : *sabelhugga*, *telegrafsvär* : *telegrafsvära* (som Åkermalm riktigt ställer på samma linje som *sabelhugga*), *knäfall* : *knäfalla* också kunna betecknas som en retrogradering. Med andra ord: är det riktigt att beteckna ord av typen *hugg* som ett slags avledningar, så är det också riktigt att beteckna *sabelhugga* som en retrogradering. De av Åkermalm s. 2 åberopade tyska handböckerna, som avser andra språk än de nordiska, har naturligt nog inte tagit hänsyn till den vanliga nordiska korttypen. Gör man det, blir man nödsakad att modifiera avgränsningen av begreppet retrogradering och förklara att i sådana språk, som känner s.k. korta avledningar, föreligger en typ av retrogradering som ger till resultat bildningar som är längre än utgångsmorfemet och i jämförelse med detta utökade med en ändelse. Det skall medges, att helhetsbilden härigenom blir mera invecklad än om man med Åkermalm på rent yttre, formella grunder i första hand jämför typen *sabelhugga*, *telegrafsvära* med typerna *atombomba* och *landsmåla*, men detta får man väl finna sig i så länge företeelserna betraktas från historisk synpunkt och inte från renodlat strukturalistisk. I det senare fallet skulle grupperingen av de behandlade typerna bli en helt annan.

Slutligen må det tillåtas mig att erinra om att jag i min bok »Objekt och adverbial» (1942) s. 177 ff. har diskuterat frågan om förekomsten av icke blott oskiljbart sammansatta retrograderingar (*maskinskriva*, *provpredika*) utan även s.k. lösa förbindelser med detta ursprung (*skriva maskin*, *predika prov*).

K. G. LJUNGGREN.

Litteraturkrönika (1954—1955).

Av den stora corpusen över Norges inskrifter med yngre runor, vars första delar utkom 1941 och 1951, föreligger nu ett tredje band: *Norges innskrifter med de yngre runer. Utg. ... med hjälp i forarbeider av Sophus Bugge, Oluf Rygh och Ingvald Undset ved Magnus Olsen. Tredje bind. VIII. Aust-Agder fylke. IX. Vest-Agder fylke. X. Rogaland fylke. Under medvirkning av Aslak Liestøl. VII+314 s.+XI planscher. Oslo 1954 (Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt)*. Det nya bandet, som bl. a. täcker Jæren, av Magnus Olsen betecknad som Norges rikaste runstensprovins och det ena huvudområdet för runor av s.k. Man-Jærtyt, har samma extensiva uppläggning som de föregående, d.v.s. i varje enskilt fall lämnas en vidlyftig historisk och deskriptiv dokumentation, varefter följer en utförlig tolkning och diskussion av inskriftens kulturhistoriska och eventuellt historiska miljö. Magnus Olsens lärdom och geniala kombinationsförmåga firar nya triumfer, och det nya namnet på titelbladet, konserverator Aslak Liestøl, som nu har övertagit huvudansvaret för fastställandet av runläsningen, visar sig som en god lärjunge, inte minst vid tolkningen av inskriften på ett kors i Stavanger, som enligt hans läsning visar sig vara rest av en huspräst efter Erling Skjalgsson, som enligt Snorre under dramatiska omständigheter höggs ned i ett sjöslag mot Olav Haraldsson år 1028. Över huvud inträffar det inte sällan i denna del liksom i de föregående, att en inskrift kan direkt belysas med hjälp av den gamla norsk-isländska litteraturen (sagor och skaldedikter). Bland märkligare inskrifter kan vidare nämnas Galteland, som nämner Knut den stores tåg till England och dessutom har en intressant kristen bekännelseformel, Oddernes, som av MO knytes till kretsen kring Olav Haraldsson (vilken efter allt att döma nämnes i inskriften), Framvaren, som rent innehållsligt är mindre märklig men vars miljö bjuder på åtskilligt av intresse — pennan föres här till stor del och på ett fängslande sätt av Ingvald Undset, vars hundraårsminne för övrigt kunde firas 1955. Det norska materialet är kanske som helhet betraktat yngre än det svenska och det danska, men det är också mera omväxlande och vittnar på många sätt om en segare kvarlevande runtradition.

Dietrich Hofmann, Nordisch-englische Lehnbeziehungen der Wikingerzeit. 296 s. Köpenhamn Munksgaard 1955 (Bibliotheca Arnarnagæana vol. XIV) behandlar ett ämne, som ju tidigare har dryftats av många framstående forskare, och förf. utnyttjar givetvis det myckna bestående

i deras resultat. Han utsträcker emellertid, tydligen inspirerad av sin närmaste läromästare, Hans Kuhn, undersökningsfältet till att omfatta inte bara de egentliga lånorden utan söker också så noggrant som möjligt uppmärksamma betydelselån, fraseologiska lån, ömsesidiga påverkningar i fråga om syntax, ordbildning, metrik m.m. — däremot drages ortnamns- och personnamns materialet inte in i undersökningen. Det material, som kommer i fråga, är för Nordens del främst skaldediktningen och i någon mån eddadiktningen (framför allt Helgedikterna), för Englands vidkommande talrika rättskällor, den angelsaxiska krönikan, interlinearevangelierna m.m. m.m. I första delen av avhandlingen efterspanas ingående engelska spår i Norden, främst då i skaldediktningen — med början vid Egill Skallagrímsson — medan i det andra avsnittet de angelsaxiska källornas nordiska drag dras fram. Förf. är väl medveten om att fynden ofta bör bedömas med försiktighet, då flera felkällor kan finnas (t.ex. parallell utveckling, kontinentalgermanskt inflytande i stället för engelskt resp. nordiskt o.s.v.). I en avslutande och sammanfattande tredje del av det intressanta och stimulerande arbetet diskuteras vissa allmänna frågor: språkliga påverkningar, de speciella beröringspunkterna mellan den nordiska och den angelsaxiska diktningen samt spår av nordisk berättarkonst i England. I detta sista avsnitt hävdar förf. att vissa partier i de angelsaxiska krönikehandskrifterna visar tydlig frändskap med den isländska eller eventuellt allmänt nordiska sagokonsten, vilken sålunda på denna indirekta väg skulle kunna påvisas redan under vikingatiden — en annan sak är väl, om detta, som förf. tycks mena (s. 261), gör det nödvändigt att acceptera friprosaläran.

M. C. van den Toorn, Ethics and Moral in Icelandic Saga Literature. 153 s. Assen (Holland) van Gorcum o. Comp. 1955 (van Gorcums Litteraire Bibliotheek IX) behandlar ett ämne, som är klassiskt och som genom tiderna har lockat psykologiskt orienterade filologer, under 1900-talet främst islänningar och tyskar. Så mycket nytt står väl knappast att utvinna här, men man följer med intresse förf:s väl dokumenterade analyser av olika strömningar eller skikt i de isländska beteendemönstren sådana de kommer till uttryck i islänningasagorna. Förf. skiljer mellan vad han kallar Hávamålsetik (kännetecknad av själviskhet och jordbundenhet), heroisk etik och kristen etik och försöker också gruppera sagorna från denna synpunkt. Förf. är fullt medveten om den förskjutning i synen på islänningasagornas historicitet, som har skett på senare tid, men tycks trots vissa reservationer helst vilja räkna deras vittnesbörd om etik och moral under sagatiden såsom helt autentiska, något som givetvis är diskutabelt.

Såsom nr 17 och samtidigt såsom första arbete med nordiskt ämne i den av A. Jolivet och F. Mossé utgivna serien 'Bibliothèque de philologie Germanique' föreligger *La saga d'Eric le Rouge. Le récit des Groenlandais. Texte Islandais avec introduction, traduction, notes, glossaire et 4 cartes par Maurice Gravier. 226 s. Paris Aubier 1955.* Utgivaren, nybliven professor i nordiska språk etc. vid Sorbonne, ger i inledningen en välskrivna

och ganska fyllig översikt över den livliga diskussionen om sagans och påttr-ens verklighetsunderlag. Text och översättning återgives därefter jämsides jämte kommentarer i fotnoter. Härefter följer ett avsnitt med textkritiska noter, för Erik den rödes saga byggande på Sven B. F. Janssons utgåva och utredning, samt glossar.

Till reformationens Island för oss *Gissur Einarssons islandske oversættelse af Ecclesiasticus og Prouerbia Salomonis udg. af Chr. Westergård-Nielsen. XVI+381 s. Köpenhamn Munksgaard 1955 (Bibliotheca Arnamagnæana vol. XV)*. Jesu Syraks bok och Salomos ordspråk hörde tydligen även på Island till reformationstidens högst skattade uppbyggelseböcker. De översattes till isländska från 1541 års lågtyska bibel av Gissur Einarsson, den förste lutherske biskopen i Skálholt († 1548), och cirkulerade i talrika avskrifter på 1500-talets Island, tills de 1580 blev tryckta och 1584 upptogs i »Gudbrandsbiblí». Westergård-Nielsen använder som huvudtext handskriften Stockh. perg. 4 to, nr 10 men anför varianter ur andra handskrifter eller handskriftsfragment och de två 1500-talstrycken. Den lågtyska förlagan avtryckes också. En ingående filologisk behandling av de två bibelböckerna bebådas i en snart utkommande avhandling i samma serie.

Att eddadiktningen genom åren med oförminskad kraft har förmått att tilldraga sig forskningens intresse torde bl. a. framgå av denna tidskrift. Annars föreligger nu ett påtagligt vittnesbörd härom i *Jóhann S. Hannesson, Bibliography of the Eddas. A supplement to Bibliography of the Eddas (Islandica XIII) by Halldór Hermansson. XIII+110 s. Ithaca N. Y. 1955. Cornell University Press (= Islandica Vol. XXXVII)*. Det är sålunda en fortsättning av professor Halldór Hermanssons bibliografi av år 1920, vilken också i allt väsentligt har fått stå som mönster för den nya delen. Avsnittet »Sæmundar Edda» omfattar här 817 nummer medan avsnittet »Snorra Edda» stannar vid 111. Värdet av denna bibliografi ökas i hög grad av det förhållandet, att gott och väl tjugofem år har förflutit sedan den senaste mera omfattande eddakommentaren, Sijmons-Gerings, kom ut.

I detta sammanhang kan också nämnas en liten skrift av ett visst praktiskt intresse: *Gerhard Lohse, Grundsätzliches zur Bildung, Bibliographie und Katalogisierung altnordischer Büchertitel. 45 s. Greven Verlag Köln 1955 (Arbeiten aus dem Bibliothekar-Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen Heft 5)*. Den lilla skriften vänder sig i första hand till de vetenskapliga bibliotekens katalogiseringsavdelningar, men det blott alltför korta avsnittet »Geschichte der altnordischen Büchertitel» har allmänt filologiskt intresse. Det är ett nybörjararbete med flera av ett sådants brister (åtskilliga smärre inadvartenser, bristande kännedom om särskilt nyare nordisk facklitteratur) men ingalunda utan förtjänster.

Ifråga om handordböcker har 1955 varit ett mycket livligt år. Den isländsk-svenska ordbok, som 1943 utgavs av Gunnar Leijström och Jón

Magnússon men som efter häpnadsväckande kort tid slutsåldes från förlaget, har nu återkommit i delvis ny gestalt, *Gunnar Leijström — Jón Magnússon — Sven B. F. Jansson: Isländsk-svensk ordbok — Íslensksvensk orðabók. XXXIV+424 s. Stockholm 1955 — Kooperativa Förbundets Bokförlag*. Den nya upplagans textomfång har utökats med enligt uppgift ungefär tio procent, främst genom tillskott från det aktuella isländska ordförrådet. Liksom i första upplagan meddelas inledningsvis en starkt koncentrerad uttals- och formlära samt en kortfattad men mycket läsvärd översikt över de viktigaste alltjämt produktiva ordbildningstyperna. Den lätthanterliga men förvånande rikhaltiga ordboken är utan tvivel den viktigaste förutsättningen för att en icke enbart till vetenskapsmännen inskränkt svensk publik skall kunna få även språklig kontakt med det nutida Island.

En modern lärobok i färöiska har länge varit av behovet påkallad. En ganska utförlig sådan föreligger nu i *W. B. Lockwood: An Introduction to Modern Faroese. 244 s. Köpenhamn E. Munksgaard 1955 (Færoensia ... ed. Christian Matras Vol. IV)*. Förf. betecknar själv — och ingalunda oberättigat — boken som ett pionjärarbete. Den är det första försöket till en någorlunda allsidig beskrivning av våra dagars färöiska språk. Vid redogörelsen för detta har förf. medvetet avstått från historiska synpunkter och t.ex. utelämnat folkvisornas på många punkter ålderdomliga ordformer och ordförråd, som ju uppmärksammades så mycket mer och satte spår i V. U. Hammershaimbs och Jákup Dahls grundläggande arbeten. Resultatet har blivit en både innehållsrik och lättläst framställning av ungefär samma typ (grammatik, läsestycken, glossar) som Sigfús Blöndals o. I. Stemanns och Stefán Einarssons läroböcker i nutida isländska och kan livligt anbefallas alla som önskar ett införande i nutida färöiska.

För alla mera avancerade forskare inom den nordiska språkvetenskapen har Ludvig Larssons Ordförrådet i de äldsta isländska handskrifterna (Lund 1891) länge varit ett lika känt som erkänt hjälpmedel. Efter mer än 60 år föreligger nu ett sidostycke i *Ordförrådet i de eldste norske håndskrifter til ca. 1250. Utg. av Gammelnorsk ordboksverk ved Anne Holtsmark på grunnlag av materiale samlet av Hilding Celander, H. B. Goodwin og Johan Götliind. XV+744 spalter. Oslo J. Dybwad 1955*. Arbetet har en lång historia. Ludvig Larsson kom aldrig att själv fortsätta sin tålams- och omsorgskrävande registrering, då han redan 1893 blev läroverkslektor, men exemplet manade till efterföljd, och 1907 började i Uppsala en del lärjungar till Adolf Noreen och Otto von Friesen att företaga motsvarande insamling av ord- och formmaterialet i de äldsta bevarade norska handskrifterna. Arbetet avstannade emellertid efter några år, och 1936 överlämnades det insamlade och delvis ordnade materialet till Norge. Efter ytterligare svårigheter under kriget, då bl. a. en låt vara mindre del av materialet stals, har verket nu fullbordats under ledning av professor Anne Holtsmark. Det har i allt väsentligt samma uppläggning som sin föregångare och kommer att göra samma nytta som denna. Det

till grund liggande materialet utgöres av en större text, den norska homilieboken, en rad mindre fragment och några få diplom.

I ny upplaga föreligger *Didrik Arup Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2. utgave. XVIII+394 s. Oslo Aschehoug 1955*. Första upplagan av detta välkända verk kom 1931, och de gångna tjugofem årens forskningar, till vilka förf. själv har i hög grad bidragit, har gjort en vittgående omarbetning önskvärd. Förf. har också så långt det varit honom möjligt, företagit en sådan, vilket även märks i de talrika hänvisningarna till nyare litteratur.

I ny upplaga föreligger också *R. Iversen, Norrøn grammatikk. Femte reviderte og økte utgave. 224 s. Oslo Aschehoug 1955*. Revisionen består liksom tidigare av mindre justeringar i anslutning till senaste forskningar, medan ökningen beror på att i denna upplaga betydligt mera uppmärksamhet har ägnats åt fornnorskan. Med den nya upplagan har det välkända arbetet ytterligare befast sin ställning i de akademiska studierna i nordiska språk.

Ett viktigt avsnitt av den norska språkhistorien belyses i detalj i en stor undersökning, *Per Nyquist Grøtvedt, Skriftspråktradisjon ved Hallvardskirken og Mariakirken i Oslo 1350—1450. 291 s. Oslo J. Dybwad 1954. (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse, 1954. No. 3)*. Avhandlingen, som är en fortsättning på samma författares »Studier over målet i lagmannsbrev fra Oslo 1350—1450» (1948), utgör ett nytt bidrag till belysningen av språkutvecklingen i den del av Norge, dit med tiden rikets tyngdpunkt förskjutits, under ett för det norska språket synnerligen viktigt århundrade. Förf. skildrar den historiska bakgrunden och de två kyrkornas betydande roll såsom knutna till biskopssätet och det kungliga kansliet samt granskar ingående språkformen i ett stort antal därifrån utgångna brev. Han finner denna präglad av en kyrklig språkmiljö, byggande på ett både i skriftlig och muntlig framställning nyttjat kyrkospråk med vissa förbindelser med det gamla rättsspråket men annars mer eller mindre starkt avvikande från dialekterna. Från omkr. 1420 börjar denna språkform upplösas — orsakerna sökes dels inom språket självt, där framför allt vokalreduktion och *r*-bortfall utpekas som de drivande krafterna i utvecklingen, dels i ett allt starkare inflytande från lågtyskan och ett interskandinaviskt adelsspråk. Genom att i detalj följa språkutvecklingen i sydöstra Norge skall man enligt dr Grøtvedt efter hand få ett tillförlitligt svar på frågan hur Norge mist sitt gamla nationella skriftspråk.

En mycket utförlig framställning av genusförhållandena i nynorskan föreligger i *Olav T. Beito, Genusskifte i nynorsk. XXXI+416 s. Oslo 1954 (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. klasse. 1954. No. 1.)*. Man har hittills ansett, att i nynorskan, som ju i hög grad har bevarat det gamla systemet med tre genus, genusväxling är en mycket sällsynt foreteelse. Dr Beitos undersökning, som bygger på

ett mycket stort material, visar snarast motsatsen, låt vara att de flesta av övergångarna inte är allmänna utan begränsade till större eller mindre målområden. Den stora monografin består av två huvuddelar. I den första lämnas redogörelser för de olika principerna för genusväxlingen (övergångar mellan maskulinum och femininum, mellan maskulinum och neutrum och mellan femininum och neutrum; det finns också en mindre grupp, som förekommer med alla tre genera) och i samband därmed en framställning av genusförhållandena över huvud i nynorskan. Den senare och ojämförligt större delen utgöres av en alfabetiskt ordnad genomgång av hela det stora insamlade materialet.

Norsk-dansk ordbog redigeret af Hallfrid Christiansen og Niels Åge Nielsen under medvirkning af Mogens Brøndsted. 15+481 s. Oslo Gyldendal Norsk Forlag — København Gyldendalske Boghandel 1955 är ett verk, som främst vänder sig till en dansk publik och som i princip endast upptager sådana särnorska ord, ordformer och vändningar som möter i norska riksmålstexter från tiden efter 1814 och som inte finns i det nutida danska riksspråket. Förutom det rent praktiska syfte som boken sålunda vill fylla kan den sägas utgöra ett bokslut över vissa viktiga sidor av förnorskningen av det danska språket i Norge och en redogörelse för i hur hög grad det norska riksmålet av i dag skiljer sig från det nudanska litteraturspråket — i dessa avseenden har den också ett vetenskapligt intresse. Verket inledes med två korta översikter av D. A. Seip, den ena över språkfrågan i Norge, den andra över äldre ordböcker från norska till danska.

Ett kapitel av de nordiska verbens ordbildningslära har fått en utförlig skildring i en doktorsavhandling från Stockholms högskola, *A. Åker-malm, Fornnordiska verb med substantivisk förled. Ett bidrag till nordisk ordbildningslära. XVI+259 s. Lund 1955 (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 12)*. Verb med substantivisk förled (*atombomba, maskin-skriva, planlägga*) är ju synnerligen vanliga i de nyare nordiska språken — i motsats till vad fallet är i exempelvis tyskan och engelskan — och förf. har tidigare (i Nysvenska studier 32, 1954) undersökt moderna svenska bildningar av hithörande typer. De resultat han därvid har nått använder han i stor utsträckning som arbetshypoteser när han går att granska det ofta svårbedömbara fornnordiska materialet, som inte är överväldigande stort men som jämte ett stort antal engångsord innehåller åtskilliga viktiga och högfrekventa bildningar (*stadfästa, bannsätta, ättleda* o.s.v.). Undersökningarna bestyrker den traditionella uppfattningen att huvudmassan av dessa verb, som ofta utmärker mera preciosa stilarter, är denominativa, men förf. har kunnat kasta nytt och intressant ljus över en hel del bildningar. Bl. a. understrykes starkt participens betydelse för verbbildningen (*setja i bann > bannsattr > bannsetja*), analogibildningens roll (*hudflänga* efter *hudstryka*) och i viss utsträckning översättningslånen (*knäböja — genuflectere*). Verklig sammansättning synes vara helt sällsynt (isl. *svínbeiggja*, fsv. *benbäria*). Stilistiska och språkpsykologiska synpunkter beaktas som sig bör också.

I fjärde upplagan föreligger *E. Wessén, Svensk språkhistoria. I. Ljudlära och ordböjningslära* (205 s. *Stockholm Filologiska Föreningen vid Stockholms högskola 1955*). Att denna nya upplaga av den välkända och värdefulla läroboken förtjänar ett särskilt omnämnande här beror på att den framträder i ny bearbetning. Intill 1953 måste alla studenter som i sin filosofiska ämbetsexamen tog med ämnet nordiska språk, ha minst betyget cum laude (2 betyg) i detta ämne, och hade då att förvärva en icke alltför knapphändig kunskap om isländskan. Fr.o.m. 1953 räcker emellertid approbatur (1 betyg) under vissa förutsättningar, och i kursen för detta betyg, varpå ett stort antal blivande modersmållärare redan inriktat sig, finns tyvärr intet utrymme för isländska. Det är främst denna omständighet som har framtvingat en rad av pedagogiska skäl föranledda tillägg och förtydliganden i den nya upplagan, vilka gör boken ännu mera ägnad att nyttjas även vid studier på det lägre stadiet.

En ny fornsvensk textbok till den akademiska undervisningens tjänst är *Fornsvenska texter utgivna av Elias Wessén. 120 s. Stockholm Svenska Bokförlaget, Köpenhamn Munksgaard, Oslo Dreyer 1955 (Nordisk filologi. Texter och läroböcker för universitetsstudier. Serie A. Texter 10)*. Urvalet upptager mindre avsnitt av Äldre Västgötalagen, Upplandslagen, Magnus Erikssons landslag, Själens tröst, Flores och Blanzeflor, Erikskrönikan och den fornsvenska ordspråkssamlingen samt i obeskuret skick den lilla satiren om abbotarna. Varje stycke föregås av en kortfattad inledning med upplysningar om handskriften, de viktigaste data rörande texten samt valda litteraturhänvisningar samt efterföljes av förklaringar. Ordlistan är rikhaltig och försedd med talrika hänvisningar till förf:s »Svensk språkhistoria.» Den lilla boken är med sina blott c. 50 textsidor icke avsedd att kvantitativt täcka nuvarande kursfördringar för lägsta betyget i ämbetsexamen, men den blir uppenbarligen ett mycket värdefullt hjälpmedel för nybörjare i studiet av den svenska språkhistorien och Sveriges medeltida litteratur.

En i Sverige med intresse motsedd fornsvensk textedition har påbörjats 1955 med *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt cod. Holm. A 1 utg. av Olof Thorell. S. 1—192. Sthlm 1955 (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 212)*. Den stora och ur såväl innehållets som språkfornens synpunkt viktiga fornsvenska parafras av de fem Moseböckerna, som vanligen men knappast på fullt bindande skäl dateras till c. 1340, föreligger som bekant i två handskrifter. Den äldre av dessa, Cod. Thott 4 4:0 i Köpenhamn från c. 1430—1450 användes av G. E. Klemming som textcodex vid utgivandet 1848, men redan Klemming hade observerat, att den yngre handskriften, i cod. Holm. A 1, skriven omkr. 1526 av en nunna i Vadstena kloster, jämte talrika fel och missuppfattningar också bjöd på en mångfald mera ursprungliga ord, former etc., tydligen beroende på att nunnan så troget hon förmått har kopierat en 1300-talshandskrift, medan skrivaren av Thott 4 i stor utsträckning har moderniserat sin text. Då Klemmings variantapparat är föråldrad och otillräcklig, har det länge varit ett önskemål att göra även A 1:s text bekvämt tillgänglig för

forskningen. Det är detta som nu har skett genom ett första häfte av den omfattande texten. Utgivaren, dr O. Thorell, är tidigare känd som fackman på området genom sin doktorsavhandling 1951, som även den bär titeln »Fem Moseböcker på fornsvenska» (jfr ANF 66:245).

Den i föregående krönika (ANF 70:127) omnämnda nya utgåvan genom Svenska Fornskriftsällskapet försorg av den fornsvenska versionen av »Sjärens tröst» har fortskridit under 1955 med *Sicelinna thröst. Kritisk upplaga utg. av Sam. Henning. H. 2. S. 181—399 (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 211)*. Härmed föreligger själva texten avslutad.

Av filologiskt intresse är en doktorsavhandling i historia från Lund, *Åke Ljungfors, Bidrag till svensk diplomatik före 1350 (XXVIII+234 s. Lund C. W. K. Gleerup 1955)*. För första gången upptages här det äldsta svenska urkundsmaterialet till en samlad undersökning utifrån formella synpunkter. Förekomsten av olika urkundstyper (notitia, carta och akt) utredes, men huvudparten av arbetet ägnas urkundernas formelsystem, dateringsmetoder etc., som allt belyses i en lättillgänglig framställning med det skrymmande materialet förlagt till notapparaten. Det är visserligen nästan uteslutande de latinska diplomerna som blir föremål för undersökningen — de fåtaliga men ytterst viktiga svenskspråkiga breven före 1350 blir inte föremål för någon särskild uppmärksamhet, men förf. har utfört ett värdefullt pionjärarbete, som kommer att vara till den största nytta, när förr eller senare även de svenskspråkiga urkundernas stilistik skall skildras. Förf. är som sagt historiker, och det är därför inte ägnat att förvåna, att en språkman gärna här och var hade sett ämnets filologiska sida något mera framhävd.

S. Belfrage, Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. 263 s. Lund 1955 (Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund 48) kastar ljus över det visserligen mindre betydande men dock långt ifrån ointressanta och hittills mycket ofullständigt kända avsnitt av den äldre nysvenska litteraturen, som kan grupperas kring Gustaf II Adolfs halvbroder, vilken under sin långa fångenskap i Polen genomgick en andlig kris, resulterande i de två verken »Schola captivitatis» (1632) och »Nosce te ipsum» (1644). Bland de starka filologiska inslagen i den grundliga undersökningen förtjänar särskilt att nämnas den ingående diskussionen av Gyllenhielms förlagor till sina psaltarparafrafer, vilka via tysken Lobwasser går tillbaka på reformerta psaltaröversättningar av C. Marot och Th. de Bèze, vidare viktiga bidrag till kännedomen om den svenska versen — både rytmiken och rimvanorna — och det svenska predikospråket under förra delen av 1600-talet.

Ett till omfånget obetydligt men annars både viktigt och värdefullt arbete är *Joh. Lindblom, Om språket i den svenska bibelöversättningen av 1917. 46 s. Stockholm Svenska Bokförlaget 1955 (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 13)*. Professor Lindblom, som jämte ärkebiskop

Eidem är den siste kvarlevande av den bibelkommission, som verkade från 1773 till 1917, har här lämnat en både initierad och lättillgänglig framställning av de språksträvanden, som kommissionen i sitt senare skede — med Esaias Tegnér d. y. som primus motor — gjorde till sina och som kom att präglade det färdiga verket. I raska drag tecknas bibelöversättningens historia, varpå i arbetets huvuddel skildras bl. a. utrensandet av helt obsoleta ord, behandlingen av ord, som sedan 1541 undergått störande betydelseförskjutningar, vidare bl. a. ändringar som avser ett närmande till grundtexten eller som vill avlägsna misspydande hebraismer och grecismer. Det understrykes å ena sidan, att även den moderniserade bibeln i mångt och mycket vill bevara och vidmakthålla ett ålderdomligt — och därför högtidligt — språkskick, å andra sidan, att månheten om språkets klarhet och tydlighet medfört en viss mångordighet o.s.v. När vår nuvarande bibels språkform en gång skall bli föremål för mera ingående studier, kommer Joh. Lindbloms skiss att erbjuda förträffliga ledtrådar.

Inom såväl formläran som syntaxen faller en doktorsavhandling från Lund, A. Sundquist, *Studier i svensk moduslära. 402 s. Lund C. W. K. Gleerup 1955. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 12)*. Arbetet belyser grundligt vissa väsentliga sidor av konjunktivens och dess formella ekvivalenters ställning i det nysvenska riksspråket och i de svenska dialekterna. Det består av två från varandra skarpt skilda delar. Den första är morfologisk och behandlar de preteritala konjunktivformerna i riksspråket och framför allt i dialekterna. Förf. har här sammanfört och granskat ett stort material och lämnar åtskilliga bidrag till diskussionen av ljudhistoriska och formhistoriska problem, särskilt i fråga om 4:e—6:e avljudsserierna. Vi får i detta avsnitt för första gången en samlad överblick över i vilken — hittills icke till fullo insedd — utsträckning formkategorien konjunktiv har levt kvar och vidareutvecklats i de svenska dialekterna. Andra delen är syntaktisk och behandlar konditionala satsfögningar och mer eller mindre besläktade konstruktioner. Undersökningarnas huvudsyfte är att utreda i vilken utsträckning och i vilka kombinationer konstruktioner med s. k. förskjuten tidsyfning (t. ex. *om jag vore / var rik*, syftande på närvarande tid eller framtid) förekommer och att fastställa dennas innebörd (potential och irreal) i olika sammanhang. Uppmärksamheten koncentreras på predikatets tidsvärde i den underordnade satsen, *skulle-*, *skulle ha-*, *ville-*, *ville ha-*konstruktionernas förekomst som alternativ eller som bärare av andra betydelsenyanser och på sambandet mellan tempus och modus i den underordnade och den överordnade satsen. I ett avslutande kapitel lämnas en översikt över förekomsten av imperfektum indikativ i modal användning (*det var bra, om han kom*), vilken företeelse visas bli allt vanligare med tiden. Det hela utgör en värdefull såväl deskriptiv-analytisk som historisk framställning av ett viktigt avsnitt av den svenska verbsyntaxen.

Inom svensk fonetik är att anteckna ett postumt arbete av Ernst A. Meyer (1873—1953), som efter att ha erhållit sin grundläggande veten-

skapliga skolning hos Viëtor i Marburg och Adolf Noreen i Uppsala hann med att trots i åtskilliga avseenden ogynnsamma yttre arbetsvillkor vid sidan av en omfattande språkpedagogisk gärning göra banbrytande insatser inom experimentalfonetiken. 1937 offentliggjorde Meyer en första del av sina på omfattande mätningar grundade studier av svenskans intonation, vari han behandlade förhållandena i sveamålen. Det är en fortsättning av detta verk som nu har kunnat offentliggöras: *Ernst A. Meyer, Die Intonation im Schwedischen. Zweiter Teil: Die norrländischen Mundarten. Anhang: Ostschwedisch. 87 s. Stockholm 1954. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology ed. Elias Wessén 11)*. Resultatet är i korthet det, att såväl acc. 1 som acc. 2 i norrlandsmålen är — i varje fall i huvudsak — av samma typ som i sveamålen; i det förra fallet är intonationen stigande-fallande, i det senare fallande-stigande upp till en tonhöjd som för det mesta ligger lika högt eller högre än utgångspunkten. Boken inledes av en kortfattad levnadsteckning, författad av doc. Birger Callemann, och en förteckning över Meyers skrifter.

En modern svensk handordbok, i första hand avsedd för den stora allmänheten, har mycket länge varit av behovet påkallad. Det låter hart när otroligt, att den närmaste föregångaren förelåg färdig 1892 — det var »Svensk ordbok» av den kände modersmålspedagogen D. A. Sundén (född 1826). Olof Östergrens storverk »Nusvensk ordbok» torde från början ha planerats som en handordbok, men som bekant kom detta ypperliga verk, som nu har framskridit till början av bokstaven t, att redan från början spränga den snäva ram, som en handordbok alltid måste kräva. Nu föreligger emellertid efter gott och väl femton års förarbeten *Illustrerad svensk ordbok. 1918 s. Stockholm Natur och Kultur 1955*. Verket, som har kommit till på svenskt och finlandssvenskt initiativ, har en växlingsrik förhistoria, men det har till slut förts i hamn under ledning av docenten i nordiska språk vid Lunds universitet Bertil Molde. Den nya ordboken är mycket utförlig med avseende på antalet medtagna ord. Nionde upplagan av Svenska Akademiens ordlista har härvid varit ledstjärnan, men ordlistans ordsfatt har moderniserats och kompletterats på en mångfald punkter. Stor, ibland kanske ur rent språklig synpunkt alltför stor vikt har lagts vid definitioner o. d., vilket stundom men långt ifrån i regel har fått ske på bekostnad av fraseologien. I dag har ett verk av denna typ främst en praktisk betydelse, som det får anses fylla mycket väl. För framtiden kommer det också att bli ett forskningsobjekt av samma eller liknande slag som Abraham Sahlstedts och A. F. Dalins ordböcker (från 1773 och 1850—1853), d.v.s. ett vittnesbörd om vissa väsentliga sidor av svenska språkets status vid den tid, då det utarbetades.

Ett mera begränsat syfte har en annan svensk uppslagsbok: *Ord att förklara. Svenska och främmande ord. Av Artur Almkvist i samarbete med Sven Ekbo, Gustav Sjödin och Berndt Österberg. 305 s. Sthlm 1955 Almqvist och Wiksell*. Boken uppgives i främsta rummet vara avsedd för skolor och ungdom och vill tydligen hjälpa till att fylla de krav på ökad ordkunskap hos den svenska ungdomen som inte utan orsak har framkommit på flera

håll. Såsom det angives i titeln är stoffet i ungefär lika hög grad inhemskt som främmande. Ur vetenskaplig synpunkt har boken främst intresse genom de vittnesbörd den lämnar om inhemska och främmande inslag i det svenska ordförrådet, vilka på 1950-talet har ansetts vara i behov av förklaring.

Det mycket nära sambandet mellan den äldsta och äldre svenska litteraturens historia och filologien gör det högst berättigat att här också fästa uppmärksamheten på den nya svenska litteraturhistoria, vars första band nu föreligger: *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Första delen. Forntiden, medeltiden, Vasatiden. 403 s. Stockholm Natur och Kultur 1955.* Det nya arbetet avser närmast att ersätta Schüek-Warburgs klassiska »Illustrerad Svensk Litteraturhistoria», vars tredje upplaga förelåg fullbordad 1932, men det skall helt nyskrivas av ett tjugotal fackmän med professor E. N. Tigerstedt som huvudredaktör. Det stora utrymme som hos Schüek och Warburg tilldelades kultur- och lärdomshistorien har måst starkt begränsas. Den nu föreliggande första delen sönderfaller i fem avsnitt, författade av framstående specialister. Professor Sven B. F. Jansson har fått forntidens litteratur på sin lott. Han avstår helt från att syssla med rekonstruktioner på grundval av det isländska och övriga forngermanska materialet, vilka spelade en så stor roll hos Schüek, men lyckas inom ett begränsat omfång avvinna det svenska runinskriftsmaterialet mycket av litteraturhistoriskt intresse. Professor Carl Ivar Ståhle behandlar i ett synnerligen välskrivet och innehållsrikt kapitel medeltidens profana litteratur (lagar, krönikor, knytteldiktningen o.s.v.). Medeltidens religiösa litteratur behandlas, delvis kanske något yvigt, av fil. lic. Trygve Lundén — den hithörande svenskspråkiga litteraturen behandlas tyvärr mycket summariskt på 6—7 sidor. Docent Karl-Ivar Hildeman har fått balladerna och vislyriken på sin lott, medan docent Sten Lindroth under rubriken »Reformation och humanism» följer vår litteratur från Olaus Petri till Skogekär Bergbo. Inom alla de behandlade områdena har forskningen gjort åtskilliga framsteg på de senaste 25 åren, och det är av stort intresse att iakttaga hur mycket av det filologiska detaljarbetet som här har kunnat omsmältas till litteraturhistoria. En resonering, givetvis långtifrån uttömmande men likväl värdefull bibliografi förhöjer avsevärt bokens värde som vetenskaplig handbok.

En helt traditionell men icke desto mindre allvarlig brist är att den till de gamla danska landskapen, d. v. s. in casu Skåne, knutna litteraturen alltfjämt överhoppas. Det kan i längden inte få anses befogat att i handböcker och översikter av denna typ helt gå förbi denna del av det nuvarande Sverige under en outtalad hänvisning till motsvarande danska arbeten. Det är en mycket rik litteratur, varom kunskap härigenom undanhålles den svenska publiken. Låt vara att denna litteratur alltfjämt främst är Danmarks egendom men genom att de sydsvenska landskapen har införlivats med Sverige har deras litteratur- och kulturhistoria före 1600-talet blivit även ett svenskt arv. Visst erbjuder ett infogande av det skånska medeltids- och reformationstoffet vissa problem, men dessa kan ingalunda vara olösliga.

Karin Tarschys, »Svenska språket och litteraturen». Studier över modersmålsundervisningen i högre skolor (416 s. Sthlm 1955=Stockholm Studies in Scandinavian Philology 13) är titeln på en doktorsavhandling från Stockholms högskola, vilken såsom framgår av undertiteln i främsta rummet har pedagogikhistoriskt och allmänt lärdomshistoriskt intresse. Men dessutom är avhandlingen av värde för den nordiska språkforskningen, främst genom de två kapitel, som betitlas »Språkforskning och språkvård» och »Svenska språket». I det förra tecknas vissa huvuddrag av nordistikens historia i Sverige under 1800-talet och språkforskarnas växlande inställning till de många språkvårdsfrågor, som aktualiserades under detta skede, allt för att tjäna som en nödvändig bakgrund till framställningen av modersmålsundervisningen i läroverken under det skede, då litteraturhistorien växer fram som vetenskap, gradvis tillkämpar sig allt större rum inom skolämnet modersmålet och slutligen hotar att helt förkväva språkstudierna på skolans högstadium. I det senare behandlas översiktligt periodens viktigaste svenska såväl gramma'tiker som grammatiker (från Peter Moberg till Nat. Beckman). Även om framställningen på grund av en otymplig form är mera svårsmält än nödigt och även om det finns luckor i författarinnans språkliga vetande, utgör arbetet ett beaktansvärt bidrag till den nordiska språkforskningens ännu väsentligen oskrivna historia.

Tredje etappen i utgivandet av det monumentala verket om Danmarks gamla köpstadslagar och övriga städerna vidkommande rättsurkunder, tidigare nämnt i dessa översikter (ANF 66:248, 67:247 f.), har under året fullbordats: *Danmarks gamle købstadslovgivning. Bind II. Sjælland, Lolland, Falster, Møn, Fyn og Langeland udg. af Erik Kroman. (614 s. København Rosenkilde og Bagger 1955)*. Här kräver självfallet Köpenhamn, vars dokumentserie börjar 1254, det förhållandevis största utrymmet, men härutöver behandlas inte mindre än 34 städer, de flesta ännu existerande som sådana. Nu återstår endast ett band, omfattande det gamla Danmark öster om Öresund.

1913 publicerade Isak Collijn i band 34 av Samlaren ett vid granskning av gamla räkenskapsomslag anträffat fragment, som han betitlade »Fornsvensk dikt om Christi uppståndelse». Redan Collijn iakttog vissa språkdrag i fragmentet som pekade mot Danmark och som först föranledde ett hasarderat antagande, att dikten var skriven på en sydsvensk, troligen syds måländsk dialekt, och något senare antagandet, att den gick tillbaka på ett danskt original. För skrivaren av dessa rader, som såsom författare av supplementet till Söderwalls ordbok då och då har mött påfallande hapaxformer (ur svensk synpunkt) från denna dikt, har en grundligare undersökning av proveniensens länge framstått som ett önskvärt forskningsobjekt. En sådan har nu företagits av den mest kompetenta kraft, som kan komma ifråga, och resultatet har blivit en liten innehållsrik bok: *Johs. Brøndum-Nielsen, Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse efter Fragment Stockh. *A 115 (c. 1325). 114 s.+faksimil. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser bd 35*

nr 1). Brøndum-Nielsen kan här närmare bestämma texten som en versifiering av det apokryfiska Nikodemusevangeliet. Paleografien pekar på tiden omkring 1325, och språkformen bedömes efter en praktiskt taget uttömmande genomgång såsom rent skånsk — om vissa sentida dialektgränser har existerat redan på 1300-talet skulle man rentav kunna peka ut sydvästra Skåne och då snarast Lund som diktens hemort. Texten, som föreligger i mycket skadat skick, rekonstrueras skickligt och kommenteras utförligt av Brøndum-Nielsen, som med detta arbete har dragit fram ett för den danska språkhistorien mycket värdefullt material och samtidigt tillfört den fornskånska litteraturen ett verk av betydande intresse.

En textutgåva av annat slag men också av språkligt intresse är *Sophie Brahes regnskabsbog 1627—40. Udgivet af Jysk selskab for historie, sprog og litteratur ved Henning Paulsen. XV+256 s. Viborg 1955*. Sophie Brahe var född på Fyn men växte upp i Aarhustrakten, och där förblev hon, sedan hon 1598 gift sig med den kände Holger Rosenkrantz till Rosenholm. Den lärde maken tycks helt ha överlämnat ekonomin åt sin hustru, vars räkenskapsbok är en av tidens mera fylliga. Texten ledsagas av utförliga namn- och sakregister.

Kaj Bom, Dansk i dag. 167 s. + planscher. København E. Wangel 1955 är en översikt över aktuella danska språkfrågor i historisk belysning. Förf., som tidigare har medarbetat i Ordbog over det danske sprog och nu leder arbetet på en blivande forndansk ordbok och som tidigare har dokumenterat sig såsom en framstående kännare av dansk slang, ger här i raska drag en medryckande, starkt personligt hållen redogörelse i en »causerende og udogmatisk» form för problem förknippade med främmande ord, dialekt- och riksspråksformer, för ortografiska och stilistiska spörsmål m. m. Boken är avsedd för självstudier, studiecirklar o. d., men de på snart sagt varje sida mötande och motiverade ställningstagandena i allehanda språkryktsfrågor gör den förtjänt även av fackmännens uppmärksamhet. Avsnittet om slang s. 79—98 hör — icke oväntat — till de ur vetenskaplig synvinkel tyngre vägande partierna.

I början av 1956 fyllde professor Peter Skautrup i Aarhus sextio år. Han hyllades på högtidsdagen med *Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956. XXIV+419 s. Universitetsforlaget i Aarhus 1956*. Den stora volymen innehåller 44 bidrag, praktiskt taget alla behandlande ämnen inom dansk språkhistoria, samt professor Skautrups bibliografi. Bland ämnen av större räckvidd kan nämnas Harry Andersen, »Urnordisk gestum» og dens betydning for i-omlyden», H. Bach, »Fremmede geografiske navnes danske form», Trygve Knudsen, »Om t<þ i fremlyd i pronomiale ord», Chr. Lisse, »Om konsonantovergangen r>l i dansk», Aage Hansen, »Kasusudviklingen i dansk» och Torsten Dahl, »Engelske spor i moderne dansk».

I litteraturkrönikan för 1948 (ANF 63:262) omnämndes första häftet av en mycket utförlig redogörelse för ett nordjylländskt måls ordförråd,

fraseologi o. d., närmare bestämt målet på ön Mors i Limfjorden. Detta verk föreligger nu fullbordat: *A. C. Skyum, Morsingmålets ordförråd. I. Bind. 296 s. 1948—51. II. Bind. 311 s. 1954* — Universitetsforlaget i Aarhus. Författaren är folkskollärare, båda föräldrarna var morsingar, och själv har han bott på Mors under större delen av sitt liv. Arbetet är upplagt efter mönster av P. Skautrup's 'Et hardsysselmaal' och meddelar sålunda det stora stoffet i ljudskrift och ordnat efter ämnesområden. I stort sett kan man säga, att de ord som sammanhänger med konkreta begrepp, behandlas i första bandet (hus och hem, arbetsliv, djur, mat, kläder o.s.v.), medan det andra ägnas åt de mera abstrakta begreppen (känslor och tankar, tid och rum, attityder och moral m. m.). Ett alfabetiskt register skulle ha gjort det värdefulla stoffet lättare tillgängligt.

Mera komprimerat är ett annat danskt dialektarbete: *L. Gotfredsen, Langelandsk grammatik i hovedlinier. 63 s. København J. H. Schultz 1955 (Udvalg for Folkemaats Publikationer. Serie A. Nr 11)*. Huvudvikten i denna lilla bok är lagd på formläran, som fyller ungefär två tredjedelar, men härjämte meddelas en kortfattad ljudöversikt och behandlas några särskilt typiska syntaktiska företeelser. Titeln är i så måtto för vid som arbetet endast avser målet i Snøde socken, sådant det talades i början av detta århundrade.

Ett nytt avsnitt av de sydsvenska folkmålens beskrivning har påbörjats i och med offentliggörandet av ett första större avsnitt av *G. Sjöstedt, Folkmålet i Nordöstra Skåne, dess uppkomst, utveckling och ställning till andra mål (i Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie II s. 87—176, Hässleholm 1955)*. Lektor Sjöstedt, som tidigare (ANF 1945) har lämnat en komprimerad översikt över ämnet, har denna gång lagt skildringen på en bred bas. Dess första parti är snarast ett slags allmän språkhistoria med särskild hänsyn till nordöstra Skåne; därefter behandlas mera utförligt diftongeringarna. En fortsättning ställes i utsikt, där återstående för undersökningsområdet mera typiska företeelser skall upptagas till behandling.

En ny aktpublikation, vars första, under 1955 utkomna volym vetter åt både Danmark och Sverige, är *Sveriges byordningar utgivna av Sigurd Erixon och Sven Ljung. Vol. II:1. Byordningarna från Skåne: V. Göinge härad. 392 s. Stockholm 1955 (Samfundet för svensk folklivsforskning. Etnologiska källskrifter. Ny serie nr 1)*. En samlad utgåva av de bevarade svenska byordningarna har länge stått som ett önskemål för alla dem som sysslar med utforskandet av Sveriges materiella kultur, och det kan också förväntas, att detta stora material har åtskilligt av intresse att bjuda den svenska dialektforskningen, eftersom byordningarna mycket ofta i sin språkform tydligt röjer sitt ursprung och på så sätt tillhandahåller ett material som är det i sitt slag äldsta bevarade med undantag för vissa bröllops- och andra gratulationsdikter och de fåtaliga folkmålsinlagen i vår äldre dramatik. Det sydsvenska materialet synes dessutom erbjuda mycket av intresse för de ännu väsentligen ogjorda undersök-

ningarna rörande de gamla danska landskapens språkliga försvenskning. De äldsta aktstyckena (från c. 1650) i den nu föreliggande volymen är danskspråkiga. Seriens ännu så länge obefintliga första volym skall ägnas de officiösa trycken av byordningar med utgångspunkt från 1742 års officiella modell till en byordning. Den läsare av förstlingsbandets titel, som till äventyrs fylls av onda aningar vid konstaterandet av det faktum, att enbart ett skänkt härad kräver en volym om 400 sidor, lugnas i förordet av meddelandet, att materialet från Västra Göinge i och för sig ovanligt stora härad är vida större än från något annat motsvarande område i landet.

Inom den svenska dialektforskningen märkes också en doktorsavhandling från Göteborgs universitet: *T. Långström, Svenska fordonstermer. 308 s. + kartbilagor. Wettergren och Kerber Göteborg 1955 (även = Meijerberg's arkiv för svensk ordforskning 10)*. Det är en i första hand ordgeografisk undersökning över benämningarna på en del fundamentala vagns- och släddelar, nämligen den s. k. skäftstången på vissa vanliga typer av arbetsvagnar, hjulets delar, banken i slädar och kälkar samt skaklarna. I samtliga fall har inom det svenska språkområdet en mångfald olika ordstammar kommit till användning, som i sin tur har vidareutbildats på synnerligen varierande sätt, vilket allt ingående beskrives och dryftas i det solida arbetet. Förf. skall inte lastas för att han inte gjort sitt stora arbete ännu drygare genom att ägna förhållandena inom övriga delar av det nordiska språkområdet lika grundlig uppmärksamhet, men nog är det synd att man vid punktundersökningar av denna typ så ofta stannar vid riksgränserna och nöjer sig med kortfattade antydningar om läget i det övriga Norden.

Såsom första nummer i en ny publikationsserie, avsedd för studier rörande personnamnskicket i Sverige och nära knuten till Svenska personnamnsarkivet i Uppsala föreligger *I. Modéer, Personnamn i Kalmar Tänkebok. 158 s. Almqvist o. Wiksell Stockholm 1955 (Anthroponymica Suecana 1)*. Medeltida stadsböcker finns inte i behåll från mer än fyra svenska städer, men de som finns är alla av stort språkligt intresse. Kalmar tänkebok, som gjordes tillgänglig i tryck 1945—49 genom I. Modéer och S. Engström och som huvudsakligen innehåller lagfartsprotokoll och burskapslängder, erbjuder ett rikt personnamnsstoff, som uppenbarligen ger en fyllig bild av namnskicket i en medeltida, tidvis mycket starkt tyskorienterad svensk sjöstad. Professor Modéers arbete är närmast en språkvetenskaplig kommentar till dopnamnen — tillnamnen lämnas tills vidare å sido. I olika kapitel behandlas bl. a. nordiska namn och lånade, patronymika och hustrubeteckningar, talspråkliga och skriftspråkliga namnformer, latiniserade namnformer. Det sistnämnda avsnittet, vari engelska och tyska latiniseringsvanors betydelse även för de nordiska latiniseringarna framhålles, är det vetenskapligt tyngst vägande, men även om enskildheter i avhandlingens övriga kapitel ofta är tidigare mer eller mindre välbekanta, innebär det metodiska sätt, på vilket materialet här presenteras, granskas och systematiseras en insats av stort

värde. Avhandlingen innebär en ny giv inom den svenska personnamnsforskningen, vilken under en rätt lång tid har intagit en mera undanskymd ställning, och den bör stimulera till fortsatt utforskande av namnskicket i andra svenska landsdelar.

Den 1950 påbörjade publiceringen av Skaraborgs läns ortnamn (se ANF 65:307), som 1954 fortsattes med en andra volym (se ANF 70:124), har redan 1955 kunnat skrida ett stort steg vidare: *Ortnamnen i Skaraborgs län på offentligt uppdrag utg. av Kungl. ortnamnskommissionen. Del XIII. Vartofta härad. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 279 s. Uppsala Lundequistiska Bokhandeln / Köpenhamn E. Munksgaard 1955.* Vartofta härad i länets sydöstliga hörn på gränsen till Småland och Älvsborgs län gränsar i norr till Gudhems och Kåkindes härad, vilka har behandlats i de två tidigare utkomna delarna. Det är ett stort härad, omfattande icke mindre än 40 socknar, och det är följaktligen ett stort namnmateriel som professor Lundahl, som själv är från häradet, här har synnerligen sakkunnigt redovisat.

Den officiella bearbetningen av den svenska ortnamnsskatten har under 1955 resulterat i ytterligare en ny del av »Sveriges ortnamn»: *Ortnamnen i Västernorrlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del I. Ångermanlands södra domsagas tingslag. Territoriella namn. Av Torsten Bucht. 122 s. Uppsala Lundequistiska Bokhandeln / Köpenhamn E. Munksgaard 1955.* Hittills har uteslutande västra Sverige blivit tillgodosett med regionala ortnamnsbeskrivningar. Kungl. ortnamnskommissionen (urspr. Ortnamnsskattedén) började som bekant med Älvsborgs län och har därefter avverkat nästan hela Värmland och två tredjedelar av Halland samt börjat med Skaraborgs län. Genom Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg har samtidigt större delen av Göteborgs och Bohus län bearbetats. Det är därför med extra stor tillfredsställelse man mottager en volym, representerande en helt annan, även i ortnamnsskicket mycket avvikande del av Sverige (med namn av bl. a. typerna *Bjärträ*, *Häggdånger*, *Nyland* såsom särskilt karakteristiska). Lektor Buchts ofta dokumenterade stora förtrogenhet med såväl Ångermanlands folkmål som dess topografi borgar för ett förstklassigt arbete.

E. Elgqvist fortsätter i *Ullvi och Ullinshov. Studier rörande Ullkultens uppkomst och utbredning. 180 s. Lund — Olins antikvariat 1955* sina mångåriga studier över teofora ortnamn av vissa typer. I detta nya arbete granskas Ull och Ullin — det senare namnet påvisat blott inom ett begränsat område i det inre Norge — först och främst i ljuset av ortnamnens vittnesbörd. Förf. drar också in ett stort antal namn på *Ull-*, som icke torde innehålla gudanamnet utan ett **ulder* 'källsprång' etc. och uppställer teorien, att Ull ursprungligen har varit en källgudomlighet. Av särskilt intresse är de utredningar rörande Uppsalas förhistoria, vilka förf. knyter till namnet Ulleråker. I fortsättningen sättes Ull i relation till Frö, Frode och Skade, och i senare delen av boken sällar förf. liksom

i tidigare arbeten sig till den långa skaran av forskare som försöker avvinnna ett tyvärr ofta dunkelt och mångtydigt material upplysningar rörande sveaväldets uppkomst och dess kulturförbindelser med andra delar av Norden under folkvandringstiden.

Till den svenska ortnamns litteraturen hör också *J. Mägiste, De värmlandsfinska ortnamnens vittnesbörd. 79 s. Karlstad 1955. (Småskrifter utg. av Värmlands museum 1)*. Det är en liten men mycket innehållsrik bok — registret upptar inte mindre än c. 1600 namn — vari på ett lättillgängligt sätt redogöres för toponymien i Värmlands gamla finnbygder. Direkt samband med den nordiska språkforskningen har redogörelserna för försvenskade finska och förfinska svenska namn. Arbetet kan också betraktas som en preliminär och populär sammanfattning av en mycket grundlig ännu otryckt undersökning, vari prof. Mägiste har redovisat resultaten av de fältundersökningar, som han 1947—1951 företog i finnmarkerna i Värmland och angränsande delar av Norge, därmed i sista stund räddande och bevarande ett rikt material till belysning av ett snart helt avslutat kapitel i Sveriges kulturhistoria.

Ett arbete, som avser att till ledning för såväl översättare, bibliotekarier och forskare som för lärare i allmänhet ge en kortfattad översikt över viktigare ordböcker i hela världen, har utkommit i England: *R. L. Collison, Dictionaries of Foreign Languages. A Bibliographical Guide to the General and Technical Dictionaries of the Chief Foreign Languages, with Historical and Explanatory Notes and References. XVIII+210 s. London The Hafner Publishing Company 1955*. Förf., som är »reference librarian» i London, ger i varje avsnitt ett mer eller mindre fylligt urval av »allmänna» ordböcker, ordböcker avseende etymologi, synonymik o. d., särskilda perioder eller epoker i ett språks historia, slang och dialekt samt mera betydande bilingva ordböcker, detta sistnämnda dock endast försåvitt engelskan är den ena parten. De historiska upplysningarna är nyttiga men ganska sporadiska; i den nordiska delen lämnas t. ex. kortfattade upplysningar om bl. a. språkutvecklingen i Norge, Norsk riksmålsordbok och Ordbog over det danske sprog, medan man om Svenska akademien och Östergrens ordböcker inte finner någon annan upplysning än att en volym utkommit 1898 resp. 1918! Som alltid, när det är fråga om ett urval, kan åtskilligt diskuteras, men luckorna är väl många för att man skall kunna helhjärtat rekommendera verket i dess nuvarande skick. Av norska dialektordböcker nämnes t. ex. W. F. K. Christies från början av 1800-talet men man saknar helt namn som Aasen och Ross. Danmark representeras av J. Jørgensens Lollandsk ordbog och A. C. Skyums Morsingmålets ordförråd, men Feilberg har undgått förf. Rietz, Sæve-Gustavson, Peterson i Vallda och några till representerar de svenska dialekterna, medan Vendell, Vessman och många andra lyser med sin frånvaro. Intet är att säga om att den nya svenska handordboken från Natur och Kultur inte har hunnit komma med, men Nudansk ordbog (1953) borde inte ha fått saknas lika litet som nionde upplagan av Svenska akademien ordlista 1950 (om SAOL får man veta, att åttonde upplagans elfte tryckning såg

dagen 1945 och ingenting mer). Bland specialordböcker borde inte Schlyters och Hertzbergs arbeten ha förbigåtts. Liknande iakttagelser kan göras i andra avsnitt; man letar t. ex. i den tyska avdelningen för-gäves efter namn som Schiller-Lübben och Lasch-Borchling o.s.v. Det finns utan tvivel ett starkt behov av ett verk av denna typ, och man får hoppas, att förf. vid redigerandet av en ny upplaga söker medverkan av olika fackkunniga, i vilket fall boken bör kunna bli ett gott hjälpmedel vid allvarliga studier.

I detta sammanhang må mera i förbigående uppmärksamheten fästas på en översikt av H. L. Scheel i *Germanisch-Romanische Monatsschrift* V:3 (juli 1955) över »Neuere Arbeiten zur Lexikologie», vari en upplysande och även för germanister och nordister värdefull översikt lämnas över nyare bidrag till framför allt de romanska språkens semasiologi. En helt annan sida av dagens lexikologiska problem blir föremål för behandling i en amerikansk samlingsvolym, *Machine Translation of Languages edited by William N. Locke and A. Donald Booth. XII+243 s. The Massachusetts Institute of Technology, New York J. Wiley and Sons | London Chapman-Hall 1955*. Här behandlas problemet huruvida de tekniska landvinningar, som ligger bakom bl. a. hålkorts- och matematikmaskiner, skall kunna utnyttjas även för att åstadkomma den väldiga mängd av översättningar, som våra dagars av internationella kontakter starkt beroende vetenskap (särskilt naturvetenskaper och medicin), teknik, politik o.s.v. har behov av, i första hand givetvis i de länder, där färdigheten i främmande språk är mycket begränsad. Ett tjugotal specialister behandlar olika sidor av det väldiga, fascinerande men också för mera traditionellt humanistiskt inriktade sinnen något skrämmande ämnet. Av språkvetenskaplig betydelse blir problemet främst emedan dess praktiska lösning förutsätter en standardisering av de språk, som ingår som parter i översättandet och därigenom att denna i sin tur fordrar en sorgfällig och mångsidig struktur-analys och sålunda inte kan åstadkommas utan insatser från specialister på såväl den allmänna språkvetenskapens som de enskilda språkens områden. Även för en mera exklusivt filologiskt och historiskt orienterad språkforskning, är det av stort intresse att genom det amerikanska verket få besked om problemställningar och metodfrågor inom de renodlat strukturlingvistiska målforskningsgrenar, som väntas resultera i morgondagens bilingva (eller rentav polyglotta) lexikografi.

Det ärorika Svenska Litteratursällskapet i Finland har under 1955 påbörjat en ny serie, »Levnadsteckningar», därmed förverkligande en tanke, som framkom redan vid sällskapets grundande 1885. Som första nummer föreligger *Olav Panelius, Hugo Pipping. 246 s. Helsingfors 1955. (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 353)*. Författaren, som själv är språkman och gammal lärjunge till Hugo Pipping, ger här en utförlig överblick över Pippings märkliga forskarbana och mycket uppmärksammade vetenskapliga livsgärning, samtidigt som den borgerliga och medborgerliga bakgrund, mot vilken denna gärning utfördes, tecknas i korta men upplysande drag.

K. G. Ljunggren.

VILHELM KIIL

Eilífr Goðrúnarson's Þórsdrápa.

Dette diktet om guden Tors ferd til jotunen Geirrød er laga av en hedensk skald som sjøl trudde på Tor. Derfor har diktet et særverd som førstehands mytologisk kjelde. Og det har den føremonn framom de gamle eddadiktene at det i langt høgre grad gjennom sine *kenningar* kaster et variert sidelys over de gudeskikkelser det skildrer og den kultus som ble vikingetidens sentrale guddom til del.

Men tolkningsvanskene har lagt vesentlige hindringer i vegen for en mytologisk og religionshistorisk utnytting av dette rike kjeldestoffet, trass i at forskerer i nordisk filologi gjennom meir enn halvannet hundre år har ofret Eilivs Torsdrápa meir oppmerksomhet enn vel noe annet skaldedikt. «Digtets Dunkelhed», sier Finnur Jónsson i innledningen til sin særstudie over Eilivs dikt, «der næsten er bleven til et Ordsprog, beror dels paa den mangelfulde haandskriftlige Overlevering, dels paa at Forfatteren aabenbart har stræbt efter saa sammensatte og tildels saa dunkle Omskrivninger, som det heldigvis ellers sjælden er Tilfældet.» Vi skal likevel være forsiktige med å skyve hovedskylden for dunkelheten over på dikteren; det er a priori lite tenkelig at diktet ville ha holdt seg gjennom århundrer, hvis dets *kenningar* ikke var umiddelbart forstått av skaldens samtid og nærmeste ettertid. Den viktigste årsaken til diktets uklarhet for tolkerne er nok nåtidens menneskers manglende evne til å trenge inn i fortidens forestillingskrets og dertil kommer en tilbøyelighet hos den skolerte filolog til å følge de tidligere forskeres spor. En ikke liten del av dunkelheten skyldes også den skygge som faller fra den islandske sagatidsgiganten Snorres interpretasjon av diktet i *Skáldskaparmáls* gjenfortelling av den myten som ligger til grunn. Vår tid er vel blitt varsommere med å sverge til Snorres autoritet, når det gjelder fortolkninger av den gamle norrøne poesien. Et talende eksempel på Snorres skapende fantasi er hans *Ynglinga saga* som vesentlig bygger på hans egen oppfatning og utsmykning av de knappe antydninger til

sagnhistoriske hendinger som Tjodolv kommer med i sitt *Ynglingatal*.¹ For Eilivs Torsdråpas vedkommende er avvikene mellom det diktet forteller og hendingene i *Skáldskpm.*'s beretning så iøynefallende at de har fått bl.a. Finnur Jónsson til å hevde at Snorre i det heile ikke har bygd si framstilling på Eilivs dikt og som en konsekvens av det til å ta diktet ut av sin eddautgave.

Den islandske lærde Skúli Thorlacius gjorde i sin *Antiquitatum borealium observationes miscellaneæ*, VII (1801) det første forsøk på å tolke Eilivs Torsdråpa. Trass i betydelige feil og mangler som et nybrottsarbeide særlig i de tider måtte bli belemret med, ble Thorlacius' arbeide det første grunnlaget og forbilledet for seinere tolkningsforsøk. En vesentlig forbedret lesning og tolkning kom i den store tre binds utgave av Edda Snorra Sturlusonar (1848—87) som i sine kommentarer til Eilivs dikt (III, s. 24 ff.) bygger på islendingen Sv. Egilsson's lesning og glossar i et Bodsrit (Skoleprogram) i Reykjavík 1851, likesom denne forfatters storverk *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis* (1860) inneholder fortrinlige ordforklaringer. Þorleifr Jónssons utgave av Snorra edda (1875) gir enkelte forbedringer. Hverken Guðbr. Vígfússon's utgave av diktet i *Corpus poeticum boreale*, II (Oxford 1883) eller Th. Wiséns i *Carmina norrœna* (Lund 1886) har vesentlige nyvinninger; den siste ligger til grunn for Axel Åkerbloms omsetting til svensk bunden form (1899). Mytologiske spekulasjoner som bygger på egne oppfatninger av diktet fins også i Viktor Rydbergs «Undersökningar i germansk mythologi» I (Sthm. 1886). Men det er først med Finnur Jónssons fortolkning (1900) at nevneverdige framsteg kan sies å være oppnådd. F.J.'s tolkninger ligger også til grunn for lesning og tolkning av diktet i hans utgave av *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* (B I, s. 139 ff.) likesom hans nye utgaver av Sv. Egilsson's *Lex. poet* (1913—16 og 1931) inneholder mindre modifikasjoner av hans første tolkning. F.J.'s tolkninger ligger til grunn for det vesentlige stoff i R. Meissner's «Die Kenningar der Skalden» (1921). Den sterke kritikk som Ernst A. Kock reiste i sine «Notationes norrœnæ» (1923—1944) mot F.J.'s tolkningsforsøk med krav om en naturligere og enklere ordsammenheng hadde saklig berettigelse, selv om Kocks egne forslag angående lesning og tolkning av Eilivs dikt neppe er holdbare.

Ivar Lindquist's forslag til restituert tekst og oversetting til svensk i «Norrœna lovkvæden» I (1927) bygger etter forf.'s forord på Kocks synspunkter. Mindre notiser er også gjort av Guðm. Finnbogason om *Þórs-*

¹ Her er det en sterk parallell med Saxo's *Gesta danorum*.

drápa (Skirnir, 1924). W. Mohrs «Kenningsstudien» (Stuttgart 1933) behandler også Eilivs dikt og stiller dets gude- og jotun-*kennningar* opp i systematiske grupper. Deres verd er dog betinget av Finnur Jónssons usikre tolkinger, som de bygger på.

Etter sine innledende «Studien» (1928) i Torsdrápa har K. Reichardt (PMLA, 1948) gitt en fullstendig «Textinterpretation» av diktet, som vel ikke har brakt avgjørende nye synspunkter eller vesentlige detaljerte forbedringer i lesning og tolkning, men som har sin styrke i den saklige og nøyaktige behandling av problemene og den kjølige kritiske avveining av tidligere forslags verd, et mønster for filologiske arbeider av dette slaget. Endelig har Anne Holtmark i sin populære oversetting av Snorra edda (Oslo 1950) gitt ei norsk omsetting også av Eilivs Torsdrápa.

Av hensyn til plassen kan jeg ikke i det arbeide som her legges fram gå inn på de tidligere tolkningsforslag i detaljer, så meget meir som dette nylig er gjort i Reichardts anførte arbeide. Mine egne tolkningsforslag avviker oftest så fundamentalt fra tidligere forskeres at det bare unntaksvis blir grunnlag for fruktbare sammenlikninger. I de få tilfelle der tidligere tolkninger på vesentlige punkter faller sammen med mine egne har jeg anført den forskers arbeide som kan sees først å ha framsatt forslaget.

Med omsyn til kjeldehandskriftene har jeg følgd den vanlige framstillingsmetoden i slike kommentarer, og har med F.J. lagt Codex Regius-handskriftet (R) til grunn og i fotnoter vist til de vesentlige avvik og varianter i de øvrige. Av omsyn til oversiktligheten har jeg satt mitt eget forslag til korrigerd tekst umiddelbart etter hdskr.'s og har her markert de ord som avviker fra samtlige handskrifter med *. Etter kommentarene følger mitt eget forslag til prosalesing og oversetting til norsk. Da hver halvstrofe utgjør et grammatisk sjølstendig avsnitt, har jeg valt å handsame hver helming for seg.

Disse handskriftutgavene er nytta:

R: Corpus Codicum Islandicorum medii aevi. Edited by Einar Munksgaard. Vol. XIV. Kjbhn. 1940.

U: Edda Snorra Sturlusonar. Tomus secundus. Hafniae 1852.

W: Corpus Codicum Islandicorum medii aevi, II. The Codex Wormianus (The Younger Edda). Kjbhn. 1931.

T: De Codex Trajectinus van de Snorra Edda, door Willem van Eeden. Leiden 1913.

Ellers har tilvisingene til litteraturen følgende forkortinger:

Aasen: Ivar Aasen, Norsk Ordbog, 4. utg. Oslo 1918.

Blöndal: Sigfús Blöndal, Islandsk-dansk Ordbog. Reykjavík 1920—24.

F.J. 1900: Þórsdrápa Eilífs Goðrúnarsonar. Fortolket af Finnur Jónsson. Oversigt over d. Kgl. Danske Vid. Selskabs Forhandl., 1900, Nr. 5.

- F. Lex. poet. 1913—16: Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Forf. af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udg. ved Finnur Jónsson. Københ. 1913—16.
- Fritzner: Ordbog over Det gamle norske Sprog af dr. Johan Fritzner. Kria. (Oslo). I—III. 1886—96.
- Heggstad: Leiv Heggstad, Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding. Ny umvølt og auka utgåve av «Gamalnorsk ordbok» ved Hægstad og Torp. Oslo 1930.
- I.L.: Ivar Lindquist: Norröna lovkväden från 800- och 900-talen. Del 1. Lund 1929.
- Kock: Ernst Albin Kock, Notationes Norroenae, Lunds universitets årsskrift, Avd. 1, Bd. 19 ff. Lund 1923—41.
- Møissner: R. Meissner, Die Kenningar der Skalden. Bonn 1921.
- Reichardt: Konstantin Reichardt, Die «Thórsdrápa» des Eilífr Godrúnarson. PMLA (Publications of the Modern Language Association of America), 63,2. New York 1948.
- Ross: Hans Ross, Norsk Ordbog, Chria. (Oslo) 1895.
- Skj. A I: Den norsk-islandske Skjaldedigtning. Utg. ved Finnur Jónsson. A. Tekst efter Håndskrifterne. Københ. og Kristiania (Oslo) 1908.
- Skj. B I: Den norsk-islandske Skjaldedigtning. Utg. ved Finnur Jónsson. B. Rettet Tekst med Tolkning. Københ. og Kria. (Oslo) 1908.
- Svb. E.: Tvö brot af Haustlaug og Þórsdrápa, færð til rétts máls, og útskýrd með glósum í stafrófs-röd, af Svb. Egilssyni. Bodsrit, Reykjavík 1851.
- Thorlacius: Skúli Thorlacius, Antiquitatum borealium observationes miscellaneæ, VII. Kjøbenhavn 1801.
- Torp: Alf Torp, Nynorsk etymologisk ordbok, Kristiania (Oslo) 1919.

Str. 1a.

Tekst etter R:

Flvgstalla reð fellir
fiorniotz^{a)} gopa at hveria^{b)}
drivgr var loptr at livga
log seims^{c)} faðir heiman

a) *fjærmotz T, natz W.* b) *hvetia T, W.* c) *logseims T.*

Korrigert tekst:

*Flugstalla réð *felli*
**fjærmets goða at hvetja*
— drjúgr vas Loptr at ljúga —
logseims faðir heiman.

Denne helmingen har to setninger, den eine skutt inn i den andre. Subjektet i yttersetninga er *logseims faðir* som allerede Thorlacius (s. 16 f.) har innsett er ei *kenning* for Loke, far til Midgardsormen, *log-seimr*, m.

Første leddet av dette ordet er stammeform av *logr*, m «vatn; sjø», ofte brukt om sjøve storhavet, jfr. t.eks. *Völuspá* 51 (sit. under str. 3a). Etterleddet *seimr* er også et vanlig ord i skaldenes *kennningar*; det ser ut til ofte å være brukt om den tykke tråden av betalings-gull som gjerne var spiralsnodd og som ved sin plastiske konsistens nettop høver godt med den opprinnelige meininga av ordet *seimr* «tøyelig» (jfr. Torp, Nyn. etym. ordb., s. 572). I ei *visa* tillagt Víga-Glúmr nyttes etter F.J.'s tolkning (Skj. B I, s. 112) kriger-kjenninga *yseims Ófnir* «bogestrengens Odin», her må *seimr* være nytta om «noe som lar seg strekke ut i lengden», jfr. nyisl. *seimur*, m og gno.-isl. *hunang-seimr*. *Logseimr* «havets tøyelige tråd» har tallrike paralleller i norrøn diktninga for *Midgardsormr*, kaos-slangen som ringa seg rundt jorda ved storhavets ytterste grenser, slike som *sæ-práðr* i Þjóðólfr Arnórsson's *Sexstefja* 3, *jarðar práðr* i *Njála* (Skj. A II, s. 199), *Midgards vé(h)orr* i *Völuspá* (jfr. ANF 68, s. 92) eller *þvengr bord-róins barda brautir* i *Ragnarsdr.* (Skj. A I, s. 4). — I *Pulur* fins *seimr*, m som ormenavn.

Predikatet i yttersetninga er *réd at hvetja*, slik som allerede SvB. E. (s. 7) oppfatter det. Verbet *hvetja* nyttes her i meininga «egge, oppfordre (en til noe)»; *réd* er pret. ind. sg. 3. av *ráða* som her står til infinitiven *hvetja* og følgelig har ei omskrivende meining «finne på råd til», «greie» («lykkes»). Stedsadverbet *heiman* «heimanav» står til et tenkt verb, *fara* ell. likn., jfr. et slikt forkorta uttrykk i ei *lausavisa* av den norske lendmannen Ingimarr af Aski (Skj. A I, s. 494):

Flögð hvøttu mik
at Fyrileifar —

Objektet i setninga må være **felli* med de tilhørende genitiver *flug-stalla* **fjármets goða*. Handskr.'s *fellir* som skulle tilsi ei subjektform synes utelukket, og ei endring til **felli* som Þorl. J. (s. 251) har gjort i sin utgave av Snorra edda er neppe til å unngå.

Flugstalla er gen. pl. av *flug-stallr*, m, der *flug-* er identisk med nyisl. *flug*, n, nyn. *flog*, n «stupbratt fjellside», færøysk *flog*, n d.s., jfr. *flug-stigr* om sjele-vegen i *H. Hund.* II, 49. Det andre leddet, *stallr*, m, betegner egtl. «plassen der noe står» og, etter sammenhengen med *fjár-*, gen. sg. av *fé*, n «(liggende) fe, gods», er det vel her helst brukt om den forhøyning som féet stod på, jfr. *stall*, m som i Sunnhordland og Ryfylke brukes om «flad fasttrampet Masse, særlig: den hvorpå Fæet står» (Ross, s. 751). I ags. brukes *steall*, m også om «bås», jfr. eng. *stall*, d.s. I norsk brukes nå ordet *stall*, m mest om «hestestall», men i dansk brukes *kostald* og i

vikingetida har sannsynligvis *stallr* betegnet en forhøyning som husdyra stod på, slik som i *Hyndluljóð* 5, der Frøya sier til Hyndla:

Nú tak ulf þinn
einn af stalli;
lát hann renna
með runa mínum!

I samme mening bruker Eiliv ordet *stallr* i str. 10a. Ordet **fjármets* som er satt i stedet for handskr.'s feilaktige former *-nietz*, *-mots*, *natz* skal gi heilrim med *hvet-* og vokalen må følgelig være *e*. Den retting som grafologisk ligger nærmest hdskr. er *-mets*, som må oppfattes som gen. sg. av *met*, n «verdsetting». Det faller da naturlig å oppfatte forleddet *fjor-* som det før nevnte *fjár-* siden vi da får et velkjent ord *fjármets*, gen. sg. av *fjármet*, n «verdsetting av eigedom, egtl. verdsetting av fe», som vi har sett høver godt ihop med *-stalla*. Til dette *fjármets* høver *goda* også godt hvis man oppfatter ordet som gen. pl. av *godi* «tempel-prest», på Island og vel også opprinnelig i Norge brukt om den religiøse leder av blotene og i sammenheng med dette også tingets leder. Som oppmann i tvistemål lå sikkert også verdsetting av eigedom, *fé*, inn under gudens domene, slik at Eilivs jotun-*kenning* *flugstalla fjármets godar* «de goder som verdsetter flog-stall-féet» kan skjønnes og godtakes. Sammen med **felli* dat. sg av *fellir*, m «feller, dreper», et nom. agentis til verbet *fella*, former den ei *kenning* for guden Tor, «trolldreperen», etter en skablon som stadig går att i Eilivs dikt. Jotnenes rikdom på fe er et vanlig drag både i eldre og yngre folketru. Jotunfyrsten *Þjazi* har en okseflokk gående i fjellet (*Bragarædur*); jotunen *Hymir* har en stor okse som Tor slår hodet av (*Hymiskv.*) og i *Brymskviða* 23 er jotunen stolt av sin buskap:

Ganga her at gardi
gullhyrndar kýr,
øxn alsvertir
jötni at gamni.

Ordet *flug*, n brukt om jotnenes tilholdssteder gir også et karakteristisk drag i norsk folketru; det er vanlig tru at bratte berg danner inngangen til de underjordiske. Dette møter vi også ellers i Eilivs dikt: *gnípa* i str. 13b, *urð* i str. 5b og *stop* i str. 9b.

Den innskutte setninga er sjølinnlysende. *Loptir* er et særnavn på *Loki*, det kjennes også fra en rekke andre gamle dikt. Lokes løgnaktighet er et karakteristisk drag ved denne gudeskikkelsen.

Prosa: *Logseims faðir réð at hvetja flugstalla fjármets goða felli heiman; Loptur var drjúgr at ljúga.*

Overs.: «Havets tøylige tråds far (d.e. Loke) greide å egge heimanfrå dreperen av flog-stallfeets takserings-prester; Lopt var svær til å ljuge.»

Str. 1b.

Tekst etter R:

geðreynir qvað greinar^{a)}
gatz^{b)} herþrvmv^{c)} bratir
vilgi trygv^{d)} til vegiar
vigs geirroþar^{e)} licia

a) *græn*- W, *grøn*- T. b) mgl. i W. c) *-þrumi* T. d) *trygr* T. e) *geirraðar* W.

Korrigert tekst:

Geðreynir kvað grænar
Gauts her- þrumu -brautir
vilgi trygg til veggjar
viggs Geirrøðar liggja.

I denne halvstrofa er det bare ei setning. Subjektet er *þrumu Gauts vilgi trygg geðreynir*. Nom. sg. *geðreynir*, m «venn», egtl. «sinn-prøver» er et nom. ag. av den vanlige typen hos Eiliv, til verbet *reyna*. Det tilhørende adjektiv *trygg* har gradsadverbet *vilgi*, som her er brukt i deprivativ meining: «slett ikke». Den tilhørende genitiv *þrumu Gauts* «tordenens Odins» er utvilsomt ei Tors-*kennning*. Heile uttrykket *þrumu Gauts vilgi trygg geðreynir* «Tordengudens upålitelige venn» er ei eklatant Loke-*kennning*, i stil med *Haustlóngs* (12) *hugreynandi Hænis*. — Predikatet *kvað* er pret. ind. sg. 3. til *kveða* «si, uttale» med den etterfølgende akk. cum inf. *grænar herbrautir liggja*: «sa at det lå nye herveger», jfr str. 7b. Ordet *her-brautir* er kløyvd ved en tmesis, et ikke uvanlig skaldeknepp som Eiliv nytter fleire ganger (str. 3b, 7a, 11a, 14a, 19b og 20b). Forleddet *her-* er stammeform av *herr*, m «folkemengde» og *herbraut*, f er således identisk med *hervegr*, m (jfr. *Guðr. hv.* 3 og *Hamðism.* 2) med meining «storveg, allmannveg». Adjektivet *grænn* må helst her tas i overført meining «ny, god», slik som i det liknende uttrykket i *Fáfnism.* 41:

Liggja til Gjúka
grænar brautir,
fram vísa sköþ
folkliðöndum.

Til *liggja* i vår strofe hører komplementet *til veggjar viggs Geirrøðar*, der *veggjar vigg(r)* «vegg-hest», likesom *fletbjörn* «golvbjörn» i str. 18a, må være ei omskriving for «hus», «hall», slik som allerede Sv. E. (s. 16 og 30) har forklart det. De gamle husene har vel hatt en viss likhet med et firfota dyr og denne likheten er vel økt ved at dyrehorn og dyrehoder har smykt gavlene, som t.eks. den berømte kongehallen *Heorot*, «Hjorten», som skildres hornpydd i Beowulfskvadet (jfr. ANF, 70, s. 140 og F.J. 1900, s. 376).

Prosa: *Drumu Gauts vilgi tryggð gedreynir kvæð grænar herbrautir liggja til Geirrøðar veggjar viggs.*

Overs.: »Torebrakets Odins (d.e. Tors) slett ikke trygge sinn-røyner (d.e. Loke) sa at det lå fine allmannveger til Geirrøds vegghest (d.e. hall).»

Str. 2a.

Tekst etter R:

Gedstrangrar^{a)} let gongv
gamleid Þor skomv^{b)}
fyrstvz^{c)} þeir at þrysta
þoms^{d)} niðivm sic biðia

a) *-strangr* T. b) *skommum* T, W. c) *fyst-* T, W. d) *þóins* W.

Korrigert tekst:

Gedstrangrar lét gongu
**gammleidi Þórr skommum*
— fýstusk þeir at þrysta
**Þáms niðjum — sik biðja.*

Helmingen inneholder to setninger, den eine skutt inn i den andre. Yttersetninga har *Þórr* som subjekt; predikatet er *lét*, pret. ind. sg. 3. av *láta* «late, la». Objektet er *gammleidi*, akk. sg. av *gammleidir*, m «han som leier gammen (kjempefuglen)», jfr. det tilsv. *kvenna-leidir* m (Borgartings kr.-rett, II, 13 og III, 9). Dette må være en betegnelse for Loke som jo i den velkjente episoden fra Tjatse-myten om Iduns bortføring blir slept langs jorda av jotunen Tjatse i ørneham. Predikatsinfinitiven til objektet, *biðja*, har sitt personobjekt, *sik*, i akk., tingsobjektet, *gedstrangrar gongu*, i genitiv. Adjektivet *gedstrong* (fem.) egtl. «lyststerk» må her meine «hugsam, frydefull, lystelig, fornøyelig» el. likn. og svarer til bruken av verbet *fýsast* «ha hug til, lengte etter, ha lyst

på» i den innskutte setninga. — Til *biðja* står det adverbialt brukte adjektivet *skömmum*.

Ordet *gammleidi* i 2. linje skyldes ei endring av hdskr.'s *gamleid*, som har vært nødvendig siden denne linja bare har 5 stavelser og krever en svaktonet stavelse mellom *-leid* og *Þórr*. Grafologisk sett vil ei slik retting også være ubetydelig og avskrivernes utelating av et eventuelt *i* kan vel skyldes at de har mistydd dette ordet. Den vanlige oppfatninga av *gammleid* som «gammens veg» («fuglens veg»), d.e. «lufta», skyldes Thorlacius (s. 18—19); den ble av Sv. E. (s. 17) modifisert til å gjelde ei *ofljóst*-form for *Lopt*, akk. av *Loptir* Lokes *kenninafn*. Bruken av ordet *gammr* som jo gjelder en fabelfugl, synes også å styrke den foreslåtte endringa.

I den innskutte setninga er det påpek. pron. *þeir* subjekt; ordet sikter til Tor og hans ledsager. Det er de som *fýstusk*, «hadde hug til» å *þrýsta* «kryste, klemme» frendene til *Þámr*, som må være et ellers ukjent navn på en jotun. Hvis forma er riktig ser navnet ut til å kunne være beslektet med nyn. *tám*, n «uklarhet i luften», nyisl. *pám*, n «Luftens Dunkelhed i Tøvejr» (Blöndal), fær. *tám* «tynn tåke», som Torp fører til «vistnok germ. *þéma- til idg. rot *tem(e) være mørk». Den slags type av navn er vanlige for jotner: *Sámr*, *Surtr*, *Alsvartr*. Den vanlige lesinga *Þorn* som også skriver seg fra Thorlacius (s. 18—19) har neppe noen rimelig tilknytning; F.J.'s (1900, s. 377) identifisering med etterleddet i *Bólþorn* blir av liten verdi, da dette jotunnavnet skyldes ei filologisk endring av *Bólþórs* i *Hávam.* 140.

Prosa: *Þórr lét skömmum gammleidi biðja sik geðstrangrar göngu; þeir fýstusk at þrýsta Þáms niðjum.*

Overs.: «Tor lot ikke lenge gamm-leieren (d.e. Loke) be seg om ei hugsam ferd; de (d.e. Tor og hans følgesvein) var lystne på å kryste Tåms frender.»

Str. 2b.

Tekst etter R:

þa er^{a)} giarðvenioðr^{b)} gorpiz^{c)}
 gandvikr^{d)} skotvm rikri
 endr til ymsa kindar^{e)}
 ipia setrs^{f)} fra þripia

a) þav W. b) -vendi T, W. c) giordiz W. d) -vikur T, -vikir W. e) landa W.

f) idra scers T.

Korrigert tekst:

*pás gjardvenjuðr gerðisk
Gandvikr skotum ríkri
endr til ýmsa *kinda
Ídja setrs frá Þrídja*

Denne halvstrofa har bare ei setning og subjektet må søkes i det ordet som i 1ste linje er overlevert som *giardvenioðr* (-*vendi*). Sv.E. (s. 18) gjengir ordet som *gjardvenjoðr*: «så sem venr sig við gjörð, er vanr að hafa gj. (megingjardir), Þór», ei tolking som egentlig skriver seg fra Thorlacius (s. 18—19). F.J. (1900, s. 376) meinte at ei slik form av verbet *venja* var utenkelig. Kock har derfor (NN § 444) foreslått ei endring til et av de vanlige pret. pts. av dette verbet, nemlig *vanidr*, slik at *gjardvanidr* skulle meine «den bältesvane», som skulle være ei Tors-kjenning. Dette skulle sikte til at Tor hadde et styrkebelte, slik som Snorra edda veit å berette. Ordet *gjard-* (stammeform av *gjörð*, f) kunne nok være brukt med meining «belte», men det ligger intet i ordet som vitner om at det er ei *megingjörð*, og «beltevant» måtte nærsagt enhver person kunne kalles på Eilivs tid, så ei slik meining gir inga god *kenning*. Dessuten har pts. *vanidr* meininga «vennet til», altså passiv funksjon. En skulle vel ventet et adj. *vanr* «vant til».

Imidlertid er det ingen tvingende grunn til å foreta en endring av R's *gjardvenjuðr*. Ordet er som Alf Torp¹ har peikt på, et nom. ag. til verbet *venja* laga etter mønster av gamle verbalabstrakt som *mjotudr*, o. likn. Torp peiker på en rekke parallelle ord fra skaldediktinga: *frømuðr*, *beitudr*, *sporuðr*. — Det er også tydelig at dette ordet har falt vanskelig for avskriverne, siden de to handskr. T og W har endret ordet til *-vendi* som vel har å gjøre med et pret. pts. av *venja* nemlig *vendr* som fins i *rimur* (jfr. Noreen, Altisl. u. altnorw. Gramm. § 512, Anm. 2). Vårt *gjardvenjuðr* meiner ikke «den som er vant med belte» men «den som venner (eller temmer) et (fot)band, ei gjord». Gno. *gjörð*, f, likesom nyn. *gjord*, f brukes om «band omkring noe». Betegnelsen *gjardvenjuðr* må være brukt om en som kan sies å lære opp eller temme det levende vesen som her kalles *gjörð*. At det her er tale om enten Tor eller Tjalve er utvilsomt siden *gjardvenjuðr* som apposisjon har sammenlikningsleddet *Gandvikr skotum ríkri* «sterkere (el. mektigere) enn Gandviks skotter». Dette siste er en type av jotun-*kenningar* som Eiliv ofte bruker (jfr. str. 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 20b).

¹ Gamalnorsk ordavleiding. Gamalnorsk ordbok ved M. Hægstad og Alf Torp, Tillegg, s. XLIX.

Som vi skal se av str. 3a, 19b og 20b blir Tjalve i dette diktet beint fram kalt «jaktfalken» og det må være denne betegnelsen som også ordet *gjardvenjuðr* inneholder. Den dresserte jaktfalken var forsynt med lærband rundt foten og betegnelsen *ifill* (*ifli*, *ifjungr*) i *haukapula* meiner Hjalmar Falk¹ sikter til dette utstyret. Som vi skal se i kommentarene til str. 9a har sannsynligvis sjølve navnet *Þjalfi* gitt årsak til denne sammenlikninga. — *Gjardvenjuðr*, «Tjalve-oppøver» må derfor helst være Tor.

Predikatet er *gerðisk*, pret. ind. sg. 3. av *gerask* «forberede seg på ferd, gi seg av sted» o.l. Til predikatet hører de to komplemente: 1. *til ýmsa kinda Iðja*, der *Iðja* er gen. av *Iði* navn på en jotun som iflg. Snorra edda var bror til Tjatse; navnet nyttes ellers i kenningar for «gull». Ordet *ýmsa* er gen. pl. av adj. *ýmiss*, nyn. *ymis* «avvekslende, forskjellig, skiftende», slik som også Reichardt (s. 337) har hevdet. 2. *frá setrs Þriðja*, der *Þriðja* er gen. av Odinsnavnet *Þriði*, og *setrs* er gen. sg. av *setr*, n «bosted, tilholdssted, sete». De to adverb *pás* = *pá es* «dengang da» og *endr* «engang, for lenge siden», el. «på nytt lag» tjener til avrunding.

Prosa: *pás gjardvenjuðr, Gandvíkr skotum rikri, endr gerðisk til ýmsa kinda Iðja frá setrs Þriðja.*

Overs.: «dengang da han som lærer opp 'gjorda' (d. e. Tjalves læremester, Tor), mektigere enn Trollebotns skotter, for lenge siden ga seg på veg til Ides ymse ætter (d.e. ymse jotunfolk) fra 'den tredjes' (d.e. Odins) bustad».

Str. 3a.

Tekst etter R:

GOR^{a)} varþ ifor^{b)} fyrri
farms^{c)} meinsvarans arma
soknar hafsz^{d)} með svipti
sagna galdrs entargnir^{e)}

a) *gerðr* W. b) *j faur* T. c) *farmr* T, W. d) *hapz* T, W. e) *enn raugnir* T, *rognir* W.

Korrigert tekst:

Gorr varð í for fyrri
farmr meinsvárans arma
sóknar haptis með svipti
sagna galdrs en rognir.

¹ Hjalmar Falk: Die altnordischen Namen der Beizvögel. Germanica (Festschr. t. E. Sievers), 1925, s. 243.

Det er bare ei setning i denne halvstrofa; subjektet er *farmr* med den tilhørende rekka av genitiver *meinsvárans arma sóknar hapt*. Den nærmeste genitiven til *farmr* er tydeligvis *arma*, gen. pl. av *armr*, m «arm». Etter den påtakelige likheten med Loke-kjenninga i *Hauströng* 7, der Loke kalles *Sigynjar arma farmr*, er det rimelig å søke et *ofljóst* navn for et kvinnelig vesen i *meinsvárans sóknar hapt*. Vi har tilsvarende omskrivninger i de to Odins-kennningar *Friggjar eineygr fadmbbyggvir* (*Haraldskv.* 12) og *Gunnlaðar arma farmr* (Steinþórr, Skj. A I, s. 417). Ordet *meinsvárans* må, hvis det er riktig overlevert i handskr., være gen. sg. av et *meinsváran*, n som Svb. E. (s. 24) identifiserte med *meinsæri*, n «meined, falsk ed». Selv om ordet ikke ellers er belagt, viser det ei vanlig orddanning (jfr. F.J. 1900, s. 378). Ordet *sóknar* er gen. sg. av *sókn*, f «søksmål, prosess» og *hapt* er gen. sg. av *hapt*, n «hinder, hefte, stans». Heile uttrykket *meinsvárans sóknar hapt* skulle kunne oversettes rett fram som «meinedens søksmåls hinder» d.v.s. «den som er ei hindring for at saker kan fremmes ved falsk ed». Siden dette skal være navnet på ei gudinne eller iallfall ei karakterisering av ei gudinne, kan det neppe være andre enn gudinna *Syn*, som jo også har et navn som direkte meiner «nekting». Ordet er egtl. et appellativ *syn*, f som brukes om en retslig påstand om at en er uskyldig og har høve til å sverge seg fri. En slik ed er det gudinna *Syn* våker over.

I *Gylfaginning* (k. 36) skildres denne åsynja slik: XI. *Syn*, hon gætir dura í höllinni, ok lýkr fyrri þeim, er eigi skulu inn ganga; ok hon er sett til varnar á þingum fyrir þau mál, er maðr vill ósanna; því er þat orðtak, at syn sé fyrir sett, þá er hann neitar.

Den fullstendige kjenninga som danner subjektet gjelder altså *Syns* elsker eller husbonde og vi skal straks se av sammenhengen hvem det må være.

Predikatet er *vard gorr*; her må adj. *gorr* oppfattes som et pret. pts. til *gorva* (*gera*); *vard gorr* er altså syn. med *gerðist* «tok ut, drog avsted» med de tilhørende komplementer *í for með svipti* «på ferd med 'svipti', i lag med 'svipti'». Etter sammenhengen må *svipti* her være en betegnelse for en av de personer som drog avsted for å gjeste Geirrød. Ordet er helst å oppfatte som dat. sg. av et nom. ag. til *svipta* «snappe, fjerne med rask bevegelse», jfr. nyn. *svifta* «rive bort fra sitt sted, berøve en noe»; nyisl. *sviftir*, m «Berøver, den som berøver en noget» (Blöndal). Siden det er tale om en følgesvein (*í for með*) er det rimelig å tenke på Tjalve og da høver *sviptir* «snapperen» godt til Tjalves falkenavn, jfr. *gjarðvenjuðr* i forr. halvsstrofe Falkens måte å ta byttet på kan nettop kalles å *svipta*.

Eiliv sier altså i vår helming at *Syns* husbonde drog avsted i lag med

Tjalve *fyrri en* «før enn» den tredje personen som kalles *sagna galdrs rognir*. Dette sammenlikningsleddet til subjektet inneholder ordet *rognir* som nok også brukes som Odinsnavn men som meiner «styrer». På grunn av kravet til alliterasjon har ordene *sagna* og *galdrs* måttet skifte plass; den naturlige ordstillinga er *galdrs sagna rognir* og uttrykket må meine «trolldoms-flokkens rådgiver (styrer)». Forestillingen om Loke som fører for kaosmaktene som kommer «over havet» fra underverdenen til den store gudekampen, ragnarok, kommer tydelig fram i *Völuspá* 51:

Kjóll ferr austan,
koma munu múspells
um lög lýðir
en Loki stýrir;
fara fiðmegir
með freka allir,
þeim er bródir
'Byleists' í før.

Etter dette er meninga med helmingen klar: Eiliv sier at Syns husbonde (el. elsker) ble ferdig til å dra av sted i lag med Tjalve før Loke. Dermed er det også tydelig at det er Tor som kalles «Syns arm-byrde» og vi får den meget interessante opplysning at Syn etter all sannsynlighet er et anna navn på *Sif*, Tors ektehustru. Dette får vi bekreftet i str. 19a, der Tors intimitet med Syn påny kommer til uttrykk i ei *kenning*: Tor kalles nemlig her *Synjar salvaniðr* «Han som er vant med Syns sal». Som jeg vil nøyere belyse i et annet arbeide er det en rikdom av vitnemål om identiteten Syn-Sif.

Prosa: *Meinsvárans sóknar haptis arma farmr varð gorr í før með svipti fyrri en galdrs sagna rognir*.

Overs.: «Meinedssøksmålets hinders (d.e. Syns) armers byrde (d.e. Tor) ble ferdig i følge med snapperen (d.e. Tjalve) før trolldomsskarens styrer (d.e. Loke)».

Str. 3b.

Tekst etter R:

þyl ec grvNstra/ma^{a)} grimnis
gallmaNtef^{b)} halla^{c)}
opniz^{d)} ilia gapnvm^{e)}
endils amo spendv

^{a)} *gran-* W, *gram-* T. ^{b)} *-telir* T, *tæler* W. ^{c)} *hallar* W. ^{d)} *opins* T, *apnis* W.

^{e)} *gop...* W.

Korrigert tekst:

*þykk granstrauma Grímnis,
gall- *mantælar halla
-ópnis ilja gaupnum
Endils á mó spendu.*

Første linje inneholder et vanlig skaldeinnskott: «jeg mumler Grimnes (d.e. Odins) munnskjegg-straumer (d.e. Suttungsmjøden, diktet).» Ordet *þyl* i *þyl-k* er pres. ind. sg. 1. av verbet *þylja* «mumle, si fram, resitere» og sikter til måten et dikt ble framført på, ordet svarer vel nærmest til vårt «deklamere». At man brukte stemmen på en annen måte enn ved vanlig tale er åpenbart; den var sikkert meget meir modulert, til dels med høge toner. Mulig sikter navnet *Haustlǫng* på Tjodolvs dikt til dette, idet første leddet kan være stammeform av et verbalsubst. til nyn. verb *hausta* «hujе». Fem.-forma *-lǫng* meiner kanskje «den langtekkelige».

De tre siste linjene i helmingen danner ei setning og her er det en utvilksom tmesis, *gall-ópnis*, gen. sg. av *gallópnir*, m «ørn», som allerede SvB.E. (s. 7 og 17) har innsett. Dens *hallir* er berghamrene, slik som SvB.E. meiner, ikke «klippe(huler)» som F.J. anfører i *Lex poet* (1913—16). Handskr.'s *mann-* ble av F.J. (1900, s. 378) endra til *man-*, stammeform av *man*, n «gjente, kvinne», som høver bedre sammen med *tælar*, nom. pl. av *tælar*, m «sviker» nom. ag. av verbet *tæla* «svike, lure». Ei korrigering *tælendr* skyldes Þórl. J. (s. 98). *Gallópnis halla mantælar* «ørnehall-gjentesvikerne» d.e. de som lurer jotunkvinnene» er Tor og Tjalve, som altså er subjekt i setninga. Predikatet er *spendu*, pret. ind. pl. 3. av *spenna*, identisk med *sperna* «spenne; trede, stige på». Objektet er *ilja gaupnum* «fotsålenes never» d.e. fotbladene, slik som SvB.E. (s. 22) har forklart det. Det tilhørende komplementet er *á mó Endils* «på Endils mo» som er ei utvilksom kjenning for 'havet', idet Endill som «sjøkonge»-navn inngår i en del skalde-*keningar* for «sjø» og «skip». V. Rydberg¹ har vært klar over at *Endils mór* må bety «vatten», likeså Kock (NN § 1080); mens Rydberg tenker på Elivágar, oppfatter Kock kjenninga som «älven».

At Tor og Tjalve «spente fotsålenevene i Endils flatmark» vil si at de drog over havet; billedet med «fotsålenevene» har kanskje sin bakgrunn i tanken på føttene som spenner mot båttiljene under roing og styring. En liknende vending er også brukt i det islandske niddiktet mot Birger bryte og den danske kongen Harald blåtann:

þás sparn á mó Mǫrnis
mordkunnr Haraldr sunnan

¹ Undersökningar i Germansk Mythologi, I, Sthm. 1886, s. 705.

der *Mjornir* ser ut til å være en betegnelse for «havet» sannsynligvis til *merja* «slå, knuse» (jfr. Hj. Falk om sverdnavnet *Mjornir* i Altnord. Waffenk., s. 56). Ei lesing *Mjornar*, gen. sg. av *Mjorn*, f er og mulig.

For å komme til jotnenes land måtte ferda først gå over havet; ei slik reise over havet til jotunheimen nevnes i Saxo's fortelling om den danske kongen Gorm som sammen med den vidtbereiste Torkel drog nordover over havet for å gjeste Geirrød. Også Torstein bæjarmagns saga¹ beretter om ei reise over havet for å besøke Geirrød. Det fortelles i *Gylfaginning* (k. 46) om ei ferd som Tor og Loke gjorde til jotunheimen at de underveis tok inn hos bonden *Egill*, far til Tjalve og Vroskva, Tors tjenestefolk. Egill bor i ødemarka på vegen mot Gandvik og har vel helst en samehøvding som forbillede (jfr. Egill i *Völundarkv.*). Etter uhellet med bukken som ble årsak til de to søskens tjenesteforhold til Tor, heiter det videre om Tors ferd: *Lét hann þar eptir hafra, ok byrjædi ferðina austr í Jötunheima, ok alt til hafsins, ok þá fór hann út yfir hafit þat hit djúpa; ok er hann kom til lands, þá gekk hann upp, ...* At jotunheimen lå mot nord på den andre sida av havet kommer også fram i siste del av strofe 15 i *Vellekla*. Einarr skálaglamm nevner Hákon jarls veldige kamper til sjøs, østover og nordover, det må være den siste retninga det siktes til med *veg jötna*:

ádr veg jötna vitni
valfalls of sæ allan
— þeim stýra goð — geira
garðs Hlórídi farði

som tør leses slik i prosa: ádr geira garðs Hlórídi farði vitni valfalls jötna veg of allan sæ; þeim stýra goð, «før spjut-gjerdets Tor (d.e. krigeren, Hákon) ferja (frakta) de fallnes ulv (d.e. likulven) over heile havet mot jotnenes himmelstrøk (d.e. nordover), gudene leder ham!»

Prosa: *þyík Grímnis granstrauma; gallópnis halla mantælar spendu ilja gaupnum á mó Endils.*

Overs.: Jeg sier fram diktet; Ørnehall-gjente-svikerne (d.e. Tor og Tjalve) steig med fotsålenevene (d.e. fotbladene) på Endils mo (d.e. havet).»

¹ Fornmanna sögur III, s. 181 ff.

Str. 4a.

Tekst etter R:

Oc gagnsvanir^{a)} gengu
 gvnvargs himintar^{b)}rgv
 fripar vers til fliopa
 frvmseyris kom dreyra

^{a)} *gangs vanir* T, W. ^{b)} *himin torgu* T.

Korrigert tekst:

*Ok gangs vanir gengu
 gunnvargs himintorgu
 Fridar vers til; fljóða
 frumseyris kom dreyra.*

Helmingen inneholder to heilt skilte setninger. I den første må subjektet være *gangs vanir* som utvilsomt er en betegnelse for Tor og Tjalve. Ordet *vanir* blir av samtlige tolkerer siden Thorlacius oppfatta som nom. pl. av adj. *vanr* «van med, vant til», men denne meninga høver dårlig sammen med ordet *gangs*, gen. sg. av *gangr*, m, idet slike sammensetninger med *vanr* gjerne er i stammeform: *geirvanr*, *heidvanr*. Det samme gjelder sammensetninger med «gang-»: *gangtamr*, *gangfagr*, *gangvegr*, *Gangleri*, *Ganglati*, *Gangráðr*. Heller ikke kan en eventuell betegnelse «de som er vant til å gå» være noen karakteriserende egenskap ved hverken Tor eller Tjalve og sammenstillingen med predikatet *gengu* «gikk» blir i så fall også kunstnerisk mindre heldig. Denne tolkningen, som skyldes Kock (NN § 446) og som bl.a. Reichardt slutter seg til, har åpenbart ikke falt godt i det islandske øre, siden samtlige islandske tolkerer har veket tilbake for ei slik sammenstilling, og søker tilknytningen for *vanir* til andre ord.

Det er derfor full grunn til å søke ei anna tolking for *vanir*; ordet kan formelt også være nom. pl. av adj. *vanr* «som mangler noe, som sakner noe, snaud for» o.l. I så fall høver genitivforma godt: uttrykk som *landa vanr* (*Ragnarsdr.* 10), *ljóða vanr* (*Hávam.* 162) er vanlige i den gamle poesien; et likn. uttrykk has kanskje i str. 12a i Eilivs dikt: *esja vgn*. I sammensetninger med dette adj. *vanr* er genitivforma vanlig: *handarvanr* (*Hávam.* 71), *lísvanr* (*Ynglingatal* 5) eller *meinsvanr* (*Grimnism.* 16); riktignok kan disse ordene også oppfattes som adskilte: *handar vanr* o.s.v.

Hvis vårt *vanir* har dette innholdet kan ikke *gangr* her meine «gang, det å gå», men ordet må ha ei særmening «veg, sti» som vi finner i gotisk *gaggs* «gang, veg» og i ags. *gang* «gang, sti, strøm». I så fall blir *gangs vanir*

forståelig. «De som mangler veg», «de som er uten sti» er ei karakterisering av Tor og Tjalve som tar seg fram i de veglause ødemarkene. Betegnelsen må sees i sammenheng med Lokes løgn til Tor at det lå nye allmannveger til Geirrøds hall (str. 1b); etter reisa over havet, som vi har hørt om i siste helmingen, finner de et veglaust land. I denne sammenhengen høver predikatet *gengu*, pret. ind. pl. 3. av *ganga* meget godt: «De som sakna en veg gikk ...». Til *gengu* står komplementet *til himintorgu Friðar gunnvargs vers*. Riktignok har Eiliv plasert preposisjonen til slutt, etter «styrelsen», men dette forekommer ofte i gammel bunden form. Ordet *vers*, som er hovedordet i denne lange rekka av genitiver, er gen. sg. av *ver*, n «tilholdssted» (for fangst og fiske) og brukes i denne meininga også i str. 5a. Jotunheimen tenktes å ligge utafor de fastboendes enemerker; Eiliv tenker seg jotnenes bustader i likhet med de fangst-plasser som de gamle nordmenn hadde på Finnmarks-kysten og islen-ningene i øde strøk av Island og Grønland (jfr. *útvé* i str. 12b, *leg* i str. 15a og *látr* i str. 20b).

Ordet *himintorgu* er gen. sg. av *himintarga*, f «himmelskjoldet» og må være identisk med det mytiske skjoldet *Svalinn* som i *Grimnism.* 38 sies å dekke sola:

Svalinn heitir
hann stendr sólu fyrir
skjöldr skínanda goði.

Himintorgu Friðr «himmelskjoldets (skjønne) kvinne» er ei *kenning* for sola og dens *gunnvargr* «ufredsulv», «ulv som angriper», «stridsvarg», er vel helst Fenrisulven, som etter gammel religiøs tru skulle sluke sola ved ragnarok. Dette var vel kjent. Odin spør den vise jotunen *Vafþrúdnir* (*Vfþm.* 46):

Hvaðan kœmr sól
á inn sletta himin
þás þessa hefr Fenrir farit?

og jotunen svarer:

Eina dóttur
berr alfrøðull
áðr hana Fenrir fari;
sú skal ríða
þás regin deyja
móður brautir mær.

Innholdet av den første setninga i helmingen er altså at Tor og Tjalve gikk gjennom de veglause ødemarker til Fenrisulvens tilholdssted, d.e. underverdenen, jotunheimen.

Den andre setninga utgjøres av et upersonlig uttrykk: *dreyra* (dat. sg. av *dreyri*, m) *kom* «det kom rennende blod». Denne *dreyri* er karakterisert ved genitivene *fljóða frumseyris*, der første ordet er gen. pl. av *fljóð*, n «kvinne», mens det andre kan være gen. sg. av et *frum-seyri*, n. Forleddet i dette siste ordet meiner «første-», t.eks. i *frum-burðr*, *frum-ferill*, *frum-forn*, *frum-gjöf*, o. likn. Annet ledd ser ut til å være et nøytralt subst. til verbet **seyra*, nyn. *søyra* «øde vekk, forspille, gå til spille; gjære med stank, råtne»; jfr. nyisl. *seyrask*, *seyrna* «gjære, bli til bunnfall». Ordet *frumseyri* «første-spille» må være en betegnelse for menstruasjonen, kanskje helst menarken, siden ordet *frum-* hører med. *Fljóða frumseyris dreyri* «kvinnenes førstespilles blod» blir derfor en betegnelse for menstruasjonsblodet. Vi skal merke oss at også ordet *fljóð* etymologisk synes å høre i hop med verbet *fljóta* og sikte til den voksne, menstruerende kvinne.

Denne siste setninga: «det kom menstruasjonsblod (ut)» sikter til den episoden som gjengis slik i *Skáldskpm.* k. 18: Þá fór Þórr til á þeirar, er Vimur heitir, allra á mest. Þá spenti hann sik megingjörðum ok studdi forstreymis Gríðarvöl, enn Loki helt undir megingjarðar. Ok þá er Þórr kom á midja ána, þá óx svá mjök áin, at uppi braut á oxl honum. Þá kváð Þórr þetta:

Vaxattu nú, Vimur!
 alls mik þik vaða tíðir
 jötna garða í.
 Veiztu, ef þú vex,
 at þá vex mér ásmegin
 jafnhátt upp sem himinn.

Þá sér Þórr uppi í gljúfrum nokkurum, at Gjálp, dóttir Geirrøðar, stóð þar tveim megin árinna, ok gerði hon árvøxtinn. Þá tók Þórr upp ór ánni stein mikinn, ok kastaði at henni, ok mælti: «at ósi skal á stemma». Eigi misti hann, þar er hann kastaði til.

Vi kommer gjentatte ganger i de følgende strofer til å møte ord og uttrykk som henspiller på denne groteske episoden, som åpenbart har gitt høve til en del burleske kenningar.

Prosa: *Ok gangs vanir gengu til vers himintorgu Fríðar gunnvargs; fljóða frumseyris dreyra kom.*

Overs.: «Og de som mangla veg (d.e. Tor og Tjalve) gikk til himmel-skjoldets Frids (d.e. solens) ufredsvars (d.e. Fenrisulvens) tilholdssted; det kom kvinners første-spilles flytende blod (d.e. menstruasjonsblod).»

Str. 4b.

Tekst etter R:

þa er^{a)} þavlkvetir^{b)} briota
bragdmilldr loka vildi
bræþi vændr abrvþi
þag sef grimnis^{c)} maga

^{a)} mgl. i W. ^{b)} -*kneutir* T, *kveitir* W. ^{c)} *grisnis* T, W.

Korrigert tekst:

þás þolkveitir brjóta,
bragðmildr, Loka vildi,
bræði vændr, á brúði
þág Sefgrisnis mága.

Her er bare ei setning; subjektet er *Loka þolkveitir* «han som fjerner Lokes ondskap», eller som Ivar Lindquist (s. 95) uttrykker det: «omintet-göraren av Lokes svek». Ordet *kveitir* er av Eilivs vanlige type på nom. ag., laga av verbet *kveita* (om meininga av dette verbet se K. Gíslason, ANF, 2, s. 280 f). Som apposisjoner til subjektet står adj. *bragðmildr* «rådsnar», egtl. «tilbøyelig til hastig rørsle», og *bræði vændr* «skyldt for bråsinne» som begge er karakteristiske drag ved Torskikkelsen, jfr. *Völuspá* 26:

Þórr einn þar vá
þrunginn móði,
hann sjaldan sitr
er hann slíkt of fregn.

Predikatet er *vildi brjóta*, objektet *þág* med det tilhørende komplementet *á brúði Sefgrisnis*. *Sefgrisnisir* tør være ei omskriving for Fenrisulven (jfr. Reichardt, s. 347); *grisnisir*, m tør være betegnelse for en ulv, egtl. «han som viser tenner», jfr. nyn. *grisna* «bli grissen (tynn el. utett)» og *grisa* «være utett; vise tenner, grine, vrenge munnen». Eyvind Finnson bruker ulve-kjenninga *Hrísgrisnisir* i *Háleyggjatal* 8. Forleddet *Sef-* ser ut til å være identisk med plantenavnet *sef*, n, og *sef-grisnisir* «siv-ulv» kunne være et tilsvar til **Fenhris-ulfr* «sump-ris-ulv», altså en 'folkelig' etymo-

logi av Fenris-ulfr. *Sefgrísnis mágar*, de som er i svogerskap med Fenris-ulven, er jotnene og deres *brúðr* er «jotunkvinna», her meint *Gjálp*, Geirrøds datter, som sendte ut sin *frumseyris dreyri* mot Tor som det ble sagt i forrige helming.

Uttrykket *brjóta bág við einn* meiner, som Sv. E. (s. 12) uttrykker det: «komast í bága, standa í móti, beita kappi við einn», men det er neppe heilt riktig når han og alle tolkerer etter ham oppfatter dette uttrykket som identisk med det foreliggende *brjóta bág á einum*. Ordet *bágr*, m «motstand» synes i siste tilfelle å meine «hindring», slik som nyn. *båge*, m «hindring», jfr. adj. gno. *bágr* «hinderlig», nyn. *båg* d.s., eldre dansk *bag* d.s. *Brjóta bág á brúði* meiner helst «bryte hindring til skade for bruda» (jfr. *brjóta lög á einum* «bryte loven til skade for en»). Den hindringa som Tor bryter er nettop den *fljóða frumseyris dreyra* som «Sefgrísnis mágers brud» har sendt mot ham, jfr. Tors ord da han kasta steinen mot Gjálp: at ósi skal á stemma.

Prosa: *pás Loka þokkveitir, bræði vændr, vildi, bragðmíldr, brjóta bág á brúði Sefgrísnis mága*.

Overs.: «dengang da han som tilintetgjør Lokes onde anslag (d.e. Tor), beskylt for bråsinne, ville handlerask bryte hindringa til skade for brura til Sivulvens måger (d.e. Gjálp).»

Str. 5a.

Tekst etter R:

Oc vegþverrir vorrv^{a)}
 vaN fetrúnar^{b)} navNV^{c)}
 hialltz^{d)} af hiallti^{e)} oltnar^{f)}
 hlavparvm^{g)} vergapv^{h)}

^{a)} *uaurro* T. ^{b)} *fetrunar* T. ^{c)} *naunno* T. ^{d)} *hiallz* T. ^{e)} *hagli* T, W. ^{f)} *olltnar* T, W. ^{g)} *hlavp aar vm* W, *hlavp arom* T. ^{h)} *ver gaupo* T.

Korrigert tekst:

*Ok vegþverrir vorru
 vann fetrunar Nonnu
 hjalts af hagli oltnar
 hlaupá(a)r umb ver gaupu.*

Her er det bare ei setning og subjektet må være *veg-þverrir* «veg-minker», der *þverrir* atter er et nom. ag. av Eilivs yndede type, til det trans. verbet *þverra* «minke», «gjøre mindre». Den tilhørende genitiven må helst være *fet-runar*, der første leddet er *fet*, n «skritt, fotspor», nyn. *fet*, n, sv. *fjät*,

da. *fjed*. Det andre ordet ser ut til å være gen. sg. av *run*, f «liten vass-straum mellom to vatn» (jfr. Dipl. Norv., I, 74, 14). Ordet *fet-run*, f «skritt-straum» må sikte til den samme *fljóða frumseyris dreyri* som er nevnt i str. 4a og det heiter jo også i Snorres gjenfortelling at *Gjálp stóð þar tveim megin árinnar*, slik at straumen kan sies å komme fra hennes «fjed». Ellers brukes kanskje unntaksvis *fet* i diktninga også i meining «fot», t.eks. i krigerkjenninga *Hugin's fetrjóðr* «han som gjør ravnekloa raud» hos skalden Arnórr Þordarson, Þorfinnsdrápa 5 (Skj. A I, s. 344), skjønt meininga av *fet* her også kan være «fotspor». Siden Tor jo eigi misti þar er hann kastaði til, og følgelig minka straumen kan han kalles *vegþverrir fetrunar*, «han som minker vegen for skritt-straumen». Predikatet er *vann*, pret. ind. sg. 3. til *vinna* her i meininga «arbeide med, stri med». Objektet er *vörru*, akk. pl. av *vörr*, m «båre, sjø», nyn. *vor*, m «kjølvann» (om dets etymol. se N. Lid i *Studia sept.*, 5, Oslo 1953). Som apposisjon til objektet *vörru* må en oppfatte *hlaupá(a)r*, sammensatt av *hlaup-*, stammeform av *hlaup*, n «flom», og *á(a)r* som er akk. pl. av *á*, f «å, elv» med det tilhørende adjektiv *oltnar*, pret. pts. av *velta*. Til dette *oltnar* hører de to komplementene: *af hagli Nönnu hjalts* og *umb ver gaupu*. *Nönnu hjalt* «kvinnens (sverd) hjalt» ser ut til å være ei kenning for *vulva*, idet sverdhjaltet i form kunne minne om kvinnens ytre genitalia (jfr. illustrasjoner av sverdhjalt fra samtida i Jan Petersens «Norske vikingesverd»). At denne oppfatninga er riktig, bekreftes av str. 8a, der flomelva kalles *Friðar sverðrunnit fen*, «sumpen som er rent fra kvinne-sverdet». (se kommentar til str. 8a).

Prep. *af* har her meininga «av, med opphav fra» el. «på grunn av, med årsak i» el. «av (for å nevne den eller det som forvolder noe)». Ordet *hagli*, dat. sg. av *hagl*, n «hagl, haglskur, haglvær» sikter til den framstyrtende vannmassen.

I det andre komplementet er *ver*, likesom i str. 4a, brukt med meining *ver*, n «tilholdssted, fangstplass»; *ver gaupu*, «gaupens tilholdssted», er åpenbart den bergklufta, *gljúfr*, som nevnes i Snorres gjenfortelling (gjeng. under str. 4a); prep. *umb*, yngre *um*, (med akk.) betegner en bevegelse «utover».

En betegnelse som *gaupu ver* for ei bergkluft viser at Eiliv har vært fullt fortrolig med dyrelivet i Norge.

Prosa: *Ok vegþverrir fetrunar vann vörru, hlaupá(a)r oltnar umb ver gaupu af hagli Nönnu hjalts.*

Overs.: «Og skrittstraumens vegminker (d.e. Tor) stridde med bårene, flomelvene (som var) velta utover gaupe-veret (d.e. bergklufta) av kvinnehjaltets haglvær».

Str. 5b.

Tekst etter R:

mioc leið or stað stackvir^{a)}
 stikleipar^{b)} veg breiþan
 vrþar þrioz þar^{c)} er eitri
 æstr^{d)} þjóðar fnæstv^{e)}

a) *stokun* T. b) *stig-* T, (*sti-* avrevet) *g* W. c) *þa* W. d) *østr* T. e) *fnæsto* T.

Korrigert tekst:

Mjök leið ór stað stökkvir
stikleidar veg breiðan
urðar þrjóts þars eitri,
æstr, þjóðáar fnæstu.

Halvstrofa inneholder ei hovedsetning og ei adjektivisk bisetning. Subjektet i hovedsetninga *urðar þrjóts stökkvir* «han som fordriver stein-urdens motvillige fyr» er ei Tors-*kenning*. Ordet *þrjótr*, m brukes om en som er trassig, uvillig, således i ei *lausavísa* av Kormákr (Skj. A I, s. 86) om en trell. I *Haustleng* 18 kalles jotunen *Hrungnir* for *jormun-þrjótr*. I nyisl. brukes *þrjótur*, m dels om *sakamaður* «Forbryder (der nægter haardnakket)», dels om *þorpari* «Slyngel, Kæltring», dels om *þrákálfur* «Stivnakke»; adj. *þrjótur* meiner «trodsig, ulydig» (Blöndal).

Predikatet er *leið*, pret. ind. sg. 3. av *líða* «fare, gå, vandre», nyn. *líða*; *breiðan veg* er stedsnemning (akk.) med den tilhørende genitiv *stikleidar*, der *stik*, stammeform av *stíkk*, n er brukt om en påle som er drevet ned i elvebotnen, jfr. nyn. *stíkk*, n «påle, fortøyningspåle». Ordet *stikleid*, f ser ut til å måtte betegne et oppstaket farvann, jfr. nyisl. *stíkk*, n. pl. «Pæle der nedrammes som Vejvisere» (Blöndal); det er vel helst tenkt på et oppstaket vad, vadested, slik som Sv. E. (s. 28) anfører, slik at *breiðan veg stikleidar* må oppfattes som «over vadet».

Til verbet *leið* hører komplementet *ór stað* «av sted». Måtesadverbet *mjök* høver dårlig sammen med verbet *líða*, det må derfor helst oppfattes som et gradsadverb som står til adjektivet *æstr* i 4. linje. Dervid blir dette siste ordet også knyttet sammen med subjektet, selv om det står temmelig langt etterpå, puttet inn i bisetninga. *Mjök æstr* «sterkt opphisset» må gjelde Tor.

Adverbet *þars, þar es*, som innleder bisetninga, uttrykker her helst stedet. Subjektet i bisetninga er *þjóðá(a)r* «storelver», som på grunn av kravet til ei seksstavet linje, vel har vært uttalt med lang og etterfølgende kort *a*, slik som F.J. (1900, s. 382) foreslår, selv om vi på den måten får

en overflødig (lett-tonet) stavelse i *hlaupá(a)r* i forrige halvstrofe. Predikaket er *fnæstu*, pret. ind. pl. 3. av *fnæsa* «fnøse, fnyse» og til dette verbet står den instrumentale dativ *eitri* av *eitr*, n «eiter, forgift». Det samme uttrykket forekommer i *Fáfnism.* 18, der ormen sier om seg sjøl: *eitri fnæstak* og likeeins heiter det i *Guðr.kv.* I, 27 om den sinnstemning Brynhild kommer i da hun ser Sigurds banesår:

brann Brynhildi
 Buðla dóttur
 eldr ór augum,
 eitri fnæsti,

Det *eitr* som her er tale om er ikke det «sårkalt vatn og aurbleytu í jökulvötnum» som tolkerne etter SvB. E. (s. 15) har forestilt seg, men må være den *fljóða frumseyris dreyri* som *Gjálp* hadde forgifta elva med (str. 4a). Prosa: *Urðar þrjóts stökkvir leið, mjök æstr, ór stað breiðan veg stikleidar, þars þjóðáar fnæstu eitri.*

Overs.: «Urðens vrangvilliges skremmer (d.e. Tor) vandret meget oppøst av sted den breide stakeleid-vegen (d.e. vadestedet), der storelver fnøste forgift.»

Str. 6a.

Tekst etter R:

Þar ímork^{a)} firir^{b)} markar
 málhvettan^{c)} byr^{d)} settv
 ne hvælvovlr^{e)} halar^{f)}
 háf skotnaþra svafv

^{a)} *j maurc* T. ^{b)} *firi* T. ^{c)} *hueican* T. ^{d)} *byr* T, W. ^{e)} *huel uaulor* T, *hvelvovlr* W. ^{f)} *hallar* W.

Korrigert tekst:

*Þær í mörk fyrir markar
 málhvettan þur settu
 — né hvælvovlur halar —
 háf skotnaðra — sváfu.

Helmingen har to setninger, den eine føyd inn i den andre. Subjektet i den setninga som helmingen tar til med må være *þær*, som i handskr. riktignok er skrevet *þar*. Dette påpek. pron., «disse», viser tilbake på *þjóðá(a)r* som er siste substantiv i siste linje i forrige helming og såleis

ikke kan gi plass for tvetydighet. Predikatet er *settu*, pret. ind. pl. 3. av *setja* «sette». Objektet er *háf skotnaðra*, der *háf* er akk. av *háfr*, m = nyn. *håv*, m «Ruse, Fiskeredskab, dannet som en Pose af Garn, til at bruge i Elvene. Sundmøre og fl. Sv. *håf*» (Aasen). Ordet *háf* forekommer også i et skiftebrev fra Gudbrandsdalen år 1442 (Dipl. Norv. I, 783), der det bl.a. heiter: jtem helfdena j allom them warpom som Haruikt ok hustru Jorundh fyrenpndh atto j Laghenom medh *hafstøðhom* ok allom adrom til læghiom...

Háf er altså et faststående redskap (jfr. *háfstøðum*) og verbet *settu* høver således særs vel om plasing av fangstredskapet. Ordet *skotnaðra* er gen. pl. av *skotnaðr*, m «lagnad, skjebne»; ordet er egtl. pret. pts. av verbet *skotna* «falle til, slumpe til». I denne meininga «skjebne» møter vi ordet hos Sigvatr Þórdarson (*Vikingavísur* 10):

Þeir báðut sér síðan
slíks skotnaðar —

«De ønskede sig ikke mere en sådan skjæbne» (Skj. B I, s. 215). Det er vel spørsmål om ikke pluralisforma *skotnaðra* også her er den riktige, skjønt F.J. (Lex.poet. 1913—16, s. 511) her forutsetter et *skotnaðr*, m. Fleirtallsforma er vanlig ellers for ord som uttrykker lagnad, t.eks. *skopp*, n.pl., *løg* og *ørlog*, n. pl. — Uttrykket *háfr skotnaðra* «skjebnens nett» svarer til vidt utbredte forestillinger om nettets kosmologiske rolle. I nordisk mytologi er nettet særlig knytt til forestillingene om *Rán* som fanger de druknende i nettet sitt, men det har også en vistnok gammel tilknytning til Loke.

I komplementet *fyrir málhvettan bur markar* styrer prep. *fyrir* akk. siden det er tale om ei rørsle henimot et sted (*settu*). *Burr markar* er identisk med *sonr jarðar*, altså ei *kenning* for Tor, slik som Thorlacius (s. 22 f) først har foreslått. Likeså har denne gamle lærde rett i at *málhvettan* må gjelde Tor. Forleddet *mál-* er stammeform av *mál*, n «møte, ting» og *-hvettan* er akk. sg. av *hvettr*, identisk med *hvattr*, pret. pts. av *hvetja* «egge, hisse opp» som vi har sett brukt i str. la nettopp om Lokes oppegging av Tor til å dra heimanav. Ordet *málhvettr*, adj. må følgelig meine «egga til møte». Komplementet *i mörk* (dat. sg.) «i ødemarka» betegner det stedet der storelvne søkte å ta livet av Tor, der «de satte lagnadsnettet for jordsønnen»; jfr. *hyrriðar* i str. 11 b. At elvene er tenkt som levende vesen ser vi også av Tors trussel mot elva som holder på å vokse ham over hodet (se sit. fra *Skáldskpm.* i komm. til str. 4a).

I den andre setninga, som tar til med nektingspartikkelen *né*, «heller ikke», er *hálar hvélvplur* subjekt. I ordet *hvélvplur* er forleddet stamme-

form av *hvél*, n som her må meine en «hvelvet forhøyning» likesom nyisl. *hvél*, n. Ellers brukes ordet både i gno.-isl. og nyisl. i meining «hjul», nyn. *kvel*, n «hjul, især mindre skive uten eker», sv. di. *hvel* d.s., mens nyn. *kvela*, f., likesom gno. *hvela*, f. betegner en buet, hjulforma figur. Det andre leddet er nom. pl. av *vala*, f. som må være identisk med nyisl. *vala*, f som iflg. Blöndal brukes om «Rulleben, Springben» og «benyttet alm. som Legetøj af Börn og af Almuen til Spaadomme, idet den kastes som Plat og Krone, og man saa lægger Mærke til, hvilken Side der kommer op». Ordet brukes også om *steinvala* «rund lille Sten» (Blöndal). Det ser ut til at Eiliv sammenlikner elvens rullestein med slike «rullebein» som har vært nytta i divinatorisk øyemed. Også fra Vestlandet i Norge er slike knokler brukt til å forutsi framtida. Det var særlig hælbeinet på småfe som ble brukt til dette og denne knokkelen kaltes her «spåmøy». ¹ Da disse knoklene er *firkanta*, kan Eilivs *kenning hvél-völur* for rullesteinene bli forståelig. Sannsynligvis har slike knokler vært nytta alt i hedensk tid i Norden. Man har ved utgraving av tuftene til gudehøvet på Hofstaðir ved Mývatn på Island funnet 5 stykker av clavicula hos kolje som også i Norge ble nytta som «spåmann». ² I nyisl. brukes ordet *vala*, f også i meining «spåmøy», gno.-isl. *völva*, f og det er vel adskillig sannsynlighet for at *vala*, f også har vært brukt i denne meininga i eldre tid. Det er derfor sannsynlig at Eiliv med *-völur* har meint «spåmøyer», nettop om slike divinasjons-knokler. Predikatet *sváfu*, pret. ind. pl. 3. av *sofa* «sove» tyder også på det. — At de glatte (*hálar*) rullesteinene i elvestrømmen «ikke sov» vil sjølsagt si at de rullet med straumen, ikke lå stille.

Prosa: *Þær settu í mörk háf skotnaðra fyrir málhvettan bur markar; né sváfu hálar hvélvölur.*

Overs.: «Disse (d.e. storelvne) satte lagnads-håven for jordsønnen i ødemarka; heller ikke sov de glatte runde småmøyene (d.e. rullesteinene på elvebunnen).»

Str. 6b.

Tekst etter R:

knatti^{a)} hreggi haggvín
 hlym þel við mæl glymia
 en felli hryn fialla^{b)}
 fediv þaut með stedia^{c)}

a) *knatt* T. b) *hrynfialla* T. c) *stedia* T.

¹ Ei utgreiing om denne tradisjonen er gjort av prof. Nils Lid i «Ord og sed» nr 88, 1940.

² Nils Lid, «Spåmann», Ord og sed, nr. 87, 1940.

Korrigert tekst:

**Kncætti hreggi *hoggvin
hlympel við mǫl glymjja,
en fellihryn fjalla
Fedju þaut með stæðja.*

De to første linjene i denne helmingen utgjør ei setning, likeså de to siste. Subjektet i den første er *hlympel*, der første sammensetningsledd er stammeform av *hlymr*, m «ljom, brak», mens det annet er nom. pl. av *þel*, n «grunn, botn», nyn. *tel*, n d.s. Ordet *hlympel* «larmgrunn» høver godt om de brakende brottene i elva. Til dette ordet står *hreggi hoggvin* «hoggen ut av uværet» som adjektivisk apposisjon. Et liknende uttrykk kjennes fra ei *lausavisa* av Egill Skallagrímsson (Skj. A I, s. 54):

Þel høggr stórt fyr stáli
stafnkvígs á veg jafnan
út með éla meitli
andærr *fǫturr vandar.¹

Predikatet er *kncætti glymjja* der hjelpeverbet *kncætti* (endret fra handskr.'s *knætti*) er pret. konj. pl. 3 av *knáttja*, altså: «kunne buldre». Til *glymjja* står komplementet *við mǫl* «mot steinbanken». For å få ei slik mening med setninga er det nødvendig å endre også handskr.'s *hoggvinn* til *hoggvin*. Begge disse endringene er grafologisk ubetydelige.²

I den andre setninga er subjektet *felli-hryn* med den tilhørende genitiv *fjalla*. Første ledd i *felli-hryn* er ei vanlig sammensetningsform med verbet *fella* «få til å falle», jfr. *felli-veðr* «fall-vær», *felli-sótt* «streng sjukdom», *felli-hurd* «fall-dør» o.s.v. Ordet *hryn*, f har sammenheng med verbet *hrynja* «styrte, ramle ned», jfr. nyn. *rynja* «drysse, strømme ut», jfr. nyn. *rynja*, f. «fremstyrtende masse». Disse ordene har også lydassosiasjoner, jfr. nyn. *ryn*, m «Bulder; Gjenlyd» (Aasen). *Fellihryn fjalla* «fjellenes fall-styrt» er her brukt om flomelva. Predikatet *þaut* er pret. ind. sg. 3. av *þjóta* «tute, ule» og det tilhørende komplement *með stæðja Fedju*.

¹ Handskr. har: *iotunuandar, fíotur grundar, iotun ok andar*. F.J. oppfatter denne kjenninga for «vind» som *fjotunn vandar* (Lex. poet., 1913—16). I steden for denne lite rimelige kjenninga er her foreslått **fjoturr* med mening «omvikler, innsvøper» til verbet *fata*, nyn. *fata* «svøpe, omvikle», nyisl. *fata* d.s. Jfr *hreggs vafreiddi* i str. 14b.

² Feilskrivninga skyldes sannsynligvis avskriverens grammatiske korrigering av *kncætti—hoggvin* til *knætti hoggvinn*.

Prep. *með* har her meininga «langs með» og *steðja* er dat. sg. av **steði*, m syn. med nyn. *stede*, m «elvbredd, engflate langs et vassdrag»; jfr. nyisl. *steðji*, m «Klippeafsats» (Blöndal). *Fedju* er, som F.J. (1900, s. 384) har peikt på, helst et norsk elvenavn og originalen må vel være det elvenavnet *Fed*, gen. *Fedjar* som viser seg i en del stadnavn i Feios sokn, Leikanger i Sogn (jfr. Rygh's «Norske Gaardenavn» XII, s. 132). Den feilagtige genitivforma *Fedju* i diktet kan lett være kommet inn i steden for det opprinnelige *Fedjar*. Den elva det er tale om i Feios dannes ved møte mellom to jamstore fjelløver og kunne derfor høve særs godt til situasjonen i Eilivs dikt der begge Geirrøds døtre gir sitt bidrag til flomelva. At Eiliv har tenkt seg elva som Tor vadde over som et sammenlaup av iallfall to åer har vi sett av ordene *hlaupáar* (str. 5 a), *þjóðáar* (str. 5b), *hardvaxnar* (str. 7a) og det påpek. pron. *þær* om disse elvene (str. 6a). I str. 9b sier han også uttrykkelig at *hrek-Mimis ekkjur æddu stáli stríðan straum*.

Elvenavnet *Fed* er sannsynligvis beslekta med det vanligere norske elvenavnet *Fød* og må vel som dette ha sammenheng med et gammelt ord for «grense», got. *fapa* «Zaun, Scheidewand». Det ser virkelig ut til at meininga med dette elvenavnet har vært kjent ennå på Eilivs tid, siden det også i diktet er tale om ei grenseelv, *Vimur*, som skiller mellom mennesker og jotner.

Det later til at Eiliv har vært lokalkjent i disse strøkene av Sogn, og også ellers er det ting som tyder på at han har hørt heime i denne landsluten (jfr. kommentaren til *þornrann* i str. 13a).

Prosa: *Hreggi hoggvin hlympel knætti glymja við mol, en fjalla fellihryn þaut við steðja Fedju.*

Overs.: «Brakbårene (som var) hogne ut av uværet kunde buldre mot grusbanken og fjellenes fallstyrt ulte mot elvbredden.»

Str. 7a.

Tekst etter R:

Hardvaxnar sér^{a)} herpir^{b)}
hallandz^{c)} of sic^{d)} falla
gatar^{e)} maðr niotr hin^{f)} neytri^{g)}
niarð rað firir^{h)} ser giarþar

a) *let* T, W. b) *Herðer* W. c) *hall-* W. d) *ic* er i R retta fra *æ* (Skj. A I, s. 149). e) *gatað* W, *gatat* T. f) *enn* T, W. g) *næyti* W. h) *firi* T.

Korrigert tekst:

*Hardvaxnar lét herðir
halllands of sik falla;
gatat maðr njótr hinn neytri
njarð- ráð fyrir sér -gjarðar.*

Også denne halvstrofa har to heilt adskilte setninger, hver på to linjer. Subjektet i første setning er *herðir hallands*, predikatet *lét falla*, objektet *hardvaxnar* og som komplement til *falla: of sik*. *Herðir hallands* må være ei Tors-*kenning*: «han som stiver opp det hellende land» eller også «det hellende lands kraftkar». Ordet *hall-land* betegner her himmelkvelvet. *Hall-* sikter til den kromme heldning av himmelen, jfr. *hall-vøllr*, m i str. 14a, likeså Heimdalls-navnet *Hallinskíði* som vel egtl. er et regnbognavn: «den hellende slire», der *skíði*, n. pl. betegner kløyvde trestykker som er satt sammen og vel sikter til de parallelle lagene i regnbogen.

Enten *herðir* her er å oppfatte som nom. ag. til verbet *herða* «gjøre hard, stiv» eller det er en gammel *ia*-stamme til adj. *harðr*, må kjenninga i hvert fall sikte til Tor som himmelguden, som holder himmelkvelvet oppe. Liknende betegnelser for Tor finner vi også i str. 9a og 14b. At Tor tenktes å holde himlen oppe ved hjelp av ei støtte, *heimstoð*, framgår av *Völuspá* 56 (jfr. ANF., 68, s. 92 f.) og sammen med dette må vi se den sulekultus som er vidd guden Tor i de såkalte *øndvegis-súlur*, som jeg skal belyse nærmere i et annet arbeide.

Ordet *hardvaxnar* er akk. pl. fem. av et substantivisk brukt adj. *hardvaxinn*, egtl. et pret. pts. til *vaxa* «vokse», her brukt om flomelvene som hadde vokset sterkt. Når det heiter at Tor «lot de hardvokste falle over seg», er det et uttrykk for gudens makt. Mot *inn almátki úss* stiller så Eiliv i den andre setninga opp *maðr*, «mannen, mennesket», som ikke så seg noen utveg, ikke visste si arme råd: *gatat ráð fyrir sér*. Som apposisjon til *maðr stár hinn neytri njótr njarð-gjarðar* som må oppfattes som «den (andre?) dugelige bruker av kraft-reima». Å oppfatte *njótr hinn neytri njarð-gjarðar* som ei Tors-*kenning*, slik som har vært vanlig for alle tidligere tolkerer siden Thorlacius, kan ikke være riktig. Ordet *njarð-gjörð*, f kan ikke meine «styrke-belte», d.v.s. et magisk belte som gjør innehaveren sterk, svarende til *megin-gjarðar* (pl.) i *Skáldskpm.* k. 18 (se sit. under str. 4a). Likesom ordet *njarð-láss*, n i *Fjölsvinnsmál* 26 kan meine «kraft-lås» siden den låser den kista som gjemmer tryllestaven *Lævateinn*: ok halda njarðlássar nú, kan *njarð-gjörð* meine «kraft-reim».¹

¹ Om etym. av *njarð-* se M. Olsen, Hedenske kultminder. Kria. 1915, s. 53 ff.

Som det vil gå fram av str. 9a, sikter uttrykket til at Tjalve i sin nød, heiste seg opp på Tors skjoldreim, *skaunar seil*; det kan da være skjoldreima til «himmelkongen» som kalles *njardgjerd*. Misoppfatningen *megin-gjerd* kan nok skyldes Snorre som er den eineste kilde for at Tor skulle ha vært utstyrt med et særlig magisk belte, som han først etter avtale lot bli heime for så etterpå å få låne et slikt magisk belte hos gygra *Gríðr* sammen med dennes stav og jernhansker. Som vi skal se av str. 9b synes også *Gríðarvölr* som magisk stav å være en konstruksjon som skyldes Snorres tolkning av ei dunkel *kenning* for Tjalve. Skulle noen trenge magisk hjelp måtte det vel ha vært Tjalve, som hadde sin menneskelige begrensning. Vi hører da heller ikke Tor nevne annet enn sin egen *ásmegin* i kritiske situasjoner. Et påpek. pron. *hinn* «hin, den andre» høver hvis *njardgjardar* sikter til Tors skjoldreim. — Med best. art. *hinn* må kjenninga gjelde Tjalve som 'jaktfalk', jfr. 2 b.

Prosa: *Herdir hall-lands lét hardvaxnar falla of sik; madr, hinn neytri njótr njardgjardar, gatat ráð fyrir sér.*

Overs.: «Det hellende lands kraftkar (d.e. himmelkongen Tor) lot de sterkt stegne (d.e. flomelvne) falle over seg; mannen, den (andre?) dugelige brukeren av 'njard'-reima (d.e. Tjalve) visste ikke råd for seg».

Str. 7b.

Tekst etter R:

þverrir^{a)} lætr^{b)} nema þyri
þōs^{c)} barna ser mærnar
sneri^{d)} blóð til svira
salþax^{e)} megin vaxa

^{a)} *þverriur* T. ^{b)} *let* T, W. ^{c)} *þons* T, *þors* W. ^{d)} *snæri* W. ^{e)} *salþacs* T.

Korrigert tekst:

*þverrir lét, nema þyri,
þorsbarna, sér, Mǫrnar
snæriblóð, til svira
salþaks megin vaxa.*

Helmings to setninger er slynget inn i hverandre. Det er ei hovedsetning og ei vilkårssetning: *nema*... I vilkårssetninga er *Mǫrnar snæriblóð* subjekt; uttrykket gjelder flomvannet i elva, men da det jo er tale om trollkjerringenes *dreyri* i str. 4a, må en helst oppfatte *Mǫrn* i denne

strofa som et navn på *Gjálp* og ikke som elvenavnet, identisk med Mandalselva i Vest-Agder. I *Haustlǫng* forekommer, som nevnt, *Mǫrn* to ganger som navn for jotundattera *Skáði*. Forleddet *snæri-* «hvirvlende» er laga av verbet **snæra*, identisk med nyn. *snæra* «dreie om, svinge, hvirvle, fare hvirvlende», o.s.v., jfr. gno. adj. *snærr* «snar». Sammensetningsforma er den samme som *felli-* i str. 6b. Predikatet *pyrri* er pret. konj. sg. 3. av det intransitive verb *þverra* «avta, minke». I hovedsetninga er subjektet ei vanlig Tors-kjenning: *þorsbarna þverrir*, slik som allerede innsett av Thorlacius (s. 25): «den Jættebørns Formindsker». Ordet *þverrir* er nom. ag. til det transitive verb *þverra* «minke, få til å avta». Det jotunnavnet som i handskr. på dette stedet forekommer i formene *þōs*, *þons* og *þors* er neppe det samme som er nevnt i str. 2a og vi kan derfor her sikkert lese det som *þors-* ell. *þurs*, ident. med nyn. *tuss*, m «troll», ags. *þyrs* «rise» o.s.v. Predikatet er *lét* som helst må tas som pret. ind. sg. 3. av verbet *lāta* «si, uttale seg med, ytre», nyn. *lāta* d.s. Handskr. R. har riktignok presens ind. *lætr*, men da Eiliv ikke ellers nytter «historisk presens» må de øvrige handskr. gis forrangen. Likesom i str. 1b: *kvað herbrautir liggja*, har vi her den tilsv. konstruksjon: *lét megin vaxa*, der *megin vaxa* også er acc. cum infinitiv, med den tilhørende hensynsbetegnelse *sér* og komplementet *til svíra salþaks*, der ordet *salþak*, n «taket i salen» er brukt om himmel-kvelvingen; også i *Vǫluspá* 4 er jorda sammenlikna med en sal under himmelkvelvet:

sól skein sunnan
 á salar steina,
 þá var grund gróin
 grœnum lauki.

Ordet *svíra*, gen. sg. av *svíri*, m «makke, hals; landtaugspåle på skip» må her være brukt i sistnevnte meining, jfr. str. 14b der himmelen sammenliknes med et skipsskrog, *húfr*. I ordet *svíri* er meininga «påle» eldgammel, jfr. ags. *swēor*, *swēr*, m «påle», mht. *swir* (nht. *Schwier*) i slekt med lat. *sūrus* «påle» og vistnok. med skrt. *svaru*, m «påle» (Torp, Nyn. etym. ordb. s. 758). «Himmelkvelvets festepåle» svarer til forestillinga om at himmelen tenktes festa til ei støtte, som fins utbredd over heile Eurasia.¹ Som nevnt i kommentaren til forrige helmings *hall-lands herdir* tenktes Tor å råde for denne kosmiske orden, noe som også fikk sitt kultiske uttrykk i ofring av diminutive påler til guden, og som vi skal se nærmere belyst i str. 20a.

¹ Jfr. Uno Harva: Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker, F.F. Comm., No. 125, s. 34—49.

Denne Tors trussel mot elva kjennes også fra ei bevart strofe som er referert i *Skáldskpm.*'s fortelling, som før er gjengitt i kommentaren til str. 4a. Også her truer Tor elva med sin *ásmegin*.

Prosa: *Þorsbarna þverrir lét, nema Mornar snæriblód þyrri, vaxa sér megin til svíra salþaks.*

Overs.: «Trollungenes minker (d.e. Tor) ytret at medmindre Morns hvirvlende blod minka, skulle makta vokse hos ham til saltakets festepåle (d.e. himmelpolen).»

Str. 8a.

Tekst etter R:

Opv fast en friþar
flavt eidsvara gæta
setrs vikingar^{a)} snotrir
sverþrvn^{b)}nar fengv^{nar}

a) *vikinga* W. b) *runnid* T, W.

Korrigert tekst:

*Óðu fast — en Fríðar
flaut — eidsvara gauta
setrs vikinga snotrir
— sverðrunnit fen — gunnar.*

Her er to setninger; den eine: *en Fríðar sverðrunnit fen flaut* er oppdelt og skutt inn i den andre. Subjektet i den innskutte setninga er ei *kenning* for den flomelva Tor vadde over. Ordet *fen*, n «sump» er her brukt om det illeluktende vannet i elva, jfr. *fetrun*, f i str. 5a. *Fríðar sverð* er, likesom *Nønnu hjalt* i samme str., uttrykk for vulva, jfr. betegnelsen *stál* for samme i str. 9b. Det skal bemerkes at «kvinnerverdet» her nok må sees som en parallell til «sverð» brukt som betegnelse for mannens avlelem, jfr. *sverðlitill* «hvis avlelem er lille, kort» (Lex. poet. 1913—16, s. 552) i *Grettissaga*. Også i nyisl. kan *sverð*, n brukes i denne mening (Blöndal). I norsk folkelig tale er liknende uttrykk ikke ukjente, t.eks. «buxe knif» i en opptegnelse fra Valdres år 1687.¹

Subjektet i den andre setninga er *snotrir*, nom. pl. av et substantivisk brukt adj. *snotr* «klok, vis»; ordet betyr opprinnelig «som har sporsans»

¹ 100 «Gamle Bunde-Regler» etter oppskrift fraa Vang i Valdres 1687 med yngre tillegg fraa 18de hundraaaret. Utgj. av Den Norske Historiske Kildeskrikkommission ved Oluf Kolsrud. Kria. 1914, s. 18 (nr. 18).

(Torp, Nyn. etym. ordb. s. 674). Til *snotrir* hører ei lang rekke med genitiver: *eidsvara gauta setrs víkinga gunnar*. Predikatet er *óðu*, pret. ind. pl. 3. av *vada* «vade, vasse» med det tilhørende adverb *fast*, «fast, støtt, urikkelig». Det er tydelig at subjektet må være ei omskriving for de to, Tor og Tjalve, og vi må derfor ha dette for øye når vi skal prøve på å tyde den lange genitivrekke. Tor og Tjalve betegnes i kjenninga som «de som har rede på (er vise om) kampen til de vikinger som hører heime i oppholdsstedet (*setrs*) til den edsvorne storprateren (*eidsvara gauta*).» Ordet *eidsvara* står som adjektiv til *gauta*, gen. sg. av *gauti*, m som må være nom. agentis til verbet *gauta* identisk med nyn. *gauta* «snakke meget, skryte», dertil nyn. *gaut* «en uforsiktig snakker»; jfr. gno.-isl. *gautan*, f «skryt». Adj. *eidsvari* «edsvoren», som også kan brukes som substantiv, har et tilsvarende i *meinsvari* i *Völuspá* 39. Den eineste som kan kalles *eidsvari* med tilknytning til denne myten er Loke. Etter det Snorre forteller, hadde Loke engang tatt på seg Friggs falkeham og hadde av nysgjerrighet fløyet inn i Geirrøds gard. Der ble han fanga og da han ikke ville vedgå hvem han var, låste Geirrød ham ned i ei kiste og svelta ham der i tre måneder — slik som de brukte når de temte jaktfalkene —. Etter denne behandlingen «sagði Loki hverr hann var, ok til fjorlausnar vann hann Geirrøði þess eida, at hann skyldi koma Þór í Geirrødargarða, svá at hann hefði hvárki hamarinn né megingjardar».

Det kan ikke være riktig å oppfatte *Gauti* som et Odinsnavn slik som tidligere tolkerer siden Thorlacius (s. 26 f) har gjort. Eiliv nytter sjøl Odinsnavnet *Gautr* i str. 1 b; det er et velkjent Odins-heiti. *Gauti* derimot er neppe et egentlig Odins-heiti. Det eineste sted i diktinga der det kan sees å være brukt om Odin er i ei *lausavísa* av Kormákr (Skj. A I, s. 88) der 'diktet' kalles *gauta gildi* som vel helst høver å oversette med «storpraterens gjengjeld», idet det sikter til Suttungsmyten om Odin som fikk overtalt Suttungsmjødens vokterske, Gunnlod, til å la ham smake på mjøden, en slurk som betaling for hver natt han hadde tilbrakt hos henne. I *Hávamál* 104 sier Odin sjøl:

enn aldna jötun sóttak,
nú emk aptr of kominn,
fátt gatök þegjandi þar;
morgum orðum
mæltak í minn frama
í Suttungs solum.

Betegnelsen *gauti* «storprateren» om Loke sikter helst til hans egging av Tor som vi har hørt om i str. 1 a-b. Det er etter dette tydelig at *eidsvara*

gauta setr må meine 'Lokes tilholdssted', og siden Eiliv er en ekte hedning er det ingen eve om at han her tenker på det stedet der Loke ligger bundet. Etter *Gylfaginning* k. 49 ble Loki tekinn gridalauss ok farit med hann í helli nokkurn. Denne hola tenktes å ligge nede i jorda, siden Snorre sammesteds sier at Lokes rykninger er årsak til jordskjelv. At Loke var bundet et sted i underverdenen går fram av *Völuspá* 35 der Loke sies å ligge *und hvera lundi*:

Hapt sá hon liggja
und hvera lundi,
lægjarns líki
Loka áþekkjan;
þar sitr Sigyn
þeygi of sínum
ver vel glýjud.

Den *hvera lundr* som det her siktes til tør være identisk med *heimstoð* i str. 56. Ordet *hvera* er vel helst gen. pl. *hverr*, m. «kjel», jfr. gno. *hverna*, f «stor skål» og got. *hvaírnei* «hjerneskal»; jfr. nyn. *kvann*, f «avlange, harde bein i fiskehjernen» og nyisl. *kvörn* d.s. (Torp, Nyn. etym. ordb., s. 341). Ordet *lundr*, m brukes ofte i skaldediktinga i meining «mann», altså om et enkelt tre og sannsynligvis er det tale om verdenstreet, Yggdrasillaska, som jo tenktes å ha sine røtter i underverdenen, mens dets *heidvanr heilaqr badmr* nådde opp i de høyeste himler. Etter orientalsk påvirkning tenkte også de gamle nordboerer seg oververdenen som en rekke skålformete lag over hverandre. Vi har i *Þulur* navn på ikke mindre enn ni himler, svarende til de ni underverdener som nevnes i *Vafþrðm.* 43. Da verdenstreet tenktes å gå gjennom alle disse skålforma lagene, svarende til de ymse himlene, kan det kalles *hvera lundr* «kjelenes tre».

Loke ligger altså i underverdenen der Yggdrasill har sine røtter; slik som *Grimnismál* 31 veit å berette:

Þrjár røtr standa
á þrjá vega
undan aski Yggdrasils;
Hel býr und einni,
annarri hrímpursar,
þriðju menskir menn.

eller med Odinsdyrkerens meir mystiske innstilling i *Hávam.* 138:

Veitk at ek hekk

...

á þeim meði
er mangi veit
hvers hann af rótum rennr.

Her i det dypeste av underverdenen er det Loke ligger lenket, vel forvart sammen med de usæle *halir*, om dem det heiter i *Vafþrúðnismál*:

nú kom ek heima
fyr niðhel nedan
hinig deyja ór helju halir.

Det er disse *halir* som Loke fører over havet til den siste store gudekampen; det er disse underverdenens usæle ånder som skal herje *penna heim*. Intet står for disse kaosmaktene, verdensødeleggerne, *múspells synir*: engi hlutr er sá í þessum heimi, er sér megí treystast, þá er múspells synir herja. Det er disse Eiliv kaller «underverdenes *vikingar*» og deres *gunnr* «strid» er ragnarok. Tor og Tjalve er, etter dette, «de som er vitende om ragnarok».

At gudene var seg bevisst at ragnarok var uundgåelig, kommer til orde i skaldediktinga, når t.eks. Odin sier i *Eiríksmál* 7:

því at óvist er at vita —,
sér ulfr enn hǫsvi
- - á sjöt goða

Odin tenktes å samle de døde krigerer, einherjene og holde dem i stadig beredskap. Til dette bruk er *Grimnismál*'s Valhall med sine tallrike utrykningsdører tenkt innretta. Og den stadige kamp disse *einherjar* driver *Óðins túnnum* í må oppfattes med denne beredskap for øye. Når Eyvind Finnsón i diktet *Hákonarmál* 17 lar den døde kongen beholde våpnene hos seg i Valhall:

hjalm ok brynju
skal hirða vel,
gott's til gǫrs at taka

må bakgrunnen også være tanken om denne beredskapstilstand.

Tors kamp mot jotnene som er et av grunndragene i denne himmelgudens religiøse betydning må også sees under denne synsvinkelen. Tor, *þors-barna þverrir*, holder trollenes tall nede og utsetter derved ragnarok; derfor kan han kalles *Óðins angrþjófr* «han som stjeler Odins bekyrninger» (str. 15b). Likesom Odin er også de øvrige guder vel vitende

om at den skjebne, som tilslutt vil ramme både mennesker og guder, er uundgåelig: Engang, som Eyvind sier (*Hákonarmál* 20):

man óbundinn
á ýta sjöt
Fenrisulfr fara.

Tor og hans følgesvein kalles «ragnaroks *snotrir*» fordi de ikke bare er vitende om at gudekampen må komme, men fordi de også veit å finne midler til å holde dette uundgåelige på avstand.

Prosa: *Eidsvara gauta setrs víkinga gunnar snotrir óðu fast; en Fridar sverð-runnit fen flaut.*

Overs.: «Den edsvorne storpraterens (d.e. Lokes) tilholdssteds (d.e. underverdenens) vikingers strids (d.e. ragnaroks) klokinger (d.e. Tor og Tjalve) vadde støtt (urikkelig); og sumpen som var rent fra kvinnesverdet flaut avsted».

Str. 8b.

Tekst etter R:

þvrþi hrǫn^{a)} at herpi
hauðrs rvnkyqva^{b)} naþpar
iarþar skafls af afli
ass hretvidri blasin

a) *hronn* W. b) *kvika* W, *-quykua* T.

Korrigert tekst:

*þurði hrǫnn at herði
hauðrs runnkvika nauðar
jarðar skafls, af afli
ás, hretvidri *blásin.*

Denne halvstrofa har bare ei setning. Subjektet er *jarðar skafls hrǫnn*, der *jarðar skafsl* «jordens skavl» må oppfattes som ei kjenning for «fjell», jfr. *foldar faldr* for «ås» hos Egill Skallagrímsson (ANF, 70, s. 179). *Jarðar skafls hrǫnn* «fjellets bølge» blir såleis ei *kennung* for flomelva, som svarer til *fjalla fellihryn* i str. 6b. Som adjektivisk apposisjon til subjektet står *hretvidri blásin* «blåst (opp) av stormværet», jfr. *hlympel hreggi hoggvín* i str. 6b. Likesom ved handskr.'s *hoggvinn*, har det også vært nødvendig å rette handskr.'s *blásinn* til *blásin*. — Predikatet er *þurði*, pret. ind. sg. 3. av *þyrja* «fare fort, renne, suse»; det eine tilhørende komplementet er *af*

ás-aflí «med gudemakt», der *aflí ás* representerer en lett forståelig omvendt tmesis, den eneste av dette slag vi finner i Eilivs dikt. Da elva søker å hamle opp med Tors *ásmegin* (jfr. Tors ord til elva Vimur, sit. under str. 4a), er uttrykket *af ásaflí* adskillig meir malende enn det tammere *af aflí* ville være, samtidig som man i siste tilfelle får vansker med å plasere ordet *ás*, som etter kravet til heilrim, vanskelig kan ha hatt dobbel s-lyd. Det andre komplementet til predikatet er *at herði hauðrs nauðar runnkvíka* «mot aksla til jords (barns)nøds guttebarn».

Ordet *-kvíka* (event. *-kykva*) må være gen. sg. av *-kvíki*, (ev. *-kykvi*), m, identisk med nyn. *kvike*, m «levende skapning, liv, levende kjøtt», gsv. *qviki*, m «levende skapning»; forleddet *runn-* er sannsynligvis stammeform av *runnr*, m «busk, renning, tre». Betydningen av ordet er egentlig «skudd, spire» til verbet *renna*; ordet brukes i skaldediktinga i kenningar for «mann, kriger» og også i sammensetninger som *átt-runnr* «slektning». I sammensetninga her ser det ut til å bety «mannlig» slik at *runnkvíki*, m (ev. *runnkykvi*) må meine «levende guttebarn». Ordet *nauðr* (*nauð*), f ser ut til å meine *barns nauðr*; ei slik særmeining har ordet også i *Fáfnismál* 12:

hverjar eru þær nornir
er nauðgonglar eru
ok kjósa mœðr frá mögum.

Ordet *hauðr*, n «land» er også ellers brukt som skaldeord for «jord», jfr. t.eks. *hauðr-fjörnir* «jordhjeml», d.e. «himmel»; *hauðr-tjald* «jordtelt», d.s.; *hauðr-gjörð* «jord-gjord», d.e. «hav». — *Hauðrs nauðar runnkvíki* er såleis ei feilfri Tors-kenning av samme type som *markar burr* i str. 6a.

Prosa: *Jarðar skafls hrönn, hretviðri blásin, þurði at herði hauðrs nauðar runnkvíka af ásaflí.*

Overs.: «Jordskavlens bølge (d.e. fjell-elva), blåst opp av stormværet, suste mot jords (barns)nøds guttebarns (d.e. Tors) aksel med åsakraft.

Str. 9a.

Tekst i R defekt, utfyllt etter W (i klammer):

Vnnz með yta síni
aflravn var þat skarnar
a seil [himin siola
sialflopta kom þialfi]

Korrigert tekst:

Unz með ýta sinni
 — *aflraun vas þat — skaunar*
á seil — himinsjóla —
 — *sjalfflopta kom Þjalfi.*

Denne helmingen har to setninger, den eine skutt inn i den andre. Hva angår setningsdelingen er min oppfatning her den samme som F.J.'s (1900, s. 387). Den første setninga tar til med konjunk. *unz* «inntil» og går tilbake på handlinga i forrige helming, at fjellelva fossa med åskraft mot Tors skulder. Subjektet er *Þjalfi*, navnet på Tors ledsager, som her for første gang i diktet nevnes ved sitt rette navn. Ordet *sjalfflopta* må oppfattes som et ubøyelig adjektiv. Det synes å svare til ei sterkform *loptr* med meining «som svever i lufta» og som sannsynligvis forekommer i Lokenavnet *Loptr* (jfr. str. 1 a). Til predikatet *kom* står to komplementer: *á skaunar seil* «på skjoldreima» og *með ýta sinni* «hos de henfarnes hjelper». Det siste inneholder ei utvilsom Tors-kjenning *ýta sinnir*, der *sinnir* er nom. ag. til verbet *sinna* «hjelp, støtte, bry seg om», nyn. *sinna*, mens *ýta* er gen. pl. av et ord **ýtir* som sannsynligvis er brukt om en avdød (se ANF, 70, s. 150 f). Det brukes om einherjene (*Vafþrm.* 40) og det høver også godt i denne meininga i Eyvind *skaldaspillir*'s før nevnte *ýta sjot* (sit. under str. 8 a), som meiner «de henfarnes boliger» som her er identifisert med Valhall, og har sitt forbillede i *Eiríksmál*'s *sjot goða*. — Preposisjonen *með* styrer her sannsynligvis dativ (*sinni*) og meiner «hos». Dette komplementet «hos de henfarnes hjelper», «hos Tor», står til det foregående komplement *á seil skaunar*, der *seil*, f betegner «snor, band» og *skaun*, f, som forekommer blant skjoldnavn i *Pulur*, egentlig meiner «Decke, Schutz» til rota *sku* «bedecken» slik som Hj. Falk (Altn. Waff., s. 139) antar.

Setninga sier følgelig at Tjalve hengte seg fast i Tors skjoldreim slik at han kom til å sveve i lufta. At han kom *sjalfflopta* ser ut til å ha en viss henspilling på sammenlikningen med jaktfalken som løftes på jegerens arm, mens Tjalve av seg sjøl finner sin plass på skjoldreima hos Tor. Derfor kunne han kalles *njótr hinn neytri njarðgjarðar* i str. 7 a. Som nevnt i kommentaren til *gjarðvenjuðr*, «han som øver opp fotreima», i str. 2 b kommer Eiliv fleire ganger tilbake til sammenlikninga av Tjalve med en jaktfalk. Det kan sjølsagt ikke være den episoden vi nettop har hørt om som er årsaken til denne sammenlikningen; heller ikke kan Tjalves tjenesteforhold til Tor forklare den heilt. Det sannsynligste årsaken tør ligge i sjølve Tjalves navn. *Þjalfi* forekommer nemlig også

som appellativ i gno.-isl., idet *þjálfi*, m brukes om noe som omslutter og holder sammen, vel nærmest identisk med *gjörð*, jfr str. 2 b.

Ordet *þjálfi* forekommer i *kenningar* for «hav», t.eks. i ei *lausavísa* der Kormákr (Skj. A I, s. 86) i malende billeder skildrer brenningen og dragsuget ved kysten:

Brím gnýr, brattir hamrar
blálands háka strandar,
alt gjálfr eyja þjalfa
út líðr í stað Víðis

som foreslåes å leses slik: *Brím gnýr; brattir hamrar blálands háka strandar; eyja þjalfa gjálfr líðr alt út í stað Víðis.*¹ — «Brenningen braker; blålandets (d.e. havets) bratte berghamrer (d.e. bølgene) glor glubsk mot stranda; øyenes omspenders (d.e. havets) larm glir trøtt ut i Vides plass (d.e. havdypet).»

I ei *lausavísa* av kong Harald hardråde om Einar *þambarskelfir* (Skj. A I, s. 358) brukes havkjenninga *þangs þjálfi* «(sjø)tangens omspender».

I skaldediktninga forekommer også ordet *þjálmi*, m som identisk med *þjálfi*, m. Einarr Skúlason (Skj. A I, s. 482) kaller havet *Manar þjálmi* «øy- (egtl. øya Man's) omslynger» og dette ordet som vel også har hatt ei særmeining «snareliknende redskap» finner vi att i nyisl. *þjálmi* (gen. -a, pl. -ar), m «tre Snarer på een Snor: þjálmi er þrjár snörur festar á einn streng, sem haldið er niðri með sínum steini á hvorn enda og lagðar fyrir svartfugla á Álftanesi og Reykjavík og líklega víðar» (Blöndal). Sammen med dette hører også nyisl. *þjálmur* (gen. -s, pl. nom. -ar), m «Stang med Huller i, hvortil Fuglesnarer fastgöres: þjálmur er spýta á lengd við hrifuskaf, en gildari, með götum í fyrir snörur, til að veida í máf. Líka kallað máfahjálmur» (Blöndal). Av særlig interesse for våre undersøkelser av mulige assosiasjoner med personnavnet *Þjálfi* er nyisl. verb. tr. *þjálfa* som brukes både i meininga *stríta* «arbeide, slide med noget» og *temja* «øve, dressere; trenere»: *þjálfa sig*; refl. *þjálfast*. Dertil hører subst. *þjálfi* (-s), n som brukes både i meininga *þóf*, *þauf* «langsom, vedvarende Sliden» og i meininga *tamning* «Dressur». Videre kan nevnes sammensatte ord som nyisl. *þjálfráð*, n «Tvangsmiddel», *þjálfun* (-ar), f «Trænering; Dressur», samt *þjálfi* «dressør» (*tamningamaður*) (Freysteinn Gunnarson: Dönsk orðabok, 1926). Det er etter dette mulighet for at *þjálfi*, m i gno.-isl. også har vært en betegnelse på en dressert jaktfalk,

¹ Verbet *háka* tør være identisk med nyn. *háka* «glo sløvt», jfr. gno.-isl. *hákr* «uvorren kar, gap»; gen. sg. *strandar* er brukt i friere form om stedet.

enten nå navnet har sikta til fot-lykkja den ble bunnet til (jfr. *gjarð-venjuðr* i str. 2 b), eller det har vært et skaldisk navn på hauken: «omspenderen, betvingeren». Etymologien for personnavnet *Þjalfi* er ikke utredet, men en må vel regne med at det er et gammelt kultnavn, sannsynligvis er *þjalmi*, *þjalfi* å føre attende til urnord. **þelman-*, *þelban-* (jfr. A. Noreen, *Altisl. u. altnorw. Græmm.*, 4. Aufl., § 237,2) av idg. rot *tel* «aufheben; ertragen, dulden». Tjalves mulige sammenheng med den greske sagnhelten *Telamōn*, Herakles trofaste våpendrager, skal vi ikke her gå nærmere inn på, skjønt det er adskillig som vitner om eldgammel mytisk sammenheng; begge ser ut til å være opprinnelig knyttet til en primitiv hussulekultus.

Etter disse digresjoner vil vi ta fatt på den andre setninga i Eilivs Torsdrápa str. 9 a: *aflraun vas þat himinsjóla* «en kraftprøve var det for himmelkongen». Her kalles Tor *himinsjóli* «himmelkonge», slik som allerede Sv. E. (s. 20) har innsett. Ordet viser til den faste religiøse forestillinga om at Tor rådde for himmelkvelvet, *hallands herdir* som han ble kalt i str. 7 a, og 'himmelkvelvets *stjóri*' som han kalles i str. 14 b. Forma *-sjóla* er vel her dat., «hensynsbetegnelse», ikke gen. sg.

Prosa: *Unz Þjalfi kom sjálflopta á seil skaunar með sinni ýta; þat var aflraun himinsjóla.*

Overs.: «Inntil Tjalve kom sjøl-løfta på skjoldbandet hos de henfarnes beskytter (d.e. Tor); det var en kraftprøve for himmelkongen.»

Str. 9b.

Tekst i R defekt, utfyllt etter W (i klammer):

[að^a) ostali stridán^b)
stravm hrekkmimis^c) ekkior^d)
stophnís^v] for steypir
stríðlyndr^e) með v]a^f) gripar

a) *oð* T. b) *stridann* T. c) *bec mimi* T. d) *ekior* T. e) *-lyndr* T. f) *vol* W.

Korrigert tekst:

**œðdu stáli stríðan*
straum hrekk-Mímis ekkjur;
stophnísu fór steypir
stríðlyndr með vǫl Gríðar.

Det er to setninger i denne helmingen, hver på to heile linjer. Subjektet i den første er *hrekk-Mímis ekkjur* «meintråd-Mimes enker» som må være

ei *kenning* for Geirrøds døtre, som samtidig ser ut til å være tenkt som konene hans; som vi skal se av vendingene i str. 17b ser det nemlig ut til at Eiliv også tillegger jotunen incest. Da Geirrød jo seinere blir drept av Tor, kan døtrene følgelig kalles hans enker. Når det gjelder predikatet har avskriveren åpenbart ikke skjønt meninga. Men da *stáli* på grunn av kravet til allitterasjonen må være et sjølstendig ord og verbet bør ende på *-u*, blir den rimeligste lesinga *æddu*, pret. ind. pl. 3. av *æda* «gjøre rasende (*óðr*)». På grunn av halvrimet med *stríð-* må uttalen på Eilivs tid ha vært *æddu* (eller mulig *æðdu*). Ordet *stáli* er dat. sg. av *stál*, n med mening «stål, våpen» og dativen må her uttrykke midlet: «med stålet, med våpnet». Objektet er *stríðan straum*. Når trollkjer-ringene såleis sies å gjøre den stride straumen rasende ved hjelp av 'våpnet' kan ikke dette godt forståes på annet vis enn at *stál* her er enstydig med *Fríðar sverð* i str. 8a og *Nǫnnu hjalt* i str. 5a. og følgelig er en betegnelse for vulva. Hentydningen gjelder det *eitr* (str. 5b) som *fljóða frumseyris dreyri* hadde forgifta elva med (str. 4a).

I den andre setninga må trollkjerring-kjenninga *stop-hnísa*, f «(fjell)stup-nisa» sees i sammenheng med dette samme motivet. *Nisa* er en liten kval og sender som andre kvaler en sprut av vatn opp fra havet under utåndinga. Trollkjerringene opptrær ofte i kvalsham i både de islandske og norske sagnene. Subjektet må utvilsomt være *stophnísu steypir* «han som får bergstup-nisa til å stupe» og følgelig være ei *Torskennung*. Predikatet *fór*, pret. ind. sg. 3. til *fara* er følgd av prep. *með* (akk.) og må da helst meine «for med», «førte med seg» og vi skulle da helst vente at *vǫl Gríðar* var en betegnelse for Tjalve som nå sitter oppe på Tors skjoldreim. Snorre må imidlertid ha oppfatta kjenninga bokstavelig som «(gygra) Grids stav» som han jo også har latt spille en rolle i sin versjon av myten i *Skáldskpm*. Som før nevnt er det ellers intet i diktet som tyder på at Tor hadde en magisk stav med seg. Tvert om, som vi skal se av str. 20a fant han seg et nedfallstre som våpen, da han til slutt gikk laus på trollene. Som før nevnt er helst Grids magiske stav, likesom «styrkebeltet» og «jernhanskene» å tilskrive Snorres misoppfatning. Ordet *vǫl* «rund, kort kjæpp» nyttes ofte i manns-*kenningar* og har vel i likhet med betegnelser som *dreng*, om menn og *gand* brukt om «en oppløben Dreng» (Aasen) og *påk* om unge gutter sammenheng med betegnelser for det mannlige lem.¹ Tjalvekjenninga *vǫl Gríðar* skulle derfor tyde på at Tjalve har vært gift med *Gríðr*. Vi ville i så fall ha et mytisk tilsvar til

¹ Jfr. *vǫlsi*, dim. til *vǫl* som betegnelse for hestens avlelem i *Vǫlsa þáttur*, *Flateyjarbók*.

paret *Orvandill-Gróa* som også hører til i Torsmytene. — At *stophnísu steypir* må være Tor, vitner også den adjektiviske apposisjonen *stríðlyndr* «stridlynt» om; det er jo nettop et karakteristikum for Tor (jfr. *bræði vændr* i str. 4 b).

Prosa: *Hrekk-Mímis ekkjur æddu stáli stríðan straum; stophnísu stríðlyndr steypir fór með vól Gríðar.*

Overs.: «Meinråd-Mimes enker (d.e. Geirrøds døtre: *Gjálp* og *Greip*) gjorde med 'våpnet' den stride straumen rasende; den stridlynte omstyrteren av (berg)stup-nisa (d.e. Tor) førte med seg Grids mann (d.e. Tjalve).»

Str. 10a.

Tekst i R defekt, utfyllt etter W (i klammer):

Ne divp akarn drapv
dolg^{a)} vams^{b)} firvm gl[amma
stríðkviðivn]dvm stoðvar
stall við rastar palli^{c)}

a) *dolg* W, *dolg*- T. b) *-uans* T. c) *falli*, W.

Korrigert tekst:

*Né djúpakorn drápu
dolgvamms firum glamma
stríðkviðjondum stoðvar
stall við rastar falli.*

Helmingen har bare ei setning; subjektet er *djúpakorn dolgvamms*. Dette er ei *kennning* for «hjerter»; *djúp-akorn* «hav-eikenøtter» meiner «steiner», jfr. *rast-akarn* «havstraum-eikenøtt» d.e. stein hos Tjorvi enn háðsami (Skj. A I, s. 100) og *djúp* fins i *Þulur* blant ordene for «hav» jfr. også «gull»-*kenningar* som *djúps eldr* hos Þórmóðr Kolbrúnarskáld (*lausavísa*, Skj. A I, s. 284) og *djúps salfasti* «havets salild» (motiv: *Ægisdrekkja*) hos Gísl Illugason (Skj. A I, s. 443). — *Dolgvamms* er satt sammen av ordene *dolg*, n¹ «fiendskap, kamp» i stammeform og *vamms*, gen. sg. av *vamm*, n «skade, mein». Heile kjenninga: *dolgvamms djúpakorn* «kampskadens steiner», d.e. steinene som blir skadd i fiendskap (kamp), er ei klar *kennning* for «hjerter». Ved betegnelsen *steinn* i *hertekenningar* blir det gitt uttrykk for at hjertet er sete for mod og vilje, derfor kalles det også *hugsteinn* i *Hyndluljóð* 41 og *þróttar steinn* i neste helming i Eilívs

¹ Også *dolgr*, m «fiende» er ei mulig oppfatning.

dikt. Hos helten må nemlig hjertet være hardt og fast (jfr. *Atlakvida* 21—25); hjertet «synker ikke i livet» når helten kommer i en farefull situasjon. Uttrykket *hjarta drepr stall* om å miste modet, bli redd, meiner egentlig «hjertet ødelegger underlaget (sitt)» og Eiliv har utdypet uttrykket ved å føye til en gen. *støðvar* av *støð*, f «sted der noe står, tilhold», slik at *stall støðvar* «tilholdets opphøyde underlag» blir et noe pleonastisk uttrykk for hjertets «sete». Mens altså *stall støðvar* er objekt for *drápu*, må *glamma stríðkviðjondum firum* være hensynsledd. *Glamma*, m er en betegnelse for «ulv», jfr. *Ragnarsdr.* 10; *glamma stríð* «ulvens plage, uro, sut» er ulvesulten og dens *kviðjandi firar* «forhindrende levende vesener» er Tor og Tjalve som her betegnes ved ei vanlig *krigerkenning* «de som metter ulven», jfr. Þjóðólfr Arnórsson's *Seksstefja* 4 *láta kviðjat ulfs gráð* (Skj. I A, s. 370). Vi skal merke oss at Eiliv bruker *firar* om Tor og Tjalve; ordet betyr «levende vesener» og kan derfor brukes i dette tilfelle der den eine er gud og den andre menneske (jfr. *maðr* brukt om Tjalve i str. 7a).

I komplementet *við falli rastar* uttrykker prep. *við* «ved, på grunn av» (jfr. str. 21); ordet *fall*, n vil her si «fall, brottsjøg; foss», og *rastar*, gen. sg. av *røst*, f «malstraum» sikter til de framveltende vannmassene.

Prosa: *Né drápu dolgvamms djúpakørn støðvar stall glamma stríðkviðjondum firum við falli rastar.*

Overs.: Heller ikke ødela fiendskapsskadens steiner (d.e. hjertene) sitt opphøyde sete hos de levende vesener som ikke lar ulven sulte (d.e. Tor og Tjalve) på grunn av malstraumfossen.»

Str. 10b.

Tekst i R defekt, utfyllt etter W (i klammer):

ogndiarfan^{a)} hlavt arfi
eiðs [fiardar hvg] meira
skalfa þors né þjalfa
þrottar stein við^{b)} otta

a) *ogn diarfan* T. b) *uit* T.

Korrigert tekst:

*ógndjarfan *hlauta arfi*
*eiðs fjardar hug *meida;*
skalfa Þórs né Þjalfa
þróttar steinn við ótta.

Helmingens to setninger er hver på to linjer. Subjektet i den første setninga er ei Tors-kjenning: *arfi eiðs fjardar*, slik som også Ivar Lindquist (s. 99) oppfatter det. Predikatet er *hlauta meida*, der *hlauta* er nektingsforma til pret. ind. sg. 3. av verbet *hljóta* «oppnå, falle i ens lodd» (jfr. *Hauslǫng* 4: *hlaut blása*). Den tilhørende infinitiv *meida* meiner «skade, skjemme, ødelegge» og objektet for dette verbet er *ógndjarfan hug* «stridsjerv hug». Ei endring av handskr.'s *meira* til *meida* er nødvendig av hensyn til kravet om heilrim med *eiðs* og ei slik endring er allerede gjort av Ivar Lindquist. Endringa til nektingsforma *hlauta* fra handskr.'s *hlaut* blir således nødvendig for ei rimelig meining: Tor mista ikke kampmodet. Da det utelatte *-a* jo står foran et ord som tar til med samme vokal, er ei feilskrivning forståelig, så meget meir som vi jo får en overskytende stavelse i linja ved å lese *hlauta*. Dette siste er likevel ikke noen vesentlig innvending mot endringa; siden siste stavelse i *hlauta* er lett-tonet vil den gli over i den sterktonte *a-* i næste ord *arfi*, jfr. str. 19b *falli jǫtuns* der en liknende endring av handskr.'s *fall jǫtuns* har vært nødvendig for å få rimelig meining.

Den andre setninga er næsten uforandra gjentatt i ei halvstrofe som Snorre siterer isolert i *Skáldskpm.* k. 3, og som i nærværende framstilling er plasert til slutt. Subjektet *þróttar steinn* «utholdenhets-stein» er, som nevnt under forrige halvstrofe ei *kennning* for «hjerte» og setninga er riktigt lest og oppfatta allerede av Thorlacius (s. 29):

«Ei Thors, ei Thialfes Hiærtesteen
af Rædsel bævede.»

Prosa: *Fjardar eiðs arfi hlauta meida ógndjarfan hug; Þórs þróttar steinn skalfa, né Þjalfa.*

Overs.: «Fjordeids arving (d.e. Tor) fikk ikke skadd den stridsdjerve hugen; hverken Tors eller Tjalves utholdenhetsstein (d.e. hjerte) skalv av frykt.»

Str. 11a.

Tekst etter R:

Oc sifvna sípan
sverþz^{a)} lidhattar gerþv
hlifar^{b)} bordz^{c)} vid^{d)} hærþa
hardgleipnis^{e)} dyn^{f)} barþi

a) *suerz* T. b) *hliuar* T. c) *boz* T, *borz* W. d) *uit* T. e) *-gleifnir* W. f) *kyn* W, *sun* T.

Korrigert tekst:

*Ok *sifjadir síðan
sverðs liðháttar gerðu
hlífar bordís við hörða
hard- Gleipnis dyn -barði.*

Det er bare ei setning i denne halvstrofa. Første linjes «*sifuna*» skyldes ei feilskrivning; ordet skal gi halvrim med tidsadverbet *síðan* og den enkleste korrigeringa synes å være *sifjadir*, nom. pl. av det substantivisk brukte adjektiv *sifjadr* «forbunnet, helst ved giftermål (mågskap)», jfr. got. *gasibjôn* «forsone seg», ags. *sibbian* d.s. Det tilhørende substantiv *sif*, f, mest i pl. *sifjar* brukes også om vennskap t.eks. i *Hávamál* 124:

Sifjum er þá blandit
hverr er segja rædr
einum allan hug.

Sifjadir må her være brukt om Tor og Tjalve og som nøyere forklaring står *liðháttar*, gen. sg. av *liðháttr*, m som ser ut til å meine «flok-k-adferd», vel nærmest det vi vil kalle «kameratskap», jfr. nyisl. *háttur*, m = «*venja, framferði; adferð*» (Blöndal). Subjektet *liðháttar sifjadir* «de som er forbundet ved kameratskap» sikter til det fortrolige forholdet mellom Tor og Tjalve, de to lagsfeller som støtter hverandre i vanskelige situasjoner. Predikatet i setninga er *gerðu*, pret. ind. pl. 3. av *gera* «gjøre, sette i verk» og objektet er *dyn* akk. sg. av *dynr*, m «bulder, dønn, brak» med den tilhørende rekke av genitiver *sverðs hlífar bordís* «sverdets verns bords» d.e. skjoldets og heile objektet blir følgelig «skjoldebrak». I det tilhørende komplementet *við hardbarði hörða Gleipnis* er *hard-barði* satt som en oversiktig tmesis i 4. linje. Ordet er dat. sg. av *-bard*, n identisk med nyn. *bard*, n «bredd, kant», jfr. nyn. *barde*, m «elvebredd». Videre må *hörða* helst være gen. pl. av det norske folkenavnet *hordar*, mens *Gleipnir* er et navn på Fenrisulven. Navnet meiner egentlig «slukeren», men er i Snorra edda navnet på den lekkja som batt Fenrisulven (*Gylfag.* k. 25 og 35). At dette ikke kan være et opprinnelig forhold ser vi av *Stríðkeravísur* (Skj. A I, s. 591) der elva *Ván* som her er tolka som «håp» kalles *Gleipnis tugga hráki* «G.'s tugges spytt», der *tugga*, som E. A. Kock (NN § 2459) har peikt på er brukt i samme meining som *ulfs tugga* hos Arnórr Þórðarson jarlaskáld i *Þórfinnsdrápa* (Skj. A I, s. 345) og *herjans tugga* i den yngre *Orms þáttur Stórolfssonar*. Sverd-kjenninga «Fenrisulvens tugga» sikter til myten om at æsene, da de hadde bundet ulven, skutu i munn honom sverði nøkkvoru, ... þat er gómsparri hans (*Gylfag.* k. 35).

Dette mytedraget er illustrert på steinskulpturer fra tidlig kristen norrøn vesterhavskultur.

Elva som Tor vader over er ei grenseelv mot underverdenen, derfor kan den harde strandbredden der Tor lander med Tjalve kalles *Gleipnis hørða hardbard*, «den harde elvekanten til Fenrisulvens hardinger». Vi har tidligere (str. 9a) hørt at Tjalve hengte seg fast i Tors skjoldreim, så det er tydelig at Eiliv har tenkt seg Tor utstyrt med skjold og da skjoldet ikke er angrepsvåpen, står ikke dette i strid med mytens grunnmotiv at Tor drog våpenlaus til underverdenen. Tors landing midt oppe i jotunflokken på strandbredden får vi høre meire om i de tre følgende halvstrofene.

Prosa: *Ok liðháttar sífjaðir gerðu síðan sverðs hlífjar bords dyn við hardbarði hørða Gleipnis.*

Overs.: «Og kameratskapets sambundne (d.e. Tor og Tjalve) gjorde siden sverdvernordets (d.e. skjoldets) brak mot Gleipnes (d.e. Fenrisulvens) hordalendingers harde elvebard.»

Str. 11b.

Tekst etter R:

áðr hylriþar heiþi
hriodendr^{a)} fiurv^{b)} þiöpar
við skyld breta^{c)} skytiv
skl eic^{d)} heþins reikar

^{a)} hriodrödr W. ^{b)} fjöru T. ^{c)} breta T. ^{d)} skalæik W, scal eik T.

Korrigert tekst:

áðr hylriðar *hæði
hrijóðendr fjöru þjóðar
við skyldbreta skytju
*skálleik Heðins reikar.

Helmingen har bare ei setning. Subjektet er *hylriðar*, nom. pl. av *hylriði*, el. *-riðr*, m, der første sammensetningsledd er stammeform av *hylr*, m «høl, kulp», fordypning i botn i en bekk eller ei elv, mens *riði*, *riðr*, m er brukt om mannlige personer t.eks. *ballriði* i *Lokasenna* 37:

Freyr es baztr
allra ballriða
ása gørdum í

og Gunnars ord i *Atlakv.* 21 om den tapre Hogne:

Hjarta skal mér Högna
í hendi liggja
blóðugt ór brjósti
skorit baldríða

...

Ordet er vel et nom. ag. til *riða* «balansere, vippe, lee seg att og fram», o.s.v.¹, identisk med nyn. *rida* og kanskje her helst med meininga «parre seg (om dyr)». Særlig skal vi merke oss at ordet brukes om fiske-tidinga (gytinga): *rida*, gå på rid (Voss). Fiskenavnet *aurriði*, m «aure, ørret» skriver seg fra denne fiskens vane å gyte (*riða*) i bekkegruset (*aurr*) (jfr. Torp, Nyn. etym. ordb., s. 9).

Når Tor og Tjalve kalles *hyl-riðar* ser det ut til at det er tanken på storaurene som går i hølen for å gyte som har dannet bakgrunnen for denne betegnelsen: «de som svinger att og fram i elvehølen». Denne kjenninga er gjort klarere ved apposisjonen *fjǫru þjóðar hrjóðendr* «fjærefolkets sprederer» som sikter til at jotnene på stranda skremmes unda der Tor kommer drivende tillands med Tjalve på skjoldbandet. Predikatet er *hæði*, pret. konj. pl. 3. av *heyja* «sette i gang, holde», med objekt *Hedins reikar skál-leik* «Hedins hårskjells skåls leik» d.e. «hjem-leik», «kamp», vel siktende til at Tor slo jotnene i hodet med et nedfallstre (jfr. str. 19a og 20a). Navnet *Hedinn* er her brukt om sagnfiguren Hedin (jfr. *Ragnarsdr.* 9—11). Til objektet hører komplementet *við skyld-breta skytju* som inneholder ei jotun-*kenning* av Eilivs vanlige slag med bruk av et folkenavn, her *bretar* «briter». Merkeligere er ordet *skytju*, som må være gen. sg. av *skytja*, f som ser ut til å meine «skytter», jfr. *ú-skytja* i Codex Frisianus (Chra. 1871, s. 352). Det kan også være at det er en skrivefeil for *skytja* gen. sg. av *skyti*, m «skytter». Med SvB. E. (s. 27) vil vi oppfatte *skytja* som en betegnelse for Geirrød og som vi skal se kalles Geirrød også «bogeskytter», *almtaugar ægir*, i str. 15b og «bogens Ty», *tvíviðar Týr*, i str. 19b. Ordet *skyld-bretar* må oppfattes som «skyld-briter», «skyld-menn», folk som står i avhengighetsforhold til ham. Når Geirrød kalles «skytteren», henger vel dette ihop med at man tenkte seg jotnene som primitive fangstfolk (jfr. *Hymiskviða* 10)

¹ Ordet *riði* forekommer også som betegnelse for handtaket på sverdet, *mund-riði* (jfr. Falk, Altn. Waff., s. 10, 56, 141 f.). — Også Torsnavnene *Einriði* og *Hló(d)riði* hører til denne gruppe av sammensetninger, se om dette i kommentaren til str. 14b.

etter forbildet av de samiske veidefolkene (*finnar*) som bodde ved Ishavskysten på vegen til Jotunheimen. Disse folkene hadde en egen bogetype som nettop kaltes *tvíviðr*, og som det stod adskillig age av (se kommentar til str. 19 b).

Prosa: *áðr hylriðar, fjöru þjóðar hrjóðendr, hæði Hedins reikar skálleik við skytju skyldbreta.*

Overs.: «Før enn elvehøl-ruggene, fjørefolk-rydderne, holdt Hedins hårskjells skål-leik (d.e. hjelm-leik) med skytterens (d.e. Geirrøds) skyld-britter (d.e. jotnene).»

Str. 12a.

Tekst etter R:

Dreif með drottar kneyfi
dolg sviþjóðar kolgo^{a)}
sotti ferþ aflotta^{b)}
fles drot^{c)} ivonesia^{d)}

a) F.J. anfører: «kolgo: o (2) synes i R rettet fra a.» Etter den fotogr. gjengivelse synes a å være tydelig. b) á flotta T. c) drott W. d) i ue nesia T, iuðnesia W.

Korrigert tekst:

*Dreif með dróttar kneyfi
dolg-Sviþjóðar kolga
— sótti ferð á flóttu
flesdrótt — í vón (alt. vön) esja.*

Denne helmingen har to setninger, den eine skutt inn i den andre. Subjektet i yttersetninga må være *kolga*, noe som også handskr. R ser ut til å heimele. *Kolga*, f er et navn på «bølge» i *Þulur*. I Helgakv. Hund. I, 28 kalles bølgen *Kolgu systir* (jfr. «Ægis døtre», «Ráns døtre» om bølgene). Einarr Skúlason (A I, s. 482), Magnus berfött (A I, s. 432) og Arnórr Þórdarson i *Hrynhenda*, *Magnúsd.* 6, (Skj. A I, s. 334) bruker alle dette *heiti* for «bølge».

Predikatet i yttersetninga er *dreif*, pret. ind. sg. 3. av *drífa*, intr. «drive, fare avsted» med to komplementer som hører til. I det eine: *með kneyfi dróttar dolg-Sviþjóðar*, er «styrelsen» ei Tors-*kenning*: «fiendskaps-Sveriges (el. «troll-S.»s) hærflokks klemmer». Tor kalles slik fordi han med full fart driver inn mot jotnene på bredden og på den måten klemmer dem; *kneyfi* er dat. sg. av nom. ag. *kneyfir* til verbet *kneyfa* «klemme, bryte sund».

Det andre kompl. *i vón* (alt. *vǫn*) *esja* gjelder det stedet der bølgen dreiv i land med Tor. Altern. *vǫn* er akk. pl. neut. av adjektivet *vanr* «som mangler noe, som er fri for noe» og er her brukt substantivisk. Den tilhørende genitiv *esja* er gen. pl. av **esja*, f identisk med nyn. *esja*, f «Aske med Gløder = Eldmyrja» (Aasen), sv. di. *ässja* «ildmørje», da. *esse* «smie-avl», ght. *essa* «ildsted, esse» (nht. *Esse*). Ordkonstruksjonen er den vanlige i gno., jfr. t.eks. ordtaket *fár er vamma vanr*, *Ragnarsdr.* 10: *landa vanr* eller *Hávam.* 142: *ljóða vanr*.

Setninga sier altså at bølgen dreiv med Tor «inn i dem som mangler glør». Da *vǫn* er neutrum kan det ikke være tale om personer og heller ikke er det noe som taler for at jotnene tenktes å mangle ild; tvertom spiller jo Geirrøds smieavl en viktig rolle i Eilivs Torsdråpa som vi skal høre seinere. Betegnelsen *esja vǫn* må helst gjelde en gruppe av konkrete ting ved bredden og her kan fortellinga om Tors ferd over elva i *Skáldskapm.* klare problemet. Fortellinga, som var gjengitt i kommentaren til str. 4a, fortsetter slik: *ok í því bili bar hann at landi, ok fekk tekit reynirunn nokkurn, ok steig svá ór ánni; því er þat orðtak haft, at reynir er björg Þórs*.

Betegnelsen *esju vǫn* er språklig betenkelig men høver reelt godt for «rognekjerre, rognerrunn». Hvis Eiliv nytter adjektivet *vanr* i intetkjønn fleirtall, må han nettop ha hatt et ord som *reyni-kjorr*, n pl. el likn. i tankene. Når rognertreet kalles «det som er uten glør» høver også dette godt med en utbredd nordisk skikk ikke å bruke rogn til brensel. Jón Árnason¹ beretter fra islandsk folkelig tradisjon: «Reynir má varla hafa til neinna hluta. Er hann hafður fyrir eldivið, vekur hann óvild milli þeirra, sem sitja umhverfis eldinn, enn þótt þeir áður hafði verið beztu vinir.» Likeså gjengir Hyltén-Cavallius² gammel smålandsk tradisjon om dette slik: «Om Rönnen heter det, att detta träd aldrig må brännas på spisen; för då flyr Tomten ifrån husen».

Av syntaktiske grunner er det likevel forsvarligere å lese *vón*, akk. sg. av *vón*, f «von, håp». *Esja vón*, «glørnes von», som kjenning for «tre, busk» kan jmføres med *skúrvón* for «sky» i *Alvm.* 18 og *sviga læ* for «eld» i *Vsp.* 52.

I den innskutte setninga er *fles-drótt*, f subjekt, ordets meining «flokken på flesa (flatt skjær over vann)» sikter til den jotunflokken som Tor og Tjalve lander oppi. Predikatet er *sótti*, pret. ind. sg. 3. av *sækja* «søke, fare, ta vegen», med det tilhørende kompl. *á ferð flóttá* «på fluktens ferd». Prosa: *Kolga dreif með kneyfi dróttar dolg-Svíþjóðar í vón* (alt. *vǫn*) *esja; flesdrótt sótti á ferð flóttá*.

¹ Jón Árnason, *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri*, I, Leipzig 1862, s. 643.

² Hyltén-Cavallius, *Wärend och Wirdarne*, II, Sthlm. 1868. Tillägg, § 82.

Overs.: «Bølgen dreiv med knuseren av fiendskaps-Sveriges krigerflokk til «glørnes von», event. «de som mangler glør» (d.e. en rogneskjerre); flokken på skjæret satte på flukt».

Str. 12b.

Tekst etter R:

þa er fvnristis^{a)} fasta^{b)}
 flóðriðs danir stoðv
 knattv iolnis^{c)} ættir
 út ves^{d)} firir^{e)} lvtá

a) *-ristil* W. b) *falla* T. c) *iolnis* T. d) *vos* T. e) *firi* T.

Korrigert tekst:

þás funrístis fasta
flóðriðs danir stóðu,
knáttu Jólnis ættir
útvés — fyrir — lúta.

Helmingen har to setninger. Til den første, som er ei tidsbisetning, hører de to første linjene samt prep. *fyrir* i fjerde linje. *Flóðriðs danir* «Elverevets daner», som er ei jotun-*kenning* av Eilivs vanlige type, er subjekt i denne setninga. *Flóðrið*, n er her neppe ei *kenning* for «stein»: «havribben» som Sv. E. (s. 16) antar, men identisk med *fles* i str. 12a; ordet *rið*, n meiner her «rev, grunning i vannet», neppe «sidebein». *Flóðriðs danir* sikter til de jotnene som befant seg på bredden der Tor landet, det går fram også av predikatet *stóðu*, pret. ind. pl. 3. av *standa* og det tilhørende komplementet *fyrir fasta funrístis*. Prep. *fyrir* meiner her «i vegen for». Ordet *fasta* er dat. sg. av *fasti*, m «fastleik, styrke», her vel helst: «klemm» (jfr. 13b). Ordet *fun-rístir*, m er smst. av stammef. *fun* «eld», got. *fon* d.s., jfr. gno. *funi*, m «eld, loge», og et nom. ag. til st.v. *rista* «skjære, fure» (alt. *-ristir* til sv.v. *rista* d.s., nyn. *rista*). «Den som lager furer med eld» er Tor, jfr. str. 17a.

I hovedsetninga er subjektet *útvés Jólnis ættir* som også er en betegnelse for jotner. Ordet *útvé*, n «helligdom eller bolig utenfor bygd land» betegner likesom *Útgarðr* Jotunheimen som et sted utenfor menneskenes land (jfr. *hringbölkr* i str. 13a). *Jólnis* er gen. sg. av Odinsnavnet *Jólnir*; «Jotunheimens Odin» vil vel si «den øverste blant jotnene» og er vel helst ei kjenning for Geirrød sjøl, likesom «bogens Ty» i str. 19b. Hans *ættir*, nom. pl. av *étt* (*átt*), f, «ættlinger» er jotnene. Predikatet i hovedsetninga

er *knáttu lúta* «måtte bøye seg»; ordet *lúta* er nytta i samme meining i str. 19a.

Prosa: *pás flóðrifs danir stóðu fyrir fasta funnistis, knáttu útvés Jólnis ættir lúta.*

Overs.: «Dengang da elverevets daner (d.e. jotnene på skjæret) stod i vegen for ildristerens (d.e. Tors) trykk, fikk Utgard-Odins (d.e. Geirrøds) ætlinger bøye seg».

Str. 13a.

Tekst etter R:

Deirs iþrottar^{a)} hersa^{b)}
þorn rans^{c)} hvgvm bornir
hlymr varþ hellir^{d)} kvmra
hrinbalkar^{e)} fram gingv^{f)}

a) *j þrottar* T. b) *bersa* W. c) *rans* T. d) *hellis* W. e) *hrim balcar* T. f) *gengv* W.

Korrigert tekst:

*Deirs *sé þróttar bersa,
þornranns, hugum bornir
— hlymr varð hellis kumra
hringbalkar — fram gingv.

Helmingen har to hovedsetninger, den eine stukket inn i den andre. Subjektet i den første er fylt ut med ei adjektivisk bisetning: *peirs* (d.e. *peir es*) *sé bornir hugum þróttar bersa* «de som monne være født med hanbjørners utholdenhets huger», d.e. Tor og Tjalve.

At Tors og Tjalves mod og styrke, *þrótt*, blir sammenlikna med hanbjørnenes¹ faller naturlig, siden Tor utvilsomt har hatt et mytisk samband med bjørnen som går fram mellom anna av Tors bjørnenavn; både *Björn* og *Atli* forekommer blant *Þórs heiti* i *Þulur*, likesom også Torsnavnet *Rymr* «beljeren» vel egentlig er et bjørnenavn. Vi skal ikke her gå inn på dette problem som er knytt til Tors forgjenger som storgud, hans «stedsønn» *Ullr*. Problemet skal bli nærmere belyst i et annet arbeide. Predikatet er *gingv*, pret. ind. pl. 3. av *ganga* med det tilhørende stedsadverb *fram*. Genitiven *þornranns* må betegne stedet de gikk til, jfr. *Þrymskviða* 3: *gingu þeir jagra Freyju túna og Hákonarm*. 13: *ríða vit nú skulum grænna heima goða*. Selve ordet *þorn-rann*, n er sammensatt av etterleddet *rann*, n «(stort)hus» mens første ledd må være stammeform av et ord *þorn*, m som i nyn. har forma *torn* (utt. *tonn*). Ifølge Aasens

¹ Uten endring kan og leses: *peirs bornir hugum iþróttar bersa* — «de som (var) født med stridshug (egtl. 'hanbjørners idretts hug')».

«Norske Ordbog» (s. 826) brukes *torn*, f om «en Flage eller Bund af Fjele til at tørre Malt paa, Nordhordland i Formen Todn el. Tonn. Paa Søndmøre Tannfjole(r). Pl.» I et *hússkiftisbref* fra storgården Hváll, nå Kvåle i Sogndal, Sogn, fra år 1314 nevnes *þornen* som et eget hus: ... ok þreipit yfir forstouonne. ælduset badstouan ok þornen mæð ollum þeim tuftum er þessor hus a standa.¹

Da denne tørkeinnretninga, som vi første gang støter på i Eilivs Torsdrápa, spiller en rolle også i de følgende halvstrofer, blir vi nødt til å se litt nøyere på dens innretning. I Hilmar Stigums «Gården» (Norsk Kulturhistorie, I, s. 277 ff.) er de ulike typer av tørkehus beskrevet. Til eks. sier han om tarre-huset på Jæren: «Det er ofte et lite hus med vegger av stein. Inne i huset er selve *tarren* murt opp. Den er gjort på den måte at det er satt opp en steinmur tvers over gulvet fra langvegg til langvegg. Rummet bak muren blir som en kasse eller en bingje. Over bingen ligger en del fjøler som det er boret en masse huller igjennem, og *rundt det hele ligger en karm*. Ildstedet ligger på gulvet, under fjølene, men det er murt en steinhelle i muren som rekker over ildstedet og hindrer at luene slår opp i fjølene. Maltet blir styrtet opp i karmen, og når det blir fyr under, strømmer røk og varm luft opp gjennom maltet og tørker det. *Kjølnen* i Sunnhordland er bygd på samme måte. ... *Tornen* er laget på samme måte, bare med den forskjell at der brukes en bunn av trespiler istedenfor fjøler i karmen. Over spilene legger de det såkalte *tonn-plagget* forat ikke maltet skal fare ned mellom spilene. Tonnplagget kalles ellers *håre* eller *hære*. Vi finner det i *kjonene* på Østlandet og det er visst også almindelig på Vestlandet. Det er et teppe som er to meter i firkant, og er vevet av grovt garn som er spunnet av hestetagl.

Der hvor de ikke hadde eget hus til *maltturka*, blev den murt opp i eldhuset eller i smien.»

Liksom ordet *tarr*, m og *tarre*, m «en Flage eller Fjelebund at tørre Malt paa» (Aasen) ser også *þorn*, m ut til å være et gammelt nordisk ord; det irske låneordet *sonn* som forekommer i Innherad (irsk *sorn*) brukt om «Maltovn, et Slags Tørreovn bygget af flade Stene eller Heller. Ogsaa meddelt som Saand» (Aasen) er neppe samme ordet. En annen sak er at et eldre **Parr*, *parri*, m kan være tillempet etter dette låneordet. Som vi har sett av str. 6b er det ting som tyder på at Eiliv kan ha hørt heime i Sogn og navnet *tonn* er da også en betegnelse som er brukt særlig i dette strøket av landet likesom *þorn* har sin eineste middelalderskjelde fra Sogndal i Sogn.

¹ Dipl. Norv. VI, s. 79.

Yttersetninga i str. 13a forteller at Tor og Tjalve satte kursen for Geirrøds «torn-hus», da de var kommet i land. Skalden har tenkt seg de to feller, dyvåte etter oppholdet i elva, skynde seg til gards for å tørke seg ved elden. Men gjestfriheten var ikke Geirrøds sterke side, og de to *hyliðar* ble vist til tørkehuset. I Skáldskpm. k. 18 fortsetter Snorres fortelling slik: En er Þórr kom til Geirrøðar, þá var þeim félogum vísat fyrst í gestahús (var. geitahús) til herbergis, ok var þar einn stóll til sætis, ok sat Þórr þar. Þá varð hann þess varr, at stóllinn fór undir honum upp at ræfri. Hann stakk Gríðarveli upp í raptana, ok lét sigask fast á stólinn; varð þá brestr mikill, ok fylgði skrækr mikill. Þar höfðu verit undir stólinum dóetr Geirrøðar, Gjálp ok Greip, ok hafði hann brotit hrygginn í báðum. Þá kvað Þórr:

Einu [sinni] neyttak
 ásmegins
 jötna gørdum í,
 þás Gjálp ok Greip
 dóetr Geirrøðar
 vildu hefja mik til himins.

Som en ser nevner Tor intet om at han brukte Grids stav til hjelp i denne situasjonen; dette ser som nevnt ut til å være en konstruksjon av Snorre. Mulig har han, likesom hans lærde etterfølgerer misforstått, eller ikke forstått, den følgende strofa, likesom hans *lét sigast fast* kan bero på ei feiltolking av *fasta* i neste halvstrofe.

Den eineste *stóll* som Snorre lar Tor sette seg på, må som vi skal se, være sjølve tørkeinnretninga for maltet, *þorn*. Et stillas kalles gjerne i nyn. *stol*, t.eks. sagstol. vev-stol, snell-stol, o.s.v., jfr. sv. di. *stola*, m «underlag for kvernsteinen». Dette har også vært tilfelle i norrøn tid, jfr. t.eks. *undirstóll* i *Mariuflokk* (XII, 2). Også i «himmel»-kenningar som *sólar stóll*, *sunnu stóll* eller *sólar gnapstóll* er vel meininga «stillas, underlag» det rimelige. Her over tornen må det ha vært godt og varmt og *tarr* brukes i Indre Sogn og Hardanger om «et litet loft oppe ved sperretaket i stuen» og i sv. di. er *tarre*, m «plassen ovenpå i bakovns-muren, stillas i badstue til å tørke lin på, seng oppe under taket i bondestue, bred hylle under taket, o.s.v.» Her oppå tornen har så Tor plasert seg for å tørke seg etter vadinga, og under tornen har det vært et høvelig gjømmested for de to trollsøstrene. Som vi skal se kalles Tor i str. 19b *karms tollir* «karmens fester» siktende til karmen på tørkeinnretninga som søstrene hadde løfta opp og som Tor atter klemte ned.

I den innskutte setninga er subjektet *hlymr*, m «ljom, brak», med den tilhørende rekka av genitiver *hellis hringbalkar kumra* som har ei *kennung* for jotner: «ringgjerdets kumberlendinger». *Hringbolkr* må være en betegnelse for Jotunheimen, som tenktes å ligge som en ring av fjell rundt *Míðgarðr*, jfr. *Útgardr*. Predikatet er *vard*, pret. ind. sg. 3. av *verða* «bli, bli gjort», nyn. *verta*. Meininga er at Tor og Tjalve gikk så kraftig avsted at det ljomet i berghola.

Prosa: *Þeirs sé hugum próttar bersa bornir, gingu fram þornranns; vard hlymr hringbalkar kumra hellis.*

Overs.: «De som monne være født med bjørnestyrens hug gikk fram til torn-huset (hus der det er ei tørkeinnretning for malt); det blev ringgjerdets kumberlendingers (d.e. jotnenes) holes brak.»

Str. 13b.

Tekst etter R:

listi ferðr^{a)} í fasta
fríð sein^{b)} var þr^{c)} hreini
gnípv hlodr^{d)} agreypan
gran hótt res qvanar

^{a)} *ferðr* T, W. ^{b)} *sem* T. ^{c)} *þar* T, W. ^{d)} *hlodr* T, *hlæðr* W.

Korrigert tekst:

**Listu færðr í fasta*
— fríðsein vas þar Hreini —
gnípu hlodr á greypan
*gránan hōtt *reis kvánar.*

Også denne helmingen har to hovedsetninger, den eine skutt inn i den andre. Subjektet i yttersetninga er *gnípu kvánar hlodr* som er ei Tors-kjenning: «bergstupkjerring-dreperen», idet *gnípu* er gen. sg. av *gnípa*, f identisk med nyn. *nípa*, f «nut som haller fram», *kvánar* er gen. sg. til *kván*, f «gift kvinne» og *hlodr*, m «dreper, banemann» er dannet av verbet *hlada* her i meininga «felle, drepe». Predikatet er *reis*, pret. ind. sg. 3. av *risa* «stige (opp)». Handskr.'s *res* bør inneholde et verb i pret. sg. 3., da setninga ellers blir uten predikat, og *reis* er da ei grafologisk lita retting som gir god meining: «Tor steig i været». Til dette *reis* står komplementet *á greypan hōtt gránan*. Ordet *hōtr*, m kan sikte til trollsøstrenes «hatt» som vel er brukt om den steinhella som lå over ilden i tornen, og som trollkjerringene løfter opp på hodet. Fra Hallingdal

har Aasen også notert nyn. *hott*, m i meining «håret på hodet» og det er vel mulig at der er i denne meininga *hotttr* er brukt her, siden Eiliv bruker adjektivene *greypr* «fæl» og *grár, gránn* «grå, uvennlig». Handskr.'s *gran* kunne stå for ei poetisk form *gráan* (akk.), likesom *þjóðáar* i str. 5 b, men *gránan*, akk. sg. m. av adj. *gránn* «grå, fiendtlig» er metrisk bedre. Begge former gir oss de ventede 6 stavelser i 4. linje.

Første linjes *listu færdr í fasta* bør helst leses *færdr í fasta listu* og oppfattes som adjektivisk apposisjon til subjektets *Tors-kenning*. Handskr.'s *listi* har en feilagtig grammatisk form, og den enkleste endringa tør være til *listu* som er gen. sg. av *lista*, f «list, kant, kvarde» som må sikte til ramma på tornen og vel nærmest svarer til *karmr* i str. 19 b. Ordet *fasta* er akk. sg. av *fasti*, m «klemm, trykk» (jfr. 12 b). *Færdr* er pret. pts. av *færa* «føre, bringe».

I den innskutte setninga er *fríðsein* subjekt; siste leddet må være ordet *sein*, n «seinleik» og ordet må som Sv. E. (s. 17) har hevdet meine «fríðar tálmi, ófríðr», mulig ligger det i *fríð-* i dette tilfelle meininga «retstrygd, vennskap». Predikatet er *vas*, pret. ind. av *vesa* «være», med tilh. stedsadverb *þar* «der, på det sted». Ordet *Hreini* kan ikke godt oppfattes som anna enn hensynsbetegnelse, altså dat. sg. av *Hreinir*, som neppe her er å betrakte som et nom. ag. til det sjeldne verb *hreina* «rense», men helst er et gammelt navn *Hreinir* på Tor, danna av adjektivet *hreinn* «rein, usulka», i likhet med *Skírnir* til adj. *skírr* «rein, usulka» som er et navn på Frøys tjener, vel oppr. et epitet for guden sjøl, jfr. *Grimnism.* 43: *skírum Frey, nýtum Njardar bur.* — Om rituell reinleik i samband med den sentrale Torshelligdommen på Island fortelles i Eyrbyggja s. kap. 4. Kulttradisjonen her er direkte knytt til Hordaland. Prosa: *Færdr í fasta listu reis gnípu kvánar hlóðr á greypan hōtt gránan; þar var fríðsein Hreini.*

Overs.: «Ført i kantens klemme steig hengenut-kjerringdreperen (d.e. Tor) opp i været på den fæle, grå hetta; der var det fredseinleik (d.e. smått med retstrygd) for «den reine» (d.e. Tor)».

Str. 14a.

Tekst etter R:

Oc hamloga himni
hallfylvingvm vallar
troþvz þer vþ^{a)} troþi
tvngls brasolar^{b)} þrvngv

a) *við* T, W. b) *-solir* T, W.

Korrigert tekst:

*Ok hamloga himni
hall- fylvingum -vallar
tráðusk þær við tróði
tungls; brásólin prungu.*

Denne helmingen inneholder ei lengre hovedsetning og ei kortere på bare to ord: *brásólin prungu*, der subjektet *brásólin* «øyehårssoler» er ei kjenning for «øyne» i likskap med *ennis sólin* «pandens soler» hos Einarr Gilsson (Skj. A II, s. 403). Predikatet er *prungu*, pret. ind. pl. 3. av *pryngva* «trenge på, trenge fram». Setninga beskriver hvordan troll-søstrene presset hodene opp mot underlaget i tornen der Tor lå, slik at øynene stod ut. Vi hører nærmere om deres anstrengelser i den lange hovedsetninga foran. Subjektet i den er det påpek. pron. *þær*, «disse», nom. hunkj. fleirtall, som følgelig må gjelde de to trollkjerringene, Gjálp og Greip som ville «heve Tor til himmels». Predikatet er *tráðusk*, pret. ind. pl. 3. av refleksivforma *tróðask* til verbet *tróða* «trå, trampe», her i meininga «stappe, presse», jfr. *Hárbarðslj.* 26:

af hræðslu ok hugbleyði
þér var í handska tróðit.

Det faller naturleg å ta de to dativformene *himni* og *fylvingum* som to sideordnede objekter. De er hver karakterisert av en tilhørende genitiv. *Himni hamloga* «ansiktsrødmens himmel»¹ må meine hodeskallen, i likskap med t.eks. *reikar himinn* hos Bjarni og *brúna himinn* hos Kormákr (*lausavísa* 3, Skj. A I, s. 80). *Fylvingar hallvallar*, der siste ordet er delt ved en tmesis i 2. linje, må være ei kjenning for «øyne», idet *hall-vollr* «den hellende voll» vel helst sikter til panda eller skallen, jfr. *hneigi-hlíðir hárs* i *Haustlǫng* 20, eller *hall-land hattar* i ei *lausavísa* av Björn hitdælakappi (Skj. A I, s. 301); jfr. *hall-land* om himmelkvelvet i str. 7a. *Fylving*, f «hasselnøtt» i «øye»-kjenning kan jamføres med *sjónhesli*, n «syn-hasselnøtt» for «øye» hos Gísli Súrsson (*lausavísa* 5, Skj. A I, s. 102).

Konjunksjonen *ok* som er plasert som første ord i helmingen ser ut til å skulle binde sammen de to tingsobjektene, slik at sammenhengen er: *fylvingum hallvallar ok himni hamloga*, jfr. *Haustlǫng* 10: *ok hárar ... gamlar*. Komplementet *við tróði tungls* «mot månens tro», d.e. «mot himmelkvelvet», står til predikatet *tráðusk* og kan jamføres med Tors

¹ Jfr. *hamfagrt skáldfé* om skaldens hode i Egill Skallagrímssons *Arinbjarnarkv.* 7 og *hamljótr* i *Haustlǫng* 10. I nynorsk betegner *hamlet*, m «ansiktsfarge».

ord i det dikt-brot som er referert i *Skáldskpm.* (se under str. 13a) og der det heiter:

...
 døtr Geirrøðar
 vildu hefja mik til himins.

Prosa: *Þær tráðusk fylvingum hallvallar ok himni hamloga við tróði tungls; brásólir þrungu.*

Overs.: «Disse (d.e. de to trollsøstrene Gjalp og Greip) stappa den skrånende volls hasselnøtter (d.e. øynene) og ansiktsrødmens himmel (d.e. skallen) mot månens tro (takfjæler) (d.e. mot himmelkvelvet); øyenhår-solene (d.e. øynene) trengte fram».

Str. 14b.

Tekst etter R:

hvf^{a)} stiori brat hvorv
 hreggs vafreyþa^{b)} tvegia
 hlatr ellípa hellis
 hornfornan^{c)} kíol sporna^{d)}

a) *hof-* T, W. b) *vareuda* T. c) *hvnd-* W. d) *sprundi* T, W.

Korrigert tekst:

*húfstjóri braut hváru
 hreggs *vafreída tveggja
 hlátrellíða hellis
 hundfornan kíol sprundi.*

Det er bare ei setning i denne helmingen. Uttrykket *hreggs vafreída húfstjóri* er ei Tors-kenning som meiner «himmelkvelvingens styrer». Ordet *húfr* som nok kan brukes om et stort skip, betegner egentlig skroget, den kvelvete skipssida. *Hreggs vaf-reíði* må meine «riggen som er sveipt av haglvær» og dens «skrog» må være himmelen. *Reíði*, m «rigg, et skips taugverk» må ha sin bakgrunn i sammenlikningen av lynstrålene med lange taug på himmelen. Uværet, *hregg*, n, kan da sies å danne et *vaf*, n «sveip, ombinding» om dette taugverket. Denne Torskjenninga svarer til *himinsjóli* «himmelfyrsten» om Tor i str. 9a og *hall-lands herðir* i str. 7a. Tor råder over himmelen; han holder den oppe og styrer dens bevegelse, derfor kalles han *Einríði* «han som balanserer alene» eller *Hló(ð)ríði* «den berømte vipperen», likesom Torsnavn som *Ving-Þórr* og *Vingnir* sikter til Tors evne til å svinge himmelkvelvet.

Som kosmisk gud kan også Tor kalles *inn alnátki áss* og *ásabragr* «den fornemste av æsene» (*Skáldskapm.*). I *Hárbarðsljóð* 9 kalles Tor tilmed *goða þrúðvaldr* «gudenes kraftstyrer» og det må være denne oppfatningen av Tor som høggyden som gjør at mansnavnet *Rognvaldr* i *Ynglingatal* 37 oppfattes som synonymt med Tors navn:

þat veitk bazt
und bláum himni
kenninafn,
svát konungr eigi,
es Rognvaldr,
reidar stjóri
heidum-hárr,
of heitinn es,
ok mildgeðr
markar dróttinn.

I prosa tør vel dette gjengis slik: «det kjenningsnavn (egennavn) veit jeg (er) det beste under den blå himmel, som en konge monne eige, som blir kalt Rognvaldr, den hederhøge vognstyrer og jordens barmhjertige herre». At de to siste betegnelsene er *kenningar* for guden Tor og ikke betegnelser for kong Ragnvald, viser Torskjenninga *reidar stjóri* «vognens styrer»; det er vel snarere «himmelvogna», stjernebildet 'Karlsvogna' det siktes til. Det samme gjelder Torskjenninga *vagna vörðr* i *Alvíssmál* 3:

vagna vörðs¹
emk á vit kominn.

Heller ikke kan godt kong Ragnvald kalles *markar dróttinn*, da *mörk* jo betyr skogstrekning og ikke godt kan brukes om en konges eiendomsbesiddelser, men vel om jorda, verden, jfr. *markar burr* om Tor i *Þdr.* str. 6a.

Torskjenninga *hreggs vafreida húfstjóri* er subjekt i setninga i vår str. 14b. Predikatet er *braut*, pret. ind. sg. 3. av *brjóta* «bryte, knekke», objektet er *hundfornan kjöl* med den tilh. gen. *hlátr-elliða*. Det siste ordet er ei *kenning* for «bryst», egtl. «latterskip», slik som allerede Thorlacius (s. 35) har innsett. Dette skips «hundgamle kjøl» er 'rygggraden'. Som objektsdativ står *hváru tveggja hellis sprundi* («(på) hver av de to hole-kvinnfolk».

¹ Handskr. R har her *verz* «med Streg over e» (S. Bugges utg. av Sæmundar Edda. Chria. 1867, s. 129).

Helmingen gjengir den velkjente episoden i myten om Tors besøk hos Geirrød, der Tor knekker ryggen på de to jotunsøstrene som prøvde på å klemme ham ihjel mot taket. Denne episoden har vel og gitt opphav til Torsnavn i *skaldekennningar*. Et par slike ser ut til å forekomme i Prolog til Snorra edda, der den regner opp en konstruert ættlegg for Tors etterkommerer. En god del av navnene i ættleggen er Torsnavn og det er kanskje og tilfelle med *Seskef* og *Bedvig*. Navnet *Seskef* ser ut til å være et forvansket *sess-kefir*, der siste ledd er nom. ag. til verbet *kefja* «kue, trykke ned» og første ledd er *sess*, m «sess, sete», og kan altså meine «han som trykker ned setet». Dette måtte direkte sikte til at Tor trykte ned karmen på tornen, jfr. *karms tollir* i str. 19 b. *Bedvig* kunne være et oppr. *bed-vigir* eller *bed-vegir* «han som dreper med senga (el. underlaget)». Begge er i tilfelle attrahert til navn fra angelsaks. kongerekker, se A. Heusler, Abhdl. d. K. Preuss. Akad. d. Wiss., 1908.

Prosa: *Hreggs vafreída húfstjóri braut hváru tveggja hellis sprundi hundfornan kjöl hlátrelliða.*

Overs.: «Stormværets omvikling-takkelasjes skipskvelvs (d.e. himmelkvelvets) hersker (d.e. Tor) braut av latterskipets hundgamle kjøl (d.e. ryggraden) på hver av de to hole-kvinnfolkene.

Str. 15 a.

Tekst etter R:

Fatípa nam froþi^{a)}
fjardeplis kon iarþar
mǫrar^{b)} legs ne mvgþo
men aþteiti kena

a) *fræði W, fróði T.* b) *merar W, morar T.*

Korrigert tekst:

Fátíða nam Fróði
**fjarddeplis kon jarðar*
— mærar legs ne mjýgðu
menn olteiti — kenna.

Helmingen her har to setninger, den eine stukket inn i den andre. Subjektet er *fjarddeplis Fróði* som er en betegnelse for Geirrød. Han kjennes her ved navnet på en sagnkonge *Fróði*, liksom *Heiðrekr* i str. 18 a og *Ella* i str. 20 b. Ordet *fjard-deplis* må være ei omkastningsform for *fjard-depils*, likesom *Óðnis* for *Óðins* i str. 15 b. Ordet *depill*, m, som

også fins som gammelt stadnavn Devle i Strinda, Sør-Trøndelag, betegner en «pøl, sølepytt», jfr. *leir-depill*, m «leirflekk» og nyn. *depel*, m (*dypil*, *dipil*) «pytt, liten slump veske, mudderpøl, dynd». *Fjard-depil* er her brukt om jotunens tillholdssted, idet man tenkte seg «botnlause» myrhøl som nedgang til underverdenen, jfr. *mærar leg* «myrlands liggeplass» i den innskutte setninga, som viser den samme forestillinga, og videre *fen* brukt om grenseelva i str. 8a.

Navnet *Fróði* meiner egentlig «vis mann» og det er da denne meninga med sagnkongenavnet som danner bakgrunnen for valget av predikat *nam kenna* «tok til å undervise, lære (fra seg)» med det tilhørende adverb *fátíða* til adj. *fátíðr* «sjeldhørt, uvanlig», jfr. nyn. *fátid* d.s. Som objekt står *kon jarðar* «jordens sønn» d.e. Tor.

I den innskutte setninga er *mærar legs menn* «myrandleiets menn» subjekt; det er sjølsagt ei jotun-*kennung*. Predikatet er *mýggðu*, pret. ind. pl. 3. av *mýgja* «kue, undertrykke» og objektet er *ólteiti*, dat. sg. av *ólteiti*, f «moro i drikkelag, festgleder».

Prosa: *Fjarddeplis Fróði nam fátíða kenna kon jarðar; ne mýggðu mærar legs menn ólteiti.*

Overs.: «Fjordpølsens Frode (d.e. Geirrød) tok til å undervise jordsønnen (d.e. Tor) på uvanlig vis; myrlandsliggeplassens menn (d.e. jotnene) undertrykte ikke festgleda».

Str. 15b.

Tekst etter R:

almtogar^{a)} laust ægir^{b)}
 angr þiofsegv^{c)} tongv^{d)}
 óðnis afli soðnvm
 át rvdr^{e)} iginsvðra^{f)}

a) *-taugar* W. b) *ægir* T. c) *-sega* T, *-sege* W. d) *tungo* T. e) *-niðr* W. f) *igin sudra* T.

Korrigert tekst:

Almtaugar laust ægir
anгр þjóf sega tungu
Óðnis, afli soðnum,
átrúðr, í gin, Sudra.

Helmingen inneholder bare ei setning men de ulike setningsdelene er atskillig fløkt inn i hverandre. Subjektet er *almtaugar ægir* med den

adjektiviske apposisjon *Suðra áttrudr* satt i 4. linje, ei lesing som først er gjort av F.J. (s. 396). Predikatet er *laust*, pret. ind. sg. 3. av *ljósta* «støyte, stikke, harpunere», jfr. nyn. *ljosta* og *ljostra* «stikke med fiske-spjut (*ljostr*)». Som tingsobjekt står *sega*, dat. sg. av *segi*, m «sege, kjøtt-trevlknippe med den adjektiviske apposisjonen *afli soðnum* «kokt av (smie)avlen». Ordet *tongu* er likesom *afli* (dat. sg. av *afl*, m) dat. instrumentalis, jfr. *Skáldskpm.*'s gjengiing: *með tong*. Som personobj. står *Óðnis angrþjóf* (akk.) med det tilh. komplementet *i gin* «i gapet».

Almtaugar ægir inneholder ei kjenning for «bogeskytter», allerede Thorlacius (s. 36) oversetter det med «Almbuestrengens Ryster». Ordet *almtaugar* er utvilsomt brukt om bogestrengen, slik som tolkerne fra Thorlacius av har oppfatta det. Forleddet *alm-* er stammeform av *almr*, m «boge», egtl. trenavnet «alm» som vanlig bruktes som bogeemne. Men etterleddet *taug*, f meiner her neppe «trevl», slik som F.J. (Lex. poet., 1913—16, s. 546) hevdet, heller ikke kan meininga være «tog, reip». Ordet *taug* synes å ha ei særmeining «hank, hav(e)» identisk med *dróg*, f som forekommer i ei eldre *kennung* for «bogeskytter», *almdrógar ægir*, i Guttorm sindres *Hákonardrápa* 7 og som også gjenfinnes i varianten *ýdrógar ægir* i Hallfrød vandrådeskalds *Ólafsdrápa* 9. Ordet *-dróg* forekommer også i «gullring»-kjenninga *Draupnis dróg* hos Ormr barreyjar-skáld og sikter her til myten om Odins ring *Draupnir* som Balder fikk med på helferden og som i følge *Gylfaginning* siden hadde den egenskap «at hina níundu hverja nótt drupu af honum 8 gullringar jafnhöfgir». Her høver også meininga «hank» bra. Dessuten bruker Egill Skalla-grímsson i *Arinbj.kv.* 19 ordet *drógseil* som synes å sikte til et bømte-hav laga av ei reim, siden det vel hører ihop med ordet *spanna*, gen. pl. av *spann*, n «spann, kar». Det samme ordet *taug* forekommer også i str. 18 b i Eilivs dikt, og der høver meininga «bøyleforma løfte-hank» som vi skal se, meget godt. Denne tolkinga av *taug* gjør også ordet *taugreptr* i *Hávamál* 36 forståelig:

þótt tvær geitr eigi
ok taugreptan sal,
þat er þó betra en böen.

Det er her tale om ei jordgamme, vel helst ei finnegamme (kote), der de kromme bærestokkene (samisk *beljek*) kan heimle uttrykket: «sal med bøyleforma rafter». At det her helst er tale om de fastboende samers enkle bolig, tyder også det fattige geiteholdet på, jfr. Eyvindr Finnssons *lausavisa* (Skj. A I, s. 74), der han nevner bufinneses fattiglige gardsbruk:

Snýr á Svölnis Váru,
svá höfum inn sem finnar
birkihind of bundit
brums at midju sumri.

der geita kalles *brums birki-hind* «hinda som gneg friske lauvkvister». Forleddet *birki-* er her ei verbalform til *birka* «avbarke», jfr. *fell-* i str. 6b. Da bufinnene gjerne bodde inne i fjordene, nærmere villmarka, har de vel holdt geitene bundet nær gammen, også i sommertida, for ikke å miste dem.

Ordet *ægir* som vi har sett brukt i tre *kenningar* for «bogeskytter», er et nom. ag. til verbet *ægja* «skremme». Meininga med *almtaugar ægir* «bogehavskremmeren», må være at skytteren får bogesnora til å skjelve, jfr. tilnavnet *Þambarskelfir* til den berømte bogeskytteren Einar av Gimsan.

Apposisjonen *Suðra áttruðr* er en betegnelse for Geirrød som er satt her for å gjøre kjenninga «bogeskytter» utvetydig. *Suðri* er en av de fire dvergene som *Burs synir* satte under verdenshjørnene og som har sine navn etter de fire himmelretningene (*Gylfag.* k. 8).

Sammenstillinga *Óðnis angrþjófr* «han som stjeler Odins bekymring» er først gjort av Svb. E. (s. 12); kjenninga må sikte til Tor som troll-dreper, slik som tidligere er omtalt under str. 8a. Det er neppe grunn til betenkeligheter ved bruken av *þjófr* i ei slik sammensetning som gjelder Tor; man har vel og sett dette ordet i mannsnavn som *Frið-þjófr*, *Her-þjófr*, *Geir-þjófr*. Det må være den gloende jarnstonga som kalles *aflí soðnum segi* «smieavlkokt kjøtt-trevlknippe»; det bekreftes av *Skáldskpm.*'s beretning om hendingene som fortsetter fra sitatet under str. 13a slik: þá lét Geirrøðr kalla Þór í hollina til leika. Þar váru eldar stórar eptir endilangri hollinni, enn er Þórr kom í hollina gagnvart Geirrøði, þá tók Geirrøðr með tǫng járnsíu glóandi, ok kastar at Þór, enn Þórr tók í móti með járngreipum, ok færir á lopt síuna, enn Geirrøðr hljóp undir járnsúlu at forða sér. Þórr kastaði síunni, ok laust gognum Geirrøð, ok gognum vegginn, ok svá fyrir útan í jǫrdina.

Prosa: *almtaugar ægir, áttruðr Suðra, laust tǫngu aflí soðnum sega í gin angrþjóf Óðins.*

Overs.: «Han som skremmer bogehavet, Sudres ætling (d.e. Geirrød), kjørte med ei tang den smieavlokke muskelbunten (d.e. den gloende jarnstonga) i gapet på Odins bekymringstjuv (d.e. Tor).»

Str. 16.

Tekst etter R:

Þrængvir^{a)} gein^{b)} við þvngvm
þangs ræð bita tangar
qveldrvnina^{c)} qna^{d)}
kvnlegs^{e)} álinmvni^{f)}

^{a)} þraungir T, þreyngvir U, þrongvm W. ^{b)} gæir W. ^{c)} kveldrunninna W, kveldruninna T. ^{d)} kvenna W, T, U ^{e)} kvnlegs W, T, U. ^{f)} a linmunni T.

Korrigert tekst:

Þrængvir gein við þungum
þangs rauðbita tangar
kveldrunninna kvenna
kunnlægs alinmunni.

Denne halvstrofa står egentlig på et annet sted i handskr., nemlig som et eksempel på *kenningar Þórs* i Skáldskpm., men som innholdet viser må denne helmingen være henta fra denne delen av diktet, slik som F.J. (1900, s. 396) har gjort merksam på. Helmingen har bare ei setning; subjektet er *þangs þrængvir* «han som klemmer sammen sjøgraset» og denne Torskjenninga sikter til Tors landing på strandbredden (jfr. *fasti funrístis* i str. 12b). Predikatet er *gein*, pret. ind. sg. 3. av *gína* «gape» med det tilh. (dat. instr.) *alinmunni* «med underarmens munn», d.e. med greipa (jfr. Þorl. Jónsson s. 247: *gein alinmunni*: «greip med handina»). Til *gein* hører komplementet *við þungum rauðbita tangar kveldrunninna kvenna kunnlægs*. At *tangar* (*þungum*) *rauðbita* sikter til den gloende jarnstonga har allerede vært klart for Thorlacius (s. 273):

De aftenløbne Qvinders Avindsmand,
Med Armens kjendte Fingergab,
Knibtangens rødgløend' Bid opsnapped'.

Kveldrunninar konur er enstydig med «trollkjerringar». Etter folketrua tåler ikke trollene dagens lys (jfr. ANF, 70, s. 138), noe som også er uttrykt i trollkjerringbetegnelsen *kveldriða*, f. Uttrykket har også erotisk innhold (jfr. *riða*), idet det hentyder til at disse kvinnfolkene var særlig *vergjarnar*, jfr. *Hyndluljóð* 46:

hleypr þú, ædlvina,
úti ey náttum
sem með hqfrum
Heidrún fari.

Ordet *kunnlægr*, m må være et substantivisk brukt adjektiv, der *-lægr* har meninga «som kan ligge» (jfr. nyn. *sengjelæg*, adj. (Ross)).

Ordet må etter sambandet med *kveldrunninna kvenna* helst meine «en som har samleie med», jfr. gno. *legr*, n «samleie», gotlandsk *legrä*, n «seng». Forleddet *kunn-* er da helst stammeform av adj. *kunnr* «i ætt med, skyld-, slekt-», og *kunnlægr* kunne derfor se ut som en betegnelse for en som bedriver blodskam, incest. Som vi før har sett av str. 9b og som også synes å framgå av str. 17b er det likt til at Eiliv tillegger jotunen denne *sidleysa*. Det er imidlertid også mulig å oppfatte *kunn-* som adj. *kunnr* «kjent», jfr. *kunn-kona* «kvinne som en kjenner», men uttrykket blir da atskillig bleikere.

De fleste tolkerer stiller *þrøngvir* sammen med *kveldrunninna kvenna kunnleggs*, slik som foreslått av F.J. (Skj. B I, s. 143), til ei Tors-*kenning*, idet de for ordet *kunnleggs* følger handskr. R. — F.J. (Lex. poet., 1913—16, s. 384) oversetter dette *kunnleggr*, m med «slægt-linje, slægtrække, et enkelt slægtsmedlem» og oppfatter *kveldrunninna kvenna kunnleggr* som ei jotun-*kenning*. Imidlertid høver *þrøngvir*, som egentlig meiner «sammentrykker, sammenpresser» (av *þrøngva*, «trykke, klemme; fylle ut, gjøre trang»), mindre bra til ordet *leggs* som jo i tilfelle må være brukt om et enkelt individ. Dessuten er det vel tvilsomt om i det heile *-leggr* kan brukes om et enkelt slektsmedlem. Ved denne F.J.'s tolking reiser seg også vansker med å anbringe ordet *þangs*, som F.J. setter sammen med *tangar*, men «smitang-sjøgraset» er lite tenkelig selv som *kenning* for «den glødende jærnmasse». At *þangs* hører til *þrøngvir* er også rimelig av den grunn at ingen andre genitiv-former skiller disse ordene i strofa, mens *tangar*, på si side, står umiddelbart foran *kveldrunninna kvenna kunnlægs* og derfor må assosieres som hørende til *kunnlægr*, slik at det er Geirrøds tang det er tale om, jfr. *töngu* i str. 15b. Sammenhengen er imidlertid uklar, slik at forfatteren av Snorra edda sannsynligvis har stilt *þrøngvir* sammen med jotun-kjenninga, siden han har plasert denne helmingen som et døme på Tors-*kenningar*, som mellom *anna* omfatter *dolgr ok bani jötna ok trollkvenna*.

Prosa: *Þangs þrøngvir gein alinmunni við þungum rauðbita tangar kveldrunninna kvenna kunnlægs*.

Overs.: «Sjøgrasetts sammentrykker (d.e. Tor) gapte med underarmsmunnen mot den tunge raude biten fra tanga til ham som ligger i blodskam med de kvinnfolk som renner ute om kvelden (d.e. Geirrød)».

Str. 17 a.

Tekst etter R:

Sva at^{a)} hraðskyndir^{b)} handa
 hrapmvmnm^{c)} svalg gvNar
 sypti^{d)} sylg alopti^{e)}
 sio langvinr^{f)} þrvngvar^{g)}

a) *ad* W. b) *hrað* mangler i W. c) *hrappmvmnnar* W, *hrap munnom* T.
 d) *lypti* T, W. e) *á lopti* T. f) *langvinr síu* T, W. g) *þrong-* W, *þraung-* T.

Korrigert tekst:

*Svát hraðskyndir handa
 hrap(p)munnum svalg gunnar
 lyptisylg á lopti
 langvinr síu þrongvar.*

Også denne helmingen har bare ei setning. *Svát, svá at* refererer seg til innholdet i forrige halvstrofe, der vi hørte at Tor åpna handa for å gripe den gloende stonga som Geirrød hadde støtt i gapet på ham. Subjektet er *gunnar hraðskyndir* «stridens snar-framskynder», ei Torsnemning som ikke er heilt tydelig og som derfor Eiliv har fylt ut med apposisjonen *þrongvar síu langvinr*, som vi skal se er ei opplagt Tors-*kenning*. Ordet *þrong*, f «trangleik, trengsla, trykk, trong stad» må sikte til slaget med Tors hammer som tenktes å være årsak til lynilden, likesom man hadde sett at varme ble framkalt ved gnidning eller når stål råkete stein. Derfor kan lynet kalles «trykkets gnist», *sía þrongvar*, og Tor «lynets gamle venn», *langvinr síu þrongvar*. Denne tanken har allerede Thorlacius (s. 37) gjort seg, idet han oversetter uttrykket med «den gjennemtrængende Lynstraales gamle Ven».

Ei slik Tors-*kenning* høver da også særs godt inn i helmingens miljø: lynildens gud er sjølsagt ikke bange for ei skarve gloende jarnstong.

Vi kan på denne måten endelig avlive den tidligere påstand om at Tor er «Frøyas gamle venn», som oppr. skyldes SvB. E. (s. 31), som har latt seg overtyste av det *Þrungva* som, sannsynligvis ved ei gammel feiltolking, er satt opp blant Frøya-*heiti* i *Fulur*.

Heller ikke annetsteds i norrøn diktning eller hedensk tradisjon er det tale om noen umiddelbar kultisk forbindelse mellom Tor og Frøya.

Predikatet i vår setning er *svalg*, pret. ind. sg. 3. av *svelg(j)a* «sluke, svelge» med den tilh. dat. instr. *hrap(p)munnum handa* (gen. pl. av *hønd*). Med uttrykket «hendenes rappe munn» får skalden sagt at Tor greip med begge hender, og dette, som jo står i motsetning til entallsforma

alinmunn i forrige strofe, blir forståelig når det er tale om *lyptisylg*, som er sammensatt med *sylgr*, m «sterk drikk, sup» og forleddet *lypti-* «som hever seg i været», adjektivisk verbalform til *lypta* med intr. mening (jfr. *snæri-blóð* i str. 7b, og *felli-hryn* i str. 6b). Uttrykket *lypti-sylg* sikter nok her til den gloende jarnstonga som kommer farende i lufta mot Tor, men som underfundig bakgrunn står bildet av et drikkekar fylt med øll eller mjød som løftes i været ved høgtidelige høve, t.eks. ved *minnisdrykkja*, og som sikkert også var skikk ved Torsblótene; Tor hadde jo ry for å stikke dypt i hornet. Ei drikkeskål ble tatt imot med begge hender, mens en bit mat (*rauðbiti* i str. 16) trenger bare ei hand, derfor entallsforma i forrige strofe. Denne enkle lille detaljen viser oss hvor levende skaldens fantasi har forma ordbildene. Som en ser blir Tor traktert både med mat og drikk og det må være denne *fátíðr* måten å beverte gjesten på som får trollene til å holde oppe *ólteiti*.

Tor griper stanga i lufta, derfor brukes komplementet *á lopti*.

Prosa: *Svát gunnar hraðskyndir, þröngvar síu langvinnr, svalg handa hrap(p)-munnnum lyptisylg á lopti.*

Overs.: «Slik at stridens raske framskynder, trykkets gnists (d.e. lynets) gamle venn (d.e. Tor) slukte med hendenes rappe munn den farende drikk i lufta».

Str. 17b.

Tekst etter R:

þa er avrþvrsis^{a)} eisv^{b)}
 ás^{c)} hrimnis flo drosar
 til þramodnis þrvðar
 þiost af greipar briosti

^{a)} *þrasir* T, W. ^{b)} *esio* W. ^{c)} *os* T.

Korrigert tekst:

*þás *qrþrasis esju*
ós Hrimnis fló drósar
*til *þramœðnis Þrúðar*
þjóst- af Greipar -brjósti.

Også i denne helmingen er det bare ei setning. Subjektet er *ós* med de tilh. genitiver *Hrimnis drósar qrþrasis esju*. Dette *ós* er hunnkjensforma i nom. sg. av adjektivet *óss* «sprutende, gnistrende», identisk med nyn. *os* «brusende, sprudlende; især om Jern som sprutter eller gnistrer meget under Hammeren. 'Dette Jarn'e æ so ost'. Orkdal» (Aasen). Adjek-

tivet er her brukt substantivisk om den gloende jarnstonga. Hunnkjønnsforma skyldes vel assosiasjon med et hunnkjønnsord, jfr. *járnslá* i *Skáldskpm.* Forma *ós* er nemlig belagt på grunn av heilrimet med *drós-*. Da både *esju* og *eisu* fins i handskr. kan det være tvilsomt hva som er det riktige. Betydningen av *esja* «aske med glør, eldmørje» synes å gi dette ordet forrang framfor *eisa* «ild, bål», så mye meir som ordet *esja* også er brukt av Eiliv i str. 12a. *Hrimnis drósar orþrasir* «Hrimnes kvinnes storbegjærer» må være ei *kenning* for jotunen Geirrød (jfr. F.J., 1900, s. 397); det er jo i hans *esja* at stonga er glødd, blitt *ós*. Predikatet *fló* er pret. ind. sg. 3. af *fljúga* og har to tilhørende komplement: *til þrá-mæðnis Þrúðar* og *af þjóstr-brjósti Greipar*; i det siste er *þjóstr-brjósti* kløyvd ved en tmesis. Disse to komplementene representerer to motsetninger ikke bare med omsyn til retninga: *til*—*af* men også hva angår de personer «styrelsen» beskriver. I *Þrúðar þrá-mæðnis* er første ordet gen. sg. av *Þrúðr*, navnet på Tors datter; i det andre, sammensatte ordet er forleddet *þrá-*, stammeform av *þrá*, f «stridleik, trass», mens etterleddet er gen. sg. av *mæðinn*, adj. «tung, vanskelig», nyn. *møden*, her brukt substantivisk. Forma *-mæðnis* for *mæðins* kan jamføres med *Óðnis* for *Óðins* i str. 15b, *-deplis* for *-depils* i str. 15a. *Þrúðar þrá-mæðinn* må altså meine «han som er besværlig for Truds trass», d.v.s. «han som gjør det vanskelig for Trud å trasse seg fram», altså ei upåklagelig *kenning* for Tor som den gode barneoppdrager som får skikk på dattera. I det andre komplementet møter vi motsetninga i Geirrød, far til de to trollsøstrene Gjálp og Greip. Det er Greips sinnstilstand som tilkjennegis ved ordet *þjóstr-*, stammeform av *þjóstr*, m «ofse, ilske». Geirrød kalles *Greipar þjóstrbrjóstr* «Greips ilskevern» d.e. «han som verner om Greips ilske», altså den slette oppdrager som lar dattera ture fram i trollskap, som holder ilska hennes ved lag.

Prosa: *þás Hrimnis drósar orþrasis esju ós fló til Þrúðar þrá-mæðnis af Greipar þjóstrbrjóstri.*

Overs.: «dengang da Hrimnes kvinnes heftige begjærers (d.e., Geirrøds) eldmørjes sprutende (jarn) flaug mot Truds trass-møysomme (d.e. Tor) fra Greips ilskevern (d.e. Geirrød).»

Str. 18a.

Tekst etter R: Bifþiz ha'll þa er hofþi
 heidreks of kom breiþv
 vnd^{a)} fletbiarnar fornar^{b)}
 fotleg þvnrnis^{c)} vegiar

a) *vndir* T, W. b) *fornan* T, W. c) *þrasis* T, W.

Korrigert tekst:

*Bifðisk holl pás hófði
Heiðreks of kom breiðu
und fletbjarnar fornan
fótlegg *Þornis veggjar.*

Denne helmingen har to setningar: ei kort hovedsetning, *holl bifðisk*, etterfølgt av ei tidsbisetning, *pás ...*, som er subjektlaus med et upersonlig uttrykk ved verbet *koma*, av samme type som i str. 4a: *dreyra --kom*. Tingsobjektet er *breiðu hófði Heiðreks* og situasjonen levner ingen tvil om at skalden med *Heiðrekr* sikter til Geirrød. Navnet *Heiðrekr* er, likesom *Fróði* i str. 15a, egentlig navnet på en sagnkonge, men mens *Fróði* «den vise» trengte til det karakteriserende *fjard-deplis*, kan *Heiðrekr* uten videre oppfattes som «fjell-fyrsten», idet *heiðr*, f er en vanlig betegnelse for et lågt fjell, jfr. t. eks. jotunkjenninga *heiðar hlíðjofurr* hos Einar Skúlason (jfr. Skj. B II, s. 455), mens *rekr*, m kunne oppfattes som «fyrste», jfr. *folkrekr* «folkekonge» i Sigvatr Þórðarson's *Nesjavísur* 12, og det vanlige *land-reki* «konge, fyrste». Predikatet er, som nevnt, *kom* og til dette står komplementet *und Þornis veggjar fletbjarnar fornan fótlegg* «under Tornes veggs benkebjørns gamle fotlegg». Likesom Geirrøds hall i str. 1b kalles *Geirrøðar veggjar vigg(r)* «Geirrøds veggs hest», blir hallen her kalt «Tornes veggs benkebjørn». Ordet *flet-bjørn* kan sammenliknes med *skaut-jölfuðr* «seilskaut-bjørn» for «skip» hos Guttorm sindre (Skj. A I, s. 62). Da *flet*, n er betegnelsen for et slag golvoppbygning langs veggene, benker der folk sat og låg, tjener dette ordet til å fjerne mulige misoppfatninger hos tilhøreren med omsyn til ei kjenning *veggjar bjørn*. «Fletbjørnens gamle fotlegg» er sula som bærer taket, *járnsúla* som Snorre kaller den. *Þornir*, gen. *Þornis* er her et navn på Geirrød. Ordet er vel helst et nom. ag. til *þorna* «bli tørr (om væske)», nyn. *torna* d. s.; *Þornir* «han som fortørkes» høver godt for en gammel tørkedemon, tordengudens naturlige antagonist. Under denne synsvinkel bør vi vel også se navnet *Hrímnir* som sannsynligvis brukes om Geirrød, uten noe karakteriseringsord, i str. 17b. Navnet betyr «den sotete» og høver vel til Saxo's beskrivelse av Geirrøds sotete bolig. — Formelt kunne også *þornis* være gen. sg. av dvergenavnet *Þorrin* og *Þornis veggjar* være ei kjenning for «stein», altså *Þornis veggjar fletbjørn* meine «steinhus».

Heilt fra Thorlacius (s. 38) har man oppfatta situasjonen slik at

... Jættens brede Hovedpande
af Skudet knusedes og gik forloren.

Men det ville i så fall være underlig at Eiliv så i neste halvstrofe forteller at Tor kjørte jarnstonga midt ned i beltestedet på jotunen. Situasjonen er vel den at da jotunen til sin redsel ser at Tor vil bruke våpnet mot ham igjen, søker han skjul bak sula og prøver på å stikke hodet ned under sula som her er tenkt som ei veldig steinblokk (jfr. Saxo's skildring). Prep. *und* har her meninga «nedunder, bortmed, bort under». Det er under dette forsøket på å berge seg at Geirrød støter det breie hodet sitt mot sula slik at hallen bever. Slik må også Snorre ha oppfatta situasjonen, siden det heiter i fortellinga i *Skáldskpm.* at Geirrødr hljóp undir járnsúla at forða sér. Som vi skal se forklarer også dette betegnelsen *arinbauti* for Geirrød i str. 19a.

Prosa: *Hóll biðdisk pás breiðu hófði Heiðreks of kom und Þornis veggjar fletbjarnar fornan fotlegg.*

Overs.: «Hallen skalv da fjell-fyrstens (d.e. Geirrøds) breie hode ble ført inn under Tornes (ev. Torrens) veggs fletbjørns gamle fotlegg».

Str. 18b.

Tekst etter R:

itr gvlli lavst vllar
iotrs^{a)} vegtavgar þrioti
meina niðr imiðian
mez bigyrþil nezu

a) *iotr* W.

Korrigert tekst:

itr gulli laust Ullar
jótrs vægtaugar þrjóti
meina niðr í miðjan
*mest bigyrdil nestu (alt. *bj- gyrdil -nestu).*

Helmingen har bare ei setning og subjektet er Tors-kjenninga *Ullar itr gulli*. Som allerede Thorlacius (s. 38) har gitt uttrykk for i «Ullers kielende Stivfader den ypperlige», er det her tale om Tor som 'Ulls edle oppfoster'. Som Hj. Falk¹ framholder er den sannsynligste etymologien for ordet *gulli* i Eilivs Torsdråpa at det hører sammen med falkeavnet *gollungr* fra *hauka þula*. Falk peiker på at ordet *goll* brukes om den pleie som haukingen får i redet hos moren, noe som framgår av ordets forekomst i

¹ Hjalmar Falk, Die altnordischen Namen der Beizvögel. 'Germanica' (Festschr. til E. Sievers), Halle a.d. Saale, 1925, s. 239 f.

Frostatingsloven XIII,5: gáshauka alla, er í reidri eru teknir ok í goll, pá á landdróttinn, en sá er tekr, fœri aptr ok leggi á landnám.

Falkefengeren bandt gjerne haukungen fast til reiret slik at mora kunne fostre ungen opp. Falk peiker på at de parallelle norske lovene på tilsvarende sted har: nú tekr maðr hauk *bundinn í reidri*.

Det er interessant å iakttá den forskjell Eiliv gjør i karakteriseringen mellom de to Tors-*kennningar*: *ítr gollí Ullar* ovenfor stedsønnen, der det legges vekt på Tor som den edle pleiefar mens han er *Þrúðar þrámœðinn* når det gjelder hans egen datter. Som en ser er Tor idealet også som barneoppdrager.

Predikatet i setninga er *laust*, pret. ind. sg. 3. av *ljósta*, identisk med *laust* i str. 15b, men med den forskjell at det nå var Ulls edle fosterfar og ikke «bogehankens skremmer» som støtte med den gloende stonga. Det tilhørende *mest* er her brukt adverblielt: »på det kraftigste». Som tingsobjekt står *nestu*, dat. sg. av *nesta*, f som vi med Sv. E. (s. 25) og F.J. (1900, s. 398) må oppfatte som «nål», vel helst «feste-nål», med den karakteriserende genitiven *meina*, gen. pl. av *mein*, n «skade, ulykke». Når skalden kaller jarnstonga ei «skade-nål» eller «skade-hektekrok» tyder det på at han har tenkt seg stonga som en kjempemessig *ljóstr*, fiskespjut med mothaker, harpun, som Geirrød hadde gjort gloende i eldmørja. Det er ikke her høve til å gå inn på Geirrøds mytiske rolle, vi skal bare merke oss at navnet sannsynligvis er blitt tenkt i samband med *geirr*, m «spjut» og at *geir*, m i nyn. blir brukt om *ljoster*, «fiskespjut».

Som personobjekt står *þrjóti*, dat. sg. av *þrjótr*, m «stivnakke, trasser», samme ord som bruktes i jotunkjenninga *urðar þrjótr* i str. 5b. Til dette *þrjóti* hører genitivene *jótrs vægtaugar*. Det første ordet er gen. sg. av *jótr*, m «kinntann, jaksle». I det andre er *-taugar*, gen. sg. av det samme ordet *taug*, f «løfte-hank, hav» som vi fant i sammensetninga *almtaugar*, i str. 15b, mens forleddet *væg-* må være stammeform av adj. *vægr* «som svinger snart til den eine, snart til den andre sida», jfr. nyn. *attvæg* og *framvæg*, nyisl. *vægur* «balanserende» (Blöndal). Ordet *vægtaug*, f må altså meine «svinge-hank», «hav som kan svinge fram og tilbake», og *jótrs vægtaug* må følgelig meine «jaksle's svingehank» som er ei illustrerende *kennning* for kjaken, underkjeven. Geirrød kalles her «han som ikke lyster kjaken», «kjake-trasseren», d.e. han som ikke rører på kjaken, ikke sier noe. Meninga med uttrykket er vel at Geirrød er blitt mållaus av redsle, da han ser Tor løfte jarnstonga til gjengjeld.

Stedsadv. *níðr* «ned» følges av komplementet *í miðjan bigyrðil* (akk.), der ordet *bigyrðill*, m kan være et arkaisk ord for gno. *gyrðill*, m «belte», nyn. *gjørrel*; sv. di. *gjordil* «bukgjord». I gotisk forekommer denne for-

stavelsen *bi-* i *bigairdan* «umgürten», jfr. mnt. *bī-gördel* (iflg. Holthausen, Vgl. u. etym. Wörterb. d. Altwestnord.). — En må alternativt kunne regne med en tmesis *bý-nestu*, som ville gi kjenninga *meina býnasta* «skadenes bibrodd» for jarnstonga.

Prosa: *ítr golli Ullar laust mest nestu meina níðr í miðjan bigyrðil þrjóti jótrs vægtaugar.*

Overs.: «Ulls edle fosterfar (d.e. Tor) støtte med full kraft meinnåla ned midt i beltestedet på kinntann-svingehankens svikter (d.e. Geirrød)».

Str. 19a.

Tekst etter R:

Glaums níðivm for gorva^{a)}
gramr með dreyrgvum hamri
of salvanið syniar^{b)}
sigr laet arin bræti^{c)}

^{a)} *giorva* W. ^{b)} *synia* W, *syniat* T. ^{c)} *arenbauti* W, *arinbauti* T.

Korrigert tekst:

*Glaums níðjum fór gǫrva
gramr með dreyrgvum hamri;
of *salvaniðs Synjar
sigr laut arinbauti.*

Denne helmingen er delt i to setninger, hver på sine to linjer. Subjektet i den første er *gramr* med det attributive komplementet *með dreyrgvum hamri*, altså «høvdingen med den blodige hammeren». Attributiv bruk av komplementer forekommer også ellers i norrøn diktning, t. eks. i ei *vísa* av Torv-Einar jarl (Skj. A I, s. 32):

Margr verðr sekr of saudi
seggr með fogru skeggi.

Av særlig interesse er det at vi i de mellomalderske norske folkevisene har bevart en slik attributiv karakteriseringsmåte med omsyn til guden Tor. I ei viseoppskrift Landstad har gjort i Telemark om Asmund fregdegjeva¹ sier Asmund navnet sitt til gygra, og ho svarer:

Aa inkje æ du den frægdaste
som bur uti detti Land,
men kjem han ind Thor med Tungum Hamro
han æ fullar frægdare han.

¹ Norsk Folkeminnelags samlinger, Oslo.

I et gammelt norsk sagn om Urdebø-uri som fins i ymse varianter fra Vest-Telemark, blir Tor ofte kalt «Tor med tungum hamri». Wolf (iflg. A. Faye's «Norske Folkesagn», Norsk Folkeminnelags Skrifter, nr. 63, s. 5), forteller at sogemannen «besvarede det Spørsmal, hvorfor han brugte Udtrykket «Tungum-Hamri» i Stedet for det almindelige «Tungje-Hammaran». «Jau, dei seia so dei Gamle nær dei fortælje denne Saagu». — Liestøl¹ meinte at uttrykket «Tor med tungom hamre» trulig er kommet inn fra ei folkevise og nevner at det fins i ei vise om Kappen Illugjen. Det må være denne varianten:²

Á de va' unge kappen Iddugjen
han va' kje hot guten eine,
han ynskjer seg Tor med túngan hamri
han gjóre dei adde feige.

Jeg har gått så nøye inn på dette uttrykket siden det er en slik god illustrasjon til Torsdråpas *gramr með dreyrgum hamri*, som tidligere har vært en anstøtssten for forskerne. Man har nemlig oppfatta dette komplementet som instrumentalt til predikatet *fór*, pret. ind. sg. 3. til *fara* her med meininga «fare ille med, tyne, drepe». Men dette står i direkte strid med mytens grunnmotiv at Tor skulle dra til Geirrød uten hammer. — Som objekt til *fór* står *Glaums níðjum* «Glaums frender», der *Glaumr* ser ut til å være en betegnelse for «ulv», siden navnet vel hører ihop med *glaumr*, m «gny, støy, klang», som også blir brukt om hundenes og ulvenes hyl og gjøying. I *Atlamál* (24—25) forteller *Glaumvör*, Gunnars hustru, husbonden om sine uhyggelige draumer:

geir hugðak standa
í gognum þik miðjan,
emjuðu ulfar
á endum báðum.

Gunnar slår det bort:

Rakkar þar renna,
ráðask mjök geyja,
opt verðr *glaumr hunda*
fyr geira flaugun.

¹ Norsk Folkedikting III, Segner, Oslo 1939, s. 116 f.

² Norsk Folkeminnelags samlinger, Oslo.

Det er mulig at også forleddet i kvinnenavnet *Glaumvör* har meininga «ulv», jfr. *Ulfhildr* og *Ulfrán*. — Likesom Glammi i str. 10 er ulvenavnet *Glaumr* altså brukt om den lyd dyret lager. — Sannsynligvis må *Glaumr* her oppfattes som identisk med Fenrisulven.

I den andre setninga er *arinbauti* subjekt. Likesom navnet *Fár-bauti* på Lokes far og skipsnavnet *hyl-bauti* i *Þulur*, må siste leddet i *arinbauti* være et gammelt nom. ag. til verbet *bauta* «slå, stikke», kjent fra Tore hunds ord i slaget på Stiklastad: «*svá bautu vér björnnum ...*». Verbet fins også i skaldeuttrykk som *sverð-bautinn* «drept», *vápn-bautinn* d.s., jfr. got. *bautan* «slå, støyte», gotl. *bauta* og mulig nyn. *bauta* «ta sterkt i». Ordet *arinbauti* må meine «åre-støyteren», «årestikkeren» og er her brukt om Geirrød som har stukket hodet inn under sula, som må ha stått ved ildstedet, der Geirrød hadde høgsetet sitt og der han hadde gjort jarnstonga si gloende. Forleddet *arin-* kan nemlig ikke godt være anna enn stammeform til *arinn*, m «åre, eldstad, gruve». Predikatet er *laut*, pret. ind. sg. 3. til *lúta* «bøye seg, falle, stupe». Til predikatet står komplementet *of sigr salvaniðs Synjar*, der prep. *of* må ha meininga «for, på grunn av», her med akk., idet *sigr* må være akk. sg. av *sigr*, m «seier». Genitivene *salvaniðs Synjar* må stå til *sigr*. Den første er riktignok kommet istand ved å føye til genitivendelsen *-s* til handskr.'s *salvanið*, men endringa er forsvarlig siden bortfallet av denne *s*-en kan ha sin årsak i at den etterfølges av en annen *s* slik at de to *s*-er lett kunne bli misforstått av en avskriver; jfr. *skál-leik* i str. 11 b, der alle handskr. mangler den eine *l*-en. Ordet *Synjar* er gen. av åsynje-navnet *Syn*. Ordet *salvaniðs* er gen. sg. av *salvaniðr*, der første ledd må være stammeform av *salr*, m «sal, langhus» mens det andre er et substantivisk brukt adjektiv *-vaniðr* egentlig pret. pts. til verbet *venja* «gjøre til sedvaner»; *salvaniðr* må derfor meine «den som kommer ofte til langhuset», jfr. *venja komur sínar til eins staðar*. Etter sammenhengen er det tydelig at kjenninga *Synjar salvaniðr* gjelder guden Tor, og vi får såleis et sikkert vitnemål om at vår tolking av *meinsvárans sóknar hapt's arma farmr* i str. 3a som ei *kenning* for Syns husbonde Tor er riktig; *Syn* og *Sif* må være identiske.

Prosa: *Gramr með dreyrgum hamri fór gorrva Glaums niðjum; arinbauti laut of sigr salvaniðs Synjar.*

Overs.: «Høvdingen med den blodige hammeren (d.e. Tor) for heilt ille med Ulvens frender; årestøyteren (d.e. Geirrød) stupte for Syns salvanter (d.e. Tors) seier.»

Str. 19b.

Tekst etter R:

komat^{a)} tvíviðar tývi^{b)}
 tollor^{c)} kærms sa er harmi
 bratar liðs of beiti
 beckfall^{d)} iotvns recka

^{a)} komad W. ^{b)} kom at tvi uídar tvi T. ^{c)} tollor W. ^{d)} bec fall T.

Korrigert tekst:

kom at tvíviðar Tívi
**tollir kærms sás harmi*
bratar liðs of beitti
*bekk- *falli jótuns -rekka.*

Helmingen har to setningar, ei hovedsetning og ei adjektivisk bi-setning. I hovedsetninga er *kærms tollir* subjekt. Da et ord *tollurr*, m, som antas å meine «Stok, Stang» (F.J., 1900, s. 399), ikke ellers er belagt, dens etymologi er usikker (jfr. Hj. Falk i ANF, 39, s. 89) og dets brukbarhet i høve til *kærms* problematisk, er det sannsynlig at vi også her har en feil i handskr., slik at ordet med rette bør endres til *tollir* som etter Eilivs vanlige mønster må være nom. ag. til det trans. verb *tolla*, identisk med nyisl. *tolla* «gjøre fast», jfr. det islandske ordtaket: oft verður beita anndrjúg, þá farið er að tolla hana «Maddingen volder ofte Besvær, naar man skal faa den til at sidde fast» (Blöndal). Uttrykket *kærms tollir*¹ «karmens fester», «han som gjør karmen fast» må gjelde Tor, og sikte til den episoden som Eiliv har fortalt om i str. 13b—14b. Tor som har plasert seg oppe i karmen på tornen for å tørke seg, blir løfta til værs av de to trollsøstrene som har gjømt seg under tornen. Men Tor bruker sin *ásmegin*, og trykker karmen ned att, *lét sígast fast á stólinn*, som Snorra edda uttrykker det, med den følge at ryggene rauk på de to trollkjerringene. Verbet *tolla* er vel ellers vanligst brukt intransitivt, slik som i et anonymt vers i *Hallfrøðarsaga* (Skj. A I, s. 179):

meðan mér tvær of tolla
 tenn í øfra gómi.

Dette intr. verb *tolla* fins også i nyn. *tolla* «henge ved, bli sittende fast» og i nyisl. *tolla* d.s. Predikatet i hovedsetninga er *kom*, pret. ind. sg. 3. av

¹ Muligheten av et oppr. **tolluðr*, svarende til *-venjuðr* i str. 2b bør også overveies. — Om bortfall av *ð* foran *r* se Bugge i ANF, 2, s. 244 ff.

verbet *koma* her brukt transitivt: «føre, bringe» med *falli* som tilhørende tingsobjekt. Ordet *falli*, som skyldes ei endring av handskr. *fall*, er dat. sg. av *fall*, n «fall (i strid), død», idet *koma* vanligvis har tingsobjektet i dativ. Det manglende *-i* kan lett ha falt bort, da det etterfølges av en liknende lyd i *iptuns*. At 4de linje ved denne endringa kommer til å inneholde 7 stavelser er inga vesentlig innvending, da det er mange andre eksempler på overtallige stavelser i Eilivs dikt. Til predikatet *kom* står videre komplementet *at twíviðar Tívi*, der styrelsen som vi skal se er ei *kenning* for Geirrød. Den vanlige lesinga tidligere har vært å oppfatte *-at* som nektelsessuffiks til verbet *kom*, men ei slik nektning ville snu opp ned på innholdet, og den ville dessuten avvike fra Eilivs nektingsform i str. 10b: *skalfa*. Ordet *twíviðar* er gen. sg. av *twíviðr*, m som fins blant *boga heiti* i *Pulur* og foruten i Eilivs *Þórsdrápa* også forekommer i *Merlínússpá* II,65. Ordet betyr egentlig «dobbeltre» og som det framgår av min studie over nordiske bogeformer¹, må denne betegnelsen gjelde ei særs bogeform som har vært nytta av finsk-ugriske folk siden uminnelige tider og som var i bruk hos samene til opp på 1700-tallet. Denne bogen hadde særlig ry for sin styrke og også for sin magiske evne, man tenkte seg at finnene med den skjøt ut sine trolldomsprojektiler, *finnskot*. Det trolslige ved denne aparte bogen har nok gjort sitt til at Eiliv utstyrrer jotunhøvdingen med en *twíviðr* og kaller ham *twíviðar Týr* «finn-bogens Tý» (jfr. *útvés Jólnir* om Geirrød i str. 12b).

Den relative bisetninga som innledes med subjektet *pás* «han som, den som», står som utfylling til *tollir karms*. Predikatet er *beitti*, pret. ind. sg. 3. av *beita* som egentlig meiner «la bite, slippe på beite» med den utfyllende partikkel *of* (jfr. str. 18a: *of kom*). Som dativobjekt står *harmi*, dat. sg. av *harmr*, m «hauk», brukt om den dresserte jaktfalken; etter Hj. Falks tolkning² betyr egentlig navnet «den rolige». Uttrykket *beita harmi* er enstydig med det vanlige *beita hauki* «veide med hauk, sende hauken ut etter villt». For å betegne denne «dresserte hauken» nøyere, føyer Eiliv genitiven *brautar liðs*, «veg-følgets», til *harmi*, slik at uttrykket blir ei *kenning* for Tors følgesvein Tjalve. Tjalve er den jaktfalken Tor slipper laus på *bekkrekkja jótuns*, der *bekk-rekka* ved en oversiktlig tmesis er kløyvd i 4de linje, slik som allerede Thorlacius (s. 39) har innsett. Forleddet *bekk-* er stammeform av *bekkr*, m «benk» og etterleddet *-rekka* er akk. pl. av *rekkr*, m som betegner en høvdings handgangne mann. Som Reichardt (s. 388) har peikt på fins den samme tmesis av *bekk-rekka* også i Hallfrøðr vandræðaskáld's *Erfiðrápa* 11a.

¹ Hornboge, langboge og finnboge, Norveg, 4, Oslo 1955.

² «Germanica», s. 242.

Prosa: *Karms tollir, þás brautar liðs harmi of beitti jötuns bekkrekka, kom falli at tvíviðar Tívi.*

Overs.: «Karmens fester (d.e. Tor), han som slapp vegfølgets jaktfalk (d.e. Tjalve) laus på jotunens benkemenn, bragte fall (død) over finn-bogens Ty (d.e. Geirrød).»

Str. 20a.

Tekst etter R:

Hel^{a)} blotin^{b)} va hneitir^{c)}
hog brotningi skogar
undir fialfrs af^{d)} alfi^{e)}
alfheims blikv kalfa

a) *Hil* T. b) *blotinn* T. c) *hnettir* W. d) *at* W. e) *afli* T.

Korrigert tekst:

Hælblótinn vá hneitir
hógbrotningi skógar
undirfjalfrs af alfi
Alfheims bliku kalfa.

Helmingen har bare ei setning. Subjektet er *hælblótinn hneitir* med den tilhørende rekke av genitiver: *Alfheims bliku undirfjalfrs kalfa*. Heile subjektet er ei *kenning* for Tor. *Alfheims blika* «alveverdenens glans» er ei *kenning* for sola, jfr. *alfrøðull* «alveglansen» som navn på sola i *Vafpr. m* 47 og i *Skírnism.* 4. Sola skinner for både guder og mennesker. Men i *undirheimar* rår skomringa og de vesener som her har heime tåler ikke sollyset. De lever i et *undirfjalfr* «underjordisk skjul», der sola ikke skinner. Ordet *fjalfr*, n forekommer også i *Hauströng* 18 der det brukes i meining *híð*. Ordet *kalfi*, m, som her kunne meine «tjukklegg», ei meining som også fins i nyn. *kalve*, m og nyisl. *kalfi*, m. ser ut til å være brukt om sula som holder holetaket oppe, og som Eiliv også har kalt *fótlegg* i str. 18a. Imidlertid brukes i nyisl. ordet *kalfi*, m også om «kort Bjælke, spec. Mellembjælke, der foroven forbinder de to Sparrer», identisk med nyisl. *kalfur*, m (Blöndal). Ordet *kalfa* i Eilivs *Þórsdrápa* gjelder derfor sannsynligvis en spesiell betegnelse for en tjukk stokk som understøtta taket.

Når Tor kalles *kalfa hneitir* «takstokkens krenker» må det være den nettop skildrede situasjon i Geirrøds hall det siktes til, der Tor har kjørt jarnstonga gjennom både sula og Geirrød (jfr. str. 18), som hadde gjømt det breie hodet sitt under steinblokka som tjente som takstøtte. Ordet

hneitir er et nom. ag. til verbet *hneita* «slå, vinne på, sette til side», nyn. *neita* «krenke, støte, fornærme» (Aasen), «stikke, prikke» (Ross).

Som ei nøyere karakterisering av denne *kalva hneitir* står adjektivet *hælblótinn* der forleddet *hæl* er stammeform av *hæll*, m «(feste)påle» ident. med nyn. *hæl*, m «Tøjrepæl, Stav eller Stolpe som sættes i Jorden til at binde noget fast ved» (Aasen). Ordet brukes i nyn. også om en fortøyningspåle, jfr. *taka hæl* «lande», som i gno. *festarhæll* «festepåle til et taug»; sv. di. *hæl* og *håla*, m «trenagle, plugg», da. di. *hæl* «tjorpåle». Ordet *hæll* er et diminutiv **hanhila* til **hanha-*, gno. *hár* brukt om «båtkeip» (jfr. gno. *háseti*), nyn. *há*, m «åretolle». Men *hæl* har også vært brukt om en stolpe inne i hus. I Vest-Agder var *skav-hælen*¹ «en i jorden i nærheten av aaren nedrammet stolpe», som bruktes til støtte for et jern under avskavingen av bork til nødfôr. Seinere, da det var slutt med jordgulv og åre, ble skavhælen plasert «midt for ovnsmundingen, idet den ene ende sattes paa gulvet og den anden kjiltes fast under en lofts-bjelke». Etterleddet i *hælblótinn* er pret. pts. av *blóta* «ofre, dyrke ved ofring». Når Tor karakteriseres som *hælblótinn* må dette henge ihop med at det var skikk å ofre trestøtter, trepluggen eller trepåler til denne guden. Sannsynligvis var dette et magisk uttrykk for å styrke den guddom som tenktes å holde verden oppe. Vi har vitnesbyrd om dette bl.a. i de *reginnaglar*, som ifølge Eyrbyggja saga stod i *ondvegis*-sulene, og i samenes ofringer til Varalden Olmai, forhold som jeg skal belyse nærmere annetsteds.

Predikatet *vá* er pret. ind. sg. 3. av *vega* «løfte, svinge» og objektet *hógbrotningi skógar*, der *brotningr*, m «den som har brotna» også forekommer blant *sverða heiti* i *Pulur*. Forleddet *hóg-* er stammeform av adj. *hógr* identisk med *hægr* «lett, grei, laglig», slik at *hógbrotningi skógar* må meine «hendig nedfallstre». Til predikatet *vá* hører videre komplementet *af alfi* der meininga må være «opp fra gruset, auren». Ordet *alfi* må nemlig være dat. sg. av et ord *alfr*, m «grus, aur», som fins i en del gamle norske stadnavn; jfr. O. Rygh, Norske Gaardnavne, Forord og Indledning, s. 41. (jfr. sv. *alv* «jordlager under matjorden» og ty. di. *alben* «et slag løs kalkjord» iflg. Hellquist, Sv. etym. ordb.).

Helmingen forteller altså at Tor i mangel av hammeren fant seg et høvelig nedfallstre i auren til å denge jotnene med.

Prosa: *Hælblótinn hneitir kalfa Alfheims bliku undirfjalfrs vá hógbrotningi skógar af alfi.*

Overs.: «Den plugg-blotede krenker (d.e. Tor) av takstøtta i alveverdenens skinns (d.e. solas) underskjul (d.e. Geirrøds hall), løfta et laglig nedfallstre fra auren.»

¹ P. Holmesland i Maal og minne 1915, s. 180 ff.

Str. 20b.

Tekst etter R:

ne líðfa^vstvm lista
 látr valrygar^{a)} mattv
 allr^{b)} minnkanda elldar^{c)}
 ellv steins of bella

^{a)} -rygir W, val rygir T. ^{b)} aldrs T. ^{c)} elda T, alldar W.

Korrigert tekst:

*né líðfostum lista-,
 látr-, -val, -rygir máttu
 aldrminnkanda elda
 Ellu steins of bella.*

Også denne helmingen har bare ei setning. Subjektet er *látr-rygir* som ved en dobbel tmesis er kløyvd i 2nen linje. Ordet er sammensatt av *látr*, n «leie, liggestad for dyr» og folkenavnet *rygir*, folk fra Rogaland i Sørvest-Norge. Tilsammen danner de ei jotun-*kenning* av Eilivs vanlige skablon. Predikatet er den nektende forma *né máttu of bella*, der *bella* helst er det svaktbøyde verb *bella* «formå, utføre», men som også brukes om å «stå imot, ødelegge», t.eks. *bella skildi* «ødelegge skjoldet» i ei av Gísli Súrsson's *lausavísur* (Skj. A I, s. 107), eller i Eyvind Finnsson's *lausavísa* (10) (Skj. I A, s. 73): *bellir, bragningr, elli*. Som objekt for *bella* står *líðfostum listaval*, der *lista-val* danner en dobbeltmesis sammen med *látr-rygir*. Ordet må være dat. sg. av *listavalr* «mesterfalk», «falk som er vel dressert», jfr. ord som *listamaðr* «mester» og *listaskeyti*, n «kunstig skotvåpen». Adjektivet *líðfastr* meiner «festa til armen», idet *líðr*, m også brukes i meininga «lem», arm eller fot. Ordet forekommer også i et vers av Sturla Þórðarson, der skjoldet kalles *líðfast blóm valdrósar* «valkyrjas armfesta blomst». Vårt *líðfastr listavalr* «armfestede mesterfalk» betegner den veldresserte jaktfalken som enten sitter festa til sin herres arm, eller, hvis *líðfastr* meiner «fot-festa», er bundet med ei reim om foten; i hvert fall gjeller det ei *kenning* for Tjalve, som vi før fleire ganger har hørt Eiliv sammenlikne med en jaktfalk (str. 2b, 3a, 9a og 19b). Og for å utelukke enhver tvil med hensyn til denne kjenninga føyer Eiliv til ei overordna rekke genitiver til dette objektet: *steins Ellu elda aldrminnkanda*, som representerer ei Torsk*kenning* av vanlig type: «stein-Ella's avkoms alderminkende», d.e. «han som korter av levetida for stein-kongens avkom». For tredje gang nytter Eiliv et sagnkongenavn til si omskriving for 'jotunfyrste' (jfr. str. 15a og 18a).

Prosa: *né máttu látrrygir of bella steins Ellu elda aldrminkanda liðfostum listaval.*

Overs.: «Heller ikke maktet dyreleiets rogalendinger (d.e. jotnene) å skade den arm(el. fot-)festede mesterfalken (d.e. Tjalve) til han som minker stein-Ellas avkoms levealder (d.e. Tor).»

Str. 21.

Tekst etter R:

Reidr stóð roskva^{a)} broþir
vågagn^{b)} faþir magna
skelfra^{c)} þors ne þialfa
þrottar^{d)} stein við ótta

a) *rōskv* W, *rausko* T. b) *ra* W. c) *skalf eigi* U. d) *protta* W.

Korrigert tekst:

*Vreiðr stóð Vrōsku bróðir,
vá gagn faðir Magna;
skelfra Þórs né Þjalfa
þróttar steinn við ótta.*

Denne helmingen er gjengitt for seg sjøl i *Skáldskpm.* mellom eksempler på *Tors-kenningar* og det er derfor uvisst hvor den hører heime i diktet. På grunn av kravet til bokstavrim har Þorl. Jónsson i sin eddautg. 1875 og også Guðbr. Vígússon i sin Corp. poet. boreale 1883 endra handskr. *reiðr* og *Rōsku* til *vreiðr* og *Vrōsku*. Pred. er *stóð*, pret. ind. sg. 3. av *standa*, her vel: «hjelp til, bistå». De fleste tolkerer oppfatter med Thorlacius (s. 171) *vá gagn* som «vandt Sejer», idet *vega sigr* i denne meining også ellers er brukt i den gamle norrøne diktinga. En annen oppfatning kunne også gjøres gjeldende idet *vega*, *vá* også kan meine «svinge, løfte» (jfr. str. 20a) likesom *gagn*, n både i gno. og nyn. (oftest i pl. *gōgn*) også har særmeininga «bruksgjenstand», nyn. *gogn*. Setninga i 2nen linje kunne derfor også oppfattes som «Magnes far (d.e. Tor) svinga den nyttige gjenstanden», idet *gagn* kunne sikte til *hógbrotningi skógar* som nevnes i str. 20a. I fall dette er det riktige, hører vel denne isolerte helmingen heime her til slutt.

De siste to linjene er åpenbart et *umkvæði*; det fins også i str. 10b med den forskjellen at nåtidsforma *skelfra* i den isolerte strofa står i staden for fortidsforma *skalfa* i str. 10b. Det er tenkelig at *skelfra* er den riktige

forma i et *umkvæði*. For dikterens som for tilhørernes bevissthet var Tor og Tjalve levende mannsideal.

Prosa: *Vrosku bróðir stóð vreiðr; faðir Magna vá gagn; þróttar steinn Þórs skelfra við ótta, né Þjalfa.*

Overs.: «Vroskvas bror (d.e. Tjalve) hjalp vred til; Magnes far (d.e. Tor) svinga redskapen (event. «vann seier»); hverken Tors eller Tjalves hjerte skjelver av otte.»

FELIX GENZMER

Das Walkürenlied.

Das Walkürenlied ist nicht in der Eddasammlung, sondern in einigen Handschriften der Njalssaga überliefert. Hiernach ist es ein Gesang von zwölf Walküren, die in einem Gemach, das sich in einem Hügel befindet, an einem grausigen Webstuhl sitzen, bei dem die Spannfäden Menschendärme und die Webgewichte Männerschädel sind. Wie das Gewebe fortschreitet, bestimmt es gleichzeitig den Verlauf der von den Walküren geleiteten Schlacht. Während die Walküren weben, befinden sie sich kraft einer Zauberwirkung gleichzeitig auf dem Schlachtfelde, wo sie zu Gunsten der Heiden gegen die Christen eingreifen. Die Njalssaga stellt es so dar, dass in Katanes ein Mann namens Dörruðr sieht, wie die Frauen sich in die Webkammer begeben, sie durch ein Guckloch weiter beobachtet und ihr Lied singen hört. Diese Auffassung ist ein Irrtum: die Walküren nennen ihr Werk selbst *vefr darradar*; das bedeutet aber nicht das Gewebe eines Mannes Dörruðr, sondern *dörruðr* bezeichnet eine Waffe (Speer) oder ein Feldzeichen. Über dieses Missverständnis brauchen wir uns nicht weiter zu wundern: wie wir noch sehen werden, wimmelt das Lied gradezu von Fehlern. Der Ausdruck *vefr darradar* kommt übrigens auch als Kenning für Schlacht in Egils Haupteslösung vor. Schon daraus hätte der Verfasser der Njalssaga erkennen müssen, dass mit *dörruðr* kein Mann in Katanes gemeint sein kann.

Von Namen nennt das Lied ausdrücklich nur die Iren. Von diesen heisst es, die Schlacht bringe ihnen Unheil, das im Gedächtnis der Menschen nicht vergehen solle. Dann wird noch ein »mächtiger König« genannt, womit nur der irische Grosskönig Brian Boru gemeint sein kann, der an dem Kampfe nicht fechtend teilgenommen hatte weil er mit seinen 73 Jahren zu alt hierfür war, sondern hinter der Schlachtlinie von einem Wikingerführer erschlagen wurde. Weiter wird noch ein Jarl erwähnt, der den Speeren erliegen solle, hiermit müsste der Orkadenjarl Sigurd gemeint sein, der das Wikingerheer anführte und der ein zauberkräftiges Raben-

banner besass, das dem, vor dem es getragen wurde, den Sieg, seinem Träger aber den Tod bringen sollte. Nachdem mehrere Bannerträger gefallen waren und kein anderer es mehr aufnehmen wollte, ergriff es Jarl Sigurd selbst mit dem Erfolge, dass er von einem Speer tödlich getroffen wurde. Dann ist noch von einem »jungen König« die Rede. Dies müsste Sigtrygg Seidenbart sein, der als Unterkönig Brians in Dublin herrschte und sich jetzt gegen seinen Lehnsherrn empört hatte, der aber durchaus nicht mehr jugendlich war. An der Schlacht hatte er nicht teilgenommen, sondern ihren Ausgang auf den Wällen Dublins erwartet. Es ist also unverständlich, wie die Walküren ihm folgen sollten.

Diese mussten selbstverständlich die Bundesgenossen der Heiden sein. Sigtrygg Seidenbart und der Jarl Sigurd aber waren beide Christen. Sie konnten also nicht als Freunde der Walküren bezeichnet, sondern mussten eher deren Feinde genannt werden, wobei man dann zu fragen hat, wer denn nun ihre Freunde gewesen sein sollten; denn Brian und die Iren kamen hierfür noch weniger in Betracht. Die Weberinnen erklären weiter, die Walküren hätten über Sieg und Niederlage zu bestimmen. Haben sie demgemäss also den Iren den Sieg verliehen, die einen glänzenden Erfolg errangen? Wie wir schon wissen, konnte als Sieger nur Sigtrygg Seidenbart gemeint sein, der aber eine schwere Niederlage erlitt. Sodann heisst es, die Walküren hätten ihn beschirmt und verhindert, dass er sein Leben verloren hätte. Dazu hatten sie aber keine Gelegenheit, da er an der Schlacht überhaupt nicht teilgenommen hatte. Wenn sie weiter erklären, die Leute würden die Lande beherrschen, die bisher auf die Aussenstrände beschränkt gewesen seien, so haben sie wieder etwas sinnloses verkündet: davon, dass die Wikinge vorher auf die Aussenstrände verdrängt gewesen seien, kann keine Rede sein. Die Weissagung aber, dass sie nach der Schlacht bei Clontarf die Lande beherrschen würden, wäre eine grobe Unwahrheit; denn die Schlacht war für die Wikinge eine entscheidende Niederlage, die ihrer Herrschaft in Dublin und in allen andern Handelsplätzen, wo noch Wikinge geblieben waren, ein Ende machte. Wenn die Walküren dem jungen König tatsächlich Siegeslieder gesungen hätten, so hätten sie sich einer dreisten Lüge schuldig gemacht.

Es ist schwer zu verstehen, dass überhaupt jemand dem Glauben schenken konnte, wenn die Njalssaga behauptete, das Walkürenlied bezöge sich auf die Schlacht bei Clontarf. Dass es in diesem Falle in so gut wie allen Punkten das Gegenteil von dem berichtet, was der Wirklichkeit entspricht, ist unverständlich. Die Lösung ist leicht: tatsächlich hat das Walkürenlied mit der Schlacht bei Clontarf nicht das geringste zu unt.

Wie der Widerspruch zu Stande gekommen ist, ist sehr einfach zu erklären: in Laufe der mündlichen Überlieferung hat man zwei Wikingerkönige mit einander verwechselt, die beide den Namen Sigtrygg führten: Sigtrygg Seidenbart und Sigtrygg aus dem Ivargeschlecht. Solch eine Verwechslung kann in der mündlichen geschichtlichen Überlieferung leicht eintreten: wir brauchen nur daran zu denken, dass in der deutschen Volkssage Friedrich der Zweite und Friedrich Rotbart oft miteinander vertauscht worden sind, obgleich beide ein ganz verschiedenes Leben geführt und ein ganz verschiedenes Schicksal erlitten haben.

Werfen wir einen Blick auf die beiden Sigtrygg, so wird uns klar, was die Veranlassung dazu gegeben hat, die beiden Könige miteinander zu vertauschen. Wir werden dann auch sehen, dass alles, was die Walküren von dem »jungen König« erzählen, die buchstäbliche Wahrheit ist.

Im Jahre 901 hatten die Wikinge Dublin verloren. Sie waren nach Nordhumberland ausgewichen und hatten in York eine neues Reich gegründet. Auf den schottischen Inseln und an der Küste von Wales hatten sie eine Reihe von Stützpunkten erobert. Im Jahre 913 unternahmen sie es, geführt von den jugendlichen Brüdern Sigtrygg, Ragnwald und Gudröd, ihr einstiges irisches Reich zurückzugewinnen. Im Jahre 916 brachten sie bei Confey den Iren eine schwere Niederlage bei. Ein irischer König fiel und mit ihm der Erzbischof von Armagh, der auf der Seite der Iren kämpfte. Es ist ganz klar, dass mit dem mächtigen König, dem der Tod bestimmt war, dieser irische König gemeint war, und mit dem Jarl (Fürsten), der durch die Speere hingestreckt werden sollte, der zweite Führer des irischen Heeres, der Erzbischof von Armagh.

Wenn es heisst, die von dem Ivargeschlecht geführten Wikinge seien bisher auf die Aussenstrände beschränkt gewesen, so trifft auch dieses zu. Denn sie besaßen im Gebiet der irischen See nur die auf den schottischen Inseln und an der Küste von Wales gewonnenen Stützpunkte. Die Weisung, dass diese Männer nunmehr die Lande beherrschen sollten, ist ebenfalls eingetroffen und ebenso die, dass das Unheil, das über die Iren gekommen sei, nicht vergessen werden solle; denn mehrere Menschenalter hindurch war es für die Iren ausgeschlossen, die von den Wikingen eroberten Lande zurückzugewinnen.

Sigtrygg und seine Brüder waren, ebenso wie die von ihnen geführten Wikinge, selbstverständlich Heiden, also Freunde der Walküren, während die von ihnen geschlagenen Iren seit Jahrhunderten eifrige Christen waren.

Dass die Walküren eine Menge von Siegesliedern auf Sigtrygg gesungen haben, ist selbstverständlich; im Grunde ist ja das ganze Walkürenlied ein

Siegeslied. Sigtrygg hatte vor allen andern Siegeslieder verdient; denn ihm war es gelungen, Dublin unmittelbar nach der Schlacht bei Confey zurückzuerobern; und trotz seiner Jugend hatte er schon so manche Schlacht hinter sich. Ihm zu folgen, war also eine angemessene Aufgabe für die Walküren. Dass sie die Schilde der Krieger blutig sehen und dass sogar die Wolken am Himmel Blutfarbe zeigen, geht mit allem was sie erleben, Hand in Hand.

Das Lied beginnt:

Vitt er orpit
fyr valfalli
rifs reidisský
rignir blóði.
Nú er fyr geirum
grár upp kominn
vefr verþjóðar,
er þær vinur fylla
raudum vepti
Randves bana.

Weit ist gespannt
zum Waltode
Webstuhls Wolke;
Wundtau regnet.
Nun hat an Geren
grau sich erhoben
Volksgewebe
der Freundinnen
mit rotem Einschlag
des Randwirtötters.

Genau übersetzt: ... »das die Freundinnen füllen mit rotem Einschlag des Randwirtötters.« Um die Zeilen nicht zu silbenreich werden zu lassen, habe ich sie bei der Übersetzung ein wenig gekürzt. Heusler, der im Anschluss an Bugge *vinur Randves bana* verbindet (die Freundinnen des Randwirtötters), tadelt das Satzgefüge als »sehr verschränkt.« Baut man den Satz so auf, wie Bugge und er es getan haben, so trifft die von Heusler gerügte Stilwidrigkeit allerdings zu. In Wirklichkeit besteht sie aber nicht: *Randves bana* gehört, wie es dem regelrechten Satzbau entspricht, selbstverständlich mit *raudum vepti* zusammen, womit das Blut gemeint ist. *Randves bani* ist Jörmunrek, der seinen Sohn Randvir hatte hängen lassen. Randvir war vom Speere durchbohrt worden: *sáran á meidi* sahen ihn Hamdir uns Sörli auf ihrem Wege nach Ermanarichs Burg, da die am Galgen Hingerichteten mit dem Speer durchbohrt werden mussten. Richtiger ist es aber, das *raudum vepti* auf Jörmunrek selbst zu beziehen: Hamdir uns Sörli hatten ihm Hände und Füße abgeschlagen, und sein zweifellos ungeheurer Blutverlust hatte ihn zusammen mit dem drohenden Hunnenangriff dazu geführt, sich selbst den Tod zu geben.

Die richtige Verbindung des Walkürenliedes mit der Schlacht bei Confey und dem siegenden Führer Sigtrygg aus dem Iwargeschlecht führt also dazu, dass alle früher entstandenen Zweifel und Schwierigkeiten verschwinden.

(Tübingen)

DIDRIK ARUP SEIP

Har islandsk hatt pronomenformene *do, þo, to* for *þú*?

I noen isl. håndskrifter forekommer enklittisk former av pronomenet *þú* med vokalen *o*. Det er visstnok Ludvig Larsson som først har drøftet denne skrivemåten. I «Studier över den Stockholmska homiliebooken» (1887; s. 54) nevner han ordene *nú* og *þú*, »som i följd av sin enklitiska, obetonade ställning till ock med kunna få formerna *no* ock *þo* äller *do*». Og så nevner han noen eksempler, som jeg skal ta med nedenfor. A. Noreen nevner forholdet i Altisl. und altnorw. gram. § 151.4 og henviser til Larssons ord.

I en artikkel «Om forholdet mellom islandsk avskrift og norsk forlegg» i Maal og minne 1945 (s. 12 f.) har jeg fra Prosper-oversettelsen i AM 677 nevnt noen eksempler på at *u* i det norske forelegg mekanisk er gjengitt med *o*. Her nevner jeg også verbalformen *mondo* for *mun þú* og regner med som en mulighet at pronomenet har fått denne form ved mekanisk ombytte av *o* i forelegget med *u*. Den islandske skriver brukte vanlig *o* i endelser der det norske forelegg ofte hadde *u*, rimeligvis fordi han hadde lært å skrive *o* også når han hadde *u* i talemålet. Skriftnormen med *o* i endelser hadde islendingene fått fra sørvestnorsk, mente Hægstad, se Hægstad, Vestno. målföre fyre 1350 II:2: 3 (Isl.) s. 145; jfr. Seip, Nye studier s. 12 f. I artikkelen i MM 1945 nevnte jeg at mekaniske ombytte av *u* med *o* også viste seg i lat. kasusformer som, *Victorinom* o.l. I «Nye studier i norsk språkhistorie (1954; s. 5) har jeg nevnt forholdet på ny og nevnt flere eksempler på mekanisk bruk av *o* i latinske navn, f. eks. *germanom*.

For å få større klarhet over forholdet har jeg gjennomgått de eksempler med *o* i pron. *þú* i de skrifter som er tatt med i Ludvig Larssons «Ordför-rådet i de älsta isländska handskrifterna» foruten i AM 677, som jeg selv har undersøkt. Fra dette håndskriftet har jeg alt nevnt eksemplet *mondo*

og de latinske navnene. Av de håndskrifter som Larsson har tatt med i «Ordförrådet», forekommer *o* i dette pronomener bare i Isl. hom. (Sth. 15,4^o) og i AM 645,4^o (eldste del).

Först skal jeg dröfte eksemplene i Isl. homiliebok. Jeg tar eksemplene hos de to skrivere det her er spørsmål om.

Hånd D (sml. Holtmark, En islandsk scholasticus, s. 49 f.) har flere eksempler. Det förste fins i Wisén's utg. 11²: *scaldo*, i homilien «Nativitas sancti Johannis baptiste» (10²⁵—15¹²). I samme homilie er skrevet *scaldu* 3 ganger 11¹², 13^{11, 31}; dessuten *ertu* 13³⁸, *truer þu* 11¹³. Det er flere merker etter et norsk forelegg i denne teksten, f.eks. *fæ* for *fé* 12¹⁶; *mæire* rettet til *meire* 14⁴; *sá* adv. rettet til *svá* 13¹⁰; *firde* for *firþe* 14²³ o.fl.

Så fins det to eksempler i Oratio domini (28³³—33³³): *geþbo* 31²⁰; *leýsto* 32⁴. I samme homilie er skrevet *Gefþu* 31³, *Lat þu* 32⁴. Også denne homilie har mange norske målmerker: diftongforenkling i *rétilþasc* 29²⁷; *vila* for *vilia* akk. m. sg. 30⁴; *iarnesc* rettet til *iarpnesc* adj. 30²²; *fyræ* for *firrer* v. pres. 32¹⁵; her har skriveren brukt *y* uriktig (sml. *fyrir* og *firir* prep.); *kallasc* er rettet til *kallapesc* v. pret. 30²³ (sml. *kalla* pret. o.fl. i norsk; N.sph² s. 160).

I homilien «Passio domini» (66²²—70¹⁸) er brukt *fyrgeþbo* 68³. Denne homilien fins også i Gammelnorsk homiliebok; tilsvarende tekst der er *fyrgef þu* (Ungers utg. 112). Her er norsk forelegg bevist ved at de to homilieböker bygger på samme tekst. I samme homilie er skrevet f.eks. *tacþu* 66³¹, *Minz(s)þu* 68^{22, 24}, *montu* 69². Der er flere norske målmerker: *leþrettosc* rettet fra *lep-* 68¹⁰; *sialfr* rettet fra *siafr* 67¹⁸; *særþ* for *særþr* 67²⁰; *daupra* rettet fra *daupa* 69²⁷; *postolaner* for *postolarner* 68²⁶; *leþrettos* refl. form 68³².

I homilien «Resurrectio domini» (71¹⁴—79⁸) er skrevet *monto* 76⁶; i samme homilie er skrevet *Farþu* 72²⁴. Dette er en gregoriansk homilie, som må ha norsk forelegg (se Corpus Cod. Isl. XVIII s. 31 m. henvisninger). Om norske målmerker i denne homilie, se Nye studier s. 88 f. — Et paleografisk merke fra forelegget er *yþer* for *yfer* 72²². Forelegget må ha hatt insulær *f*, som er blitt lest som *þ*. Det synes å vise at den *f*-lignende *þ* er eldre enn jeg har regnet med i Palæografi (NK 28 B s. 77, 121, 141; sml. også *þriþasc* for *þrifasc* Isl. hom. 83²⁴).

Så fins det en del eksempler på *o* hos siste hånd, som etter L. Larsson (Studier över den Sth. homiliebogen s. 5) har skrevet teksten fra 175—220. Neckel regnet med at hele innholdet i Isl. hom. fra s. 175 til slutten stammet fra en og samme kilde. En god del av teksten finner vi igjen i Stephanus saga (HMS II 298 ff.; se Larsson Studier s. 56). I denne homilie finner vi følgende former med *o* i pron. *þú*: *heýrþo* 192²³, *hygþo* 202⁹, *gakc*

indo 218²¹. Men i mange tilfelle er brukt *u*: *Hirtu* 192², *Graffu* 192³, *Scaldtu* 192⁴, *Leystu* 200⁴ (galt med *o* i Larsson, Ordförrådet) osv.

Hvordan skal vi så vurdere disse enkeltskrivninger i Isl. hom. hos to skrivere? Normalt bruker begge skriversne *u* også i enklittisk stilling. Skrivemåten med *o* må skyldes uaktsomhet hos skriversne. De har ofte endret norsk *u* i svak stavelse til *o*, som hørte med til den norm de hadde lært. Og så blir denne rettelsen overdrevet når skriversne under arbeidet ikke følger så godt med i teksten at de er oppmerksomme på at det er pronomenet *þú* teksten gjelder.

Samme inntrykk får vi av skrivemåten med *o* i AM 645, 4¹. Her finner vi en del eksempler i Clemens saga (Larssons utg. 33²⁸—74⁹): *berþo* 42²⁰, *fylgþo* 55¹⁴, *Biþo* 63⁹, *vildo* 46⁷, 48³, *mundo* 48³. Men oftere er skrevet *v = u*: *Tacþv* 35²⁹, *Serþv* 40⁴, *Segþv* 41²⁶, 52¹², *farþv* 42¹⁸, 53²³, *scerþv* 45⁹, *Gørþv* 50¹⁹, *scal tv* 54¹⁹ osv. — Clemens saga i AM 645, 4⁹ har mange norske målmerker. Der er et eksempel på vokalreduksjon *cœnnopesc* 3 p. pl. pret. 47¹³; der er mange eksempler på diftongforenkling: *letþo* 36²²; *mannrœn* 68²³; *hørþo* 37²³; *hørþe* 49²²; *gør* for *geyr* pres. 67 (jfr. Sv. lm. 1949 s. 94; MM 1953 s. 81); *r*-bortfall: *etlapi* for *etladri* 47; *ocunna* for *ocunnra* 67²⁵; merk böyningsformen *konungens* 71²¹, o.fl.

I Petri saga (Larssons utg. 74⁹—90²¹) fins fem eksempler på *o*: *tacþo* 81⁵, *Biþo* 82²⁸, *mondo* 80¹⁹, *Uildo* 85¹², *mœndo* 85²⁶. Også i denne saga er oftest brukt *v* (stundom *u*): *Gacþv* 82²⁷, *erþv* 89¹⁵, *ferþv* 87¹⁹, *scaltv* 83¹⁶, 84¹³; *segþu* 82⁷ o.m.fl. — Peters saga fins i flere isl. avskrifter, som ofte viser norsk grunnlag. Jeg nevner at Codex Scardensis, avskr. ved Arni Magnusson har pronomenformen *mið* for *við* (Unger, Postolas. s. III). Her i AM 645 fins norsk stavrim som *leynda hluti* 82²⁴, som nok kan være opptatt i isl. uten at norsk forelegg er nødvendig. Men her fins *oc* som infinitivsmerke 87²⁰, *vit* for *við* prep. 90⁶ (sml. ANF 58 s. 134; Nye studier s. 69 f.); *þeir ynþe* 86¹⁸; *heit* pret. 88¹⁰ (rettet til *hét* 78³; sml. Nsph² s. 203, 326); omvendt skrivemåte viser *at vitno* for *atvinnu* 86¹⁹ (sml. dette hefte av ANF s. 245); merk böyningsformen *þv vil* 87¹¹.

I Jacobs saga (Larssons utg. 90²³—99²³) fins fire eksempler på *o*: *melto* 92¹², *Heyrþo* 95³¹, *mundo* 94¹, 99. Men mye oftere fins *v*: *com þv* 91¹⁸, *Gefþv* 93¹, *farþv* 93¹¹, 94⁶, *tacþv* 93¹⁵, 25, *erþv* 93¹⁶, *briottu* 94⁹ o.m.fl. — I denne saga fins mange norske merker: Diftonger er rettet fra enkeltvokal i *leiþeþ* 92⁸, *meiþit* 92²¹; *ø* for *au* i *lœnoþo* 97²¹; *rn* er assimilert i *heyn* for *heyrn* 96²; ofte er skrevet *nan* med nasalmerke over for *nafn*; *saþr* er rettet fra *sannr* adj. 91⁷; *l* er bortfalt i *fiokynge* 92⁵. Merk böyningsform: *þu var* 94¹⁵. I andre islandske versjoner av Jacobs saga fins også ofte norske målmerker.

I Matheus saga (Larssons utg. 108⁶—124¹⁹) fins 3 eksempler med *o*: *Hliþþo* 121²⁴, 122¹⁵, *munðo* 118¹. Også i denne saga forekommer *v* mye oftere: *Segþv* 109¹³, *Stattv* 110²¹, *comþv* 115¹⁷, *scaltv* 115²¹, *scaldv* 120¹⁶, *qvecpv* 122⁷ o. m. fl. — Av Matheus saga har vi også et norsk fragment fra 12. hå. (Postola sögur s. 825 ff.). Mange islandske versjoner viser norsk opphav. I 645 er det mange norske målmerker. Av eksempler på diftongforenkling nevner jeg: *siönda* 124¹¹, *Höríp* 112¹, *svennen* 116⁴; skriveren har hyperisl. former med *h*: *lyþr* 108¹¹ synes rettet fra *hlyþr*, *reyster* fra *hreyster* 112⁵; *Hvatki* er rettet fra *Vatqi* 115²⁷; i *Ueito* 122⁹ er først skrevet *h*; sml. *harge* for *hvarge* 110⁸. Der fins östno. *igeng* for *i gegn* 123³; *callapi* synes først skrevet *calð* 123¹⁷; sml. *kallde* i gn. (Nsph.² s. 70). Det kan neppe være noen tvil om at sagaen er skrevet etter et søröstnorsk forelegg (fra Konghelle?). Det gjelder også flere av de andre sagaer (merk f. eks. *at vitno* i Peters saga).

I Andreas saga (Larssons utg. s. 124²⁰—130) fins *o* fire ganger i *munðo* 127^{14, 17}, 130¹⁶ (to ganger). Ellers er brukt *v*: *Ertv* 125¹²; *erþv* 127^{14, 17}, 128^{13, 24}, *gerstv* 128¹¹, *máttv* 129¹ o. m. fl. Også her er mange norske målmerker: Jeg nevner noen: *lönar* for *lausnar* 127¹⁵. Stundom er *f* og *þ* sammenblandet 124²⁴; *er* for *ero* 125¹²; *treens* for *trésens* gen. sg. 128².

I «Studier över Sth. homilieboken» nevnte Larsson også ordet *nú*, som ett sted i Isl. hom. er skrevet *no*. Det står *svno* for *sé nú* 215³⁵. Dette er en tydelig feilskrift og kan ikke brukes til noen lydhistorisk slutning.

Ovenfor har jeg nevnt at også en del latinske ord i akk. blir skrevet *-om*. Larsson nevner *paradisom* som forekommer to ganger i AM 645 (utg. 112⁵, 114¹⁸). Larsson prøver å forklare formen som dat. pl. (innl. til utgaven s. XLVI); i begge tilfelle er den rimeligste oppfatning av formen at det er akk. Jeg nevner også *samaritanom* 81¹.

Det er ikke rimelig at disse enkeltstående o'er skal ha noen lydlig forklaring. For alle tekstene er det gode grunner til å regne med norsk forelegg, og der har vært brukt *u* i mange tilfelle der islandsk skriftnorm på denne tiden helst brukte *o*. De blir altså lettest å forklare som hyperkorrekte former. Vi kan med sikkerhet slutte at isl. ikke har hatt pronomenformen *do*; men forekomsten av skriftformen med *o* kaster lys over forholdet mellom isl. avskrift og norsk forelegg. Og den viser at *o* kan bli skrevet rent mekanisk i trykksvake stavelser sikkert fordi normen ofte hadde *o* der talemålet hadde *u*.

Et annet kriterium for feilskrift gir *þav* (skrevet med ligatur) for *pú* Isl. hom. 202³⁶; AM 645 51¹⁶.

Jeg legger til at i Edda i Codex regius fins ett eksempel på pron. *-do*. I Hárþ. 48² står *munðo*, mens hs. AM 748 har *mvntv*. F. Jónsson retter

teksten i Codex regius til *munt* (se Lex. poet.). Det må være en skrivfeil i Codex regius som i de andre håndskriftene Cod. reg. favoriserer bruken av *o* (G. Lindblad, Studier i Codex Reg. s. 172). Etter min mening har Hårbardsljód i Cod. reg. også andre minner om et norsk forelegg (se min bok »Nye studier i norsk språkhistorie» s. 144).

GERHARD EIS

Das eddische ‚Traumlied‘.

In seiner grundlegenden Abhandlung über »Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda« hat Andreas Heusler ein Gedicht erschlossen, dem er — nach seinem in der Völsungasaga nacherzählten Inhalt — den Namen ‚Traumlied‘ gegeben hat.¹ Sein Ansatz blieb ein halbes Jahrhundert lang unangefochten. Aber 1953 hat Friedrich Panzer in seinen »Nibelungischen Ketzereien«, die manche für unantastbar gehaltene Aufstellung fragwürdig machten, auch dem ‚Traumlied‘ den Glauben aufgekündigt.² Dadurch wird der Gegenstand zu nochmaliger Nachprüfung an die Forschung zurückverwiesen. Ich glaube, zur Lösung dieser Frage durch ein Argument beitragen zu können, das Heusler und Panzer nicht kannten.

Aus der Völsungasaga (Cap. 25)³ schloss Heusler, dass das ‚Traumlied‘ ein »rückblickendes und prophetierendes Situationsgedicht« war, »worin sich Brynhild und Gudrun, die beiden grossen Rivalinnen, lange vor ihrem verderblichen Zusammenstoss wehmütig und gefühlvoll begegnen und einen Blick in ihre schreckenreiche Zukunft tun sollten.«⁴ Ausser einem Männervergleich, in dem Sigurd über die Gjukunge erhoben wird, und einem Rückblick auf seine Geburt und Jugendtaten enthält das Gedicht als Hauptgegenstand zwei Träume. Gudrun erzählt ihren Mägden, sie habe von einem schönen Jagdvogel mit goldfarbenen Federn geträumt, den sie auf der Hand trug. Um die Deutung zu erfahren, fährt sie zu

¹ Andreas Heusler, Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda, in: Germanistische Abhandlungen, Hermann Paul zum 17. März 1902 dargebracht (Strassburg 1902), S. 1—98, darin S. 39—48.

² Friedrich Panzer, Nibelungische Ketzereien, Beitr. 72 (1950), 73 (1951), 75 (1953), darin: 4. Das ‚Traumlied‘ in der Völsungasaga, 75 (1953) S. 255—272.

³ Die Völsungasaga. Nach Bugges Text mit Einleitung und Glossar herausgegeben von Wilhelm Ranisch, 2. Aufl. (Berlin 1908).

⁴ Heusler a.a.O., S. 44.

Brynhild, die in einer prächtigen Halle auf einem nahe gelegenen Berge wohnt. In dem Gespräch mit Brynhild stellt Gudrun das erträumte Tier als einen grossen Hirsch mit goldenem Fell dar, den ihr Brynhild vor ihrem Schosse wegschoss.

Das ‚Traumlied‘ gehörte also dem Kreise der Nibelungendichtung an. Der erste Traum erinnert deutlich an den Falkentraum Kriemhilds im Nibelungenliede, doch war nach Heuslers Urteil nicht das letzte deutsche Epos die Quelle des isländischen Bearbeiters, sondern eine ältere, nicht erhaltene Vorstufe. Der Jagdvogel der Völsungasaga sieht nämlich nicht genau so aus wie der Falke des Nibelungenliedes, sondern ähnelt mehr dem Falken einer Strophe des Kürnbergers, die ein Menschenalter früher als das Nibelungenlied entstanden ist. Der nordische Dichter sagt, dass das Gefieder von goldenem Ansehen — also wohl mit Goldbändern geschmückt — war: *fjadrar hans váru með gulligum lit*. Dasselbe sagt der Kürnberger (aber nicht auch das Nibelungenlied) von dem Traumfalken: *unt was im sîn gevidere alrót guldin*. Heusler nimmt an, dass eine Vorstufe des Nibelungenliedes, das von ihm angesetzte »Jüngere Brünhildenlied«, den Traum Kriemhilds in einer dem Kürnberger und der Völsungasaga entsprechenden Weise dargeboten habe. Hierüber hat er in seinem Beitrag zur Braune-Festschrift gehandelt¹ und das Ergebnis dann auch in seinem Buche »Nibelungensage und Nibelungenlied« wiederholt.² Das »Jüngere Brünhildenlied« entstand nach Heusler in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts (»schon aus der Lebenszeit des Nibelungendichters«).

Dagegen bemühte sich Panzer, der Kriemhilds Falkentraum für eine durch den Troubadour Giraut von Bornelh angeregte Erfindung des jüngsten Nibelungendichters hielt, um den Nachweis, dass es in der Edda überhaupt kein ‚Traumlied‘ gegeben habe. Die entsprechende Partie der Völsungasaga spiegle nicht ein eddisches Lied wider, sondern sei »ein

¹ Andreas Heusler, Die Quelle der Brünhildsage in Thidreks saga und Nibelungenlied, in: Aufsätze zur Sprach- und Literaturgeschichte, Wilhelm Braune zum 20. Februar 1920 dargebracht (Dortmund 1920), S. 47—84, darin S. 66.

² Neue Ausgabe: Nibelungensage und Nibelungenlied, Die Vorgeschichte des deutschen Heldenepos (Darmstadt 1955), S. 17, 21, 122; S. 17: »Eine Einzelheit, der Falkentraum der jungen Kriemhild, der uns aus den Nibelungen so bekannt geworden ist, taucht überraschend auf in der Edda, in einem der jungen Nachzügler, die auf Island um 1200 entstanden: dem ‚Traumlied‘, bewahrt in der Prosasummschrift der Völsungasaga. Dieses ritterlich-minnigliche Bild von dem Jungfräulein und dem goldbebanderten Jagdfalken, der den künftigen Geliebten bedeutet, ist nicht auf der nordischen Insel gewachsen, aber auch nicht aus dem grossen Nibelungenepos bezogen: Wir sehen hier, dass unser schriftloses Brünhildenlied schon früh eine Welle warf bis zur Ultima Thule.«

Machwerk des Sagaschreibers«,¹ dessen Quelle »mittelbar oder unmittelbar nur das uns erhaltene Nibelungenlied sein kann, nicht irgendwelche verlorenen älteren Gedichte.«² Der Abschnitt in der Völsungasaga sei »zur Not als ein Zwischenstück des auch sonst nicht eben organischen Ganzen der Saga hinzunehmen, als selbständige Erzählung aber und gar noch in Liedform wäre es schlechthin unerträglich.«³ Dass der Goldschmuck des Traumvogels im Nibelungenlied fehle, spreche nicht gegen seine Benützung durch den isländischen Literaten, weil »Horn-, Klauen- und Federvergoldung« in Skandinavien wie in Deutschland bekannt war. »So müssen denn die vergoldeten Federn des Falken so wenig wie die goldenen Haare des geträumten Hirschen aus dem Kürenbergliede geholt sein.«⁴

Es war ein folgenschweres Versäumnis der älteren germanistischen Forschung, dass sie die Fachliteratur der praktischen Wissenschaften unbeachtet liess. Wo immer wir diese einst vielgelesenen Schriften aufschlagen, finden wir Auskünfte für die Interpretation der zeitgenössischen Dichtwerke.⁵ Auch die Beurteilung des Vogeltraumes der Völsungasaga krankt daran, dass man eine Unterscheidung verabsäumte, die in der fachlichen Literatur der Jägerei ganz selbstverständlich ist: die Unterscheidung der Beizvögel. Es ist oberflächlich und falsch, auch dann von Falken zu reden, wenn es sich um andre Jagdvögel handelt. Da die mittelalterlichen Dichter nicht die gleiche Nachlässigkeit begingen, geht bei diesem Verfahren ein Kriterium verloren. Gerade im Falle des ‚Traumliedes‘ stellt die Unterscheidung der Beizvögel das einzige Kriterium dar, das die Entscheidung der Streitfrage ermöglicht.

Der Falke unterscheidet sich — wie man aus jedem Konversationslexikon erfahren kann — ganz deutlich vom Habicht. Der Habicht (so nennt man das Weibchen) ist 70 cm lang und 130 cm breit, am Oberkörper schwärzlich graubraun gefärbt, am Unterkörper weiss; der Schnabel ist hornschwarz. Der Falke dagegen ist nur 50 cm lang und 110—120 cm breit, auf der Oberseite hell schiefergrau, an Unterbrust und Bauch rötlichgelb und sein Schnabel ist hellblau. Auch die Jagd mit dem Falken ist deutlich von der mit dem Habicht unterschieden, denn die natürlichen Jagdmethoden dieser beiden Greifvögel sind verschieden.

¹ Panzer a.a.O., S. 264.

² Panzer a.a.O., S. 263.

³ Panzer a.a.O., S. 269.

⁴ Panzer a.a.O., S. 262.

⁵ Gerhard Eis, Der älteste deutsche Zauberspruch, Forschungen und Fortschritte 30 (1956) S. 105—111.

»Der Falke ist ein Vogel des grossen, weiten Raumes, seine Jagdflüge gehen oft über Kilometer. Er schlägt fast ausschliesslich Flugwild, sei es, dass er aus grosser Höhe im Sturzflug mit ungefähr 250 Stundenkilometern auf die Beute stösst, sei es, dass er, in gleicher Höhe fliegend, sie einholt und schlägt ... Der Falke erreicht seine höchste Geschwindigkeit im Gegensatz zum verhältnismässig kurzflügeligen Habicht erst nach etwa hundert Metern, ist aber in der Lage, diese über grössere Strecken hinweg zu halten. Der Habicht als Bewohner waldigen, buschreichen, Deckung bietenden Geländes ist einem Sprinter zu vergleichen, der seine Höchstgeschwindigkeit nach wenigen Metern erreicht hat, diese aber auch nur wenige hundert Meter beibehalten kann. Der Unterschied in der Jagdart erklärt auch, dass der Falke verkappt zur Beizjagd getragen wird; denn der jagdlustige Falke sieht auch in einer einen Kilometer entfernten Taube eine Beute. Da er aber nur auf bestimmte Tiere geworfen werden soll, würde er sich auf dem Anmarsch zur Jagd unnötig aufregen; verkappt aber bleibt er ruhig auf der Faust stehen, wird so möglichst dicht an die Beute gebracht, dann erst aufgedeckt und an die Beute geworfen ... Ganz anders die Jagd mit dem Habicht. Er steht unverkappt auf der Faust und jagt von der Faust aus das durch Hunde aufgestöberte Wild — er schlägt vorwiegend Bodenwild. Das höchst Erreichbare für einen Habichtler ist die freie Folge seines Vogels. So, wie der anwartende Falke über seinem Falkner kreist, folgt der Habicht dem Habichtler von Baum zu Baum. Von dort herab überblickt er das Gelände und die Arbeit der Hunde und stürzt sich auf die von diesen aufgestöberten Beutetiere ... Zur Jagd mit dem Falken benutzt man vornehmlich Vorstehhunde, die das Vorhandensein von Wild dem Falkner so rechtzeitig anzeigen, dass er den Falken entkappen und eventuell zum Anwarten werfen kann ... Der Habichtler dagegen jagt mit hellfarbenen Stöberhunden, die möglichst spurlaut sein sollen.«¹

Zu diesen Unterschieden des Aussehens und der Jagdmethode kommen auch noch regionale. Da der Habicht in den romanischen Ländern Südeuropas viel seltener ist als der Falke, wurde dort nicht die Habichtjagd, sondern die Falkenjagd vorgezogen. »Die bis ins 14. Jahrhundert entstandenen didaktischen Werke — vor allem waren es Arbeiten veterinärmedizinischen Inhalts —, deren Heimat wir im mittelländisch-romanischen Sprachgebiet zu suchen haben, beschäftigen sich alle ausschliesslich oder überwiegend mit dem Falken, nicht mit dem Habicht.«²

¹ Antje Gerdessen, Beitrag zur Entwicklung der Falknerei und der Falkenheilkunde, Vet.-med. Diss. (Hannover 1956) S. 25 ff.

² Kurt Lindner, Die deutsche Habichtlehre, Das Beizbüchlein und seine Quellen,

In Deutschland hingegen wurde die Habichtjagd vorgezogen. Das erste deutsche Buch über Beizvögel ist die sogenannte »Ältere deutsche Habichtlehre«; sie »beschäftigt sich allein mit dem Habicht.«¹ Auch in der englischen Fachliteratur steht eine Habichtslehre an der Spitze, die Abhandlung »De cura accipitrum« des Adelard von Bath (12.¹ Jahrhundert, lateinisch); desgleichen handelt die erste Fachschrift in der Landessprache, »The booke of Hawkyng after Prince Edwarde Kyng of Englande«, vom Habicht.

Endlich spielten — vielleicht nur mancherorts und in einer späteren Zeit — auch Standesrücksichten eine Rolle. Der Falke galt als das edlere Tier, der Habicht als das gewöhnlichere. Deshalb zogen die höheren Stände den Falken, die einfachen Jäger den Habicht vor. Besonders gestaffelte Verhältnisse beschreibt das »Book of St. Albans«, demzufolge »der Adler dem Kaiser zugewiesen war, der Gerfalke den Königen, der Edelfalke den Herzögen, der Merlin den Damen, der Habicht den Freisassen, der Sperber den Priestern usw.«² Fast ausschliesslich den Königen vorbehalten waren im Mittelalter und auch noch lange Zeit später die weissen Islandfalken. Nach der Eroberung Islands durch den Norwegerkönig Magnus Lagabötir durften diese kostbaren Tiere nicht mehr verkauft werden. Sie wurden, vom König selbst ausgewählt, an abendländische und orientalische Könige verschenkt. Überzählige Vögel wurden eher getötet als unwürdigen Personen überlassen.

Im tierkundlichen und jagdlichen Schrifttum des Mittelalters werden Falken und Habichte niemals zusammengeworfen oder verwechselt und es ist klar, dass man auch den Dichtern nicht unterstellen darf, dass ihnen die verschiedenen Beizvögel sämtlich unter der Bezeichnung »Falke« in eins zusammenfielen. Sie meinten wirklich den Falken, wenn sie *valke* sagten, und sie meinten den Habicht, wenn sie *habech* sagten. Und der Unterschied zwischen Falken und Habichten war ihnen wohl auch wesentlicher und erwähnenswerter als der zwischen geschmückten und ungeschmückten Tieren. Schon in der ersten Erwähnung der europäischen Beizjagd — sie stammt von Julius Firmicus Maternus um 330. n. Chr.

eingeleitet und herausgegeben (Berlin 1955) S. 14 f.; S. 16: »Der Habicht wurde im Schrifttum der romanischen Völker bis ins 15. Jahrhundert geradezu stiefmütterlich behandelt. Stets gedachte man seiner nur im Vorübergehen, wobei es oft genug an dem Hinweis nicht fehlte, dass die tauglichsten Habichte aus Deutschland gebracht wurden. Hier lag also das Zentrum der Verwendung dieser Beizvogelart.«

¹ Lindner a.a.O., S. 15.

² Gerdessen a.a.O., S. 15 mit Berufung auf Latham, Gen. Hist. of Birds, Teil I; Belany S. 70.

(Astronomicon lib. VIII) — wird zwischen Falkner und Habichtler unterschieden. Auch der hl. Bonifatius beachtete den Unterschied; er sandte dem König Aethilbert auf Verlangen einen Habicht und zwei Falken (Epistolae Sancti Bonifatii, XL). Gottfried von Strassburg unterscheidet im Tristan (V. 2203 ff.) die Beizvögel sachkundig:

*ouch was dâ schône vederspîl,
valken pilgerine vil,
smirlîne unde sperwaere,
habeche mûzaere
und ouch in rôten vedere.*

Mhd. *valke* und *habech*, aisl. *valr* und *haukr* sind also keine austauschbaren Synonyma. Die meisten Germanisten stellten sich jedoch so an, als wäre dies der Fall, und zwar wird meist »Falke« bevorzugt. Im ‚Traumlied‘ kam kein Falke, sondern ein Habicht vor. Die Stelle der Völsungasaga lautet¹: *Guþrún svarar: »þetta er ekki vepr; at dreymþi mik, at ek sá einn fagran hauk mér á hendi; fjaprar hans váru með gulligum lit.« Konan svarar: »Margir hafa spurt af yþrum vénleik, vizku ok kurteisi; nokkurs konungs son mun biþja þín.« Guþrún svarar: »Engi hlutr þótti mér haukinum betri, ok alt mit fé vilda ek heldr látan hann.«* Nichtsdestoweniger gebraucht Heusler kein einziges Mal den Ausdruck »Habicht«, wenn er von diesem *haukr* spricht, sondern sagt stets »Falke«: »Gudrun erzählt den Traum vom Falken« (S. 39); »der Traum vom Falken hat keinen bösen Schluss ... dem Falken geschieht kein Leides«, er meint »dass dem nichtssagenden ‚ich sah einen Falken auf der Hand‘ die Pointe abhanden gekommen ist« ... »die genauere Auslegung des Falkentraumes« (S. 40); »Gudrun erzählt den Traum vom Falken« (S. 41); »der Traum vom Falken« (S. 42); »ohne den eingeschobenen Falkentraum« (S. 43) u.ö.² Davon ging eine so starke Suggestion aus, dass Paul Herrmann, der die Völsungasaga für die Sammlung Thule übersetzte, zwar *haukr* richtig wiedergab (»Mir träumte, dass ich einen schönen Habicht auf meiner Hand sah«),³ aber zu »Habicht« eine Fussnote »Falk« machte, um dem Leser doch noch die gängige, falsche Vorstellung aufzudrängen. Auch Panzer, der dort, wo er in der älteren Literatur den richtigen Ausdruck »Habicht« antraf, dieses Wort beibehielt, übernahm von Heusler mehrmals den »Falken«: »Falkentraum«

¹ Ranischs Ausgabe Kap. 25, Z. 18—24.

² Dagegen sagte W. Wilmanns (Anz. f. dt. Altert. 18, 1892, S. 89 ff.) korrekt »Habicht«.

³ Isländische Heldenromane, übertragen von Paul Herrmann (Sammlung Thule Bd. 21, Jena 1923) S. 93.

(S. 259, 267), »die vergoldeten Federn des Falken« (S. 267) u.ö. Um zu zeigen, dass die »Falkenjagd« in Deutschland schon lange vor der Ritterzeit gepflegt wurde, verweist er »um einen beliebigen Beleg zu geben, auf Widukind, der im 10. Kapitel des ersten Buches seiner Sächsengeschichte einen Thüringer am Ufer der Unstrut mit dem Falken jagen lässt ... und sich nicht scheut, diesen Vorgang aus seinem 10. ins 6. Jahrhundert zu projizieren.«¹ Dabei zitiert er die Stelle *cum accipitre victum quaeritans*, die in Wahrheit die Habichtjagd, nicht die Falkenjagd beweist. Noch krasser war der Fehlgriff, für ein andres, gleichfalls von Heusler für die »Lücke« aus der Völsungasaga erschlossenes Lied den Namen »Falkenlied« einzuführen,² denn der in diesem Text vorkommende Jagdvogel ist kein Falke, sondern ebenfalls ein Habicht. An allen in der Völsungasaga vorkommenden Nennungen steht *haukr*: *Ok einn dag er frá því sagt, at Sigurþr reiþ á skóg við hundum sínum ok haukum ok miklu fjölmenni; ok er hann kom heim, fló hans haukr á hávan turn ok settiz við einn glugg. Sigurþr fór eptir haukinum; þá sér hann eina fagra konu ok kennir, at þar er Brynhildr.*³ Auch hier gebraucht Heusler kein einziges Mal die Bezeichnung Habicht, sondern spricht stets von einem Falken: »Nach dem einen bezeichnenden Motiv wollen wir dieses Gedicht das »Falkenlied«, seinen Inhalt die »Falkengeschichte« nennen« (S. 10), ... »Zug mit dem Falken« (S. 32), »Falkengeschichte« (S. 32, 33, 34, 36), »das Falkenmotiv« (S. 33, 35) u.ö.

Aus der Tatsache, dass der Traumvogel der Völsungasaga ein Habicht ist, ergibt sich der Schluss, dass nicht das Nibelungenlied in seiner erhaltenen Gestalt die Endquelle gewesen sein kann. Es wäre durchaus nicht erlaubt, etwa anzunehmen, das der isländische Bearbeiter von sich aus den Falken — hätte er einen solchen in seiner Quelle vorgefunden — in einen Habicht umgewandelt habe. Denn in Island gibt es zwar die edelsten Falken, aber gar keine Habichte. Darüber sagt »Brehms Tierleben«: »Auf Island und den Färinseln fehlt er <der Habicht> gänzlich. Dagegen bewohnt er Skandinavien, soweit es bewaldet ist, Dänemark, Holland, Deutschland und Frankreich, ganz Österreich, die Donautiefländer, Russland vom Norden bis zum Süden, Kleinasien und Nordpersien als Brutvogel, die südlichsten Länder aber bei weitem seltener als Deutschland.«⁴ Bei dieser Sachlage wäre es allenfalls verständlich,

¹ Panzer a.a.O., S. 262.

² Heusler, Paul-Festschrift S. 31—38.

³ Ranischs Ausgabe Kap. 24, Z. 6—10.

⁴ Brehms Tierleben, Nach der zweiten Originalausgabe bearbeitet von Dr. Adolf Mayer, Bd. 13/14 (Hamburg 1927), S. 281.

wenn ein Isländer einen in einer ausländischen Quelle vorkommenden Habicht in einen Falken verwandelte, nicht aber das Umgekehrte. Wir dürfen also gewiss sein, dass die deutsche Quelle des ‚Traumlies‘ einen Habicht hatte.

Damit ist eine Bestätigung für Heuslers Auffassung gewonnen, mag man die deutsche Vorstufe »Jüngerer Brünhildenlied« oder anders nennen. Diese Vorstufe des Nibelungenliedes enthielt Kriemhilds Traum und es war noch ein Habichtstraum. Die Umwandlung des Habichts in einen Falken mag unter dem Einfluss des Kürnbergers oder eines romanischen Gedichtes zustande gekommen sein.

Über das Alter dieser dem eddischen ‚Traumlies‘ und dem Nibelungenlied vorausliegenden deutschen Dichtung ist aus diesem Sachverhalt keine Folgerung möglich, denn in Deutschland blieb mit der Habichtjagd auch in der Dichtung der Habicht neben dem modischen Falken weiterhin heimatberechtigt. Es steht nicht etwa so, dass nur der vorhöfischen Zeit der Habicht, der höfischen Zeit jedoch ausschliesslich der Falke zukomme. Wohl nennt von den frühen Spruchdichtern der Spervogel den Habicht (*Wan sol die jungen hunde lāzen zuo den bern, | und rôten habech zem reiger werfen, tar ers gern*, 20, 10), aber schon im Rother begegnet man einem Falken (*we ein valke quame | geulogin von Rome*, V. 3855 f.). Im Lohengrin wird der Reiher einmal mit dem Habicht gejagt, das andre Mal mit dem Falken (V. 2840 und 3395). Im übrigen kommen Habichte noch vor in Hartmanns »Erek« (V. 1862), in Strickers »Pffaffen Amis« (V. 102), im »Biterolf« (V. 6986), »Mai und Beafloer« (Sp. 31, V. 5), in Konrads »Otte« (V. 124), in Sibotes »Frauenzucht« (Gesamtabenteuer 1,47), im »Borte« des Dietrich von Glatz (V. 318). Mit Habichten jagt in der Thidrekssaga Jarl Iron, dessen Quelle ein verschollenes deutsches Spielmannsepos war.¹

Hingegen enthält vielleicht die Symbolik und die Anzahl der Vögel in Kriemhilds Traum einen Hinweis darauf, dass dieses Motiv nicht erst in einer ganz späten Stufe der Sagenentwicklung geschaffen wurde. Es wird ein Habicht von zwei Aaren gejagt und zerrissen. Die Zweizahl der Adler ist auf eine Zweizahl von Mördern zugeschnitten (eine Hinordnung auf den Kaiser ist noch nicht gegeben). Das entspricht der älteren Gestalt der Sage, wie sie durch das »Alte Sigurdlied« der Edda vertreten ist. Die zwei Brüder Gunnar und Högni beschliessen die Ermordung Sigurds (die sie dann durch Guttorm, der mit ihnen nicht in der gleichen Reihe steht,

¹ Gerhard Eis, Die deutschen Vorstufen der Ironsaga, Arkiv för nordisk filologi 67 (1952), S. 182—197.

verüben lassen). Wäre der Traum erst für die späte Entwicklungsstufe der Sage geschaffen worden, so hätte man nicht zwei Mörder, bzw. zwei Mordvögel zu erwarten. Angemessen wäre nun ein einziger Höllenvogel, etwa ein Geier oder Drache, als Symbol für Hagen; allenfalls hätte dieser eine Hauptvogel durch zwei oder drei Helfer, den königlichen Brüdern entsprechend, begleitet und unterstützt sein können. Dass es Aare sind, die den Habicht (später Falken) überfallen, entspricht einer älteren Zeit. Siegfried ist als der einzelne Held gesehen, nicht als der Königssohn. Im Alten Sigurdlied geht der Streit noch nicht um die Ebenbürtigkeit Sigurds, die dann im Nibelungenliede von Kriemhild eifervoll behauptet und von Brünhild geleugnet wird, sondern allein um die Kränkung, die Sigurd verschuldete, indem er bei Brynhild eintrat, sich Gunnar, Gjukis Sohn, nannte, ihr den Ring abnahm und dann, das Verlöbnis brechend, Gudrun zum Weibe nahm. Erst eine spätere Zeit legte Wert darauf, seine Ebenbürtigkeit zu betonen und ihn mit dem Titel und dem Territorium eines Königs der Niederlande auszustatten. Vielleicht geschah es im Zusammenhang hiermit, dass sein geträumtes Abbild vom Habicht zum Falken emporgeedelt wurde. Aber seine Einstufung in der Vogelsymbolik ist unscharf; wir wollen den Falken nicht unbedingt als einen Gerfalken ansehen, den einem König nach strenger Etikette entsprechenden Beizvogel, denn auch noch der jüngste Dichter hat es unterlassen, die zwei Aare in jene zwei Tiere umzuwandeln, die der späteren Stellung Hagens und Gunthers mit pedantischer Genauigkeit entsprechen würden. — In der Völsungasaga wird der weitere Verlauf des Habichttraumes nicht erzählt; wir erfahren nicht, was dem schönen Habicht widerfuhr. Es ist anzunehmen, dass im ‚Traumlied‘ der Edda der Habicht — wie der Falke des Nibelungenliedes — von zwei Feinden geschlagen wurde.

Abschliessend noch eine Bemerkung über das Traummotiv in der Saga von Gunnlaug Schlangenzunge.¹ Hier träumt Thorstein, dass er daheim in Borg vor dem Haupteingang seines Hauses stehe und zusehe, wie zwei Adler herbeifliegen und um einen Schwan kämpfen, der auf dem Dache sitzt. Sie töten einander und fallen zu beiden Seiten des Hauses herunter. Darauf kommt von Westen ein dritter Vogel geflogen, setzt sich zu dem Schwan und tut schön mit ihm. In dieser Traumszene sieht man gleichfalls eine Nachwirkung von Kriemhilds Falkentraum. Man rechnet damit, dass es sich um eine neue, direkte Beeinflussung aus Deutschland handelt, nicht um eine indirekte, die durch das eddische ‚Traumlied‘ vermittelt wurde. Es erhebt sich aber die Frage, ob Thor-

¹ Eugen Mogk, Gunnlaugs saga Ormstungu. 2. Aufl. (Halle/S. 1908).

steins Traum auf dieselbe deutsche Fassung zurückverweist wie das ‚Traumlied‘ oder auf eine andre Bearbeitung. Heusler liess auch Thorsteins Traum vom »Jüngerem Brünhildenlied« abzweigen und die gleiche Auffassung steht hinter Herrmanns Formulierung, dass ein günstiger Wind »das Motiv aus einem schriftlosen Brünhildlied nach Island getragen und es dort sowohl im Traumlied als auch in der Geschichte des Skalden Gunnlaug Schlangenzunge Wurzel fassen liess«. ¹ Wenn wir unseren Grundsatz, dass mit dem Worte Falke ein Falke und dem Worte Habicht ein Habicht gemeint ist, auf die Stelle in der Gunnlaugsaga anwenden, kommen wir zu dem Ergebnis, dass Thorsteins Traum nicht aus dem »Jüngerem Brünhildenlied«, sondern aus dem Nibelungenlied stammt. Die Stelle lautet: *Ok þá sá ek fljúga fugl ór vestri, þat var valr. Hann settiz hjá alptinni ok lét blift vīþ hana.* ² Dieser Vogel ist also ein Falke (*valr*) ³ wie im Nibelungenlied, kein Habicht wie in den älteren deutschen Liedern und in der Völsungasaga.

¹ Thule Bd. 21, S. 12.

² Mogks Ausgabe S. 2, Z. 35 f.

³ Die Stelle bietet ein weiteres Beispiel für die Leichtfertigkeit der Übersetzer in Hinsicht auf die Greifvögel: Hier, wo es sich wirklich um einen Falken handelt, spricht Felix Niedner in der Übertragung von einem Habicht: »Da sah ich einen Vogel von Westen fliegen, das war ein Habicht« (Vier Skaldengeschichten, Übertragen von Felix Niedner, Thule Bd. 9, S. 27).

ERIK NEUMAN

Missförstådda ljudförändringar.

Jöran Sahlgren har i en artikel Ordlängdsbalansen i svenskan¹ hävdad, att »man måste räkna med förkortningar av ej blott relativt trycksvag stavelse utan även av stavelse under huvudtryck».²

Sitt uppseendeväckande påstående stöder författaren med ett rikt och vid första påseende trovärdigt bevismaterial.

Det första kapitlet i Sahlgrens artikel heter *Gris, greser, gresaso*, och utgångspunkten för författarens hypotes tycks ha varit observationen, att i en del socknar i s. Västergötland och härtill gränsande socknar i mellersta Halland finnes en motsättning mellan å ena sidan singularen *gris*, å den andra pluralen *greser* och sammansättningar, sådana som *gresaso, gresasogga* »sugga med grisar» m.fl.³

Wigforss, som i Halland observerat formerna *gres* sg., *greser* pl., förklarade först utan tvekan ordets långa *e* uppkommet ur kort *i*: »*gris* med *i* från *griss* <*griss*».⁴ Sahlgren har tydligen ej förstått detta fullt klara resonemang — enligt vilket ett *griss* (nom. och gen. sg.) blivit *griss* alldeles som ett *ljäss* (plur. av *lūs*) blivit *ljäss* (senare *löss*), och ett *mjäss* (plur. av *mūs*) blivit *mjäss* (senare *möss*) — utan kritiserar alldeles oberättigat: »Denna förklaring kan icke vara riktig, ty *griss* blir enligt hallandsdialektens lagar ej (*grīs*) > *grēs* utan *gress*».

Detta vet ju Wigforss bättre än Sahlgren, och han har heller aldrig påstått, att ett *griss* blivit *grīs*. Han menar naturligtvis, att sedan *griss* blivit *griss* i nom. och gen. sg., det korta *i*-et i dessa former på analogisk väg vunnit insteg i former med långt *i* och kort *s* (d.v.s. dat. och ack. sg. och hela pluralen). Sedan, när *i* > *e*, har uppstått ett paradigm *gress* nom.

¹ Namn och bygd 18 (1930), s. 61 ff.

² A.a. s. 69.

³ Undertecknad, som aldrig vetenskapligt sysslat med ortnamn, kom av en ren tillfällighet att läsa Sahlgrens artikel i november 1952.

⁴ Södra Hallands folkmål, s. 4, not 6.

och gen. sg., *grēs* dat. och ack. sg. och i plur. *greser*, *gresa*, *gresom*, *grese*, varefter så småningom utjämning skett till förmån för majoriteten, d. v. s. formerna med *ē*.

Wigforss' resonemang, vilket synes ganska förnuftigt, har dock en svaghet. Det räknar med överföring av det korta *i*-et i nom. och gen. sg. *griss* till former med långt *i*. En *sådan* analogisk överföring är mycket osannolik, då formerna med det antagna ljudlagsenliga *i*-et äro blott två, medan de med *ī* äro ej mindre än 6. Om utjämning förekommit, borde den naturligtvis ha skett till förmån för *i*. Kanske är det tanken på detta, som gjort, att Wigforss senare i sitt arbete i samband med behandlingen av förkortning av lång vokal framfört sin hypotes i frågeform.¹

Med den rätt spridda dialektala motsättningen *gris*:*greser*, *gresaso* för ögonen kan man utan vidare ge Sahlgren rätt i att övergången *ī*>*i*>*ē* ej kan vara primär i singularen. Däremot ställer *jag* mig skeptisk till hans yttrande: »Det sannolikaste är, att förkortningen av *i* börjat i sammansättningsformen *grisa-* (*gris*, *grisar*[!]: *gresaso*) och från denna trängt in i pluralen (*gris*: *greser*, *gresaso*)» (a. a., s. 65).

Vad som föranlett detta antagande, har väl varit Sahlgrens undersökning av en del ortnamn med *ris* 'småskog, buskar; ris' som första sammansättningsled, där *ī* tycks ha övergått till *i*>*ē*.

Två av dessa ortnamn äro från Östergötland: *Resebro* och *Reseberga*.

Byn *Resebro* ligger i Borgs och Löts socknar, Memmings hd. Namnet skrives *Risabro* i diplom 1377, 1383 och 1405 (avskr.). *Ryssabro*² 1420 (SDns III, s. 611) och *Rysabro*² 1424.

Byn *Reseberga* ligger i Häradshammars sn, Östkind's hd. Den skrives *risaberghä* i diplom 1330, *Risabergha* 1385, *i* *Risabærghum* 1402 och *Rysbergha*³ 1414.

Västgötabyen *Rished* ligger i Starrkärrs sn, Ale hd, Älvsborgs län. Namnet skrives år 1540 *Rishede* men uttalas nu *Rèse*.

En annan utveckling, men även den resulterande i lång vokal, visar det närkiska *Rösavi* i Kumla sn och hd. Namnet skrives i de äldsta diplomerna *Risawi* (3 g.) 1385, *Riisawi* 1447, 1466, 1502 i Vadstena kl. jb, s. 225, men även *resawi* 1453—70 Kumla kb (flera gånger) sedan *Rösseuj* 1549—1581 jb, *Rösavi* 1553 jb, *Rössau* 1685 kb, *Rössawe* 1687 kb. Här har — av exempelsamlingen att döma — utvecklingsgången varit *ī*>*i*>*e*>*ö*. Samma utveckling har troligen ägt rum i det värmländska *Röstegen* i

¹ A. a. s. 703. — Ej, som Sahlgren trott, en ny hypotes.

² *y* är här säkerligen blott en skrivning för *i*.

³ För enkelhetens skull begagnas i det följande *ä* och *ö* i st. f. *fornsvenskt æ* och *ø*.

Blomskogs sn, Nordmarks hd. Namnet skrives nämligen *Ristæigh* 1431—32. DN 10, s. 122.

I det västgötska *Grössryd* — by i Björketorps sn, Bollebygds hd, Älvsborgs län — som i SOÄ IV, s. 10, antages utgå från ett *Grisaryd*,¹ är den äldst belagda formen *Gryssered* (z *gierde*) 1546 kll, men då nästan samtidigt äro belagda *e*-former i stor majoritet, från *Gressrid* 1547—1573 till *Greessredh* 1619, vilka *e*-former sedan från och med 1568 omväxla med talrika (falskt etymologiserande) *ä*-former, tror jag, att *y* i de få *gryss*-formerna blott är en grafisk variant till *i*. Utvecklingen skulle alltså också här ha varit *i* > *i* > *ē*, men labialiseringen av *e* > *ö*, som väl orsakats av ändelsevokalen (nuv. uttal eventuellt: *grösy*), har säkerligen varit mycket sen.

En förkortning av *i* — med eller utan labialisering — är också belagd i *Risevid*, gård i Vagnhärads sn, Hölebo hd, Södermanland. Namnet skrives (enligt Sahlgren) i jordeböcker *Rjyssewij* 1551 och *Rjysseuj* 1554, 1555, 1556.

Förkortning av *i* med senare labialisering av *i* finna vi i det uppländska *Ryssvi* i Kungs-Husby sn, Trögds hd. Det skrives på 1400-talet i C 39, fol. 2 v. *riswy*, senare *Rjyswi* 1543, *Rjyseui* 1547 och *Risue* 1544 jb.

Det är förvånande, att Sahlgren utan tvekan bland *Ris*-namnen medtagit *Resarö*, namn på en holme i Österåkers sn, Åkers skeppslag, Stockholms län. Det är visserligen sant, att de äldsta formerna av ordet ha *i*: *in insula Risarnum* år 1303 SD II, s. 391, *in risarnum* år 1344 SD V, s. 330 (*e* är belagt först år 1536 i GFR 11, s. 143: *Reszaröön*), men Hjalmar Lindroth, som samlat namnformerna, har med hänvisning till norska *ris* n., bl.a. med betydelsen 'Reisning, Bjergryg, det høieste Punkt af en Vold eller Bakke' (Aasen) antagit urspr. *i* och konstaterat, att öns »toppar äro bland de högsta vida omkring, och att den högsta av dem ligger 169 fot över havet.» Dessa beaktansvärda fakta avfärdar Sahlgren utan en tillstymmelse till bevisning med det diktatoriska: »Enligt min tanke finnes det ingen anledning att skilja förleden i detta namn från det *Res-* av *rīs*, som ingår i *Resebro* och *Reseberga*.» — Enligt *min* tanke föreligger *all* anledning att i materialsamlingen av ortnamn med *rīs* i första sammansättningsled utesluta *Resarö*, till dess Sahlgren anfört vägande skäl mot Lindroths hypotes.

I början av kapitel II. **Ordlängdsbalans** säger Sahlgren: »Det är uppenbart, att i sammansatta ord lång vokal i förra leden kan förkortas. Behö-

¹ *Grisared* användes ännu ofta i dagligt tal om Eriksberg i Bergums sn, Vättle hd, skrivet *Grisridh* 1540 Skjb, *Grjyssarijd* 1545 ml men i jordeböckerna *Grisarijd* 1552, 1567.

ver man därför antaga efterledsbetoning? Kan icke dylik förkortning även ske i tryckstark ställning?»

Man väntar sig nu något slags bevisning, men i stället gör Sahlgren en hänvisning till E. Tegnér, Om elliptiska ord, s. 13, och anför ett vidlyftigt citat ur A. Kock, Undersökningar i svensk språkhistoria, s. 64 f., varav framgår, att *Vikingaker* och *Supermannaland* genom synkope blivit *Vingäker* och *Sörmland*, alltså språkliga förändringar vitt skilda från utvecklingen *Risabro* till *Resebro*.

Sahlgren fortsätter sedan: »Dessa av Kock framställda iakttagelser och synpunkter ha den allra största betydelse ej blott för 'ordstypningarna' utan även för ljudbortfall i allmänhet och ljudförkortning. Kock har ej i sina arbeten tillräckligt långt dragit ut konsekvenserna av de anförda reglerna för långa ords behandling. För att förklara vokalförkortningar i sammansatta ords förra leder antager han efterledsbetoning i mycket större utsträckning än vad som är behöfligt.»¹

Författaren anför sedan från G. Danell, Nuckömålet, s. 216, ett fall av förkortning av tryckstark stavelse, nämligen i tvåstaviga ord med slutentultima, t.ex. *sīnas* 'synas', *ānan* 'annan' m.fl., och citerar vidare Hesselman, I och Y, s. 182, enligt vilken man i fsv *bryllop* snarast bör antaga en förkortning av *ll > l* för att kunna förklara övergången *ŷ > ǔ* i uppsvenska dialekter.

Som ytterligare paralleller till sina exempel på vokalförkortning i första sammansättningsled anför förf. från L. Levander, Dalmålet I, s. 83 f. ej mindre än fyra fall av vokal- och konsonantförkortning. Härvid är dock att märka, att Levander själv anser alla bero på analogi med kortstaviga ord, och att mom. 1 »enstaka starka preteritiformer» sådana som *vi föro*, *I vören* lätt kunna förklaras av formernas förekomst i sats-sammanhang.

Till de till sin innebörd mer eller mindre dunkla stavelseförkortningar, med vilka Sahlgren försöker stödja sin ordlängdsbalans, hoppas jag få återkomma i en fortsättning till denna artikel.

Sahlgren anser ju, att ordlängdsbalansen varit »en strävan, som reglerar ordens kvantitetsförhållanden», men man måste då säga, att den förvisso varit en mycket nyckfull strävan, eftersom den av *Riseberga* (som enligt S. överskridit den vanliga ordlängden) först gjort *Riseberga* med kort vokal men sedan *Rēseberga*, på nytt med lång vokal. Efter denna högst berättigade reflektion får man lust att minutiöst granska det av författaren meddelade materialet och att vid behov komplettera det.

¹ A.a., s. 67.

I kapitel III **Tanum och Tunhem** opponerar Sahlgren,¹ mot H. Lindroth, som för bohuslänska socken- och häradsnamnet *Tanum* (uttal: *tännnum* eller *tännam*) antagit en utveckling *Tün* > *Tön* > *Tän* > *Tann*,² och hävdar, att den i stället varit *Tün* > *Tün* > *Tön* > *Tann*, vilket f.ö. bestyrkes av de av Lindroth meddelade namnformerna: *a Tunncæimi* 1349, *Tuncæims* s. 1356, *Tunhem* 1361, *Toneims* k. 1378, *Tonem* 1464, *Thønem* omkr. 1501, *Tønnem* 1529, *Thonum* 1573. *Tonnum* 1580 och *Thanum* 1591, efter vilken tid dock skrivningar både med *ø* och *o* ännu förekomma. — Gentemot A. Noreen, som i SOÄ³ 12, s. 70, behandlat det västgötska sockennamnet *Tunhem* (Väne hd, Älvsborgs län) och gjort gällande, att förledens *u* ursprungligen varit kort, hävdar Sahlgren med rätta, att den varit lång och följt samma utvecklingslinje som *ū* i det bohuslänska *Tünhem*, ehuru *u* ej gått så långt som till *a* (nuv. uttal: *tunäm*, *tønäm*, *tšnum*). — Namnet skrives *Tuneem* 1334, *Twneema* s. 1389, *Tornem* s. 1412 (avskr. i B. E. Hildebrands saml. i Vitterhetsakademien), *Thönnem* 1481, *Tunnem*(s) och *Tönnem* 1541, *Tönem*(e), *Tonem*(e) 1544, *Tonom* 1566, 1567, *Tonnom* 1567 etc.

Från det bohuslänska *Tanum* och det västgötska *Tunhem* övergår Sahlgren sedan till att behandla fno. *Tünheim*, där han kunnat hämta materialet direkt ur O. Rygh, Norske Gaardenavne.

Det är icke mindre än 10 *Tunheim*, som författaren anför från Rygh, men av dem intressera oss till en början mest de, där gården varit av en sådan betydelse, att den givit socknen dess namn.

Sahlgrens mom. 3 är: »*Tanum*, gård och socken i Bærums hd, Akershus amt.» Rygh, NG II, 136, anför ej mindre än 7 former *Tuncæims* (*Tuneims*) från 1300-talet (1324, 1348, 1358, 1359, 1365, 1374, 1389) och 2 från början av 1400-talet (omkr. 1400, 1417) vilka alla stå i förbindelse med *sokn* eller *kirkiusokn*.⁴ Den första *o*-formen förekommer 1591—98⁵ i biskop Jens Nielsens Visitatsbøger (s. 3: »den ene heder *Thonelms kircke* i Vestre Berim»), där vi f.ö. (s. 275) finna också en av de första *ö*-formerna 1594: »hand er kirkeverger till *Tønnu*[*m*] *kircke* vdi Vestre Bergenn».⁶ Den första *a*-formen finna vi 1599 i vidimation av ett diplom av 1562: *y Tanemszognn* j westre Bergenn. Namnet uttalas nu *tø'nnåm*.

¹ A.a., s. 71.

² Bohusläns härads- och sockennamn, s. 54 f.

³ Sveriges ortnamn, Älvsborgs län.

⁴ Detta ej anmärkt av Sahlgren.

⁵ Ej »omkr. 1585». (Sahlgren).

⁶ De allra första: *Tonum* och *Thonum*, anföras av Rygh ur Povel Huitfeldts Stiftsbog (=St) 1574—77. Säkerligen har *ū* förkortats och övergått till *o* > *ö* mycket tidigare men belägg på namnet saknas.

Sahlgrens mom. 4 är »*Tanum*, gård och socken i Brunlanes hd, Jarlsberg-Larviks amt». Han citerar här på ett otillfredsställande sätt Rygh: »a *Tuneime* 1376, *Tunæims* (gen.), i *Tuneimi* omkr. 1400.» Hos Rygh står:¹ *Tunæims k(irkia)*,² och om man slår upp i *Tuneimi* i Röde Bog, s. 30, som Rygh hänvisar till, finner man (jämte *J Tunæims sokn*) *J Tunæimj øfra* (o. 1400). Den första *o*-formen uppträder här redan i början av 1400-talet i ett av Rygh förbigånget diplom,³ *Tunheim* 1412 11/4, där det står *j Tonnæims sokn*. Formerna med *o* äro sedan de vanliga under 1400- (och 1500-) talet: *prester a Toneime Brynla* 1419,⁴ *a Toneim i prestgardenom* *Tunheim* 1442,⁵ *i Tonnæims kirke soken* 1476,⁶ *i Toneym sokn pa Neset* 1499.⁷ Den första *a*-formen uppträder överraskande redan 1433: *a Taneime vester a Næsine*.⁸ Namnet uttalas nu *ta'nómm*.

Det är uppenbart, att det i Sahlgrens *Tanum* mom. 3 och 4, där *o*-, *ö*- och *a*-formerna första gången nästan alltid uppträda i förbindelse med (*kirkiu*)*sokn* eller *kirkia*, varit just denna mycket vanliga förbindelse (med *Tunheim* som upptakt i trycksvag ställning), som orsakat förkortningen av *ū* > *ü* (med efterföljande övergångar *ü* > *ō* > *ø* eller *a*). Likadan har utvecklingen varit i bohysl. *Tanum*, där den första *o*-formen uppträder i ordfogningen *Toneims kirkia* 1378, och i det västg. *Tunhem*, där den första *o*-formen är *Tornem sokn* 1412 (avskr.) men där utvecklingen ej gått så långt som till *a* utan blott till *u*, *g*.

Sahlgren har alltså gripit fullständigt fel, när han om bohuslänska *tannum*, västgötska *tønnum* etc. yttrar: »Utvecklingen av senare ledens vokalism visar, att huvudtrycket legat på första stavelsen».⁹ — Huvudtrycket har vid förkortningen av *ū* vilat varken på första eller andra stavelsen av *Tunhem* utan på ett följande ord, i ovanstående fall *kirkia* eller *sokn*, som stått i motsatsförhållande till *gården* *Tunhem*.

Men hur har det varit i de fall, där det ej finnes någon socken med namnet *Tunheim* utan endast gårdar? — Ja, i ett fall är saken klar, nämligen då det (på grund av utflyttning) finns två eller flera gårdar *Tunhem* (som man måst skilja åt) i samma socken.

Ett exempel härpå är Sahlgrens mom. 1: »1. *Tannum nordre*, gård i

¹ NG VI, 308.

² Han anför även *Tunæims sokn* 1445.

³ DN X, 91.

⁴ DN I, 476.

⁵ DN III, 556. — Eller möjligen: *a Toneimi prestgardenom*, detta enligt benäget meddelande av riksarkivarien Asgaut Steinnes, som haft vänligheten låta kontrollera en del former åt mig.

⁶ DN I, 659 f.

⁷ DN II, 740.

⁸ DN VI, 472.

⁹ A.a., s. 71.

Vestby sn och hd, Akershus amt.» — »2. *Tannum søndre*» hos Sahlgren hör ej hit.¹ Det är dock säkert, att det varit åtminstone två gårdar *Tunheim* i Vestby socken redan omkring 1330, ty i Rygh, NG II, 4, läsa vi under *Tannum nordre*: *J Tunæimi (østre)* DN. I 208, 1339. (*østre*) RB. 131. 133, i *Tunæimum (vestre)* RB. 132». Något fylligare äro uttrycken i DN I, 208: »*j øystra gardenom j Tunæimi*», i Røde Bog 131: *j Tunæimi øystra* (trol. 1375) och i Røde Bog 133: *J Tunæimum væstra gardenom* (trol. 1385). Nästa belägg, som äro *o*-former, komma först 1574—77: *Thonnem*,² och 1578: *Tonnom*,³ varför man här ej kan se under vilka betingelser *u* blivit *o*. Den första *a*-formen: *Thanem*, är belagd 1593, varefter *a*-formen är ensamrådande. — Namnet uttalas nu *tännemm*.

Vad *Tannum søndre* i Garder sn beträffar, är det ej belagt förrän i slutet av 1500-talet, då *o*-formen redan blivit den normala: *Tonnum* 1578, och *Tonnom* 1595. Den första *a*-formen: *Thanem*, uppträder 1600.⁴ — Namnet uttalas nu *tø'nnåmm*.

Ett annat exempel på mer än en gård *Tunheim* i samma socken är Sahlgrens mom. 5: »*Tanum*, gdr i Svarstad sn, Lardal hd, Jarlsberg-Larviks amt.» Rygh⁵ uttrycker sig tydligare: »6.7. *Tanum øvre og nedre*.» Går man till de av Rygh citerade beläggställena finner man efter *a Tunæimum* 1376: *a Tunæime j øpssta gardenom* [m] *ok østaste Tunheim* 1397,⁶ *a Tuneime j Lagardale* 1398,⁷ *j Thunemon (!) østaste gardenom* 1455.⁸ Den första *o*-formen kommer också, som man väntat, i trycksvag ställning: *i Thoneim øfste gardenom* 1484,⁹ varefter följa 2 *o*-former likaledes i trycksvag ställning: *Tonem j Lagerdal* 1534,¹⁰ *Thoneym y Suaruestad soghen Tunheim* 1546.¹¹ Först 1553 finna vi en *o*-form i tryckstark ställning: *til Tonem*,¹² och först 1604 den första *a*-formen *Thannum*. — Namnet uttalas nu *tånómm*.

Andra exempel på två eller fler gårdar *Tunheim* i samma socken finna vi i Sahlgrens mom. 8 och 9.

Mom. 8: »*Tuneim*, gdr i Vannelven sn och hd, Romsdals amt.» — Rygh, NG XIII, 4, är utförligare: »16—18. *Tuneim ytre, midtre og indre*.» Här skulle man ha väntat sig en utveckling *u (>o) >a*, men fastän *o*-formerna på 1500-talet äro i majoritet (två i NRJ¹³ II, 119, 1520—21, och en i

¹ Upptages hos Rygh, NG II, 14, ej under Vestby utan under Garder sn. Väl ett förbiseende av Sahlgren.

² Povel Huitfeldts Stiftsbog. ³ Jordebok. ⁴ NG II, 14. ⁵ NG VI, 369.

⁶ DN V, 273. ⁷ DN III, 399. ⁸ DN X, 164. ⁹ DN II, 685.

¹⁰ DN IX, 783. ¹¹ DN X, 783. ¹² DN XI, 788.

¹³ Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede, udg. ved H. J. Huitfeldt-Kaas, 1887—1906.

OE¹, 2, mot 1 *u*-form 1560) och på 1600-talet enarådande, är det nuv. uttalet (säkerligen på grund av senare skrifttradition) *tú'neim*.

I Sahlgrens mom. 9: »*Tanem*, gdr i Klæbu hd,² S. Trondhjems amt» förekomma inga belägg på gårdarnas namn förrän på 1500-talet, och då skrivnas, såsom man kan vänta, enbart *o* (ö-) former: *Tørym*³ NRJ II, 181, 1520—21, *Tonem* OE 61, omkr. 1530, *Tonnem* 1559; *a*-formen (*Thanem*) uppträder först 1590 och blir på 1600-talet enarådande (4 g.). — Namnet uttalas nu *ta'nemmen*.

Återstå så *tre* fall, Sahlgrens mom. 6, 7 och 10, där beläggen ej utvisa, att det funnits mer än *ett* *Tunheim* varje socken.

Mom. 6 kunna vi emellertid bortse ifrån, ty där har ej *u* i modern tid resulterat i *o* eller *a*. Namnet på *Tunheim*, gård i Time hd, Stavanger amt, uttalas nämligen *tú'nei*,⁴ fortfarande med *u*.

Vad beträffar Sahlgrens mom. 7: »*Tonneim*, gd i Eikefjord sn, Kinn hd, N. Bergenhus amt», förekommer ej något belägg på gårdsnamnet från omkr. 1360 (i *Tunhæimi*) till 1563 (*Thonem*), varför man av beläggen ej kan se orsaken till utvecklingen *u* > *o*. Efter 1563 finna vi endast *o*-former och en *iø*-form. Av Ryghs⁵ upplysning, att gården i vår tid kallas *stra'nda*, får man emellertid en klar fingervisning om varför *u* i *Tun-* blivit *o*. Rimligtvis har detta *Tunheim*, som ligger på norra stranden av Eikefjorden fått namnet *Tunheimstranda* med huvudtryck på *-stranda*, varefter *u* i trycksvag ställning ljudlagsenligt blivit *o*. Det i dagligt bruk otympliga gårdsnamnet har senare reducerats till nuv. *Stranda*.⁶

I samma kapitel som *Tunhem* behandlar Sahlgren även de norska gårdsnamnen *Haneborg*, *Manum*, *Branem* och det svenska sockennamnet *Hanhals*.

Vad Haneborg (uttal: *hå'nabör*) beträffar, finner man hos Rygh⁷ som 5—7 i Urskogs sn och hd, Akershus amt: **Haneborg søndre, mellem og nordre**. Efter 5 *u*-former: *Hunaborg(h)* 1318, 1392, 1396 (2 g.) och 1484 uppträder den första *a*-formen i Røde bog, s. 287, i ett senare tillägg

¹ Erkebiskop Olaf Engelbretsens Jordebog. Utryckt i No. R A. Från c:a 1530.

² Rygh, NG XIV, 369: »39. 40. *Tanem*». Antalet gårdar således två.

³ Säkerligen skrivfel för: *Tønym*.

⁴ NG X, s. 151. ⁵ NG XII, s. 361.

⁶ Som fullständig parallell kan jag från samma sida i Rygh, NG, anföra '*Tonneimslie*' ... Tonnembslien 1667. Tonembslie 1723», om vilken gård Rygh meddelar, att den numera kallas *li'a*. Den ligger på en 120 m. hög backe, c:a 1 km. väst-nordväst om Tonneim, som troligen fått tillägget *Stranda* för att skiljas från Tonneimslie(d).

⁷ NG II, 167.

under år 1396 (trol. fr. 1400-talet): »*Jtem en¹ j Hanaborg oc j østeste garden eith marke bol.*» Att det varit mer än en gård *Hunaborgh* redan under medeltiden, framgår utom av detta citat även av ett diplom Löken 1484 29/7:² »*j synstæ gardenom Hunaborg*». Orsaken till utvecklingen har alltså varit densamma som i *Tunhem*, Sahlgrens mom. 1 och 5 ovan.

Utvecklingen *Hunaborgh* > *Hanaborg* som namn på en enstaka gård i Lørenskogens sn, Skedsmo hd, Akershus amt,³ förefaller svårare att förklara, så mycket mer som former av namnet saknas från omkr. 1400 (*Hunaborgh*)⁴ till 1520 (*Haneborg*, *Honeborg*, jb) eller just under den tid, då utvecklingen *ū* > *o* bör ha försiggått.

Emellertid torde det korta avståndet (3½—4 sv. mil) mellan *Haneborg* i Urskogs och *Haneborg* i Lørenskogens sn ej ha varit utan sin betydelse. Att sockenmännen i Urskog måste ha känt till, att det i Lørenskogen fanns en gård med samma namn — *Hunaborgh* — som gårdar i deras egen socken, är tämligen säkert, och vice versa. Att de, när de talat om detta senare *Haneborg*, på något sätt måst skilja det från den egna socknens, är lika självklart. Detta har väl skett på samma sätt, som varit fallet i Sahlgrens *Tunhem* 5 ovan genom att tillägga antingen socken- eller häradsnamnet, alltså *Hunaborgh Léirheim*(*sskogh*) eller *Hunaborgh Skéidsmo*, varvid *Hunaborgh* fungerat som trycksvag upptakt till det efterföljande socken- eller häradsnamnet.

Av *Manum*, gård i Sem sn och hd, Jarlsberg-Larviks amt, som behandlats redan av Rygh,⁵ är den första av honom belagda formen formen i *Munamare*, Røde Bog, 204, 1399. Sedan förekommer intet belägg förrän 1593, *Mannum*, varefter *a*-formen är enarådande. Att det en gång förekommit ett torp under gården (*Mannum med Torp* 1668), är knappast någon tillräcklig förklaring till ljudutvecklingen, men på min förfrågan i Norsk stadnamnarkiv, huruvida det icke i socknen funnes något ortnamn vari *Manum* ingick som första sammansättningsled, har arkivchefen major Per Hovda älskvärt meddelat, att »Manomm i Sem ligg ved ein 73 m. høg ås. Åsen vert no ofte kalla *Manomåsen*».

Om åsen, vilket är troligt, redan på 1400- eller 1500-talet kallats *Munhamar ås* eller *Munhamaråsen*, med trycksvagt *Munhamar*, bör *u* ljudlagsenligt ha övergått till *o* (*s*) > *a*. F.ö. kan man knappast på annat sätt

¹ = ytterligare.

² DN V, 665.

³ NG II, 279.

⁴ Røde Bog, s. 222.

⁵ NG VI, 214: *Manum med Torp* not 1: »I Nutidsformen *Manum* er -un blevet till -an ligesom i *Tanum*, af *Túneimr*, og i *Haneborg*, af *Húnaborg*»

än genom antagande av trycksvaghet förklara den starka reduktionen *Munamar* > *Manum*, där först slutstavelsen synkoperats, varefter *u* i obetonad stavelse blivit *o* > *a* och *a*, likaledes i obetonad stavelse, (> *a*) > *u* framför *m*.

På samma sätt som i *Manum* torde utvecklingen ha försiggått i *Branem*, namn på en gård i Melhus hd, S. Trondheims amt. Rygh, som även i fråga om detta namn varit den förste att påvisa utvecklingen *u* > *a*, anför¹ som första belägg af *Bruneme* AB, 44, 1430—40.² Nästa belägg av namnet, *Brønæg*,³ är först från 1559, varefter *a*-formen blir den normala (1590, 1624, 1626, 1631, 1664 och 1723). En uppseendeväckande form är *Broumb* 1626, till vilken jag senare återkommer.

Då jag vid granskning av Norges topografiska karta, skala 1:50 000 (UNT-systemet), bl. 1118 II, s.v. om *Branem* såg två gårdar: *Branemsflåtten* och *Branemsgjerdet* skrev jag till chefen för Norsk Stadnamnarkiv och frågade om deras ålder. Jag fick till svar: »Både *Flåtten* og *Gjerdet* er mykje unge gardar, tillkomne på 16., 17. hundratalet. *Gjerdet* vert ofte nemnt for *Branemsgjerdet*. D.v.s. *Gjerdet* har vore eit inngjerda jordstykke, som så er gått over til serskilt bruk.»

Det är emellertid för utvecklingen av *u* > *o* i *Brunhem* ej nödvändigt, att det varit tre gårdar, man har att göra med. Det är nog, om det på *Brunhems* ägor funnits två brukningsdelar av den betydelse, att de senare blivit självständiga gårdar, i vilkas namn — *Brunhemsflóten* och *Brunhemsgjerdet* — *ū* i trycksvag ställning ljudlagsenligt bör ha övergått till *ō*.

Med det norska *Haneborg* kan jämföras det gamla halländska borg- och sockennamnet *Hanhals*⁴ av äldre *Hunahals*.

Det av Sahlgren meddelade materialet⁵ uppvisar först fyra *u*-former, alla i latinska diplom. SD II, 146, Tønsberg 1292 11/8 (avskr. fr. 1623): *castra nostra Hunals in Hallandia et Hialm*;⁶ SD II, 439, Tønsberg 1305 8/3 (i vidim. av 1306): *in castris hunæ hals et Vardberg*; Rydberg, Sv. trakt. I, s. 359, 1310 22/3 (avskr. i Var. Huitfeldt II): *castra nostra Vartberg et Hunehals*; SD III, s. 227, Lödöse 1315 9/9 (Hadorphs avskr.): *castra Wardberg et Hunals*.

Den första *o*-formen kommer i SD III, s. 637, Hunehals 1324 2/2, latin, (infört i Reg. eccles. Lincop. fol. 168): *Datum apud castrum honals*. Om

¹ NG XIV, 285.

² Astak Bolts jordebog.

³ Felskrivning för *Brønem*.

⁴ Socknen belägen i Fjäre hd i nordligaste Halland.

⁵ A.a., s. 74.

⁶ I Jylland.

man ej vill betrakta *o*-formen såsom tillkommen vid avskriften, bör man beakta ordalydelsen *castrum honals*. Skrivaren kan mycket väl, när han utskrivit orden, ha tänkt på den halländska formen *Honals borg*, som direkt motsvarar *castrum Hunals*, och på så vis fått *o* i st.f. *u*.

Vad som talar för detta antagande är, att när efter tre *u*-former (1324, 1326 och 1399) *o*-former åter uppträda, så sker detta i trycksvag upptakt. Så i Repert. 3, s. 642, Kalmar 1444: *honalse sogn*, och i LÄU 4, s. 7, Halmstad 1461 (i vidim. av 1472); *Honalsse sogn*. Däremot står *u* de tre gånger under 1400- och 1500-talen, där *Hunehals* står ensamt. Så i Styffe, Bidrag 4, s. 46, Kungsbacka 1477: i *Hwnehals*; KB 3, s. 316, Hammerø 1563: i *Hunehalse*, och KB 10, s. 172, Koldinghus 1593: i *Hunehals*.

Kapitel IV i Sahlgrens artikel har rubriken **Husaby och Håsaby**.

Den i fsv. tid till *Husaby* ej så ovanliga biformen *Hosaby* förklaras av A. Kock enligt ljudregeln: »Samnord. långt *ū*-ljud övergår i fsv. till *ō* i semifortis-stavelse (och i relativt oakcentuerad ställning i satsen)».¹ Tack vare tillgång till Svenska ortnamnsarkivets samlingar, där från och med 1500-talet (då *å*-typen infördes) skrivningen *Håsaby* ofta förekommer, har Sahlgren med lätthet kunnat fastslå, att *ū* i *Husaby* utvecklats ej till långt utan till kort *o*, vilket i de flesta svenska dialekter nu motsvaras av *e* eller *g*, vokaler som ligga mellan *å* och *ö*.

Även mot Stig Olsson Nordberg, som i likhet med Kock anser, att huvudtrycket i *Husaby* legat på *-by* och fäst uppmärksamheten vid formerna *Hösebytrøgh* 1282 och *høscæbytrøgh* 1299, »vari väl första stavelsens vokal influerats av den under huvudton stående vokalen i *-trøgh*»² (således ett slags tilljämning), opponerar Sahlgren, i det han anför *Husby* i Vansö sn, Åkers hd, Södermanland, som i ett originaldiplom av år 1310 (SD 2, 602) skrivs *høscæby*, utan att någon huvudtonig stavelse med *ø* följer. Att *o*- och *ø*-formerna särskilt varit karakteristiska för Magnus Ladulås' kansli, »ursprungligen kanske på grund av någon skrivares individuella uttal»³ förnekar Sahlgren och anför som stöd *Husby* i Kräklinge sn Närke, i modern tid uttalat *hgsaby*, *Huseby* i Sunne sn, Värmland, uttalat *h sby* och *Huseby* i Torps sn, Dalsland, uttalat *høscæby*.

Här kan den kritiske läsaren ej hålla tillbaka en välbefogad reflektion. Sahlgren har i det föregående i polemik mot Kock och Nordberg yttrat: »Det finnes ... ej det ringaste skäl att antaga, att huvudtrycket någonsin

¹ Sv. ljudhistoria 2, s. 220 ff.

² Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 I, s. 197.

³ Nordberg a.a., s. 197.

⁴ A.a., s. 80,

legat på *-by* i *Husaby*. Tvärtom talar all sannolikhet för att huvudtrycket legat på första stavelsen. Husabyn är ju en sådan by, som till skillnad från andra byar är försedd med hus.»¹

Att förutsätta en så stark logik i språkets mångskiftande liv, att huvudtrycket i *Husaby*, därför att det varit ej en vanlig by utan en by med ett befäst hus, måste ha legat på *Hus*, är dock att gå åtskilligt för långt. F.ö. vet var och en, som studerat nordiska språk för högre examen, att huvudtrycket nu ligger mycket olika i en del (mestadels perifera) svenska dialekter mot i det nutida svenska riksspråket, och mycket talar för att accentueringen i dessa dialekter en gång varit den normala över större delen av vårt land. När det nu i riksspråket och de flesta dialekter heter *Husaby* är detta således ingen garanti för att det alltid hetat så.

Den forskare, som gjort mest för att belysa de svenska accentförhållandena, är Axel Kock, som redan 1884—85 skrev ett digert arbete, *Svensk akcent*, där han även berörde den avvikande accentueringen i våra folk-mål.

Kock påpekar,² hurusom i det ålderdomliga målet i östra delen av Skytts härad i Skåne komposita med första sammansättningsleden i fsv. tid enstavig ha huvudtrycket på senare leden, t.ex. *kålhóed* 'kålhuvud', *stenjáre* 'stengårdsgård' etc. Även ortnamn accentueras (med få undantag) enligt samma regel, alltså *Ramlösa*, *Stockhólm*.³

I samband med redogörelsen för accentueringen i E. W. Westes år 1807 utgivna svensk-franska lexikon⁴ meddelar Kock även belysande exempel på accentueringen i Sörbygdsmalet i nordvästra Bohuslän.

Westes språk har liksom Skyttsmalet i komposita, med första leden i fsv. tid enstavig, ofta fortis (=huvudtryck) på senare leden, så t.ex. *gästgiverska*, *lyckönska* (även *lyckönska*), *riksråd*, varmed må jämföras Sörbygdsmalets *jäskivare*, *löckönska*, *nösåga* 'nödsaka'.⁵

Även i komposita med första leden i fsv. tid tvåstavig har Weste (låt vara mera sällan) fortis på senare leden, t.ex. *hedenhös*, *palsternácka*,

¹ A.a., s. 79 — Som upplysning till Sahlgrens formulering må meddelas, att Sahlgren med *hus* menar ett *befäst hus*, nämligen den borg, där konungens fogde — husabymannen — bodde.

² A.a. II, s. 238 ff.

³ A.a., s. 243.

⁴ Kock upplyser, a.a., s. 203, noten, att Weste var född år 1753, att familjen bott i Kungälv, från vars pedagogi W. år 1768 dimitterats till Göteborgs gymnasium, där han troligen åtnjutit undervisning, till dess han år 1772 inskrevs vid universitetet i Uppsala. Hans språk bör alltså ha varit sydlig bohuslänska.

⁵ A.a., s. 210—213.

redébogen, ingalúnda,¹ varmed må jämföras följande exempel av ålderdomlig karaktär ur Sörbygdsmålet: *vijjeskó* 'vidjesko', *bårjekár* 'borgensman', *kronefúde* 'kronofogde'.²

Redan med dessa exempel för ögonen förvånar man sig över att Sahlgren så kategoriskt avvisar möjligheten, att *ū* i *Husaby* i vissa trakter kunnat övergå till *ō*, därför att det stått i trycksvag stavelse, medan senare sammansättningsleden haft huvudtrycket. Man förvånar sig än mer, när man bland de av författaren själv anförda exemplen finner ett — det från Torps sn, Dalsland³ — med uttalet *hēsaby*. Författaren vill väl ändå ej göra gällande, att denna uttalsform i senare tid utvecklats ur *hēsaby*?

Man gör således klokt i att för *Husaby*-namn i västligaste (och sydligaste?) Sverige räkna med en äldre accentuering *Husabý*, som ljudlagsenligt måste ha resulterat i *Håsabý* (*hvsabý*), senare i allmänhet *Håsaby* (*hēsabý*).

Men även i Norrland och i själva hjärtat av det svenska språkområdet, i Uppland, har en från riksspråket avvikande accentuering i sammansättningar funnits och fortlever ännu. Kock anför⁴ från grammatikern Nils Tjällman (f. 1652 i Sidensjö sn, Ångermanland) många exempel, bl.a. *guldsméd*, *blecktrått*; *afundsúuk*, *tillförstå*, vilka han sammanställer med ångermanländskans *vintervåg*⁵, *fågelnáste*,⁵ *himlahvålf*, *härads höfding*, *kyrkoherde*.⁶

Han citerar också Sven Hof, *Dialectus vestrogothica*, s. 43, om olika accentuering i skilda svenska landskap: »Verum tamen multum variat usus Svecorum, quod ad accentum attinet. Nam Uplandi, Gestricii et Helsingi, in compositis plerumque eundem retinent accentum, qvem habent simplicia: atque ideo, qvia *herde*, *mästare*, *dagenn*, *wä derr*, *mässa* accentum in primis syllabis sortiuntur, in *Kyrkoherde*, *Jägmästare*, *Påskdagenn*, *urwä derr*, *högmässa*, servant eundem ubique accentum, qvi fuit in simplicibus, quod secus fit ab aliis nationibus, ad primas syllabas in compositis accentum retrahentibus, nullo habito respectu accentus, qvi simplicium fuit . . .»

¹ A. a., s. 212.

² A. a., s. 236.

³ Torp ligger ej mer än 1 ½ mil fågeivägen från Hede, en av de tre socknar, som utgjort N. F. Niléns undersökningsområde för hans Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden.

⁴ A. a. II, s. 304. ff.

⁵ Med första kompositionsleden i fsv. tid enstavig.

⁶ A. a., s. 307.

Senare har Kock¹ på grundval av K. P. Leffler, Skuttungemålets akcentuering, kunnat verifiera Hofs uttalande om »Uplandi», och i Sv. landsmålen XVIII kan man numera finna fler exempel på upplandsdialektens avvikelse från rspr. m. avs. på senare kompositionsledens accentuering, än Kock 1901 kunde meddela.

Sålunda uppger E. Grip, Skuttungemålets ljudlära², såsom exempel på komposita med första leden enstavig bl.a.³ *bläckhörn*, *fähús*, *husháll*; *bru(d)gúmme*, *gudóter*, *gästgíware* (s. 32 f.) och såsom exempel på komposita med första leden tvåstavig bl.a. *avundsjúk*, *kristningsnám(n)*, *spegelglás*; *vánstervriden*, *gammalsúgga(n)* (s. 35 f.).

G. A. Tiseliuss, Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen⁴ anför en mängd fullt analoga exempel; med förleden i fsv. tid enstavig, bl.a. *fä(h)ús*, *förmån*, *ma(t)säck* och ortnamnen *vèdð* Vaddö sn, *vètð* Vätö sn (s. 24 f.); med förleden tvåstavig bl.a. *kontraktspróst*, *ämbarbånd* (s. 31); *massäckspåsä*, *nyckel(h)ålä* (s.33) och ortnamnen *évré* Häverö sn, *íkóbý* Ekeby, *késtabýn* Kårstad by m.fl. (s. 31).

Efterledsaccentuering i analogi med ovanstående exempel uppger Adolf Noreen⁵ för »stora delar af nordöstra Uppland (intill en ungefärlig linje: Furusund—Uppsala—Skutskär)», detta på grundval av E. Kruuses framställning i Uppland II, s. 544.

Hur Sahlgren med kannedom om dessa uppgifter kunnat undgå att reflektera på ett äldre uttal *Husabý*, åtminstone i fråga om uppländska namnformer, kan jag ej förstå.⁶ Även när det rör *södra* Uppland, gör man klokast i att hypotetiskt räkna med en äldre accentuering med huvudtrycket på efterleden, som *kan* ha undanträngts på grund av huvudstadens starka språkliga inflytande redan före 1800-talet.

Emellertid vittnar ej det material, som jag här kommer att meddela, till förmån för slutsatsen, att övergången, *Husaby* till *Håsaby* i *allmänhet* berott på en accentuering *Husabý*.

Jag meddelar i det följande ur Svenskt diplomatarium⁷ och Svenska riksarkivets pergamentsbrev⁸ material rörande *sju* Husaby, ett i Östergötland, två i Södermanland och fyra i Uppland. Diplomen äro såvitt ej särskilt upp-gives i original.

¹ Die alt- und neuschwedische Accentuierung, s. 179 (Strassburg 1901).

² Sv. landsmål XVIII:6. — Skuttunge sn ungefär 1½ mil nordväst om Uppsala.

³ I det följande användes (utom i ortnamnen) av praktiska skäl grov beteckning.

⁴ Sv. landsmål XVIII:5. — Fasterna sn 4½ mil östsydöst om Uppsala.

⁵ Vårt språk 2, s. 422.

⁶ Jfr ovan uttalet av Ekeby och Kårstadby i Fasternamålet.

⁷ Förkortat SD.

⁸ Förkortat SRP.

1. **Östra Husby**, sn, Östkinds hd, i n.ö. Östergötland mellan vikarna Bråviken och Slätbaken.

Former med *u* förekomma i SD I och III t.o.m. 1319, inalles 8 g., därav 6. i avskrifter¹ (*villa husaby inter Wika, parrochia husaby inter wijka, ecclesia husaby inter wika* o.d.).

Den första *o*-formen förekommer i SD III, s. 486, Jönköping 1320 17/12 (avskr. i Reg. eccles. Lincop. fol. 163): *hosaby mellan wika* i ett annars latinskt diplom.

I SD IV finna vi 3 *u*-former (bl. dem *in parochia et ipsa villa Husaby mellen wiikæ*) 1329 och 1339. I SRP, nr 417, Stensö 1359 30/7, i vidim. av Stensö 1383 25/7, uppträder åter en *o*-form: *hosaby sokn*. SRP, nr 1771, SD ns I, s. 98, II, s. 333, (Hwsaby ensamt), s. 705, s. 717 ha *u*, men *o*-formen uppträder på nytt i SD ns III, s. 436, Vadstena 1419 2/4: *Hosbo sokn*.² Formen är av stort intresse ty den visar tydligt, att i den trycksvaga upptakten *Husaby* i ordfogningen *Husaby sókn* den obetonade mellanvokalen *a* synkoperats och de övriga trycksvaga vokalerna förkortats och övergått *u > o* och *y > ə*, vilket senare av en tanklös eller om den ursprungliga formen okunnig skrivare lika väl kunnat återgivas med *o* som med *y*. Att *y* i *husaby* ej haft huvudtryck, framgår också av SD ns III, s. 541, Söderköping 1420 2/2: i *Husabo sokn*.³

2. **HusbyRekarna**, sn, Österrekarne hd, i n.v. Södermanland, s.v. om Eskilstuna.

I SD II, III, IV och V är *u*-formen enarådande (*Curiam meam Husaby areek, Jn husaby byringi, parrochia husaby, apud ecclesiam husaby byringge*) och förekommer sammanlagt 14 g, 1292—1345, därav 2 g. i avskr. Även i SRP finna vi *u*-formen 7 g. i 5 diplom 1357—60.

Den första *o*-formen uppträder i SRP nr 489, Torshälla 1360 u.d. lat.: *de hosaby byring*. Efter några diplom med *u* återkommer *o*-formen oftare. Så i nr 1765, Österrekarnas tingsplats 1382 16/10: *hosobo byringh sokn*; nr 2055, s. plats 1384 20/10: *hosobobyringh sokn, hosobo kirkio* (3 g.), men även *her Magnuss aff hosaby*;⁴ nr 2086, Tynnelsö 1385 19/2: *hosaby byring sokn*, och nr 2139, Österrekarnas tingsplats 1385 6/7: *hosobo byrningx sokn*. I SD ns I påträffa vi genast en *o*-form, nämligen s. 139, Fagrahed 1402 15/6: *Hosaby sokn*. Efter några *u*-former (*Husaby sokn, Husaby byring*

¹ Mestadels medeltida såsom: Reg. eccles. Lincop. och Cod. Holm. A 18.

² Samma form förekommer, enligt benäget meddelande av arkivarie Harry Ståhl, i Ortnamnsarkivets samlingar i diplom 1453 3/6 (RA)

³ Jfr f.ö. nedan.

⁴ *o*-formen naturligtvis tillkommen genom påverkan av de många former i diplomet, där *o* är ljudlagsenligt.

sochn) återkommer *o*-formen, nu i majoritet. Så i SD ns II, s. 221, Aspalöts tingsplats 1409 31/10: *Hosbo¹ Byrningx sokn*; SD ns III, s. 231 f., Tandla² 1417 23/4: *Hosaby Byrings sokn* (2 g.), *Hosaby Byring* (intressant är motsatsen till den på baksidan av samma diplom skrivna *u*-formen: Tannilla³ i *Huseby*); a.a., s. 336, Tandla 1418 12/6: *herra Henrik i Hosaby Byring*; s. 337, samma diplom: *herra Henriks⁴ i Hosaby Byring*.

Namnet *Husaby* förekommer⁵ ensamt blott 4 g. från 1360 (då den äldsta *o*-formen är belagd) till 1420. Så i SRP, nr 447, Eskilstuna 1360 23/2: *domini beronis in husäby*; det redan nämnda *Tannilla i Huseby*; SD ns III, s. 453, Österrekarnas tingsplats 1419 8/6: *Ni(c)lis i Husaby*; a.a. s. 552, Strängnäs 1420 29/3 (samtida avskr. på papper): *dominis ecclesiarum Husaby Gylberga Ø et Øya*.

3. **Husby-Oppunda**, sn, Oppunda hd, s. Södermanland, c:a 1 1/2 mil n.v. om Nyköping.

Efter *sju u*-former i SD II, III och IV, åren 1303—33 finna vi i SD IV, s. 386, u.o. 1334 4/7, den första avvikande formen *parochia hysabj*, där *y* i *hysa*-troligen är felskrivning beroende på antecipation av *y* i *-by*. Två år senare träffa vi emellertid a.a., s. 522, Bettna 1336 8/9 (lat.) ej mindre än *fyra o*-former: *parochia hosabj*, (curatorum Olai in bethnu et) *Nicolai in hosabj*, *Nicolaum in hosabj*, *gerdero⁶ in hosaby*. Här förefaller det, som om ursprungliga växlingen *Husaby*: *Hosaby sokn*, *Hosaby Uppunda* redan år 1336 vore upphävd till förmån för *o*-formen, men det är långtifrån säkert, ty *parochia hosaby* kan helt enkelt bero på att översättaren *tänkt* på normalformen *hosaby sokn*.⁷ Sedan han på så vis fått in *o*-formen, är det förklarligt, att han använt den även om *Nicolaus* och *gerderus*, som båda ju bodde i *hosaby sokn*.

Nästa »ljudlagsenliga» *o*-form förekommer i diplommet u.o. 1344 19/8, Sävstaholmssaml. I, s. 4: *Hosaby opuntibi*.⁸

År 1347 är i varje fall den ursprungliga skillnaden mellan *husaby* och *hosaby sokn* o.d. utplånad, ty i SD V, s. 688, u.o. 1347 15/7 finna vi: *gerdarus in hosaby*.

¹ Jfr ovan mom. I, Ö. Husby sn!

² I Husby Rekarnas sn.

³ = Tandla.

⁴ Bland vittnena. Troligen utskrivare av diplommet.

⁵ Om man frånräknar det ovan nämnda lättförklarliga *Magnus aff Hosaby*.

⁶ Bland fastarna.

⁷ Jfr ovan, s. 11 om *Honals*.

⁸ Ur Ortnamnsarkivets samlingar, enligt benäget meddelande av arkivarien Harry Ståhl. — *-bi* (=by) i *opuntibi*, tillagt på grund av *-by* i föreg. *hosaby*.

Av 17 diplom i SRP ha ej mindre än *nio o*-former, i alla fall utom ett med *sokn* eller *oppunda* o. d. efter sig.

Formerna med *o* förekomma i SRP, nr 417, Stensö 1359 30/7 (i vidim. Stensö 1383 25/7): *hosaby sokn*; nr 540, Oppunda tingsplats 1362 efter 18/5: *hosoby sokn*; nr 1140, Vadstena 1375 10/4: *Hoosbo sokn*; nr 1383, trol. Oppunda tingsplats 1378 före 28/11: *hosobo sokn*; nr 1433, trol. Oppunda tingsplats 1379 efter 17/6: *lafrinz i hosoby*;¹ nr 1685, Runtuna kyrka 1382 23/2: *hosaby wppunde*; nr 1757, Skävö 1382 29/9: *hosaby oppunde sokn*; nr 1763, Oppunda tingsplats 1382 9/10: *hosaby oppunde* nr 2091, Björkviks kyrka 1385 5/3: *hosaby sokn i oppunde*.

Av de två formerna *Hoosbo* och *hosobo* ovan jämte *husabosokn* o. d. nr 1167, 1742 och *husobo sokn* nr 1602 framgår klart och tydligt (liksom beträffande *Husby* i Östkindhs hd, Östergötland och *Husby* i Österrekar-nas hd, Södermanland), att accenten *ej* kan ha legat på *-by*.

4. **Kungs-Husby**, sn, Trögds hd, i sydvästra Uppland, vid Mälaren. Efter två *u*-former i SD I, 1264 (avskr. 1600-talet) resp. 1270 följa de tre av Nordberg och Sahlgren diskuterade *o*- och *ö*-formerna. SD I, s. 571, Husby Trögd 1280 29/6: *Datum apud hosäbytrögh*; a. a., s. 618, Husby Trögd 1282 23/11: *Datum Hösebytrögh*; a. a., s. 619, Husby Trögd 1282 7/12: *Datum Hosäbytrögh*.

Därefter förekomma i SD III, IV och V endast *u*-former³ (13 i 12 dipl.). Först efter mer än hundra år påträffa vi åter en *o*-form, detta i SRP, nr 1899, Ängsö 1383 13/1: *hosabytröghdh*, varefter *u*-formen ånyo blir enarådande.

Av dessa *u*-former visar den i SD ns III, s. 44, Trögd 1415 3/6: *Husabo Trögd sokn*, att slutstavelsen i *Husaby* *ej* haft huvudtrycket.

5. **Husby-Sjutolft**, sn, Trögds hd, s. v. Uppland, c: a 1½ mil norr om Kungs-Husby.

Efter 4 *u*-former i 3 diplom o. d. i SD III och IV träffa vi i SD V, s. 193, Uppsala 1343 15/9, *o*-formen *villa Hosaby siutoolfft*. Sedan är *u*-formen enarådande både i SD V (4 diplom), SRP (6 diplom) och i SD ns (3 diplom). I samtliga diplom utom ett⁴ är *Husaby* o. d. omedelbart följt av *Siutolft* eller *sokn*.

SD ns III, s. 449, Stockholm 1419 18/5: *Husebosiotolffte sokn* visar, att *Husaby* såsom upptakt i en ordfogning haft *-by* obetonat.

¹ Bland vidhervaru-männen.

² Bland fastarna.

³ Alltid i förbindelse med *trögh(dh)* och merendels sammanskriven med detta.

⁴ SD V, s. 238, u. o. 1343 (infört i Reg. eccles. Ups. fol. 144 v.): *De Husaby IIII marche*.

6. **Husby-Ärlinghundra**, sn, Ärlinghundra hd, c:a 3/4 mil väst-nordväst om Sigtuna.

Efter 8 *u*-former¹ (samtliga utom *en* i förbindelse med *arland* o.d.) i SD II, III, IV, uppträder i SD IV, s. 395, u.o. 1334 18/10, en *o*-form: *in stenu(n)ghgum*² *in parochia hosabj haarnualdh*.³

Sedan följa i SD V och SRP 6 *u*-former (alla utom *en* i förbindelse med *arland* o.d. eller *sokn* 1. g.). I SMR⁴, nr 953, Sigtuna 1439 17/8 (avskr. i B 19) uppträder en form med kort *u*: *Husse by ärlanz sokn*.

7. **Husby-Långhundra**, sn, Långhundra hd, c:a 1½ mil n.ö. om Husby-Ärlinghundra.

I *detta* Husaby är *u*-formen genomgående. Den förekommer i SD III, IV, V ej mindre än 18 g., i SRP 11 g. och i SD ns 6 g., alltså sammanlagt 35 g. Överallt utom på tre ställen (SD IV, s. 287, SD V, s. 237, SD ns III, s. 168) står Husaby i omedelbar förbindelse med (*h*)*ärnawi* o.d. Att emellertid *Husaby* i denna ställning varit trycksvagt framgår dels av *husabo ärneui* SRP, nr 1979, dels av *Hussaby Ernawi sokn*, SD ns II, s. 835.

Av ovanstående materialsamling framgår fullt tydligt, att *u* i *Husaby*⁵ förkortats ej på grund av någon s.k. ordlängdsbalans, utan därför att namnet stått som trycksvag upptakt till ett följande ord, som haft huvudtrycket, antingen *sokn* som motsats mot *by* eller *Byring*, *Oppunda*, *Ärnawi* o.d. för att skilja husabyarna från varandra.

Detta senare är ju helt naturligt, eftersom det anses, »att hvarje gammalt hundare i Uppland haft en husaby»,⁶ och att i Södermanland, åtminstone Oppunda, Österrekarna och Västerrekarna härader haft ej mindre än två Husaby vartdera.⁷

F.ö. är det möjligt, att man också (alldeles som i fråga om *Tanum*⁸) skilt de olika gårdarna i husabyn från varandra genom tillägg av *norra*, *södra*, *västra*, *östra* e.dyl.⁹

Jag hoppas att i en fortsättning på denna artikel få framlägga mina synpunkter på en del andra av Sahlgrens exempel på ordlängdsbalans, särskilt då dem han anför i kapitel I och II.

¹ Det *hosaby*, som nämnes SD I, s. 622, 629 och SD II, s. 258, hör ej (vilket Diplomatariets utgivare trott) hit, vilket inom kort kommer att visas.

² Nuvarande *Steninge*.

³ Troligen hörfel av en man, som tanklöst skrivit efter diktagen.

⁴ Svenska medeltidsregister 1434—1441, utg. av S. Tunberg.

⁵ Såväl som *a* och *y*.

⁶ H. Schüek, Uppsala Öd, s. 17, UUA 54 (1914).

⁷ A.A., s. 17 ff. ⁸ Se ovan!

⁹ Ett påpekande av professor C. I. Stähle efter hållande av detta föredrag i Samfundet för nordisk språkforskning.

GÖSTA BERGMAN

Syssling och tremänning.

Jag har en farbror och en faster, en morbror och en moster som alla har barn. Då är jag och de barnen kusiner eller syskonbarn. Men nu har jag själv barn och åtminstone några av mina kusiner har det. Vad är dessa barn i förhållande till varandra? Vilket är det rätta uttrycket: *tremänningar* eller *syslingar* eller vad?

Frågan ställdes av en radiolyssnare i Hälsingland. Jag vände mig till radiolyssnarna och bad dem att bidra till en kartläggning av terminologien för detta tredje led i släktskapen, ledet efter kusin. Svar kom från ca 200 orter, däribland 15 finländska och 7 norska. De svenska svaren representerade alla landskap utom Härjedalen, Öland och Gotland. Det sålunda insamlade materialet kompletterades med 119 svar på Uppsala landsmålsarkivs frågelista nr 3, »Personerna i gården och byn» från socknar i Norrland, Dalarna, Uppland, Västmanland, Närke, Värmland, Dalsland, Västergötland, Östergötland, ö. Småland, Gotland och svenska Estland.¹ Uppgifter inhämtades också från landsmålsarkivet i Lund för Skåne, Halland, Blekinge och Småland samt från Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs universitet för Bohuslän och västgötadeln av Göteborgs och Bohus län, varjämte jag har gjort egna uppteckningar. I övrigt rådfrågades tryckt dialektlitteratur såsom kontroll och ytterligare komplettering. Resultatet blev detta:²

1. *Tremänning*

Ordet hör hemma huvudsakligen i Norrland, Dalarna, Västmanland, Närke, Värmland, norra Bohuslän och Österbotten.

Norbotten (länet): Överluleå och Nederluleå (RU), Boden, Råneå och

¹ Uppgifterna från Estland har därefter välvilligt kompletterats av fil. lic. Nils Tiberg.

² Förkortningar: B (=egen uppteckning), G (=institutet i Göteborg), L (=landsmålsarkivet i Lund), R (=radiolyssnare), U (=landsmålsarkivet i Uppsala).

Piteå (R). — Huvudtrycket ligger på senare leden. (Den växlande kvaliteten hos vokalen (diftongen) i förleden och kvaliteten och kvantiteten hos vokalen i senare leden har här och i det följande icke eller blott undantagsvis angivits.)

Västerbotten (länet): Malå och Lycksele (R), Skellefteå (U), Degerfors (RU), Vännäs (R) och Umeå (U).

Ångermanland: n. Ångermanland (R), Bjurholm, Säbrå och Sidensjö (U), Granninge, Torsåker, Bjärträ och Härnösand (R).

Jämtland: Fyrås och Yxskaftekälen (R), Revsund, Bodsjö, Norderön och Marieby (U), allmänt (R).

Härjedalen: Tännäs (*trimänning*) (B).

Medelpad: Ljustorp och Hässjö (U), Tynderö (RU), Indal och Indals-Liden (U).

Hälsingland: Ytterhogdal och Los (R), Gnarp (U), Färila (R), Bjuråker (U), Rogsta (R), Voxna (U), Edsbyn (R), Ärbrå (RU), Rengsjö och Skog (U).

Gästrikland: Åmot (R), Ockelbo (U), Valbo (RU), Sandviken och Gävle (R).

Dalarna (*tre-, tri-*): (Västerdal.) Särna (R), Transtrand, Lima, Malung, Äppelbo och Järna (U); (Ovan- och Nedansiljan) Venjan, Mora med Bonäs, Ore, Rättvik och Leksand (U), Bjursås (Magnevill, Bjursåsm. ordförråd), Djura och Mockfjärd (U); jfr *tri-meningg* 'sysling' allm. i Ovensiljan enl. Levander, Dalmålet 1:152; (Bergslagsdal.) Ludvika (R), Söderbärke (U).

Västmanland: (Örebro län) Hällefors (R), Ramsberg och Järnboås (U), Öskevik, Lindesberg, Nora, Vedevåg och Frövi (R), Fellingsbro (U); (Västmanl. län) Karmansbo (R), Västervåla och Medåker (U). Rietz: Vm.

Uppland: Östervåla (i den nordliga Västmanlandsdelen av landskapet): »Uttryck som *tremänning*, *fjurmänning* och *brylling* användas icke ofta» (U).

Värmland: Dalby och Gustav Adolf, Älvdals hd, (U), Ransäter, Kils hd (B), Brunskog, Jösse hd, Järnskog och Trankil, Nordmarks hd, Glava och Stavnäs, Gillbergs hd, Borgvik, Grums hd, S. Ny, Botilsäter och Eskilsäter, Näs hd och Alster, Väse hd (U), Degerfors, Karlskoga hd (R).

Dalsland: Ärtemark, Vedbo hd och Råggård, Valbo hd (U).

Bohuslän: Skee, Vätte hd, Lur, Tanums hd, Naverstad, Bullarens hd, Krokstad, Sörbygdens hd, Svarteberg, Tunge hd, Tossene, Sotenäs hd, alla tillhörande norra delen av landskapet (G).

Västergötland: (Göteborgs och Bohus län) Landvetter, Sävedals hd, (G); (Älvsborgs län) Gärdhem, Väne hd; (Skaraborgs län) Broddetorp, Gudhems hd: »ordet är ej ofta brukat numera och började redan vid sekelskiftet bli mera sällsynt än tidigare. Upptecknaren har 1900—1910 hört tre olika uttal av detta ord i Broddetorp...» (U).

Närke: Ervalla, Örebro hd och Kvistbro, Edsbergs hd (R). Rietz: Nk.

Småland: (Kalm. län) *trimänning* 'kusinbarn' Torsås; S. Möre hd (L), *tremänning* Ålem, Stranda hd (U).

Finland: Vörå, Österb.: »i dial.» (R), Replot, m. Vasa *tremänning* 'småkusin' (Wessman).

Jfr *Norge*: allmänt i norskan (Aasen, Skard Nynorsk ordbok, 1954, Norsk-dansk ordbog, 1955), bekräftat av radiolyssnare från Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim och »Nordland».

2. *Syssling*

Syssling är ordet på ett stort centralt svenskt område. Då så få radiolyssnare från detta område har lämnat besked om just detta ord, kan man måhända därav dra den slutsatsen att de haft den »riksspråkliga» termen, vilket de ansett sakna intresse att meddela.

Uppland: Vårfrukyrka (n. om Enköping) *sýstlyng* och Möja *sysse-unge* (U), Vätö *sysstlongar* el. *sysse-longar* 'sysslingar' (Schagerström, Ordl. öfver Vätöområdet). Från Östervåla (i nordl. Västmanlandsdelen av landskapet) meddelas att »I st.f. *sysstling* säger man vanligtvis *sysstlingsbarn*» (U).

Västmanland: Ängelsberg, Gamla Norbergs bg (R).

Södermanland: Stockholm, Mörkö, St. Malm, Eskilstuna, Malmköping (B), Vingåker (R).

Närke: Örebro (B).

Östergötland: Godegård, Finspångaläns hd: »nu, men för 40—50 år sen sades *syskabarns ungar*» (R), V. Harg, Vifolka hd och Ulrika, Valkebo hd (U), Värna, Grebo, Björsäter och Åtvidabergstrakten, alla i Banekinds hd (R), Drothem och Gryt, Hammarkinds hd, Kisa, Kättilstad och Tjärstad, alla i Kinda hd (U).

Västergötland: (Skaraborgs län) Häggesled, Kållands hd *sösstlinga* pl., Broddetorp, Gudhems hd *sösstlinge*, Kåkindes hd *sösstling*, Acklinga *sösstlinge* el. oftare *sösstlinge* och Korsberga *sösstlinge*, bäge i Vartofta hd; (Älvsb. län) Eggvena *sösstlinge*, Hemsjö och Alingsås lfs., alla tre i Kullings hd, S. Säm och Tvärred, bäge i Kinds hd (U); (Göteborgs och Bohus län) Fässberg, Askims hd (G).¹

Halland: Varberg (R).

Småland: (Jönköpings län) Östbo hd *sös(s)ling* 'cousiners barn', J. J. Lagergren 1822, Östra hd *sýstling* (L); (Kalmar län) Hjorted, S. Tjusts hd (U), Fårbo, Tunaläns hd (R), Högsby, Handbörds hd *sýstling* (U); (Kronobergs län) Dädesjö, Lenhovda och Sjösås, alla tre i Uppvidinge hd, Jät, Kinnevalds hd (U). — Från olika socknar i alla länen (19 st.) är ordet *sysstling* (äv. *sysstling*, *sösstling*, *sysstlinge*) upptecknat i L, men utan att betydelsen närmare angivits. Då i två fall betydelsen 'kusin' angivits, nämligen från Angelstad och Göteryd i Sunnerbo hd (*sysstlinga* 'kusiner') kan man vara tveksam om betydelsen i övriga fall, ehuru sannolikheten talar för att betydelsen är riksspråkets.

Skåne. Enligt uppgift av I. Ingers förekommer jämte *nästkusin*, som är det vanligaste ordet, också *sys(s)ling*, så t. ex. i uppteckningar (L)

¹ Institutet för ortn.- och dial.-forskning i Göteborg (T. Johannisson) skriver: »Ordet *sysstling* torde inom hela institutets undersökningsområde böra betraktas som riksspråkslän. Endast ett belägg har anträffats, och det tillhör Fässberg, Askims hd, som numera införlivats med Mölndals stad.»

från Vemmenhögs hd av A. Malm (*sysling*) och från Luggude hd av N. Olséni (*sysling*).

Blekinge: Torhamn, Östra hd *sösslinga* pl. (L); Listers hd *sysling* (Swenning Ordfört. t. Folkm. i Listers hd).

Estland: *sisling* Rågö, Vippal (N. Tiberg).

Över hela svenska språkområdet förekommer ett flertal uttryck som utgår från »tredje ledet» (*treding*, *vara till tredje* o.d.).

3. *Treding*¹ o.d.

Dalarna: *wi im triddrur* 'vi är släkt i tredje led' Orsa (U); *demm e trirjär*² 'de är tremänningar' Mora (acc. 6071, U); *tridjä sisslunger* 'tremänning' Mora (acc. 5652, U).

Värmland: *tredingsbarn* S. Ny, Näs hd; *treongsbån* Trankil, Nordmarks hd (U).

Dalsland: *treongsbarn*³ Bengtsfors, Steneby (R), Ärtemark, Ödskölt (U), alla fyra i Vedbo hd, Åmål och Tösse, bägge i Tössbo hd (B).

Västergötland: (Västgötadeln av Göteborgs o. Bohus län) *treongsbarn* och *trelingsbarn* Landvetter och Härryda, bägge i Sävedals hd, i Landvetter äv. *treonge* (G); (Älvsborgs län) *tredingsbarn* Tvärred, Kinds hd, »*tredingsbarn* har också förekommit ganska allmänt, men en viss begrepps-förvirring har gjort sig gällande» Torpa, Borås stad (U); *tredingskusiner* S. Säm, Kinds hd, Boråstrakten (R); (Skarab. län) *tre(d)ingsbarn* Valstad och Korsberga, bägge i Vartofta hd (U).

Halland: *tredingskusiner* Krogsred, Årstads hd; *tredjeman* Sällstorp, Viske hd och Falkenbergstrakten (R), Getinge och Slättåkra, bägge i Halmstads hd (L); jfr Bergman Sydl. prov. s. 80, där *tredjeman* uppges från Falkenberg.

Småland: (Jönköpings län) *tredingsbarn* Villstad, Västbo hd (U); (Kronobergs län) *vi ä treinga* Vrå, Sunnerbo hd, *skylla till treings* Angelstad, Sunnerbo hd (L).

Finland: *tribäling* 'barn av småkusiner' Kronoby, N. Vasa län (Vendell), *tribejling* Pedersöre, N. Vasa län (Wessman).

Estland: *trelensbån* Ormsö. Skämtsamt kunde man på Ormsö säga *tre len å fäd knävon*. Innebörden är: »Den släktskapen som vi nu talar om, den är i tredje leden och fjärde knöveln.» Vid leden skär man av skanken (»knöveln») på slaktdjuret, och det som är efter leden, dvs. knöveln, det kastar man bort, där är man inte släkt mer (N. Tiberg).

4. *Vara till tredje* o.d.

Norrboten: *ve jera til triri* Överkalix (U), *till tredje* Råneå (R), *dill tridi* Måttsund, Nederluleå tg (R), *våra del tridi* Nederluleå (U), *ve jera del tridi* Edefors, Överluleå tg (U).

¹ Jfr fsv. *pripunger*, *pripunger*, *pripinger* m., *thridhiunge* m. tredjedel, Söderwall.

² Jfr *tridjen* 'den tredje', Levander Dalmålet 1:72.

³ Jfr *treong* m. tredjedel, Nilén Sörbygdén.

Västerbotten: vara *deil tredji vä* (med) Norsjö, Malå o. Norsjö tg (U).

Dalarna: *tä trejjes* Järna, Näs tg (U).

Bohuslän: *ja ä i treje mä han* Torslanda, Hisings V. hd, *vi ä i treje* Ytterby, Inlands S. hd, Ucklum, Inlands N. hd (äv. *i treje le*), *vära i treje* Långelanda och Torp, Orusts Ö. hd (G), Möllösund, Orusts V. hd (R), Ljung, Inlands Fräkne hd, Skredsvik, Lane hd, *vära i dä treja* Bottna och Kville, Kville hd (G), alla belägg, utom de sista (Kville hd), från södra delen av landskapet.

Västergötland: (Västgötadeln av Göteborgs o. Bohus län) *ja ä i trejer mä han*, *ja ä i treje mä hänner* Styrso, Askims hd (G).

Halland: *vi ä treja* Vallda, Fjäre hd (P. N. Peterson Valldamålet).

Småland: (Jönköpings län) *vi va sköll te treje* Forsheda, Västbo hd, *öskenabarn te trees* Ås m.fl., Västbo hd, *skölla te treä* 'halvkusiner' Fryele, Östbo hd, *ja ä skyllä te treä te honom* Rydaholm, Östbo hd (L); (Kronobergs län) *skölla(s) te tree* Lenhovda, Uppvidinge hd (U), Vislanda (R), Skatelöv och Aringsås (L), alla i Allbo hd, Ryssby, Sunnerbo hd (L).

Skåne: *stå i tredje* Fleninge och Kattarp, Luggude hd (»så omkring sekelskiftet», R).

Finland: *vi je ti tridi* Kaskö, S. Österb. (R), *di ji tridi* Petalax, s. Vasa län (Wessman).

Geografiskt mera skarpt avgränsade är uttrycken *nästkusin*, som är sydsvenskt, *åsyskonabarn* och *a-kusin* som är sydöstliga och *småkusin* som tillhör Norrbotten och Finland.

5. Nästkusin

Skåne: allmänt i landskapet enl. I. Ingers, t. ex. i Villands, Ljunits och Luggude hd. Äv. *nästsökenebarn*, t. ex. i Villands hd, Ivetofta, Ingelstad och Järrestad, Vemmenhögs hd (L). Jfr Bergman, Sydl. prov. s. 80, där *nästkusin* uppges från bildat talspråk i flertalet skånska städer och flera städer i Blekinge och Halland (Karlskrona, Ronneby, Sölvesborg; Halmstad, Varberg).

Halland: se ovan under Skåne.

Blekinge: Ysane, Listers hd, Hällaryd, Bräkne hd (L); se äv. ovan under Skåne.

Småland: (Jönköpings län) Bondstorp, Mo hd, Kulltorp, Västbo hd; (Kronobergs län) Hällaryd, Sunnerbo hd (L), Älmhult, Allbo hd (R); (Kalmar län) *närsyskonabarn* Ljungby, S. Møre hd (omkr. 1900, Bergman Sydl. provins. s. 80).

Jfr *Danmark*: *nästsøskende barn*, i dial. äv. *nærsøskende barn* (ODS).

6. Åsyskonabarn, a-kusin o.d.

Blekinge: *åsöskenebarn* (med dift.-former av *å-*) Sturkö och Torhamn, Östra hd, Backaryd, Förkärla, Listerby, Nättraby, Ronneby lfs. och Sillhövda, Medelstads hd, Öljuhult och Hällaryd, Bräkne hd (L); *åkusiner* Ronneby (R).

Småland: *åsöskenabarn* (äv. med dift.-former av *å-*) (Kronobergs län) Almundsryd, Kinnevalds hd, Långasjö och Väckelsång (L), Hovmantorp: »så sade de äldre, de yngre sade *syslingar*», Konga hd (R); (Kalmar län) Hossmo och Torsås, S. Möre hd (L); jfr *åsöskenabarn* S. Möre (Linder).

Gotland: *a(v)kussäinar* Lau, *a-kusiner* Atlingbo (U); jfr *akusäin* Lau (Klintberg Laumålet s. 43), Bergman Sydl. provins. s. 80 med belägg för *a-kusin* från Visby och Gotländsk ordbok under *av-kusin*.¹

7. *Småkusin*

Norrboten: *smakusin*, *småkusin* Gällivare, Pajala, Råneå (R), Nederkalix, Nederluleå (RU).

Finland: allm. i finl. sv. (Bergroth § 433) och bekräftat av radiolyssnare från 9 orter (Österbotten-Nyland); jfr fi. *pikkuserkku* Laihia, Österbotten (enl. Sanakirja säätio, Helsingfors), som sannolikt är en översättning av finl.-sv. *småkusin*.

8. *Övriga ord*

I övrigt förekommer på flera orter *syskonbarns barn*², *kusinbarn* och *halvkusiner*. Om *syslingsbarn* i Östervåla, Uppland, se s. 3. Från Runö är antecknat *utanomst-siskebån* (N. Tiber).g.

Vid en bedömning av den dialektala synonymiken får man beakta att »riksspråksordet» *sysling* med säkerhet har lagrat sig över äldre uttryck på samma sätt som det nyare ordet *kusin* har lagrat sig över det äldre *syskonbarn*. Det finländska *småkusin* måste vara en relativt ny bildning. Äldsta belägg för ordet *kusin* i SAOB är från 1690.³ I Finlands dialekter fann vi ord som *tremänning*, *vara till tredje*, *tribåling* o.d. De har säkert, åtminstone de två första, en längre tradition bakom sig än *småkusin*. *Sysling* tillhör icke Norrland eller Dalarna och är säkerligen ungt där det förekommer i Västmanland. Det tillhör icke Värmland eller Dalsland, i vilket senare landskap *treongsbarn* är det genuina ordet. Det är säkerligen ett riksspråkslån i Bohuslän, där *tremänning* och *vara i tredje* är de dominerande uttrycken. *Sysling* är sannolikt icke heller genuint i Halland. I Skåne är *nästkusin* en sen, bildad form av det folkliga *näst-*

¹ *B-kusin* 'a-kusins barn', som man också kan höra, är en sekundär, ursprungligen skämtsamt bildning.

² Så är hos Rietz: »*syska-bars-barn* n. pl. syslingar. Ul.» Gammalsvenskby *siskebånaš barnar* (N. Tiber).

³ I brev från den svenske officeren i Venedigs tjänst Carl Sparre, f. 1650, till system Märta Rosenhane: »Uthur innelychta breffet lærer min Aldrakiäresta Syster see, huru såsom vår Cousin Johan Sparre sigh hafr stält ...», Svenskars bref o. anteckningar från Italien 2:15, utg. av Enni Lundström, Göteborg 1909—1914.

söskenabarn o.d. (jfr danskan). För Blekinge är *åsöskenaabarn* o.d. det genuina. Gotlands *akusin* är en senare omformning av ett äldre ord (av Blekingetypen?). Rågö och Vippal i Estland har *sisling*, men ett genuinare språkskikt kan återspeglas i *siskebåns bån* på Nuckö, *siskebånaš bånar* i Gammalsvenskby, *utanomst-siskebån* på Runö och *trelensbån* på Ormsö.

Syssling är i de nuvarande dialekterna bäst representerat innanför de nämnda randdialekterna. Det är värt att observera att *sysstling* icke helt har slagit igenom ens här. I Småland möter ordet konkurrens från uttryck som *söskenabarn te trees*, *skölla te treä*, i söder *åsyskonabarn*, o.d. I Västergötland möter *treing* o.d. vid sidan av *sysstling*. I Östergötland (Godegård) sade man förr *syskabarns ungar*, men nu *sysstling*.

Går man till de fornsvenska lagarna, finner man att *brylling* och *sysstling* avser syskonbarn, kusiner, *brylling* normalt syskonbarn på fädernet och *sysstling* normalt syskonbarn på mödernet. Ställena där orden förekommer är *VgL I G 8* »Eghv bröpvngær tvær enæ kono. Eghu systrungær tver ena kono... Egho systrungur ællær bröpvngor tvar en man. þæt ær firnærværk... Dræpær..bröprungær broprung sin. Allær systrungi systrung sin.»; *Br. 5*, se citatet under Tredje man nedan s. 9; *VgL II O 3* »Thæt ær firnærværk at aghæ likamæns lustæ vip ... bröplungö sinæ. systlungö sinæ. æller aghæ bröplungær tuer. enæ kono. æller bröplungær tuer en man»; *G 15* »My[r]þer ... bröpunder bröpunder sin. systrunger systrungh»; *Dr. 7*, se citatet under Sysstlingsbarn s. 9; *Add. 8* »hauær konæ bropær æller bröllongær»; *VgL III 63*, se citatet under Bryllingsbarn s. 9; *ÖgL Æ 3:1* »Nu æn mange æru bröplunganir ok alle iam nær: þa taki sua maþær sum maþær», *UL Æ 1:pr.* ær æi moþor systir til. þa æru syzllungær. ok bryllungær til»; *11:2* »syzlungær ok brollungær (bryllungær)»; *J 3 pr.* »þær skulu fastær at wæra syzlungær ok bröllungær»; *SdmL Æ. 1:pr.* »bröllungar oc systlungar»; *DL G 11:1* »æru þa till brullungar ella systlungar. þe æghu arf oc orf taka»; *M 1:3* »Dræpas brylungar manhælg þera sex markir»; *HL Æ 14 pr.* »Later mö liggia sik. bötæ han faþer hænnæ XVI öra. broper. VIII. öra. sysstingæ III öra.»; *M 38*, se under Tremänning, s. 9; *GL 28:5* »Iru bryþr flairin epa bryplingar»; *MEL Æ 2: pr.* »Æru ei þe til, þa æru bröplunga ok systlungæ, taki bröplunge tua lyti ok systlungæ þriþiung»; *MES Æ 2:pr.* »Æru eig the til, tha æru bröllunga ok systlunga; taki ok halfft hwart therra aff arffwe»; *KL Æ 3.2* »The æro bryllunga thes döda, som födde æro aff faderbroder hans eller af fadersyster; the æro syzlunga, som födde æro aff moderbroder eller modersyster».

Man observerar att Östgötalagen och Gutalagen icke nämner *sysstling*,

däremot *brylling*, och att Hälsingelagen tvärtom endast nämner *sysling*, samt att Skånelagen saknar både *brylling* och *sysling* (se under Nästsyskonbarn s. 9); i stället talar denna lag om *syskonbarn*, vilket ord också förekommer i *KL* Add. I: »ena syskionebarnet beleggar thy andro».

Ännu i 1734 års lag, Ärfda Balk Cap. 3, 8 § lever *bryllingar* och *syslingar* kvar i den medeltida betydelsen:¹ »Äro ej the til; tå äro bryllingar, som äro faders hel eller halfbroders, och faders hel eller halfsysters barn, så ock sysslingar, eller moders hel eller halfbroders, och moders hel eller halfsysters barn, samarfva; the kallas syskonebarn.» Nu gällande lag talar däremot om *kusiner*, så i Lag 8 juni 1928 om arv, 2 kap., 1 § (»arvsrätt för kusiner och deras avkomlingar»).

Att *brylling* normalt betytt kusin på fädernet, patrueelis, framgår klart av lagarna. Såsom Å. Holmbäck påpekat i Ätten och arvet s. 63, not 3 framgår det dock av Östgötalagens Ärvdabalk 3:1 att det på detta ställe har övergått till att betyda avkomlingar av bröder oavsett närhet till dessa i led (såsom visas av orden »alle iam nær»). *Sysling* har likaså normalt betytt bara kusin på mödernet, matrueelis, såsom ännu i 1734 års lag, men i Hälsingelagen, där det förekommer på två ställen måste det, som redan Schlyter påpekar, innefatta också kusiner på fädernet, »hvilket synes hafva kommit däraf, att man orätt härledt det från *syskini*».² Holmbäck-Wessén menar detsamma: »Sannolikt omfattade i hälsingedialekten systlingi även bryllungi, vilket ord ej finnes i HL.»³ Detta betydelsestadium är bevarat i dalmålet. I svaren på Uppsala landsmålsarkivs frågelista (ovan s. 1) uppges från Mora att ordet för kusin är *sisslung*, pl. *sisslungär*.⁴ I en annan uppteckning från Mora (Bonäs) ges formen *sysslung*, pl. *sysslungär* 'kusin'.⁵ Även Vämhus känner *sysslung* i denna betydelse.⁶ *Sysslingsbarn* med uppgiven betydelse

¹ Jfr emellertid s. 11 f.

² Schlyters Ordbok under *Systrungi*.

³ Holmbäck-Wessén, 3 ser., s. 320.

⁴ Kusin Kerstin kan också heta *slung Kisti*. Fjärmare led kan också uttryckas med *sisslung*: *tridjä sisslung* 'tremänning', *fjärdssisslung* 'fyrmänning'. ULMA acc. 5652. För den prokoperade formen *slung* jfr Rietz: *slunge* m., *slunga* f. *sysling*, *syskonbarn*, DL., Levander, Dalmålet 1:219: *slungge* 'manlig kusin', Älvdalen, Dalmålsordboken: *slungga* 'kvinnlig kusin', likaledes Älvdalen (Åsen). Upplysande för uppkomsten av den korta formen är Levanders uppteckning från Mora: *äd e sisljngg-Kari a mig* 'det är min kusin Karin' (Dalmålsordboken). — Finl.sv. *slungg(är)* adj. släktad, befrydad (Houtsjär, Vendells ordb.) hör sannolikt också hit. Jfr K. G. Ljunggren, Adjektivering av substantiv i svenskan s. 159.

⁵ ULMA acc. 1869:1. Jfr Levander 1:219 (*sysslungg*).

⁶ ULMA acc. 1513. Jfr Levander 1:219 (*sysslunggä*).

'kusiners barn' i Östervåla, Uppland, förutsätter också, om denna enstaka uppgift är tillförlitlig, betydelsen kusin hos *sysling*. Med samma reservation jfr också uppgiften från Sunnerbo hd, Småland (s. 3).

Att *sysling* och inte *brylling* blivit det sammanfattande ordet för kusin kan väl till en del förklaras av att det haft lättare att associeras med det till ljudformen snarlika, konkurrerande ordet *syskonbarn*, vilket senare tydligen är gammalt att döma av dess förekomst i dialekterna över hela språkområdet. Andra exempel på att det kvinnliga könet bestämt namngivningen är *syskon* och ty. *Geschwister*. Att över huvud den språkliga distinktionen mellan de två kusinlagen upphävts, därtill kan i sin mån ha bidragit att skillnaden mellan könen i arvsrätt upphävdes.

Barn till kusiner betecknas i de fornsvenska lagarna på olika sätt. *Tremänning* är belagt i Dalalagen och Hälsingelagen, men icke annorstädes, vilket stämmer väl med den nuvarande utbredningen av ordet i de svenska dialekterna. Ställena är: *DL Kr.* 9 »hæfdær sin þræ mænning», *M* 1:2 »Dræpas þræmænningia ella fiurmænningia. þær ær manhælg þera þrea markir», *M* 2:3 »Slar þræmænningir ella fiurmænningir. þæt ær þriggia marka sac». Att betydelsen här är ledet efter kusin framgår av *M* 1:3 »Dræpas brylungar manhælg þera sex markir». För bryllingar (=syskonbarn på fädernet) betalas alltså dubbelt så mycket som för tremänningarna. *HL M* 38 »Hwar sum fyrst ær. ii. frænsæmi taki. III örä. Systlingi twa örä. þræmænningæ örä. fiopermæningi halwan örä». — *Syslingsbarn* och *bryllingsbarn* finner man i Västgötalagen. Ställena är *VgL II Dr.* 7 »systrungæ b[r]örn saman sökt böte þre örä»,¹ *VgL III* 63 »bröþerlongæ barn saman soc² böte al. III. örä». — *Tredjeman*, möter i Västgötalagen: *VgL I Br.* 5 »Firi frænsæmæ spiæl mællum syskiniæ. ællær. systrungæ. böte. IX. markær. mællum þridiæ mans ællær. fiardæ. böte. XII. öre». — *Nästsyskonabarn*, som i våra dagar förekommer bara i sydsvenska dialekter, möter såsom man kan vänta i Skånelagen: *SkL III. A* 10 »Æn um man wetær mishelde j bardagh ællær j rane ... syskini börnum. ællær næst syskini börnum þæt scal mæth næfnd dyli».

Betydelsen av *sysling* i den medeltida litteraturen utanför lagarna är icke så lättåtkomlig. Söderwall ger för *syslunga* f. betydelsen 'mosters dotter, qvinligt syskonbarn på mödernet, fränka', räknar alltså även med en vidare betydelse än kusin, och detsamma gäller *syslunga* m.,

¹ Man observerar att det endast är tal om systrunga börn, däremot är omedelbart förut talat om både bröþræ synir och systræ syni. Sannolikt får därför systrung innefatta också bröþlung. — ² Schlyter: »Lege sot vel soct.»

vars betydelse anges som 'syskonbarn el. kusin på modernet; äfv. i allmh. kusin el. aflägsnare frände'.¹ Betydelsen 'fränka' föreligger möjligen i KL 6: »thät war en riddare som het troillus ok war the quinnona frände som diäfwlen taladhe j ... vm morghonin foor han til the sama sinna syslongo som diäfwlen war j». Och för det mask. ordet är betydelsen 'aflägsnare frände' sannolik i Bil 682: »erleka ok wälborna iomfrur samnadus mangha til henna, biscopa ok herra ... ciriacus war tha paue ... han war fäghin thera komo thy at manghe aff them waro hans syzlungha» (*consanguineas*).

Går vi över till nysvenskan möter vi ordet en gång i NT 1526, nämligen i Kol. 4:10: »Marcus Barnabe sysling». Bibeln 1541 och 1703 har också *sysling*, 1917 *syskonbarn*. Prof. Joh. Lindblom har varit vänlig att kommentera stället och framhåller att ur NT inga närmare upplysningar kan hämtas om släktskapen. Han erinrar emellertid om att den grekiska texten använder ordet ἀνεψιός, Vulg. *consobrinus*, Luther *neffe*. Betydelsen av det grekiska ordet belyses särskilt av Num. 36:11, där Septuag. har ἀνεψιοῖς, Vulg. *filiis patruī sui* och den hebr. texten 'sina farbröders söner', medan Luther har *den kindern ihrer vettern*. Bib. 1541 har översättningen *faderbrodhrs barn*, 1703 *faderbroders barn* och 1917 *farbröders söner*. Det grek. ordet förekommer på ännu ett ställe, nämligen Tob. 7:2. Vulg. har där återigen *consobrinus*, Bib. 1541 *frända*, 1703 *frända*, Luther *vetter*. Inga närmare upplysningar om släktskapen kan hämtas ur texten. Av översikten framgår, slutar Lindblom, »att den svenska bibelns *sysling* betyder kusin. Vidare att den svenska bibeltraditionen här är noggrannare än Luther». Under alla omständigheter tycks det icke vara möjligt antaga att översättaren av Kol. 4:10 i NT 1526 med *sysling* menat kusins barn.

Variarum rerum vocabula (1538) översätter *Sobrini* med systrabarn syslingar, syskenebarn. Helsingius Synonym. libellus (1587) tar icke upp ordet, har däremot *Brödrabarn/Bröllingar/Syskonebarn* med övers. *patruelis*. I Schroderus Lex. lat.-scand. quadrilingve (1637) återges *Sysling* med *Matruelis* och inom parentes ges: *Brölling*. Bröderkinder. *Patruelis*. *Syskenebarn* Bröderkinder. *Patruelis*. *Matruelis*. I samme författares övers. av Comenius Upläste gyllene tungomåls dör 603 (1639) läser man: »Vthi sijdlinien äre ... Bröllingar (brödrebarn) Syslingar (systerbarn)», i den tyska texten »die Vettern, zweyer Schwestern Kinder». Lincopensen (1640) saknar både *sysling* och *brylling* men har *syskone-*

¹ För *brylling* har Söderwall inga belägg utanför lagarna.

² SAOB Arkiv.

barn. Vocabularium lat.-sveco-germ.-finnonicum (1695) upptar däremot både *Bröllung* patruelis, *Sysling* matruelis och *Syskonebarn* consobrini. Spegel (1712) upptar »*Sysling*/Col. 4,10. alias *Systlunge*. Gr. ἀνεψιός. Angl. sister-son». Schenbergs Lexicon latino-svecanum (1739) övers. *Sysling* med *Consobrini* och *Syds konebarn* med *Consobrini*. Möller (1745) översätter i den svenska delen *sysling* med *cousin* och i den franska återges *Cousin*, *cousine* med syskon-barn; anförwante; en serdeles god wän och *cousins issus* med näst-syskon-barn. Även Sahlstedt (1773) har betydelsen kusin för *Sysling*, som han översätter med *Amitinus* under hänvisning till *Brylling*. Under *Bryllingar*, Plur., som han översätter med *Patruelles*, hänvisar han till *Syssling* (nu stavat med dubbel-s). Han gör emellertid ett tillägg, varom strax nedan. Ännu Dalin (1850—53) säger under *Syssling*: »*S-ar* kallas i lagen: faders hel- eller halfbroders och moders hel- eller halfbroders barn», och även för *brylling* ges betydelsen enligt 1734 års lag. Annan betydelse anges icke.

Under *bröprungi* gör Schlyter i sitt glossar den kritiska anmärkningen att »Orden bröllingar och syslingar (eg. bröders och systrars barn) hafva i senare tider af okunnighet blifvit så misförstådda, att syslingar tros betyda syskonbarns barn, och bröllingar syskonbarns barnbarn». Och Es. Tegnér d.y.¹ säger: »I senare tid har man fyllt vårt språks saknad av gängse uttryck för de släktled som ligga bortom kusingraden genom att låta *sysling*, liksom det motsvarande latinska *sobrini*, betyda »näst-syskonbarn», och genom att tilldela namnet *bryllingar* åt *syslingars* barn.»

Man kan fråga när denna förskjutning i betydelsen inträdde. Redan i Östgötalagen hade *brylling*, såsom Holmbäck säkert med rätta menar², kommit att betyda avkomlingar av bröder oavsett närhet i led, men för *sysling* kan en motsvarande förskjutning icke styrkas. Däremot har *sysling* i Hälsingelagen kommit att omfatta också *brylling*, dock alltjämt i betydelsen kusin. Ända fram till 1734 års lag håller lagspråket fast vid betydelsen kusin, och lagens betydelse återspeglas också som rimligt är i ordböckerna.

Utanför lagspråket tycks man dock ha kunnat använda *sysling* även i betydelsen avlägsnare frände redan under medeltiden.³ Från 1690 har man ett vittnesbörd som gör det sannolikt att betydelsen hos *sysling* var osäker. Under förarbetena till 1734 års lag »Discurerades, om

¹ Hemmets ord (Ur språkens värld 2:327).

² Ovan s. 8.

³ Ovan s. 9 f.

orden brylling och sysling må insättias eller brukas skall [ordet] syskonebarn. Och syntes, att både må brukas således: de äro bryllingar etc., hvilka å både sijdor kallas syskonebarn».¹ Tveksamheten bör ha berott på att *sysling* vid denna tid redan förekom i betydelsen kusins barn. Så var fallet i Växjö 1724, där det heter: »drängen Nils Svensson i Nyie Sochn och pigan Elisabeth Jönsdotter Allzheeda Sochn, äre 2 bröders barnabarn eller sin emillan syslingar»² och »Sammaledes finnas här 2 paar som äro Sysslungar, hvilkas föräldrar ära köttzliga Syskons barn».³

Man finner den nya betydelsen också hos flera lexikografer under 1700-talet. Sålunda återger Lind (1749) *Syslingar* med *Geschwisterkinds-kinder* och till yttermera visso meningen »Han är min sysling» med »er ist mein weitläufftiger Vetter, mein und sein Vater sind oder waren Vettern oder Geschwisterkinder». Och i den tyska delen av sitt lexikon översätter han *Geschwister-Kindes-Kinder* med *syslinglar*(!), tre-männingar. Serenius (1741) översätter *Syskon-barn* med *First cousin*, *cousin-germane*, *Syslingar* med *Second cousins*. *Han är min sysling*, *He is my cousin one remove*. *Brylling* *First cousin*, *cousin german*, *patruelis*. Serenius (1757) översätter *A second Cousin* or *Cousin once removed* med *sysling*, *bryllning*(!), *tremänning*. Även Sahlstedt (1773) medger betydelsen genom tillägget: »Item: *Sysling*, *Consobrinus cognationis gradu tertio*», ger alltså ordet samma betydelse som *Tremänning*, som han översätter med *Tertii gradus consanguineus*.

Vad vi alltså vet är att *sysling* i lagtraditionen ända till 1734 kvarhållit betydelsen kusin, men att redan under medeltiden även en mera obestämd betydelse: frände, fränka, kan förmodas, att ordet 1690 var till sin betydelse diskutabelt och att den nu riksspråkliga betydelsen kusins barn är klart dokumenterad sedan 1724 (Småland). Det är ungefär samtidigt som det nya ordet *kusin* gör sitt inträde i vårt språk för att till en början i högreståndskretsar (stadsspråk) och därefter så småningom också i dialekterna konkurrera med eller tränga ut *syskonbarn* och *sysling* 'kusin'. Uteslutet är inte att betydelseförändringen står i samband med införandet av lånordet *kusin*, i så måtto att *sysling* 'kusin' kom alltmer ur bruk, blev missförstått och så inom centralt skriftspråk kom att fixeras i betydelsen 'kusins barn'.⁴

¹ Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686—1736, utg. av W. Sjögren, 1:153 (1690). SAOB Arkiv.

² Växjö domkapitels akter 1724, nr 259. SAOB Arkiv.

³ *Ibidem* nr 518. SAOB Arkiv.

⁴ I Finland, där 'kusins barn' i riksspråket återges med *småkusin*, har däremot *sysling* antagit betydelsen 'kusins barnbarn, fyrmänning' (Bergroth § 261 och 433).

För att till slut komma tillbaka till utgångspunkten för denna framställning, frågan vilket uttryck som får anses vara det »rätta», kan man väl säga följande.

»Rätta» är givetvis alla de här behandlade uttrycken för syssting, såtillvida som de är funktionsdugliga och fullt brukliga, vart och ett inom sitt dialektområde.

Ser man på riksspråket, dvs. det bildade tal- och skriftspråket, som den frågande säkerligen åsyftade, får man konstatera att det i detta fall icke är enhetligt. Vi har regionala varianter, främst *syssting* och *tremanning*. Av dessa har *syssting* — med en historiskt sett oriktig betydelse — den starkaste ställningen, därför att det tillhör »riksspråksdialekterna». Men *tremanning* har också en betydande utbredning. Det förekommer inom ett stort sammanhängande område, till vilket Norge ansluter sig. En förtjänst hos detta ord, som bibehållit sin betydelse från de fornsvenska lagarnas tid, är att det medger fortsatt ordbildning: *fyrmanning*, *femmanning* osv.¹ Det vore att beklaga, om det inom sitt område skulle undanträngas av det yngre *syssting*.

¹ *Fyrmanning*, som fanns i både Dalalagen och Hälsingelagen (*fjurmanningar*, *fjopernæningi*), lever alltjämt kvar i hela Norrland, i Dalarna, Västmanland (där äv. *fyrbyting*), Värmland, Dalsland och Närke. Skämtsam kan man i Norrland tala om *artanmanning*: »Ja ä artanmanning mä morfars kälkstakan», Skog, Hälsingland (U).

BENGT LOMAN

Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos framförställda attributiva bestämningar till substantiviska huvudord.

1. *Bestämningsfältet.*

Den föreliggande undersökningen åsyftar i första hand att belysa några av de regler, som i nutida svenskt riksspråk gälla för de adjektiviska ordens inbördes placering, då de uppträda som framförställda bestämningar till ett substantiviskt huvudord. Såvitt bekant har ingen svensk språklära närmare behandlat denna fråga — ämnet beröres exempelvis i Beckmans språklära (8 uppl., 1935) huvudsakligen endast med följande korta påpekande: »Adjektivet står såsom attribut, d.v.s. omedelbar bestämning till ett substantiv (eller substantiviskt ord). I detta fall betecknar adjektivet vanligen något förut bekant, som man blott i förbigående erinrar om. Adjektivets vanliga plats är härvid omedelbart före, i några fall dock efter, det subst., det bestämmer» (a.a. s. 52). Här formuleras sålunda endast en allmän regel för adjektivets attributiva placering — däremot ger Beckmans framställning ej någon bild av följderna mellan olika pronominella bestämningar eller dessas förhållande i detta avseende till de i mera begränsad mening adjektiviska orden eller till räkneorden. En närmare analys av detta ordföljdssystem synes emellertid kunna leda till vissa resultat, som äro av intresse för den pronominella indelningen över huvud taget.

Metodiskt anknyter den följande undersökningen till den fältindelning, som Paul Diderichsen tillämpar vid beskrivningen av »Genstandshelheder»¹: »Genstandshelheder er Hypotagmer, hvis Adled nærmere beskriver eller bestemmer et Genstandselement i Kernen. En Genstandskerne

¹ Diderichsen, P., *Elementær dansk Grammatik*, Khvn 1946, s. 221 ff.

som *Mand* kan dels beskrives ved Tilføjelse af Ord som *gammel, tyk, stor, rig, begavet, ruineret*; saadanne Adled kalder vi beskrivende. Desuden kan Kernen bestemmes ved Ord som *den, en, nogen, mange, Karens, min, alle, hele* osv.; den Slags Adled vil vi kalde bestemmende. Det viser sig nu, at de bestemmende Adled normalt staar foran de beskrivende og disse atter foran Kerneleddet. Dette vil vi udtrykke saaledes, at Genstandshelheden indeholder først et Bestemmerfelt, derefter et Beskriverfelt, dernæst et Kernefelt». T.ex.:

Bestemmerfelt	Beskriverfelt	Kernefelt ¹
<i>hele den</i>	<i>ødelagte</i>	<i>lille By</i>
<i>alle Byens</i>	<i>skønne</i>	<i>gamle Kirker</i>
<i>al den</i>	<i>ubodelige</i>	<i>Skade</i>

Som Diderichsen i fortsättningen påpekar fylles beskrivningsfältet huvudsakligen av adjektiv och particip, medan bestämningsfältet innehåller pronomen och genitiver. Främst i bestämningsfältet står *hele, selve, al(le), begge*, varför det kan vara ändamålsenligt att tala om ett »sammanfattningsfält» (»Sammenfatterfelt») före bestämningsfältet (a.a. s. 226). Vidare framhåller Diderichsen, att det inom varje fält kan stå flera »Led», »for hvis Plads der gælder særlige Regler, som dog ikke kan formuleres udtømmende i nærværende Oversigt» (a.a. s. 223).

En liknande gruppering av de attributiva bestämningarna i modern engelska ger Leonard Bloomfield, som indelar »the adjectives» i två klasser, »descriptive» och »limiting»: »when adjectives of both these classes occur in a phrase, the limiting adjective precedes and modifies the group of descriptive adjective plus noun», t.ex. *this fresh milk*.² De kvalitetsbetecknande »descriptive adjectives» kunna enligt Bloomfield vidare indelas i olika typer med tillämpning av ordföljds-kriterier. (»For instance, we say *big black sheep* and never **black big sheep, kind old man* and never **old kind man*, and so on».) Dessa typer granskas ej närmare i Bloomfields framställning; däremot analyserar han den inbördes placeringen för vissa av »the limiting adjectives» samt deras kombinationsmöjligheter, och med denna utgångspunkt skisserar han en indelning av dessa attributiva bestämningar. Limiting adjectives kunna sålunda delas i två underavdelningar, determiners och numeratives, av vilka de förstnämnda avgränsas därav att vissa substantiviska uttryck alltid föregås av en deter-

¹ Dessa tre termer i Diderichsens framställning skola här i forts. försvenskas till bestämningsfält, beskrivningsfält och kärnfält.

² Bloomfield, L, *Language*, New York 1933, s. 202 ff.

miner, t.ex. *this house, a big house*; determiners indelas i sin tur i två klasser, definite och indefinite — bland klasskiljande märken anför Bloomfield det förhållandet att en definite determiner kan föregås av the numerative *all* (t.ex. *all the water*), vilket däremot en indefinite determiner inte kan (t.ex. *some water*); numeratives delas likaså av ordföljdsförhållanden i olika underavdelningar — så kunna exempelvis två av dem föregå en determiner (*all the apples, both /the/ boys*), medan de övriga stå efter (t.ex. *the other apples*). Bloomfields analys av den relativa ordföljden inom en engelsk »character-substance»-konstruktion resulterar således i samma fyrdelning, som tillämpas av Paul Diderichsen vid analysen av en dansk »Genstandshelhed» som *al den ubodelige Skade*: första rummet intages av *all* och *both*, vilka föregå övriga determiners (jfr Diderichsens sammanfattningsfält), andra rummet intages av the limiting adjectives (jfr Diderichsens bestämningsfält), det tredje av the descriptive adjectives (jfr Diderichsens beskrivningsfält) och det fjärde av the noun (jfr Diderichsens kärnfält).

Syftet med den föreliggande undersökningen är främst att på ett nusvenskt material analysera de ordföljds- och kombinationsförhållanden, som gälla inom vad Diderichsen kallar »bestämningsfältet» och för vad Bloomfield kallar »limiting adjectives». Uppgiften blir här att ange vilka attributiva bestämningar, som i modern svenska kunna ingå i detta fält, samt vidare att närmare undersöka den syntaktiska strukturen inom fältet — hur många »led» man här har att räkna med och vilka kombinationer som äro möjliga mellan de olika medlemmarna av dessa led. Det resultat som så erhålles skall därefter kompletteras med en semantisk analys samt med en jämförelse med den traditionella indelningen av attributiva bestämningar.

2. Bestämningsfältets positionsklasser.

Paul Diderichsen har framhållit olägenheten av att vid en beskrivning av en »syntaktisk Helhestype» bygga på en analys av de enskilda ledens ställning i förhållande till ett godtyckligt antal andra led. Utgångspunkten bör i stället vara ett exempel, som innehåller ett maximalt antal olika led, varefter kortare varianter kunna registreras och beskrivas inom ramen för det uppställda helhetsschemat: »Det er altsaa nødvendig for hver syntaktisk Helhestype at opstille et Skema med tomme Rubrikker over de Muligheder, der findes for forskellige Ledtyper og deres indbyrdes Plads. Analysen bestaar da blot i at fordele Leddene fra den Sætning, der skal analyseres, paa de rigtige Pladser i Helhedsskemaet». Tomma

platser i formeln markeras med minus. (Diderichsen, a.a. s. 150 f., jfr även s. 140).

Vid en inventering av nusvenskt textmaterial torde man endast ytterligt sällan finna attributkombinationer, som innehålla fyra eller flera attributiva enheter. Vid en genomgång av ett relativt omfattande och stilistiskt omväxlande textmaterial har intet dylikt fall påträffats.¹ Däremot äro attributkombinationer med tre enheter vanligt förekommande, t.ex. *alla andra skickliga arbetare, hans många andra medarbetare, tusen andra sådana ting, alla dessa tidens krav, Mathiesens senaste underbara barnbok, de två små följugarna, det senaste danska förslaget, de fina vita lakanen, sådana här små söta skjortor*. Ofta förekomma givetvis även kombinationer av två attribut, t.ex. *alla tre getterna, en annan människa, dessa båda sätt, livets största glädjämne, hela första hälften*.

Även om det genomgångna textmaterialet ej innehåller attributkombinationer, som omfatta mer än tre enheter, torde det emellertid ej vara möjligt att indela detta attributiva system i endast tre led. Genom kombinationer av enheter ur de olika anförda attributiva uttrycken kan man nämligen skönja konturerna till ett mera omfattande ledsystem, samtidigt som man även kan konstatera en fast och strängt reglerad ordföljd inom detta system. För att belysa detta skall här anföras den relativa ordningsföljd inom det tänkta attributsystemet, som gäller för några attribut ur de anförda satserna, nämligen *alla, andra, danska, dessa, hans, många* och *sådana*. Som huvudord kan man välja t.ex. *böcker*. Det visar sig, att *alla* kan omedelbart föregå de övriga attributen — utom *många*, som det ej på detta sätt kan kombineras med² —: *alla (andra/dessa/hans/danska/sådana) böcker*, t.ex. *alla andra böcker, alla dessa böcker, alla hans böcker* etc. *danska* kan däremot omedelbart följa samtliga övriga attribut: *(alla/andra/dessa/hans/många/sådana) danska böcker*. Övriga här undersökta attribut kunna intaga positioner mellan *alla* och *danska* enligt följande system:

(alla/dessa/hans/många) andra (danska/sådana) böcker,

t.ex. *hans andra böcker, många andra böcker, andra sådana böcker;*

(alla) dessa (andra/hans/många/danska) böcker,

¹ Här bortses givetvis från de vidgningar, som kunna uppstå genom samordning av två (eller flera) attributkombinationer, t.ex. *(detta blev både) hans första och hans sista lyckade (försök)*. Likaså bortses från uttryck av typen *ett annat helt moderniserat hus*, där ju *helt* bestämmer *moderniserat* och alltså ej omedelbart ingår i attributkombinationen.

² — däremot t.ex. *alla dessa många böcker, alla mina många böcker*.

t.ex. *alla dessa böcker, dessa många böcker* — däremot kan *dessa* ej kombineras med *sådana*;

(*alla/dessa*) *hans (andra/många/danska) böcker*,

t.ex. *alla hans böcker, hans danska böcker* — däremot kan *hans* ej direkt kombineras med *sådana*;

(*dessa/hans*) *många (andra/danska/sådana) böcker*,

t.ex. *hans många böcker, många sådana böcker*;

(*alla/andra/många*) *sådana (danska) böcker*,

t.ex. *alla sådana böcker, sådana danska böcker* — däremot kunna, som redan påpekats, *dessa* och *hans* ej kombineras med *sådana*.

Med ledning av detta omflyttningsprov kan man uppställa en relativ ordningsföljd för *dessa* attribut — jfr *alla dessa böcker* — *dessa hans böcker* — *hans många böcker* — *många andra böcker* — *andra sådana böcker* — *sådana danska böcker*. Attributen komma således i följande ordning: (1) *alla*, (2) *dessa*, (3) *hans*, (4) *många*, (5) *andra*, (6) *sådana*, (7) *danska*. Attributen markera på detta sätt sju olika led eller positioner före huvudordet. Kombinationer mellan två à tre av *dessa* attribut äro med vissa, delvis redan berörda, undantag naturliga och vanligt förekommande i nutida svenska. Den nu angivna ordningsföljden bevaras emellertid konstant och är således oberoende av vilka attribut som för tillfället utgöra kombinationen. Intet av attributen kan få en tidigare placering: *hans* kan t.ex. ej sättas före *alla dessa*, *andra* ej före *många*, *stora* ej före *andra*.

Ett preliminärt helhetsschema över detta attributiva system får följande utseende, med vissa av de anförda kombinationerna inplacerade i sina relativa positioner:

alla	dessa	hans	många	andra	sådana	danska	
<i>alla</i>	<i>dessa</i>	—	<i>många</i>	—	—	—	<i>böcker</i>
—	<i>dessa</i>	<i>hans</i>	<i>många</i>	—	—	—	<i>böcker</i>
—	—	<i>hans</i>	<i>många</i>	<i>andra</i>	—	—	<i>böcker</i>
—	—	—	<i>många</i>	<i>andra</i>	<i>sådana</i>	—	<i>böcker</i>
<i>alla</i>	—	<i>hans</i>	—	<i>andra</i>	—	—	<i>böcker</i>
—	—	<i>hans</i>	—	<i>andra</i>	—	<i>danska</i>	<i>böcker</i>
—	—	—	—	<i>andra</i>	<i>sådana</i>	<i>danska</i>	<i>böcker</i>
—	<i>dessa</i>	—	<i>många</i>	—	—	<i>danska</i>	<i>böcker</i>
<i>alla</i>	<i>dessa</i>	—	—	<i>andra</i>	—	—	<i>böcker</i>

Vart och ett av *dessa* behandlade attribut kan utbytas mot *andra*, för vilka samma placeringar gälla: *alla* kan utbytas mot *samliga*, t.ex.

samtliga dessa böcker, eller mot *båda*, t.ex. *båda dessa böcker*; *dessa* kan utbytas mot *de här*, t.ex. *de här många andra böckerna*; *hans* kan utbytas mot *mina* eller *Kalles* eller *bibliotekets*, t.ex. *mina många andra böcker*; *många* kan utbytas mot *två*, *båda*, *sju*, *åtta*, *hundra* etc., t.ex. *hans fyra andra böcker*; *andra* kan utbytas mot *senaste*, t.ex. *hans många senaste böcker*; *sådana* kan utbytas mot *dylika*, t.ex. *andra dylika danska böcker*; *danska* kan utbytas mot *vackra*, *gröna*, *intressanta* etc. Dylika attribut, vilka äro inbördes utbytbara och vilka intaga samma position i ett helhetsschema av nu analyserat slag, skola i det följande karakteriseras som medlemmar av samma positionsklass (PK).¹

Närmast skall nu undersökas om några attribut kunna infogas mellan medlemmarna av de anförda sju positionsklasserna på ett sådant sätt att detta system bör anses omfatta ytterligare några positioner. Det visar sig då, att denna rad av attribut kan kompletteras på ett par punkter. Mellan *hans*/*mina*/*Kalles* etc. och *många*/*två* etc. kan sålunda förekomma ett *egna*, t.ex. *jag tar mina egna två böcker*. Detta *egna* är emellertid för sin placering här beroende av *mina* etc. — man kan icke i det levande språket finna en attributkombination **egna två böcker*. Däremot kan *egna* utan att omedelbart föregås — eller alls föregås — av *mina* etc. intaga platsen efter *många*/*två* (*andra*), t.ex. *jag tar mina två egna böcker, han har många andra egna böcker*; jfr även *av egen fri vilja, egna hem* etc. *Mina egna* etc. kan således betecknas som ett enhetligt begrepp och som en variant inom positionsklassen till *mina* etc. Det är av den anledningen ej nödvändigt att införa någon speciell positionsklass mellan *mina* etc. och *många* etc. Samma förhållande gäller för andra inskott i attributsekvensen, vilka för sin placering äro ständigt beroende av föregående attribut, t.ex. (*alla dessa*) *här ...*, (*sådana*) *här* (*danska böcker*). Stundom uppträda emellertid kombinationer av attribut, vilka äro inbördes utbytbara inom en viss position och alltså äro för sin placering oberoende av varandra. T.ex.:

¹ Termen position har här valts i anslutning till bl. a. J. Fourquets terminologi i den banbrytande ordföljdsstudien »L'ordre des éléments de la phrase en germanique ancien» (Paris 1938): »Nous avons parlé de l'ordre des éléments, et de la syntaxe de position. La différence entre les deux termes d'ordre et de position est une différence de point de vue. Dans le premier cas, on songe à une succession d'éléments dans sa totalité. On parlera en anglais d'un groupe caractérisé par l'ordre sujet-verbe-objet. Dans le second cas, on envisage un seul élément, on parlera de la position du sujet devant le verbe, ou au début du groupe. L'ordre est ainsi une somme de faits de position» (a.a. s. 7).

- 1 *han får de här två hundra danska böckerna*
- 2 *han får de här många hundra danska böckerna*
- 3 *han får de här båda två böckerna*
- 4 *han får mina enda sista danska böcker*
- 5 *han får sju åtta danska böcker*

Av dessa kombinationer böra dock givetvis de båda först anförda bedömas som uttryck för enhetliga antalsbegrepp: *två*, *hundra*, *tvåhundra*, *många* och *många hundra* äro alltså inbördes utbytbara medlemmar av samma positionsklass. *Båda två* kan här bedömas som en tautologisk variant till *båda* och *två* — frasen i vilken kombinationen ingår är utpräglad talspråklig. Detsamma gäller det affektivt färgade *enda sista*. *Sju åtta*, *sju å åtta*, *sju eller åtta* kunna betraktas som varianter till *sju*, *åtta*, *nio* etc.; *sju åtta* kan i detta fall innebära en ungefärlig uppskattning, som ej kan adekvat uttryckas med något enkelt attribut, eller det kan innebära en självvrtning av i det löpande talet ej ovanligt slag.

Om man bortser från dylika specialfall kan man emellertid hävda, att de attribut, som inom en viss position äro inbördes utbytbara, vanligen icke bilda sammanhängande kombinationer. Det viktigare undantaget gäller den positionsklass, som ovan markerats med *danska* och som intager positionen närmast huvudordet. Mellan *sådana* och *danska* kan ju infogas t.ex. *vackra* eller *intressanta*: *sådana vackra/intressanta danska böcker!* Som ovan anmärkts kommer denna uppsats ej att vidare beröra de positionella förhållandena inom detta beskrivningsfält, utan uppmärksamheten skall nu i stället uteslutande riktas på det föregående bestämningsfältet och på de sex positionsklasser, som där inledningsvis observerats.¹

3. Positionsklassernas medlemmar.

I det nu följande avsnittet skall lämnas en mera systematisk översikt över de attribut, som ingå i de olika föreslagna positionsklasserna. Absolut fullständighet har icke eftersträfvats — troligen kunna flera attribut inplaceras i de olika klasserna och avgjort kunna flera kombinationsmöjligheter och -restriktioner påvisas än de här framlagda. En mera

¹ Diderichsen räknar i vissa fall även ett adjektiv till kärnfältet — jfr t.ex. ovan s. 2: *hele den* (Bestemmerf.) *odelagte* (Beskriverf.) *lille By* (Kernef.). Detta är ett förhållande som i det här sammanhanget saknar praktiskt intresse, och uppdelningsprincipen skall därför icke här närmare diskuteras. I denna undersökning skola emellertid endast de substantiviska huvudorden uppfattas som ingående i kärnfältet.

ingående redogörelse för vilka kombinationer som äro särskilt vanliga eller mera sällsynta ligger utanför denna undersöknings syfte. Avsikten har, som ovan framhållits, endast varit att söka urskilja positionsklasserna samt att ange huvuddragen av deras medlemmars möjlighet till kombination. En närmare bearbetning av material från det levande språket torde vara en uppgift för den språkstatistiska forskningen. I första hand gäller det således här att förteckna de olika positionsklassernas medlemmar. Som utgångspunkt för grupperingen skall användas attributen *dessa, de (här/där)*, vilka redan konstaterats tillhöra den andra positionsklassen (se ovan s. 7, 9). De attribut, som kunna stå omedelbart före *dessa, de (här/där)*, bedömas som medlemmar av PK 1, och de attribut, som i kombinationer med *dessa, de (här/där)* endast kunna ha sin plats omedelbart efter *dessa* attribut, bedömas som medlemmar av PK 3. På liknande sätt kunna sedan medlemmar av PK 3 användas som utgångspunkt för urskiljandet av medlemmarna i PK 4 etc.

Positionsklass 1.

Före de attribut, som redan ovan hänförs till PK 2, nämligen *dessa* och *de (här/där)* — samt singularformerna *denna, detta, den (här/där), det (här/där)* —, kunna placeras endast ett fåtal attribut enligt följande system:

	PK 1	PK 2
Sg R	<i>hela</i>	<i>denna</i> <i>den (här/där)</i>
	<i>halva</i>	
	<i>all</i>	
Sg N	<i>hela</i>	<i>detta</i> <i>det (här/där)</i>
	<i>halva</i>	
	<i>allt</i>	
Pl	<i>båda</i>	<i> dessa</i> <i> de (här/där)</i>
	<i>bägge</i>	
	<i>alla</i>	
	<i>samtliga</i>	

Till skillnad mot *all/allt/alla* och *samtliga* uppträda *båda* och *bägge, hela* och *halva* med en viss rörlighet inom systemet. *Båda* kan, som tidigare nämnts, även tillhöra samma positionsklass som *många* etc. — detsamma gäller även *bägge*. Jfr t.ex. *bägge mina bröder* — *mina bägge bröder, båda dessa män* — *dessa båda män, båda dessa skolformer* — *de båda storstäderna*.

Båda, bägge ha starkare betoning i satsen när de ingå i PK 1 än när de ingå i PK 4.

Halv kan även intaga platsen efter *sådan* och bör då anses ingå i beskrivningsfältet, t.ex. *nu har man skickat mig en sådan där halv uppsats igen*; jfr även t.ex. *en halv minut*.¹ Liknande placering kan även *hel* ha, t.ex. *en hel liten blomsterkvast, du är min hela värld, hans hela värld var ärans fält*. I beskrivningsfältet har *hel* även en betydelse 'icke trasig', som är främmande för *hel* i PK 1, t.ex. *jag måste ha några hela strumpor med mig*. I kombinationer med *denna, den* etc., samt med medlemmar av PK 3 intager *hela* (»totus») som regel den främsta positionen, t.ex. *hela hans varelse, hela detta år, hela det väldiga projektet*.

Positionsklass 3.

Attributkombinationer av typen *dessa hans många böcker, denna deras särart, denna hans inställning till Kooperationen* äro sällsynta i det lediga talspråket, men förekomma ej sällan i skriftspråk — särskilt i mera stela och officiella sammanhang — som en rest av ett äldre attributsystem. Följande attribut, som således hänföras till PK 3, kunna på detta sätt följa efter *denna*:

		PK 2	PK 3	
	Sg R	<i>denna</i>	{	<i>min</i> <i>hans</i> <i>vår</i> <i>din</i> <i>hennes</i> <i>er</i> <i>sin</i> <i>dess</i> <i>deras</i> <i>(ens)</i> <i>allas (vår/er)</i>
		PK 2	PK 3	
	Sg N	<i>detta</i>	{	<i>mitt</i> <i>hans</i> <i>vårt</i> <i>ditt</i> <i>hennes</i> <i>ert</i> <i>sitt</i> <i>dess</i> <i>deras</i> <i>(ens)</i> <i>allas (vårt/ert)</i>
		PK 2	PK 3	
	Pl	<i> dessa</i>	{	<i>mina</i> <i>hans</i> <i>våra</i> <i>dina</i> <i>hennes</i> <i>era</i> <i>sina</i> <i>dess</i> <i>deras</i> <i>allas (våra/era)</i>

Hit höra även genitivformer av substantiv och egennamn, t.ex. *alla dessa tidens krav*.²

¹ Märk skillnaden i betydelse mellan *du får halva denna apelsin* och *du får denna halva apelsin*. ² Jfr nedan s. 26.

Positionsklass 4.

Hit höra grundtal (utom *en, ett* — se nedan s. 13 f.) samt vissa andra attributiva bestämningar, vilka endast omedelbart kombineras med medlemmar av PK 2 och PK 3, nämligen *myckna, båda, bägge, många, talrika, få, fåtaliga, otaliga*. Kombinationerna ske enligt följande system:

	PK 2	PK 3	PK 4			
Sg	<i>denna/detta</i>	<i>min/mitt etc.</i>	<i>myckna</i>			
Pl	<i> dessa</i>	<i>mina etc.</i>	<i>två</i>	<i>båda</i>	<i>många</i>	<i>få</i>
			<i>tre etc.</i>	<i>bägge</i>	<i>talrika</i>	<i>fåtaliga</i>
						<i>otaliga</i>

Hit få räknas även formerna *mycken, mycket* samt *mången, månget*, vilka ej föregås av medlemmar ur andra positionsklasser men däremot ingå i kombinationer som *mycket annat sådant, mången annan sådan*. Jfr även att *mycke(t)* i vissa talspråkliga sammanhang kan ersätta *många*, t.ex. *det är mycke (=många) bilar på gatan*.

Positionsklasserna 5 och 6.

I PK 5 ingå de attribut, som kunna intaga platsen mellan sg. *mycken* etc., pl. *två* etc. (PK 4) och exempelvis *sådan, -t, -a* i PK 6. Detta gäller förutom de nyssnämnda *annan, annat* bl.a. även *enda, enstaka, sista, senaste, övriga* samt medlemmarna av serien *första, andra, tredje, fjärde* o.s.v. Positionsklassen kombineras med närmast föregående enligt följande system:

	PK 3	PK 4	PK 5	PK 6
Sg R		<i>mången</i> <i>mycken</i> }	<i>annan</i>	<i>sådan</i>
Sg N		<i>(månget)</i> <i>mycket</i> }	<i>annat</i>	<i>sådant</i>
Pl	<i>mina etc.</i>	<i>båda</i> <i>två</i> <i>tre etc.</i>	<i>enda</i> <i>enstaka</i> <i>första</i> <i>andra etc.</i>	<i>sista</i> <i>senaste</i> <i>övriga</i> } (<i>sådana</i>)

Dessa attribut, som så följa efter *två, tre* etc., uppträda givetvis även i singularis, ehuru då kombinationer med *myckna* i PK 4 torde vara ytterligt sällsynta (t.ex. *mitt myckna övriga arbete*) — däremot exempelvis *min/mitt enda/enstaka/första/andra* etc.

Möjligen kunna flera attribut anses ingå i PK 5. Ur positionell synpunkt kan det vara tveksamt hur man skall bedöma kombinationer som *min ena hand, det ena huset. Ena* kan givetvis inräknas i PK 4, då det liksom *myckna, två, tre* etc. endast omedelbart kan kombineras med medlemmar av PK 2 och 3. Men å andra sidan torde det av semantiska och formella skäl snarare böra uppfattas som medlem av PK 5 (se vidare nedan s. 18).

I PK 5 kunna ingå även vissa komparativa former, vilka intaga positionen före medlemmarna av PK 6, t.ex. *senare, tidigare*:

		PK 4	PK 5	PK 6	
Sg	<i>vid ett</i>		{ <i>senare</i> <i>tidigare</i> }	{ <i>sådant</i> <i>likadant</i> <i>dylikt</i> <i>slikt</i> }	{ <i>tillfälle</i> }
Pl	<i>vid</i>	<i>två</i> etc.	{ <i>senare</i> <i>tidigare</i> }	{ <i>sådana</i> <i>likadana</i> <i>dylika</i> <i>slika</i> }	{ <i>tillfällen</i> }

Medlemmar av PK 6 kunna stundom även stå efter (emfatiskt betonade) medlemmar av beskrivningsfältet, t.ex. *Nej, jag vill ha en gul sådan / likadan hatt*. Stundom ha även *första, andra* och andra medlemmar av PK 5 en placering, som avviker från den här som regel angivna, t.ex. i attributkombinationerna *ett sådant svagt första försök, det ovan prövade andra kriteriet. Första* och *andra* ingå här ej i bestämningsfältet utan äro placerade efter medlemmar av beskrivningsfältet. De ingå här emellertid i fasta förbindelser: *första försöket, andra kriteriet* — jfr vidare enhetliga begrepp av typen *andra kåren, norra Norrland, veka livet, svenska flottan* o.s.v. (Beckman a.a. § 68½). När denna fasta förbindelse icke åsyftas, följa de inbegripna attributen de vanliga positionsreglerna: *efter ett första dylikt svagt försök, det andra ovan prövade kriteriet*.

Slutligen skall här nämnas den inbördes rörlighet, som kännetecknar medlemmar av positionsklasserna 4 och 5, jfr t.ex. *de två första månaderna: de första två månaderna; de två sista dagarna : de första sex veckorna, de sista hundra meterna*. En liknande rörlighet finnes även i modern franska, där *premier, dernier* vanligen stå mellan grundtalet och det substantiviska huvudordet (t.ex. *les trois premières pages, les dix dernières fois*), men där man även kan finna annan ordföljd. Andreas Blinkenberg har som exempel anført en växling mellan *les derniers six mois* och *les huit premiers mois* inom ett och samma stycke hos en fransk författare. Enligt Blinkenberg

beror regelbrottet (»l'infraction à la règle») *les derniers six mois* på att *six mois* utgör en vida vanligare kombination än exempelvis *huit mois*: »il s'agit donc d'un groupe consolidé, représentant une certaine unité de conception (cf. semestre), et par là résistant à l'intercalaison». ¹ På samma sätt kan i svenskan *hundra meter* anses utgöra en fast kombination, som ej spränges av *sista* — utom när *hundra* är särskilt starkt artikulatoriskt och semantiskt betonat: *de hundra sista meterna*. Sådana »motiverade systembrott» som *de sista hundra meterna* kunna emellertid analogiskt upprätthålla eller åstadkomma en viss frihet i ställningen mellan t.ex. *två* och *sista*, även när ordföljden *sista två* ej har någon speciell kommunikativ innebörd. Denna rörlighet mellan medlemmar av positionsklasserna 4 och 5 sammanhänger även med vad som ovan sagts om den placering närmare huvudordet, som stundom är möjlig för medlemmar av PK 5 (t.ex. *ett sådant svagt första försök*). Ur språkbeskrivningens synpunkt är det för dylika fall mindre ändamålsenligt att säga att t.ex. *sista* kan ingå omväxlande i positionsklasserna 4 och 5. ² Man bör kanske hellre räkna med olika positionssystem, vilka uppträda som konkurrenter under en viss språkperiod. Det nuvarande dominerande attributiva positionssystemet och dess smärre varianter ha diakroniskt sett utkristalliserats ur en större samling av konkurrerande positionssystem — jfr t.ex. fsv *nämpnar särdelis nakan en skadha, eller nakra ena godhgerning* MB I: 460, *frither wäri mäs husi thässu* SD I:668, *medh samphyykkio allar wara* SD NS I:623. Av vissa äldre typer kvarstå nu endast stelnade fragment, t.ex. *fader vår, bror min, Karl den tolfte, tio Guds bud*. Å andra sidan är det nu vanligaste attributiva positionssystemet givetvis ej fastlåst utan ur det kan utvecklas nya typer, vilket analysen av de sista positionsklasserna givit exempel på.

I det närmast föregående avsnittet (s. 8—12 har meddelats en preliminär förteckning över attribut, som kunna ingå i någon av positionsklasserna 1—6. Förteckningen är emellertid ej fullständig, då hittills endast sådana attribut medtagits, som kunnat klassificeras enligt den på s. 8 anförda metoden. Härtill kommer så ytterligare ett antal attribut, vilkas positioner i attributsystemet nu på andra sätt skola bestämmas. Detta gäller bl.a. *en, flera, någon, somliga, var, varje, vissa, åtskilliga*

¹ Blinkenberg, A., *L'ordre des mots en français moderne* II, s. 149 f. (Historisk-filologiske Meddelelser udg. af Det Kgl. danske Videnskabernes Selskab, Bd XX, Khvn 1934).

² — detta skulle ju bl.a. innebära att *sista* kunde kombineras med såväl medlemmar av PK 4 (t.ex. *två*) som med medlemmar av PK 5 (t.ex. *andra*).

samt vissa interrogativa och relativa pronomen. En granskning av detta material ger även exempel på sådana systemförändringar och konkurrerande system, som ovan berörts.

Av dessa sistnämnda attribut kunna exempelvis *en, någon, varje* ej stå efter medlemmar av PK 1 (ej t.ex. **hela någon, *halva varje*) — de kunna således ej efter detta kriterium, liksom *denna* och *den (här/där)*, föras till PK 2. De kunna ej heller föregå *denna* i PK 2 eller stå efter t.ex. *min* i PK 3 (ej t.ex. **min en vän¹, *min någon vän, *min varje vän*). Däremot ha de en så att säga potentiell möjlighet till kombination med ett efterföljande *min* etc., t.ex. *en min vän, någon min vän, varje mitt beslut*. Även om dylika kombinationer sällan uppträda i det moderna språket (och då göra ett ålderdomligt och konstlat intryck), så äro de dock meningsfulla och för den oförevillade språkkänslan »grammatiskt korrekta» — kanske t.o.m. särdeles vårdade. Av denna anledning kunna till PK 2 räknas även *en, ett, (en viss, en bestämd), någon, något, några, varje*, samt vidare en del andra attribut, för vilka en dylik kombination med *min* är latent möjlig: *ett par, flera, ingen, inget, intet, inga, var, somliga, åtskilliga, vissa*.

Ur semantisk synpunkt är det måhända stötande att på detta sätt föra t.ex. *flera, åtskilliga, några, somliga* till en annan klass än de likaså antalsbetecknande *många, fåtaliga, talrika, otaliga*. Men den princip som här tillämpas ger inget annat val: *många, fåtaliga, talrika, otaliga* placeras efter *mina* etc., medan en dylik placering är omöjlig för *några* etc., vilka snarare kunna intaga positionen före *mina*.

I detta sammanhang kan även nämnas det interrogativa och relativa *vilken*, som likaså har en möjlighet att förekomma i kombinationer med ett följande *mitt*, t.ex. *vilket mitt hus talar du om?* Dylika kombinationer äro ju ytterst sällsynta — troligen obefintliga i det levande talet —, men de torde dock för språkkänslan framstå som möjliga och meningsfulla, till skillnad mot **mitt vilket hus*.

För denna klassificering av *en, flera, någon* etc. talar givetvis även det förhållandet att dessa attribut aldrig kombineras med *denna, dessa, den (här/där), de (här/där)*, medan däremot kombinationer äro naturliga mellan *dessa, de (här/där)* och *många, talrika, få, fåtaliga, otaliga* (se ovan s. 10). Även vissa av de övriga till PK 2 förda attributen kombineras med medlemmar av PK 4, t.ex. *några få, några fåtaliga, inga talrika (det kom inga talrika telegram!), vilka otaliga (han talade om vilka otaliga missöden han råkat ut för), vilka två* etc. (*vilka två böcker tar du?*).

¹ Denna kombination förekommer däremot talspråkligt i vissa trakter, t.ex. i Västmanland och i Gästrikland.

Andra kombinationer mellan de två klasserna äro av semantiska skäl omöjliga eller omotiverade (t.ex. **flera många*, **några åtta*).

PK 2 kan indelas i underavdelningar med hänsyn till medlemmarnas olika möjligheter att ingå i kombinationer med andra attribut.

Endast *denna* etc. och *den* (*här/där*) etc. kunna kombineras med medlemmar av PK 1 (se ovan s. 8); och endast *denna* etc. kombineras normalt med medlemmar av PK 3 (se ovan s. 9), medan denna kombination befunnits vara mer eller mindre främmande för övriga av klassens medlemmar (jfr ovan s. 13 f.). Däremot kunna ej *denna* och *den* (*där/här*), men däremot samtliga övriga attribut i denna klass, kombineras med medlemmar av PK 6, t.ex. *en dylik*, *vilka dylika*, *några sådana*, *vissa likadana*.

Ur denna synpunkt kan således PK 2 uppdelas i tre underavdelningar enligt följande schema:

	PK 1	PK 2	PK 3	PK 6
I	<i>alla</i>	<i>dessa</i>	<i>mina</i>	— <i>ägodelar</i>
II	<i>allt</i>	<i>det här</i>	—	— <i>pratet</i>
III	—	<i>vilka</i> etc.	—	<i>dylika åtgärder?</i>

Som framgår av denna uppställning utgör *denna*, *dessa*, *detta* tills vidare förbindelselänken mellan positionsklasserna 1 och 3. Om attributkombinationer av typen *denna hans åtgärd* blir lika främmande för det levande språket som redan *en min vän*, *varje mitt beslut*, då har de nu undersökta attributens positionssystem omgrupperats: man kan då sammanföra de nuvarande positionsklasserna 2 och 3 och endast räkna med kombinationer av typen *mina två*, *dessa två*, *de här två*, *vilka två*. Ur det levande talspråkets synpunkt är en sådan gruppering redan nu befogad.

Genom en dylik omplacering av *min* etc. reduceras det attributiva systemet till att omfatta endast 5 positioner inom bestämningsfältet (vilket innebär en reducering av de attributiva kombinationerna); och *min* etc. kan nu med hänsyn till sina kombinatoriska egenskaper placeras i samma underavdelning av PK 2 som *denna*, *den* (*här/där*). Härmed utplånas även den kombinatoriska distinktion mellan *denna* och *den* (*här/där*), som består i att *denna* men icke *den* (*här/där*) följes av *min*. PK 2 kommer på detta sätt att omfatta två underavdelningar: (1) de attribut, som kunna föregås av medlemmar av PK 1 men ej följas av *dylik*, *sådan* etc., och (2) de attribut, som ej kunna föregås av medlemmar av PK 1 men däremot kunna följas av *dylik*, *sådan* etc. Med hänsyn till

detta mitt beslut skall emellertid bestämningsfältet även i den fortsatta undersökningen uppfattas som bestående av 6 positioner.¹

Det återstår att positionellt bestämma *vilkens?*, *vems?* och *hurdan?*. Dessa attribut kännetecknas, liksom *vilken?* som ovan förts till PK 2, av att de icke tillåta något framförställt attribut. *Vilkens?*, *vems?* kan ej heller föregå någon medlem av PK 3 (*mina* etc.), men däremot medlemmar av PK 4, t.ex. *vilkens fyra böcker är det här?*. Ur rent positionell synpunkt är det således försvarligt att placera *vilkens?*, *vems?* i PK 2 eller i PK 3. Av dessa båda möjliga val synes PK 3 vara det mera tilltalande, på grund av den formella och/eller semantiska anknytningen till *hennes*, *mina* etc. *Hurdan?* kan stå framför medlemmar av beskrivningsfältet, men däremot ej framför medlemmar av bestämningsfältets olika positionsklasser. Liksom *vems?*, *vilkens?* av formella och semantiska skäl fördes till PK 2, föres nu *hurdan?*, på grund av likheten med t.ex. *sådan*, *likadan*, till PK 6.

Översikten över de attributiva positionsklasserna och deras medlemmar skall nu avslutas med en fördelning av enheterna i de attributkombinationer, som inledningsvis anfördes (ovan s. 4 f.), på deras platser i helhetsschemat:

Bestämningsfält						Beskrf.	Kärnfält
PK 1	PK 2	PK 3	PK 4	PK 5	PK 6		
<i>alla</i>	—	—	—	<i>andra</i>	—	<i>skickliga</i>	<i>arbetare</i>
—	—	<i>hans</i>	<i>många</i>	<i>andra</i>	—	—	<i>medarbetare</i>
—	—	—	<i>tusen</i>	<i>andra</i>	<i>sådana</i>	—	<i>ting</i>
<i>alla</i>	<i>dess</i>	<i>tidens</i>	—	—	—	—	<i>krav</i>
—	—	<i>Mathiesens</i>	—	<i>senaste</i>	—	<i>underbara</i>	<i>barnbok</i>
—	<i>de</i>	—	<i>två</i>	—	—	<i>små</i>	<i>förlungarna</i>
—	<i>det</i>	—	—	<i>senaste</i>	—	<i>danska</i>	<i>förslaget</i>
—	<i>de</i>	—	—	—	—	<i>fina vita</i>	<i>lakanen</i>
—	—	—	—	—	<i>sådana här</i>	<i>små söta</i>	<i>skjortor</i>
<i>alla</i>	—	—	<i>tre</i>	—	—	—	<i>getterna</i>
—	<i>en</i>	—	—	<i>annan</i>	—	—	<i>människa</i>
—	<i>dess</i>	—	<i>båda</i>	—	—	—	<i>sätt</i>
—	—	<i>livets</i>	—	—	—	<i>största</i>	<i>glädjeämnen</i>
<i>hela</i>	—	—	—	<i>första</i>	—	—	<i>hälften</i>

¹ En liknande förändring av det attributiva positionssystemet har skett i franskan: »Si le substantif doit être déterminé en même temps par un démonstratif et un possessif, ce dernier s'exprime par un pronom personnel accentué, placé régulièrement après le substantif, la vieille construction: *ce mien serviteur* étant

4. *Positionsklassernas grundbegrepp.*

På detta stadium av undersökningen kan det vara motiverat att söka utvärdera huruvida medlemmarna av de olika positionsklasserna kunna anses ha något eller några semantiska karakteristika gemensamma. Att så är fallet kan förutsättas redan med hänsyn till medlemmarnas ömsesidiga utbytbarhet och deras oförmåga eller begränsade förmåga till inbördes kombinationer. De kunna förutsättas variera eller gradera ett visst semantiskt grundbegrepp. Att medlemmarna vanligen icke kombineras med varandra i det löpande talet är en följd av att endast en gradbeteckning är nödvändig och adekvat i framställningen — härav följer att uttryck som *de här båda två böckerna* och *mina enda sista danska böcker* (se ovan s. 7) verka tautologiska eller affektivt emfatiska. De olika klassernas troliga semantiska enhetlighet garanterar även det positionella systemets relativa stabilitet.

Liksom PK 2 var positionellt mera svårfångad än övriga klasser, så synes den även ur semantisk synpunkt vara mindre tydligt avgränsad. Den skall därför här närmare granskas först efter genomgången av de övriga klasserna, och dess medlemmar skola då betraktas under jämförelse med andra attribut. För de övriga fem positionsklassernas grundbegrepp skola här införas följande benämningar:

- PK 1 Totalitet
- PK 3 Possession
- PK 4 Kvantitet
- PK 5 Selektion
- PK 6 Komparation

Denna terminologi skall i det följande närmare motiveras genom en semantisk analys av positionsklassernas medlemmar. I detta sammanhang skall även en jämförelse göras mellan positionsklasserna och den traditionella grammatikens indelning av dessa attribut i ordklasser.

tout à fait sortie de l'usage: *ces paroles de vous, cette fameuse lettre de lui, etc. ...* Dans d'autres cas, on a recours à une courte proposition relative: *cette manie qu'il avait* (Blinkenberg, A, a.a. s. 141). »Pour exprimer l'indétermination du substantif auquel se rattache l'idée de possession, la langue possède encore la vieille construction: *un mien ami*, mais elle n'est employée que sporadiquement et le plus souvent par goût de l'archaïsme ... En général, on se sert d'une des constructions suivantes: *une habitude à moi, une habitude que j'ai, une de mes habitudes*» (a.a.s. 142). Jfr svenska *en vän till mig, detta beslut som han fattat, en av mina vänner* o. dyl.

Däremot skall först ett senare avsnitt närmare beröra hur de olika medlemmarna av en positionsklass gradera klassens gemensamma semantiska grundbegrepp.

Positionsklass 1. Totalitet.

Att *all*, *allt*, *alla*, *samtliga*, *båda*, *bägge* och *hela* beteckna totala begrepp torde vara odiskutabelt. *Halva* står i opposition till *hela* och innebär således även att hänsynstagande till totaliteten. Semantiskt närstående är *var*, *varje*, som ovan av positionella skäl förts till PK 2; en jämförelse mellan *alla* och *varje* ger emellertid vid handen, att *var/varje* mera betecknar den individuella uppdelningen, de individuella fallen. Kvantitetsbetecknande attribut finnas förutom i PK 1 även i PK 2 och PK 4, men dessa senare sakna den totalitetsinnebörd, som kännetecknar medlemmarna av PK 1 och som konstituerar dessa som en semantiskt slutna grupp. Karakteristiskt är, att när *båda* och *bägge* ingå i PK 4 ha de en försvagad betydelse och uppfattas snarast som synonymer till *två* — jfr *båda de här pojkarne* — *de här båda pojkarne* (se vidare ovan s. 8 f.).

Beckman karakteriserar *alla* (liksom t.ex. *många*, *få*, *flere*, *några*) som ett obestämt räkneord, vilket omärkligt övergår i obestämda pronomina (a.a. § 53, 96 — jfr även § 57:3 anm. 6). *Samtliga* nämnes icke av Beckman i detta sammanhang, men torde även avses ingå i denna tänkta gränsgrupp. *Båda*, *bägge*, *hela* och *halva* behandlas icke av Beckman bland räkneord eller pronomen. SAOB karakteriserar *båda* och *bägge* som pronomina räkneord, *hela* och *halva* som adjektiv.

Positionsklass 3. Possession.

Även här torde den semantiska enheten vara klar och odiskutabel.

De i denna positionsgrupp ingående pronomina medlemmarna uppdelas av den traditionella grammatiken på olika kategorier: *hans*, *hennes* och *deras* karakteriseras som personliga pronomina (§ 58), *min*, *din*, *vår* och *er* som possessiva pronomina (§ 63), *sin* som reflexivt pronomen (§ 65). Uttrycket *allas vår (vän)* analyseras som ett possessivt pronomen föregånget av »en genitiv som förklaring, apposition» (§ 64 märk 5). *Ens* behandlas bland indefinita pronomen (§ 90), *vems?* och *vilkens?* bland interrogativa (§ 83, 87).

Positionsklass 4. Kvantitet.

Som kvantitetsbeteckningar kunna karakteriseras *två*, *tre*, *fyra* etc. (grundtal § 48:1), vidare *båda*, *bägge* (jfr ovan s. 17, 8 f.), *mycken* och

mången (*mina många övriga böcker*) samt *få*. *Mången* och *mycken* klassificeras vanligen som adjektiv (se t.ex. SAOB), medan *få* av Beckman hänföres till gränsgruppen mellan obestämda räkneord och obestämda pronomina (§ 53, 96). *Talrika*, *otaliga* och *fåtaliga* nämnas icke av Beckman bland pronomina eller obestämda räkneord; de stå dock semantiskt nära *många* och *få* och ingå även liksom dessa i PK 4. Semantiskt anknyter PK 4 till PK 1, men skillnaden torde vara uppenbar mellan totalitetsbeteckningar som *hela*, *alla* och kvantitetsbeteckningar som *två*, *tre*, *talrika*, *mycken*, vilka ej implicera en totalitetsjämförelse. Däremot torde en närmare semantisk samhörighet föreligga mellan vissa medlemmar av PK 2 och PK 4 — nämligen mellan *åtskilliga*, *flera* (PK 2) och *många*, *talrika*, *otaliga* (PK 4) — jfr ovan s. 13.

Positionsklass 5. Selektion.

Som urvalsbeteckningar kunna karakteriseras *annan*, *annat*, *första*, *andra*, *tredje* etc., *ena*, *enda*, *enstaka*, *sista*, *senaste*, *övriga*. Urvalsbegreppet är måhända representerat även i andra positionsklasser, men är där underordnat mera framträdande semantiska egenskaper: *mina* (*böcker*) kan anses beteckna ett urval (ur en större tänkt samling böcker), men ger först och främst en uppgift om possession; i *två* (*böcker*) är antalsuppgiften dominerande; i *dessa* (*böcker*) dominerar det indicerande betydelseelementet; *sådana* (*böcker*) innebär i första hand en jämförelse. (*Mina*) *första/övriga* (*böcker*) betecknar däremot ett mera renodlat selektivt begrepp i form av relation i tid eller rum till en helhet. Detta selektionsbegrepp graderas av de i PK 5 ingående medlemmarna.

I den traditionella grammatiken behandlas (*den*) *förste*, (*den*) *andra*, (*den*) *tredje* etc. som ordningstal (§ 48:2),¹ medan övriga medlemmar av PK 5 karakteriseras som adjektiv.

Positionsklass 6. Komparation.

Det normalspråkliga *likadan* betecknar en mera fullständig överensstämmelse; det normalspråkliga *sådan* betecknar en svagare grad av överensstämmelse. Som synonymer till *sådan* uppträda det skriftspråkliga *dylik* (i längre attributkombinationer representerar *dylik* ofta PK 6), det ålderdomliga *slik* och det vardagliga/dialektala *tocken*. *Hurdan?* förhåller sig till *sådan* som *vilken?* till *denne* etc. och *vems?* till *min* etc. (jfr ovan s. 15 f.).

¹ Av Beckmans framställning framgår ej tydligt huruvida även det framförställda *den* räknas in i ordningstalet.

Beckman karakteriserar *sådan* som ett demonstrativt pronomen (§ 72). *Dylik* anges vara »till betydelsen mycket likt *sådan*» (§ 73), och »närbesläktade äro även *slik*, *likadan* och det vardagliga *tocken*» (§ 73). *Hurdan?* behandlas bland interrogativa pronomina (§ 88).

Positionsklass 2.

I förhållande till övriga positionsklasser synes PK 2 ha ett grundbegrepp med mera vag innebörd. Som redan anmärkts anknyta flera av dess medlemmar semantiskt till andra positionsklasser: *var* och *varje* ha samband med exempelvis *alla* i PK 1, *åtskilliga* och *flera* anknyta till *många*, *talrika*, *otaliga* i PK 4, *dessa* till selektiva beteckningar, och givetvis förenar den frågande innebörden *vilken?* i PK 2 med *vems?* i PK 3 och *hurdan?* i PK 6.

Emellertid kan som grundbegrepp i PK 2 uppfattas en allmänt avgränsande eller utpekande innebörd — utan hänsyn till totalitet, possession eller jämförelse och utan noggrannare kvantitetsangivelse — *åtskilliga* och *flera* kunna betecknas som subjektivt vagare antalsbeteckningar än *många*, *talrika*, *otaliga*, ehuru samtliga dessa ord beteckna mångfald. Det för PK 2 gemensamma grundbegreppet skall här benämnas *determination*. Detta avgränsande grundbegrepp framträder i PK 2 i olika graderingar. Liksom *halv* semantiskt intager en plats i totalitetsserien, kan man till determinationsserien hänföra ej blott de rakt på sak pekande *den* (*här/där*) etc. och *denne* etc., utan även svagare graderingar som *en viss/bestämd*, *var*, *varje*, och efter situationen mer eller mindre vagt antydande determinationer som *en*, *någon*, *flera*, *några flera*, *åtskilliga*, *somliga*, *vissa*, *ett par*. Serien kompletteras av det negrande *ingen* och det interrogativa *vilken?*

Ur den traditionella grammatikens synpunkt äro i denna positionsklass flera olika pronomina kategorier representerade. Till demonstrativa pronomina räknas *denne*, *den* (*här/där*) (§ 68, 69, 71), till interrogativa räknas *vilken?* (§ 86, 87), till indefinita räknas *somlig* (§ 92), till räkneorden *en* (§ 49) — även obestämd artikel (§ 50) — och till gränsgruppen mellan obestämda räkneord och obestämda pronomina räknas *var*, *varje*, *någon*, *ingen* och *flera* (§53, 96). Utanför Beckmans diskussion av den pronomina indelningen stå t.ex. *en viss/bestämd*, *vissa*, *åtskilliga*, *ett par*.

Ovan har framhållits att ett visst sammanhang föreligger mellan PK 1 och PK 4: båda äro kvantitetsbetecknande och attributen *båda* och *bägge* kunna förekomma i såväl den första som den fjärde positionen. En

likhet består även däri, att de i PK 1 och PK 4 ingående attributen svara på frågorna *hur mycket* och *hur många*? Attributen i PK 2 och PK 3 svara på frågan *vilken*? — men här föreligger dock den skillnaden att PK 3 även svarar på frågan *vems*? samt att vissa medlemmar av PK 2 även svara på frågan *hur många*? Medlemmar av PK 5 svara på frågan *vilken/vilka av dem*? PK 6 samt attributen i beskrivningsfältet svara på frågan *hurdan*?, dock med den skillnaden, att PK 6 ger svar i form av referens till känd modell, medan beskrivningsfältets medlemmar ge en karakteristik som är oberoende av dylik jämförelse. För beskrivningsfältets grundbegrepp kan införas benämningen *kvalitet*. Slutligen kunna PK 5 och PK 6 sägas överensstämma däri att de hänvisa till inplacering i känd kategori — i ett visst ordningssystem eller i viss relation till en känd modell.¹

Genom dessa jämförelser erhåller man nya kriterier på de olika positionsklassernas semantiska enhet, samtidigt som man även ser vissa intima relationer inom systemet. Sådana kunna vidare klarläggas genom en analys av de olika positionsklassernas semantiska graderingar.

5. Grundbegreppens gradering.

I föregående avsnitt har i olika sammanhang påpekats den semantiska likhet, som kännetecknar medlemmar av olika positionsklasser, t.ex. *all* och *varje* (s. 17), *talrika*, *många* och *åtskilliga*, *flera* (s. 18). Dylika så att säga horisontella semantiska relationer skola nu närmare granskas i samband med en jämförelse mellan de olika positionsklassernas semantiska strukturering. Uppgiften blir att utröna några av de genomgående drag, som föreligga i grundbegreppens gradering.

¹ Andra sammanhang inom systemet kunna blottläggas genom en analys av betoningsförhållandena, vilket skall visas med några exempel. Alla attribut kunna, vid emfatisk framställning, uttalas med stark betoning, t.ex. *alla andra sådana böcker*. Men vissa attribut synas i en kombination ständigt kräva sådan betoning, medan svagare betoning alternativt kan förekomma för andra. I den nu anförda kombinationen kan endera av *alla* och *sådana* eller båda av dem även uttalas med svagare betoning, medan detta ej är fallet för *andra*. För medlemmar av PK 5 gäller den betoningsregeln att de i kombination med annan medlem av bestämmningsfältet ständigt ha starkare betoning, medan svagare betoning är alternativt möjlig för annat eller andra attribut i kombinationen. Jfr *ett senare likadant tillfälle*, *åtskilliga andra böcker*, *varje annat beslut*. Däremot kunna de pronominella medlemmarna av PK 3 i alla kombinationer alternativt uttalas med svagare betoning, t.ex. *varje mitt beslut*, *alla dessa mina krav*, *hans senaste skrifter*. Detta gäller icke för hithörande genitivformer av substantiv och egennamn, t.ex. *alla dessa tidens krav*, *Manns senaste skrifter*.

Som utgångspunkt för detta studium skall väljas en analys av den omfattningsrika andra positionsklassen. Som redan påpekats kan man här finna en gradering efter avgränsningens styrka eller direktet; man kan emellertid även konstatera andra indelningstendenser. Samtliga klassens medlemmar äro antalsbetecknande och kunna vidare indelas i beteckningar för mångfald (*flera, åtskilliga*), för fåtal (*några, somliga, vissa*), för ental (t.ex. *en, en viss, någon, var, varje*), för dual (*ett par*) och för »indifferent plural», d.v.s. utan närmare värdering av kvantiteten (*dessa, de här, vilka* — jfr däremot *flera, somliga*). Obefintlighetsbetecknande äro *ingen* och *inga*, men de kunna föras till grupperna ental resp. indifferent plural, betecknande 'en obefintlig' resp. 'flera obefintliga' — detta är ett exempel på de nu undersökta graderingarnas i viss mån irrationella väsen. Några medlemmar av PK 2 beteckna position i rummet, nämligen *den här, denne* (nära) samt *den där* (mera avlägset). *Vilken?* är frågande. Vidare föreligger (i singularis) en opposition mellan beteckningar för R-genus och för N-genus, t.ex. *vilken?: vilket?, någon:något, den här: det här*, samt mellan bestämda och obestämda attribut. Bestämda äro följande i den meningen, att det för den talande framstår som bekant eller vetbart vem som åsyftas: *en viss, en bestämd, var, varje, vilken?, denne, den här, ingen, vissa, vilka?, dessa, de här, inga*. Obestämda äro däremot följande i den meningen, att det för den talande framstår som obekant eller ovidkommande vem som åsyftas: *en, någon, ett par, några, flera, åtskilliga, somliga*.

Jämte dessa oppositioner finnas ytterligare andra, som finfördela positionsklassens semantiska struktur. Här skola blott ännu några exempel givas. De mångfaldsbetecknande och obestämda *flera* och *åtskilliga* kunna i vissa sammanhang vara synonyma, t.ex. *i dag har jag köpt flera/åtskilliga böcker*. Men i andra kontexter innebär *flera* även en jämförelse, som ej kan uttryckas med *åtskilliga*, t.ex. *i dag har jag köpt flera böcker än i går/än du*. — Det entalsbetecknande *en* skiljer sig semantiskt från de även entalsbetecknande *en viss, var* och *varje* därigenom att det är obestämt medan de övriga äro bestämda. Vidare förefinnes bland dessa fyra attribut den oppositionen att *en* och *en viss* utmärka individen utan hänsyn till helheten, medan *var* och *varje* beteckna helhetens individuella uppdelning — vad som gäller för en del gäller också helheten.

I detta sammanhang kunde även beröras förhållandet mellan *en* och *någon* — men då en närmare undersökning av dessa båda attributs semantiska egenskaper visat sig kräva ett omfattande utrymme, måste ämnet här tills vidare läggas åt sidan. Härmed avslutas också den

semantiska analysen av PK 2 — avsikten har endast varit att framhålla några väsentliga semantiska oppositioner, vilka skulle kunna följas även inom andra positionsklasser. Som exempel på dylika horisontella semantiska relationer mellan positionsklasserna, skall här lämnas en översikt över attribut, vilka beteckna (1) olika grader av antal, (2) olika slag av frågor, samt uttrycka (3) oppositionen bestämd-obestämd och (4) oppositionen närhet i rummet — avlägsenhet.

(1) Antal

a/ ental

- PK 1 totalitet *hela, all, allt.*
 PK 2 determination *en, ett, någon, något, var, vart, varje, vilken, vilket, denne, denna, detta, den (här/där), det (här/där), ingen, inget, intet.*
 PK 3 possession *min, mitt, din, ditt, sin, sitt, vår, vårt, er, ert.*
 PK 5 selektion *annan, annat, ena, förste, siste, andre (jfr t.ex. den siste skalden: de sista vasarna).*
 PK 6 komparation *sådan, -t, slik, -t, dylik, -t, likadan, -t, hurdan, -t.*

b/ dualis

- PK 1 totalitet *båda, bägge.*
 PK 2 determination *ett par.*
 PK 4 kvantitet *båda, bägge, två.*

c/ indifferent plural

- PK 2 determination *dessa, de (här/där), vilka, inga.*
 PK 3 possession *mina, dina, sina, våra, era.*
 PK 4 kvantitet *tre, fyra, fem etc.*
 PK 6 komparation *sådana, slika, dylika, likadana, hardana.*

d/ ental/indifferent plural

- PK 3 possession *hans, hennes, dess, deras, allas, ens.*
 PK 5 selektion *första, andra, tredje etc., sista, senaste, övriga, senare, tidigare, enda.*

e/ fåtal

- PK 2 determination *några, somliga, vissa.*
 PK 4 kvantitet *få, fåtaliga.*

f/ ental/fåtal

- PK 5 selektion *enstaka.*

g/ mångfald

- PK 1 totalitet *alla, samtliga.*
 PK 2 determination *flera, åtskilliga.*

- PK 4 kvantitet *mycken, mycket, myckna, mången, mångnet, många, talrika, otaliga.*
- h/ hälft
 PK 1 totalitet *halva.*
- (2) Fråga
 PK 2 determination *vilken?*
 PK 3 possession *vems?, vilkens?*
 PK 6 komparation *hurdan?*
- (3) Bestämd — obestämd
- a/ bestämda
 PK 1 totalitet *hela, halva, all, alla, båda, bägge, samtliga.*
 PK 2 determination *en viss, var, varje, vilken?, denne, den här, ingen, vissa, vilka?, dessa, de här, inga.*
 PK 3 possession *min etc.*
 PK 4 kvantitet *båda, bägge.*
 PK 5 selektion *ena, första, andra, tredje etc., sista, senaste, övriga, senare, tidigare, enda.*
- b/ obestämda
 PK 2 determination *en, någon, några, flera, åtskilliga, ett par, somliga.*
 PK 4 kvantitet *två, tre, fyra etc., få, fåtaliga, mången, mångnet, många, mycken, mycket, talrika, otaliga.*
 PK 5 selektion *annan.*
- (4) Närhet i rummet — avlägsenhet
- a/ närhet ('här')
- PK 2 determination *den här, det här, de här, denne, denna, detta, dessa.*
- b/ avlägsenhet ('där')
- PK 2 determination *den där, det där, de där.*
 PK 5 selektion *annan, andra.*
 PK 6 komparation *likadan, dylik, slik, sådan.*

Medlemmarna i PK 3 (possession) ha i den föregående uppställningen endast grupperats efter den uppgift om huvudordets antal, som de markerar. Utom att de kvantitativt bestämma huvudordet (ental *min, din, sin, vår, er*: indifferent plural *mina, dina, sina, våra, era*: ental/indifferent plural *hans, hennes, dess, deras, allas, ens*) markera de emellertid även antalet hos en faktor, som står i relation till huvudordet (ental *min, din, mina, dina, hans, hennes, dess, ens*: indifferent plural *vår, våra, er, era,*

deras, allas). En sådan dubbel antalsmarkering saknas i de övriga av bestämningsfältets positionsklasser, där endast huvudordets antal markeras. Man kan även i PK 3 tala om en 'här' : 'där'-opposition mellan *min, din, vår, er* och *hans, hennes, dess, deras*.

Sedan de attributiva positionsklassernas semantiska grundbegrepp fastställts, kunna sålunda finare betydelsenyanser inom de olika klasserna fixeras genom analyser av de semantiska oppositionerna inom varje klass. Härmed erhålles en uttömmande inventering av språkets uttrycksmöjligheter och uttryckskrav inom bestämningsfältet — och dylika inventeringar gällande olika språk och olika språkskeden kunna sedan användas vid mellanspråkliga och språkhistoriska jämförelser. Denna betydelseanalys underlättas givetvis av den semantiska konstans och enkelhet, som kännetecknar flertalet av dessa attributiva tecken (i talsituationer skulle dessa i stor utsträckning kunna ersättas av gester — jfr Bloomfield, a.a. s. 249 f.). Vid den semantiska analysen av de olika klasserna framträda även horisontella semantiska relationer av det slag, som ovan exemplifierats.

Kombinationsmöjligheterna och -restriktionerna inom attributsystemet äro beroende av dessa horisontella semantiska relationer. Det kontroversiella undvikes: det entalsbetecknande *hela* kombineras exempelvis ej med det dualbetecknande *båda*, det mångfaldsbetecknande *alla* kombineras ej med det fåtalsbetecknande *vissa* men däremot med det indifferent-plural-betecknande *dessa* etc. Likaså undvikas vanligen tautologiska kombinationer, som t.ex. mellan de båda mångfaldsbetecknande attributen *alla många*.¹ En mera ingående analys av attributsystemets olika kombinationsmöjligheter skulle ytterligare klarlägga de hithörande attributens semantiska egenskaper.

6. Om den pronominella indelningen.

Paul Diderichsen påpekar i »Elementær dansk Grammatik», att pronominas avgränsning — särskilt gentemot adjektiven — är vanskelig och osäker. Orsaken härtill synes emellertid ej vara att söka speciellt i »Betydningens abstrakte Karakter», som Diderichsen menar, utan torde snarare sammanhånga med den osystematiska behandling av stoffet, som traditionellt karakteriserar äldre indelningsförsök. Detta skall nu belysas med några exempel.

Vid urskiljandet av klassen »interrogativa pronomina» har hänsynen

¹ Jfr ovan s. 4.

till horisontella semantiska relationer varit utslagsgivande: hit föras ju *vilken?* ur PK 2, *vilkens?* ur PK 3 och *hurdan?* ur PK 1 — liksom även icke-attributiva pronomina som *vem?* och *vad?*. Ett exklusivt semantiskt kriterium ligger även till grund för den traditionella grammatikens urskiljande av klassen »räkneord: grundtal», där *en/ett* ur PK 2 sammanförts med vissa medlemmar av PK 4, nämligen de som ingå i den matematiska serien *två* (=en+en), *tre* (=en+en+en), *fyra* (=en+en+en+en) etc. Däremot uppfattas exempelvis *många* (=en+ett obestämt större antal) och *få* (=en+ett obestämt mindre antal) icke som »räkneord», ehuru de kunna sägas positionellt och semantiskt komplettera den matematiska serien. Den hävdvunna grupperingen av »räkneord» har ett stort praktiskt värde men kan icke sägas bygga på grammatiskt relevanta kriterier. — Vidare kan man lägga märke till att vid urskiljandet av dessa båda klasser, interrogativa pronomina och räkneord, tagas inga hänsyn till formella, morfologiska kriterier: till interrogativa pronomina räknas både s.k. adjektiviska och kongruensböjda pronomina som *vilken?* och substantiviska som *vem?*, *vems?*; som räkneord karakteriseras både det kongruensböjda *en/ett* och de oböjda *två*, *tre*, *fyra* etc.

Däremot avgränsas klassen »possessiva pronomina» genom en kombination av semantiska och formella kriterier: både *sin* och *hans* beteckna possession, men endast *sin* karakteriseras som possessivt pronomen — av det formella skälet att *sin* — men icke *hans* — är kongruensböjt som ett adjektiv. Uppdelandet av *hans*, *hennes*, *deras* och *min*, *din*, *sin*, *vår*, *er* i två olika pronominella klasser leder fram till satser som att *många* av personliga pronomina sakna genitiv (Beckman § 58) och att possessiva pronomina äro adjektiviska pronomina, som ersätta genitiverna av personliga pronomina (Beckman § 63). Bristen på enhetlig indelningsgrund leder även till sådana diskutabla fall som att *förste* karakteriseras som ordningstal men *siste* som adjektiv, *hundra* som grundtal men *många* som obestämt pronomen/obestämt räkneord, och att *båda*, *bägge*, *hel*, *halv*, *talrika* och *fåtaliga* helt lämnas utanför den pronominella indelningen medan *somliga* betecknas som ett obestämt pronomen (för vidare exempel se ovan s. 17—19). Med rätta har W. E. Collinson karakteriserat termen »pronoun» som »a traditionel term, so imprecise as to be indefinable, used as an umbrella to shelter a most heterogeneous assemblage of expressions».¹

Avsikten med den föreliggande undersökningen har varit att analysera de attributiva bestämningarnas funktionella egenskaper — deras upp-

¹ Collinson, *Indication, Language Monographs* 17 (1937), s. 17 f.

gifter som kombinerbara tecken i ett levande språkssystem. Det undersökta materialet har kommit att omfatta ej blott s.k. adjektiviska eller attributiva pronomina utan även attribut, som traditionellt ställas utanför den pronominella indelningen, t.ex. räkneord, genitivformer av substantiv och egennamn samt vissa adjektiv. Då man söker fastställa de regler som i nutida svenska gälla för attributiva pronomina kan uppgiften ej begränsas till att endast omfatta dessa, utan en adekvat beskrivning kräver att hänsyn toges till det totala bestämningsfältet. Endast på detta sätt kan ett visst attributivt teckens positionella egenskaper fastställas.

Traditionellt definierade termer som »attributiva pronomenen», »obestämda pronomenen», »räkneord» och »possessiva pronomenen» ha visat sig vara oanvändbara vid den kombinerade positionella-semantiska aspekt, som här anlagts och som måste anses fånga något väsentligt hos de betraktade tecknen. Om vid en undersökning av detta slag termen attributivt pronomenen skall kunna användas, måste den få en vidare innebörd och omfatta ett semantiskt och formellt ännu mera heterogent material än hittills — nämligen samtliga medlemmar av bestämningsfältet. Denna ordgrupp kännetecknas emellertid, trots sina i vissa avseenden växlande egenskaper, av viktiga gemensamma semantiska, funktionella och positionella drag: en jämförelsevis enkel och konstant semantisk struktur, förmåga att uppträda som framförställda bestämningar till substantiviskt huvudord samt att uppträda i substantiviska funktioner (t.ex. *jag tog alla/dessa/hans/två/sista/sådana*) och vidare konstant placering före medlemmar av beskrivningsfältet och en inbördes strängt reglerad ordföljd. Härtill kan fogas även den omständigheten att bildningarna inom denna grupp äro numerärt begränsade — nybildningar och lånord äro sällsynta —, medan däremot exempelvis medlemmarna av beskrivningsfältet och kärnfältet äro praktiskt taget obegränsade och nya bildningar här ständigt uppträda. Som undantag kan dock nämnas PK 3, i vilken ju även ingår ett obegränsat antal genitivformer av substantiv och egennamn. Dessa äro dock positionellt tydligt avgränsade från gruppen *sin, hans* etc., därigenom att de i sin tur kunna ingå i ett kärnfält och bestämmas av attribut. Jfr *alla tidens krav : alla den oroliga tidens krav, alla Karlssons krav : alla den orolige Karlssons krav* — däremot endast *alla hans krav, alla mina krav*. Det är därför befogat att avsondra dessa bildningar från gruppen av 'attributiva pronomina'.

Undersökningen av dessa attributs positionella och semantiska egenskaper har vidare lett fram till en indelning av materialet, som skär över traditionella gränser. Ur dessa aspekter är det nämligen obefogat att till

olika klasser föra *många* och *hundra*, *sin* och *hans*, *vilkens?* och *min*, *sådan* och *hurdan?* etc. Det är ur det nutida svenska riksspråkets synpunkt mera ändamålsenligt att indela attributiva pronomina i totala (PK 1), determinativa (PK 2), possessiva (PK 3), kvantitativa (PK 4), selektiva (PK 5), och komparativa (PK 6).

Åter $rn > (r)dn$ i färöiskan och isländskan.

I min uppsats *Ur min färöiska kortlåda* i ANF LXI (1946), s. 139, har jag givit en som jag tror definitivt fonetisk förklaring av övergången fär. och isl. $rn > (r)dn$. Att övergången måste ha skett direkt utifrån rn , som jag hävdar, och ej över ett mellanstadium nn , kan emellertid styrkas med ett annat, och starkare, argument.

Man observerar nämligen att framför d och t i icke-sammansatta ord, en ställning i vilken uttalet $(r)dn$ aldrig förekommer, rn ofta är bevarat (konkurrerande med uttal med endast n). Samma är ibland förhållandet framför s , men där är $(r)dn$ vanligt. Ex.: isl. *barns* [bar·ns, v. s. a. bar·s, bas:], *fernt* [fer·nt, v. s. a. fer·t], *fernskur* [fer·nskør], *fyrndi* [fer·nde, v. s. a. fen·de], *fyrnd* [fer·nd, v. s. a. fer·d], *fornt* [fo·nt, v. s. a. fo·t], *fyrnska* [fer·nska], *girnti* [ger·nde, v. s. a. gen·de], *girnd* [ger·nd, v. s. a. ge·d], *gjarnt* [gar·nt, v. s. a. ga·t], *hyrndur* [her·ndør, v. s. a. hen·dør], *vernda* [ver·nda, v. s. a. ven·da], *vernd* [ver·nd, v. s. a. ven·d]; fär. *fyrnd* [fernd, v. s. a. fend], *vernd* [værnd], *verndari* [værndarø], osv., annars endast n : *girnd* [dženg] mot *girnast* [džednast], *hyrndur* [hendør] mot *hyrna* [hedna] 'en af Spidserne paa et Økseblad el. paa et Spadeblad', osv.

Om man nu utan vidare förstår att en efterföljande dental hindrat uppkomsten av ett d i gruppen rn , är det däremot omöjligt att den skulle ha hindrat en assimilation till nn , som ju hade givit upphov till förbindelser, $(n)nd$, osv., ännu lättare att uttala än rnd . Härmed torde eventuella tvivel om min förklarings riktighet vara skingrade. Att man skulle ha läsuttal i dessa fall är nämligen uteslutet: ett sådant hade givetvis skett till förmån för den vanligaste utläsningen av rn , nämligen $(r)dn$.

Uttalen med endast n , [fo·t] osv., förklaras naturligare genom bortfall i trekonsonantgrupp än genom en assimilation ($rn > nn$) som hade skett endast i denna ställning.

Lund

PIERRE NAERT.

En rettelse til Frostatingsloven.

I Fritzners ordbok under *betri* komp. (I s. 134 sp. 1⁴) er oppført «barns *betri*: bleven frugtsommelig» med henvisning til Frost. 3,5. I Glossar til Norges gamle Love fører Hertzberg opp det samme med samme henvisning. Under *barn* fører Heggstad, Gamalnorsk ordbok opp *barns betri*, *barns full* med oversettelse «fremmeleg, med barn.» Uttrykket er ikke påvist fra andre kilder enn Frost. 5,3, trykt i Norges gamle Love I s. 149 etter hs. AM 60 qv.b, skrevet omkring 1320, rimeligvis av en skriver fra Söröstlandet i Norge (se om det Seip, Norsk språkhistorie s. 229 f. med henvisninger). Stedet handler om ekteskapelig utroskap, og det skal med vitner undersøkes om den kvinne som er part i saken, er «med barn». I håndskriftet står: ef þau værða sonn med vatta ij. eða er hon barns bettri.»

Samme bestemmelse er opptatt i eldre Bjarköy-rett, trykt i NgL I s. 317 (nr. 67) også etter AM 60 qv.b, altså av samme skriver som har skrevet håndskriftet av Frostatingsloven. Her har uttrykket følgende form: «ef þau verða sönn at með vatta .ij. eða hon er barnbæri.» (i en avskrift av Arni Magnusson står *barnsbæri*). — Ordet *barnbæri* er oppført i ordbøkene med henvisning til dette stedet og bare til det. Dessuten er med samme betydning oppført *barnbærr* adj., som forekommer flere steder.

Samme skriver har altså skrevet *barnbæri* og *barnsbettri*. Det er all grunn til å tro at *barnbæri* er det opprinnelige uttrykk. Hvordan har så skriveren et sted kunnet skrive *barnsbettri*? Det henger sikkert sammen med at komparativen *betri* i talespråket ofte må ha mistet *t*. Hægstad har påvist skrivemåten *bera* for *betra* komp. (Rygemaal s. 58). Foran *r* ble *t* tidlig stemt og kunne så falle bort. Alt för 1300 fins eksempler som *purguðr*, *pepri* i innskrifter og senere *madr* for *matr* (Seip, Nsph.² s. 176, 289; sml. Sv. Im. 1949 s. 144; NTS 9 s. 385 f.). I *beri* for *betri* har også superlativ kunnet virke til *t*-bortfall i komparativ. I avskriften av Frostatingsloven har skriveren sikkert ved en inkurie (kanskje skrevet etter diktat) uriktig satt inn *bettri* for *bæri*. Skrivemåten gir altså et indirekte vitnesbyrd om bortfall av *t* i komparativen *betri*. Skriveren har brukt en hyperkorrekt eller hypertradisjonell form.

En hypertradisjonell form av samme slags fins i Cod. Tunsbergiensis (NkS 1642 qv.) hånd f fra 2. halvdel av 15. hundreår. Her er hypertradisjonelt skrevet *vitnom manncæ* for *vinnumannna* (NgL III s. 25 note 7; om skriveren se Storm NgL IV s. 426, 428 nr. 8). I den dialekt som denne skriveren representerte, var *vitne* blitt *vinne* (Seip. Studier i norsk språkhistorie s. 64 f.); men tradisjonelt har han lært å skrive *vitne*. Nå innfører han *tn* uriktig i *vinnumadr* «arbeidsmann».

Disse to feilskriftene gir et godt vitnesbyrd om forholdet mellom tradisjonell skriftnorm og talemål.

DIDRIK ARUP SEIP

Äldre Västgötalagens "til hogs". Ett genmäle.

I sin undersökning Den äldre Västgötalagens »til hogs» påtalar fru Lizzie Carlsson med rätta undertecknads bristfälliga kunskaper om »steglingsstraffets utbredning och tillämpning».¹ Jag är medveten om mina brister i detta stycke och ville gärna utfylla luckorna. Framför allt skulle jag vilja veta, om steglingen sedan uråldrig tid tillhört den folkliga rätten i Sverige eller om straffet först i senare tid införts på grund av impulser utifrån. Det är skada, att fru C. ej med ett ord berör denna väsentliga fråga, ty den som hävdar, att tjuvarna enligt Äldre Västgötalagen kunde dömas till stegling, måste veta mycket, som är fördolt för andra, om steglingens ålder i Sverige. De forskare, som uttalat sig i frågan, synas nämligen hålla före, att straffet ej är ursprungligt i svensk rätt.²

Även om det (mot förmodan) kunde bevisas, att steglingen hade uråldriga anor i Sverige, vore fru C:s hypotes föga sannolik. En uppenbar svaghet är, att *hugga* i de nordiska fornspråken aldrig uppvisats betyda stegla; a priori är denna supponerade innebörd föga trolig, eftersom verbets vanliga innebörd är »hugga, med skärande vapen eller redskap sönderdela» och eftersom steglingen (dvs. rådbråkningen) innebar lemmarnas *krossande* med hjul, klubba eller stång.³

Sammanställningen av UL M 49:2 med VgL II Tj 33 torde icke vara fru C. till stor hjälp. UL stadgar, att kvinna ej får steglas eller hängas, VgL II stadgar, att kvinna ej får »huggas» eller hängas. Därav kan man *icke* draga slutsatsen, att Västgötalagens »hugga» är liktydigt med stegla. (Om steglingen införts relativt sent i nordisk rätt, kan ju stadgandet i UL ej återge gammal tradition; att VgL skulle ha »påverkats» av UL, vill fru C. säkert inte hävda.) Fru C. löser sitt problem som ett reguladetriproblem: tre bekanta, en obekant.⁴

Det stadgande, som fru C. stöder sin bevisföring på, UL M 49:2, är obestriddligen dunkelt och kanske felformulerat. Sammanhanget är det, att de föregående flockarna av Manhelgdsbalken fr.o.m. flock 35 handla om bestraffning av manlig tjuv. Därpå heter det i 49:2. »Då en kvinna stjal, skall man fullgöra allt vid denna tjuvnad så som vid varje annan, och en kvinna tage samma straff som en man, till dess det går på livet. Går domen på hennes liv, då skall hon levande grävas ned i jorden; en kvinna får man ej stegla eller hänga.»⁵ Måste man inte av dessa ord för-

¹ Arkiv för nordisk filologi 71:1—2, s. 38.

² Svenska landskapslagar tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Första serien, Östgötalagen, s. 49 not 25, a.a., Upplandslagen, s. 124 not 85; N. Otto Heinertz, Moderna språk 1954, s. 418 och not 2.

³ Steglingen bestod däri, att brottslingens kropp efter rådbråkningen fästes på en stake (fsv. *stæghl*) eller ett hjul, fäst på denna. Se Heinertz, ib., s. 255 not 3, s. 148 not 2.

⁴ Fru C:s påstående, att jag utelämnat ett led i hennes bevisföring, synes mig oberättigat. Jag refererar s. 183 båda stadgandena, varav klart framgår, att det i båda fallen gäller dödsstraff, som ej få ådömas kvinnor. Att likhetspunkten är sistnämnda förhållande, torde ha insetts av varje läsare. Om denna likhet ej föreläge, funnes intet skäl att göra denna sammanställning.

⁵ Holmbäck och Wessén, a.a., Upplandslagen, s. 113.

ledas till slutsatsen, att manlig tjuv skulle ådömas stegling eller hängning? (Fru C. själv har, s. 38, 43, på sistone lockats till denna tolkning!) Men denna ordagranna tolkning är orimlig, därför att UL straffar tjuv med hängning, ej med stegling (M 38). Jfr mitt förslag till förklaring i ANF 69:3—4, s. 185.¹

Fru C. torde icke heller finna stöd för sin tes i det förhållandet, att vissa tyska lagar stadga om stegling av kyrkotjuv och att dessa lagar »äro från 1200-talet, alltså från ungefär samma tid som Västgötalagarna.» (s. 42). Det måste invändas, att Västgötalagen i stort sett representerar genuint folklig rätt i motsats till de nämnda lagarna, som i vidsträckt mån rönt inflytande från främmande rätt. Att nedskrivningstiden är densamma, säger ingenting. Äldre Västgötalagens formel om tjuvens bestraffning skrevs visserligen ned först under 1200-talet, men dess rättsregler kunna ha utbildats flera århundraden tidigare. Att det i de åsyftade lagarna är fråga om bestraffning av kyrkotjuv, vittnar om dessa lagbuds sena tillkomst. Fru C:s antagande att steglingsstraffet »kan ha tillämpats också vid inbrott i det hedniska templet», är blott en lös hypotes. — Kort sagt: fru C:s triumferande slutomdöme s. 45 synes omotiverat och orealistiskt.

Med anledning av fru C:s kritik av mitt förslag att återge »hog» med halshuggning vill jag framhålla följande:

I den viktiga frågan om huvuvida stöld betraktades som en skamlig förbrytelse vid den avlägsna tid, då domsformeln lagbud utformades, uttrycker jag mig ingalunda så onyanserat, som fru C. vill låta påskina. (Det hade f.ö. sett prydligare ut, om fru C. hade omnämnt Stig Iuuls åsikt, som jag refererar s. 189.) Likaså slår fru C. in öppna dörrar, då hon insinuerar, att jag skulle bestrida, att hängning var det vanliga tjuvstraffet (s. 36 noten). Jfr min framställning s. 190 andra stycket. Icke heller är det »Å:s tes, att halshuggning i äldre germansk rätt kunde användas som tjuvstraff» (s. 37 noten). Jag hänvisade till Grimm² och His³ och hade ej anledning att granska deras belägg. Ur min synpunkt var frågan skäligen betydelselös; de ifrågavarande rättskällorna kunna ej tillmätas vitsord, när det gäller att belysa den ålderdomliga domsformeln. I själva sakfrågan vill jag här bara påpeka, att Gregorius av Tours i Historia Francorum berättar om halshuggning av tjuv. Se Walter Dingel, Das Strafrecht des Gregor von Tours, dargestellt nach seinem Werke: »Zehn Bücher fränkischer Geschichte» (Borna — Leipzig 1912), s. 47.

Betydelsen *halshugga* hos fvn. *hoggva* är utomordentligt väl styrkt. Visserligen har verbet stundom den allmännare betydelsen *dräpa*, vilket är naturligt, eftersom halshuggning är ett vanligt avlivningssätt. Men

¹ Fru C:s not 2 s. 39 är egendomlig. Jag hävdar ju tvärtom, att UL icke stadgar om stegling av tjuvar. Att det ovannämnda stadgandet återfinnes i HL och VmL saknar betydelse, eftersom dessa lagar ej äro självständiga gentemot UL.

² Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, uppger, att »Holzdieb» halshöggs. A. a. II 269.

³ Fru C. har läst His, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters I 505 på sitt eget vis. Där står: »Mitunter vereinigt man mehrere Hinrichtungsarten — — offenbar in der Absicht, die Strafe noch eindrucksvoller zu gestalten.» Tjuven, som först halshöggs, därefter rådbråkades, nämnes som exempel därpå. Det är här ej fråga om »benådningstraff», som fru C. har för sig.

när det är fråga om *avrättning*, synes sannolikt, att halshuggning avses; med tanke på verbets vanliga innebörd kan man svårligen antaga, att avlivningssättet vid en regelrätt avrättning kunde ha vilken form som helst. Och i flertalet fall ge källorna klart besked. Fru C. synes bl.a. ha förbiset, att helgonlegendernas latinska original i motsvarande fall ha *decollare* l. dyl. Vad det av mig åberopade 1100-talsfragmentet beträffar (Heilagra manna sögur I 269—71), är det ej ett hugskott av mig, att här skildras en halshuggning. Jfr Fritzner, artikeln högg 3) Halshugning, där »Blasium døemi ek til höggs» anföres som första belägg.¹

ÅKE ÅKERMALM.

Runedansk ailti.

I Vilhelm Kiils afhandling «Runesteinen fra Eggjum i Sogndal» (i dette tidsskrift bind 70 (1955) p. 129 ff.) hedder det om ailti på Glavendrup- og Tryggevældestenene: **eilti*, må være præs. konj. sg. 3 av et verb gno. **eilta*, som kan være laga av et subst. **eil*, f. identisk med nyn. *eil*, f. «lang skure», sv. di. *ela* »den breie innskjæringa under venstre ski» (p. 146). Da Vilhelm Kiil ikke henviser til min afhandling »Runedansk ailti» (i dette tidsskrift bind 61 (1946) p. 171 ff.), må jeg formode at han uafhængig af mig er kommet til den fremsatte opfattelse, der er identisk med min (se p. 178).

Jeg gør i denne forbindelse opmærksom på, at Vilhelm Kiil citerer Glavendrup-stenen forkert. Han har (p. 146): **at rita uarþi is stain þansi ...** Indskriften har: **at rita sa uarþi is stain þansi ...**

Vilhelm Kiils såre fantasifulde afhandling ægger til modsigelse på en lang række punkter; men jeg afstår i denne sammenhæng fra en nærmere granskning af den vanskelig tilgængelige indskrift på Eggjum-stenen.

København.

HARRY ANDERSEN.

¹ Simplex *hoggva* (utan utsatt objekt som hand el. fot) kan icke användas, när det gäller »avhuggande av annan lem, exempelvis hand eller fot» (fru C., s. 33); då nyttjas antingen *handhoggva*, *fóthoggva* eller *hoggva* + komplement. Däremot brukas som sagt simplex *hoggva* = halshugga. Om *höfuð* ibland tillfogas, beror det näppeligen på ett behov att »ständigt upprepa, att det just är huvudet det gäller» (s. 32 f.), utan på stilistiska skäl, t.ex. kravet på stilistisk variation. Betydelsen halshugga är ingalunda »vag». Jfr Heimskringla, Ólafs saga hins helga kap. 182 (ej 183, såsom tyvärr uppgavs): »lét konungr hann til höggs leida, ok var vonðr snúinn í hár honum, ok helt á madr. Settisk Jökull nidr á bakka nokkurn. Þá réð madr til at hoggva hann; en er heyrdi hvinninn, réttisk hann upp, ok kom hoggit í höfuð honum, ok varð mikít sár.»

Johan Palmér †.

Den 6 mars 1956 avled professor Johan Palmér i Lund efter en tids sjukdom och därmed slutade en lång, verksam gärning i den nordiska språkforskningens och modersmålsundervisningens tjänst.

Johan Palmér föddes den 3 december 1883 i Stora Harrie. Han utgick ur skånsk bondesläkt, och i sina studier, sin forskning och sin lärarverksamhet var han rotfast i skånsk och lundensisk miljö. Efter skolgång och mogenhetsexamen vid Katedralskolan i Lund inskrevs han 1904 vid universitetet, blev fil. kand. 1907, fil. lic. 1912 och disputerade för doktorsgraden 1917. Jämsides med studierna började han tidigt med lärartjänst, och efter ett par år som lärare vid folkhögskolorna i Svalöv och Önnestad, provår vid Katedralskolan och ett års tjänstgöring på Svenska akademimens ordboks redaktion knöts han 1913 till Lunds privata elementarskola. Efter disputationen tillträdde han ett lektorat i Strängnäs 1918, men tre år senare återvände han till Lund som lektor vid folkskoleseminariet och blev 1922 docent vid universitetet. Från 1936 till inträdet i pensionsåldern 1949 innehade han förordnandet som lektor i svenska språket vid Lunds universitet. År 1954 tilldelades han professors namn.

De data, som ger de rätlinjiga konturerna av Johan Palmérs levnadslopp, bildar ramen kring en verksamhet, fylld av idogt och framgångsrikt arbete till forskningens och undervisningens fromma. Genom sina studier företrädde han sambandet med den generation, som under det första decenniet efter sekelskiftet gjorde sina lärospån vid Lunds universitet under Axel Kocks ledning. Det lingvistiska och fornspråkliga studiet dominerade på ämnesområdet, och det var förklarligt, att de studerandes intresse riktades på den historiska ljudläran. Men Palmér inriktade sig inte på det fornspråkliga. Det första tryckta alstret av hans hand, »Till frågan om växlingen *-it*: *-et* i sup. och part. neutr. i äldre nysvenska» (1910), behandlar den angivna vokalväxlingen i bl.a. Olaus och Laurentius Petris språk och påvisar, i anslutning till en samtidig iakttagelse av Axel Kock, att den regleras av vokalbalans. Redan från början hade Palmér därmed beträtt det forskningsområde, som han sedan ägnade den väsentliga delen av sin vetenskapliga produktion, nämligen reformationstidens språkskede. Efter ytterligare ett par förberedande studier gav han i sin gradualavhandling »Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska» (1917) en sammanfattande framställning, särskilt i syfte att söka klarlägga, i vad mån 1500-talets

litteraturspråk nått enhetlighet. I den utförliga och omsorgsfulla utredningen drar han upp en grundritning av betydelse för frågor om vårt skriftspråks uppkomst. Väsentlig uppmärksamhet ägnas åt Olaus Petris språk, och i en följskrift begränsas undersökningen till dennes språkvanor, »De svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter» (1922).

I den långvariga och segslitna debatten kring frågan om översättningen av Nya testamentet 1526 kom Palmér i fortsättningen att med seg energi och beundransvärd uthållighet bedriva sina undersökningar i Olaus Petris språk och skrifter. En rad uppsatser över hithörande frågor utgör delvis förarbeten till den samlade framställning av reformatorns språkvanor, som han gav i verket »Undersökningar i Olavus Petris språk I—IV» (1934—42). Med stöd av sina tidigare resultat alltifrån sina första skrifter, i delvis utvidgad, delvis omprövad form, söker han ge en säkrare bild av Olaus Petris eget språk. En minutiös granskning av manuskriptens ortografi och rättskrivningens påfallande växlingar får tjäna som underlag vid försöken att bestämma sättarnas och korrektoreernas andel i utformningen av språket i de tryckta skrifterna och därmed ortografiens villkor i det skede, som omedelbart föregår tryckningen av Gustav Vasas bibel. I viktiga, delvis grundläggande utredningar bestämmas de dialektala dragen i Olaus Petris språk och lämnas nya bidrag till frågan om de anonyma skrifternas författare. Även efter det att Palmér slutfört detta sitt huvudverk, tog han upp problem i reformationstidens språk, t. ex. i uppsatsen »Den okända handen i reformationskrifterna från år 1526» (1947).

Palmérs forskningar i reformationens språkskede vittnar i det hela om en sällsynt energi och en oförtruten möda på ett område, som för många kunde te sig föga lockande och som krävde ett uppbåd av mycken uthållighet i förhållande till de utåt synliga resultaten. Men i hans övertygelse att kunna bringa ljus över dunkla punkter på detta vanskliga område får man se förklaringen till den konsekvens, med vilken han genom åren fortsatte och utvidgade sina undersökningar. Genom sin noggranna och vederhäftiga behandling av källmaterialet han han gjort insatser av bestående värde till frågan om vårt skriftspråks grunder.

Men Palmér var icke ensidig i sin inställning, utan han ägnade sitt intresse även åt andra grenar av den nordiska språkforskningen. I undersökningarna över 1500-talets svenska spelar dialektfrågorna en viktig roll, och i andra skrifter behandlade han dialektmaterial med självständigare syften. I uppsatsen »Om växlingen *ē:æ:ey:ei* i fornsvenska och äldre nysvenska skrifter» (1924) hävdade han med framgång, att det råder samband mellan de angivna skrivningarna i ord med äldre *ē* och den sekundära sydsvenska diftongeringen. »Vokalerna *u* och *o* i gammal kort rotstavelse i Skånemålen» (1931) är en översiktlig orientering i skånsk dialektologi. Bidrag till ortnamnstolkningen, såsom »Lödde å och Jordanes liothida» (1918) och »Skånska ortnamn av typen Kävlinge och Värpinge» (1936), vittnar också om hans förtrogenhet med skånsk ljudutveckling och ger många tilltalande förklaringar till enskilda namn. Utredningar i ordforskning och fornvästnordisk texttolkning visar hans intresse även för dessa områden.

Den långa raden av Palmérs vetenskapliga skrifter ter sig desto mera imponerande, om man betänker, att han åstadkom dem vid sidan av krävande lärartjänstgöring. Anställningen vid Lunds privata elementarskola innebar för honom liksom för så många andra unga akademiker icke blott att han fördes in i skolans undervisning utan även att han fick ekonomisk möjlighet att stanna kvar i den akademiska miljön, dubbelt värdefullt i tider då trängseln kring stipendierna var större och deras antal mindre än nu. I begränsad omfattning undervisade han allt framgent vid denna skola, så länge hans krafter stod bi. Som censor i studentexamen fördes han under senare år i ny kontakt med skolans modersmålsundervisning.

När universitetslektoraten i svenska språket inrättades 1935, var Palmér med sin långa lärarerfarenhet och sin grundliga vetenskapliga orientering synnerligen väl skickad att träda till som innehavare av den nya befattningen vid Lunds universitet. Vid utformningen av kurser och övningar såg han som en huvuduppgift för sin undervisning av de blivande modersmålslärarna att behandla skolans grammatiska och stilistiska lärostoff i belysning av vetenskapliga problemställningar. Det var betecknande för hans metodiska läggning, att han snart gjorde upp en fast plan för sin undervisning, och de riktlinjer han följde kan utläsas ur den lärobok i stilistik »Språkutveckling och språkvård», som han utgav 1945. Den korrekta och vederhäftiga framställning, som utmärker Palmérs hela produktion, präglar också denna handbok. I tvistiga och svårutredda frågor bär den stämpeln av sin författares kloka omdöme och väl underbyggda ståndpunkter. I sin universitetsundervisning liksom i sin undervisning på skolans olika stadier följde och tillämpade han den regel, som för honom var den naturliga: fortiter in re, suaviter in modo.

De drag, som präglade Johan Palmér som forskare och lärare, var också hans kännetecken som människa. Hans sakliga och korrekta sätt att vara kunde ibland ge intrycket av den tillknäppte pedagogen och vetenskapsmannen, men i det personliga umgänget yppade han en värme och välvilja, som vittnade om medkänsla och intresse för människor och förhållanden. Hans strävan att rättrådigt döma om elever och medmänniskor tog sig uttryck även i hans åsikter om vardagens frågor, liksom den återspeglas i hans vetenskapliga meningsutbyten: det var i sällsynt hög grad en polemik i sak. Den bilden av Johan Palmér står kvar, sedan han själv gått bort.

Lund.

Gösta Mattsson.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1954. — Acta Jutlandica XXVIII. Aarskrift for Aarhus universitet. 1956. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen. 192. Bd. 107. Jahrg. H. 4. 108. Jahrg. H. 1. — Arv Vol. 11, 1955. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. Frings-Karg-Gasterstädt. 77. Bd H. 1—3 1955. 78. Bd H. 1—2. 1956. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. de Boor-Schröbler. 77. Bd. H. 3 1955. 78. Bd. H. 1—2. 1956. — Budkavlen. Årg. 33. 1954. — Dansk Tidsskrift-index. 40. årg. 1954 (tr. 1955). 41. årg. 1955. — Edda. Årg. 42. Bd 55. H. 4, 1955. Årg. 43. Bd 56. H. 1—4, 1956. — Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Aastaraamat. Annales Societatis Litterarum Estonicae in Svecia. II. 1950—1954. — Études Germaniques. 10e année n:o 4 1955. 11e année n:os 1—3 1956. — Fornvännen. 1955. H. 5—6 (50-årsregister). 1956. H. 1—4. — Fróðskaparrit. Ann. Soc. Scient. Færoensis. 4. Bók 1955. — Germanisch-Romanische Monatsschrift. Bd 37 H. 1—4 1956. — Leuvense Bijdragen. 45. jaarg. H. 3—4. — Bijblad 45. jaarg. H. 1—4. — Mededelingen der Centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen. No. 7. 25 jaar Dialectbureau. — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam. 31 (1955) nr 3—4. 32 (1956) nr 1—4. — Mémoires de la Société Neophilologique de Helsinki XVIII 1956. — Modern Philology. Vol. 53. Nr 3—4. Vol. 54. Nr 1. — Moderna språk. 1955. Nr. 6. 1956. Nr. 1—6. — Namn och bygd. Årg. 43. 1955. — Neophilologische Mitteilungen. LVI 1955 nr 7—8 LVII 1956 nr 1—6. — Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. Bd 17. 1954. — Onoma. Vol. V (1954), 1—3. — Ord och uttryck. Korta uppsatser i aktuella frågor inom teknikens språkvård under år 1955. (TNC 26 — Tekniska nomenklaturcentralens publikationer). — Ortnamns-sällskapets i Uppsala årsskrift 1955. — Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1954—55. — Språkliga bidrag. Meddelanden från seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. N:r 5—7. 1955—56. [Stenc.] — Stavanger museum. Årbok 1955. — Studia Linguistica. Année IX. 1955. No 1—2. — Studia Neophilologica. Vol. XXVII. No. 2 1955. Vol. XXVIII. No. 1 1956. — Studier i nordisk filologi. 44. bd. 1956. — Svenska landsmål. 1955 h. 1—4. Bil. Register 1939—1952. — Varbergs museum. Årsbok 1956. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. 86. Bd. H. 3—4. 1955. — Årsbok för läsåret 1949/50 utg. av Seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. Lund 1956.

Abrahamson, E., se Rietz, J. E. — Ahlström, V., se Steingrímsson, J. — Almhult, A., Ord att förklara. 305 s. Sthlm 1955. — Aston, S. C., se The Years Work. — Bandamanna saga utgj. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved H. Mageröy. 1. hefte. 76 s. Khvn 1956. — Borup, M., se Chr. Molbechs Brevveksling. — Sophie Brahes regnskabsbog 1627—40. Udg. af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur ved Henning Paulsen. XV+256 s. Viborg 1955. — Eddadigte I. Völuspá Hávamál. 2. ændrede udgave. XVIII+46 s. Khvn Oslo Sthlm 1955 (Nordisk filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. Ser. A). — Einarsson, Bjarni, se Munnmælasögur. — Fem Moseböcker på fornsvenska enligt cod. Holm. A 1 utg. av O. Thorell. H. 1. S. 1—192. Sthlm 1955 (Saml. utg. av Sv. Fornskriftsällskapet h. 212). — Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956. XXIV+419 s. Aarhus 1956. — Gissel, S., se Sjællands stifts landebog. — Gravier, M., se La Saga d'Eric le rouge. — Gullberg, H., Dansk och norsk diktning. 2. uppl. 308 s. Sthlm 1955. — Helgason, Jón, se Eddadigte. — Helgason, Jón, se Håndskriftet AM 445 c. — Heltoft, A. o. Hillman, R., Modern dansk dikt och prosa. Med korta författarbiografier och ordlista. 162 s. Sthlm 1956. — Henning, Sam., se Sjalinna threst. — Hillman, R., se Heltoft, A. — Håndskriftet AM 445 c. I, 4 to. Brudstykker af Víga-Glúms saga og Gísla saga Súrssonar udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Jón Helgason. 70 s. Khvn 1956. — Hörnström, E., och Källquist, E., Svensk antologi för gymnasiestudier. II. 324 s. Sthlm 1956. — Källquist, E., se Hörnström, E. — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Lundahl, Ivar, se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Munnmælasögur 17.

aldar. Bjarni Einarsson bjó til prentunar. clxviii+132 s. Rvík 1955. (Íslensk rit síðari alda 6.) — Mageröy, H., se Bandamanna saga. — Christian Molbechs Brevveksling med svenske Forfattere og Videnskabsmænd ved Morten Borup. I 1814—1824 LV+280 s. II 1825—1846 371 s. III 1847—1856 383 s. Khvn 1956. — Nordiska språkfrågor. 1955. 82 s. Sthlm 1956. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 16.) — Norsk ordbok. H. 2. Sp. 97—352 [angers- — avtent]. Oslo 1955. — Nyere dansk prosa fra J. P. Jacobsen til Martin A. Hansen udg. af Ingrid Bruzelius og Evert Ullstad. 147 s. Lund 1956. — Olson, E. (†), se Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. — Ortnamnen i Skaraborgs län utg. av Kungl. Ortnamnsskmissionen. Del XIII Vartofta härad. Territoriella namn av Ivar Lundahl. 279 s. Uppsala o. Khvn 1955. — Paulsen, H., se Sophie Brahes regnskabsbog. — Ramus, Jonas, Ordsamling Norderhov 1698. 20 s. Oslo 1956. (Skrifter fraa Norsk Maalførearkiv ved Sigurd Kolsrud VI.) — Rietz, J. E., Svenskt Dialekt-lexikon. III:1—2. Register och rättelser av E. Abrahamson. 380 s. Uppsala o. Khvn 1955. (Kungl. Gustav Adolfs Akademi.) — Sed och sägen. Festskrift till Edwin Berger den 13/5 1956. 133 s. Uppsala 1956. — La Saga d'Eric le rouge. Le Récit des Groenlandais. Texte Islandais avec introduction, traduction, notes, glossaire et 4 cartes par M. Gravier. 226 s. Paris 1955. — Sialinna thrøst. Kritisk upplaga utg. av Sam. Henning. H. 2. S. 181—399. Sthlm 1955 (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 211). — Sjællands stifts landebog 1567 udg. v. S. Gissel. XXVI+260 s. Khvn 1956. (Kilder til kirke- og præstegodsets historie.) — Prosten Jón Steingrímsson's självbiografi. 322 s. Lund 1956. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 15). — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement. H. 21 av K. G. Ljunggren. S. 657—688 [rumpa-samthykiä]. Lund 1956 (Saml utg. av Sv. Fornskriftsällskapet h. 213). — Thorell, O., se Fem Moseböcker. — The years work in modern language studies ed. by S. C. Aston. Vol. XVI. 1954. VIII+519 s. Cambridge 1955. — Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. Med inledning, anmärkingar och glossar utgivet av Emil Olson. 4 uppl. XXVI+181 s. Lund 1956. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 97 (teak-tidevarv). Sthlm 1956.

Andersen, P., Vævning (Redegørelse og spørgsmål). 39 s. Khvn 1955. (Udvalg for folkemaal's publikationer. Serie C. Nr 10). — Andrésson, Kristian E., Det moderna Islands litteratur 1918—1948. 284 s. Sthlm 1955. — Annerholm, H. J., Studier över de inkoativa verben på *na(n)* i gotiskan och de nordiska fornspråken. XVIII+244 s. Lund 1956. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 14.) — Bergman, G., se Sahlgren, J. — Björklund, S., Älvdalsmälet i Andreas Johannis Prytz Comœdia om Konung Gustaf then första 1622. 192 s.+1 karta. Uppsala 1956. (Även i Svenska Landsmål 1956 B. 58.) — Bloch, Th., Glossemata Telle-marchica. Fyresdal 1698. 37 s. Oslo 1956. (Skrifter fraa Norsk Maalførearkiv VII.) — Bom, K., Dansk i dag. 167 s. Khvn 1955. — Bork, Jacob Langesen, Ordsamling fraa Bø i Vesterdaalen 1698. 23 s. Oslo 1956. (Skrifter fraa Norsk Maalførearkiv 8.) — Brattö, O., Studi di antroponomia fiorentina. 223 s. Gbg. 1953. — Dens., Nuovi studi di antroponomia fiorentina. 250 s. Sthlm 1955. (Romana Gothoburgensia ed. K. Michaëlsson I.) — Dens., L'anthroponymie et la diplomatique. 28 s. Gbg 1956. (D:o III.) — Brøndum-Nielsen, Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse efter Fragment Stockh. *A 115 (c. 1325). 114 s. Khvn 1955 (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Hist.-filol. Medd. 35:1). — Celander, H., Förkristen jul enligt norröna källor. 91 s. Sthlm 1955. (Göteborgs universitets årsskrift. Vol. 61, 1955.) — Dahlstedt, K. H., Efterledsapokope i nordvenska dialekter. En morfo-fonologisk studie. 68 s.+1 karta. Uppsala 1955 (Skrifter utg. gm Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:11). — Doctor, J. Aa., De centrale symboler i Thøger Larsens lyrik. 96 s. Aarhus 1956. (Humanistiske studier. Institutarbejder fra Aarhus universitet 4.) — Dumézil, G., Aspects de la fonction guerrière chez les Indo-Europeens. 113 s. Paris 1956. (Bibl. de L'École des Hautes Études. LXVIIIe vol.) — Frödin, J., Uppländska betes- och slättermarker i gamla tider. Deras utnyttjande genom landskapets fåbodväsen. 112 s. Uppsala 1954. (Geographica nr 29.) — Gotfredsen, L., Langelandsk grammatik i hovedlinier. 63 s. Khvn 1955. (Udvalg for folkemaal's publikationer. Serie A. Nr 11). — Granlund, Å., Studier över östnyländska ort-

namn. 475 s. Hfors 1956. — Grøtvedt, Per Nyquist, Skriftspråktradisjon ved Hallvardskirken og Mariakirken i Oslo 1350—1450. 291 s. Oslo 1954. (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1954. No. 3. — van Hamel, J. A., Plaatsnaamveranderingen uit politieke overwegingen. 19 s. Amsterdam 1955. (Bijdr. en Mededel. d. Naamkunde-Commissie van de K. Nederl. Akad. v. Wetenschappen te Amsterdam 8). — Henningsson, H., Välläsningens konst. 8. uppl. 91 s. Sthlm 1955. — Heusler, A., Deutsche Versgeschichte mit Einschluss des Altenglischen und Altnordischen. Bd 1 (T. I—II) — 2 (T. III). 2. unveränderte Aufl. Berlin 1956 (Grundriss der germanischen Philologie 8:1—2). — Holmberg, B. och Liljefors, M., Talvård. 73 s. Sthlm 1956. — Holtzmark, A., Studier i norren diktning. 203 s. Oslo 1956. — Iversen, R., Norrøn grammatik. Femte reviderte og økte utgave. 224 s. Oslo 1955. — Kolsrud, S., Alethophilos. 163 s. Oslo 1956. (Bibliotheca Norvegica Sacra XX.) — Liljefors, M., se Holmberg, B. — Lindal, H., Trelleborgs medeltid. 180 s. Trelleborg 1956. — Lindquist, I., Die Urgestalt der Hávamál. Ein Versuch zur Bestimmung auf synthetischem Wege. 271 s. Lund 1956. (Lundastudier i nordisk språkvitenskap 13.) — Lundebj, E., Norsk språklære for svensker. 2. opplag. 116 s. Lund 1955. — Martinet, A., Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique. 394 s. Bern 1955. (Bibliotheca Romanica ed. W. v. Wartburg X.) — Modéer, I., Skeppsnamn och skärgårdsnamn. 164 s. Sthm 1956. — Mæhle, Leif, Ibsens rimteknikk. 156 s. Oslo 1955. (Småskrifter fra det Litteraturhistoriske Seminar 27.) — Nielsen, N., Dansk grammatik for svensker. 2. udgave. 112 s. Lund 1955. — Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Första delen. Forntiden, medeltiden, Vasatiden. [Huvudred.: E. N. Tigerstedt.] 403 s. Sthlm 1955. — Sahlgren, J., och Bergman, G., Svenska ortnamn med uttalsuppgifter. 26 s. Sthlm 1955. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 14.) — Sander, Greif, Gliederung und Komposition des Beowulf. 168 s. Mainz 1955 [dupl. diss.] — Schlauch, Margaret, The gift of language. 342 s. New York 1955. — Schwarz, E., Germanische Stammeskunde. 248 s. Heidelberg 1956. — Skyum, A. C., Morsingmålets ordforråd. I. bd. 296 s. Aarhus 1948—51. II. bd. 311 s. Aarhus 1954. — Smith, A. H., English Place-Name Elements. I. Introduction a—iw. LI+305 s. II jafn-ytri. Index. 417 s. Cambridge 1956 (English Place-Name Society XXV—XXVI). — Tauli, V., Phonological Tendencies in Estonian. 231 s. Khvn 1956. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Hist.-filol. Meddelelser bd 36 nr 1.) — Wis, Marjatta, Ricerche sopra gli italianismi nella lingua tedesca. 311 s. Hfors 1955. (Mém. de la Société Néophilologique XVII.) — Witting, C., Bidrag till studiet av fonetisk modifikation. 198 s. Uppsala 1956. — de Vries, J., Altgermanische Religionsgeschichte. Bd I. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage. XLIX+505 s. Berlin 1956. (Grundriss der germanischen Philologie 12:I.)

Andersen, H., Urnordisk gestumr og dens betydning for i-omlyden (Festskrift til Peter Skautrup 1956). — Beito, O. T., Kva sæternamn kan fortelja (Den Norske Turistforenings Årbok 1956). — Dens., Om hankjønn, hokjønn og inkjekjønn (Den høgre skolen 1955). — Belfrage, S., Till Herkulesallegoriens historia i Sverige (Samlaren 1955). — Benediktsson, Jakob, Hvar var Snorri nefndur höfundur Heimskringlu (Skírnir 1955). — Bergsveinsson, Sveinn, Þróun ö-hjööda í islenzku (Studia Islandica 14). — Beyschlag, S., Rec. av G. Turville-Petre, Origins of Icelandic Literature (Deutsche Literaturzeitung 77, 1956). — Bruhn Hoffmeyer, Ada, se Jacobsen, Lis. — Brøndum-Nielsen, Johs., Sproglige Miscellanea. (Acta Philol. Scand. 23.) — Dens., Rimstudier. De geminerede Medie i Rim (Festskrift til Peter Skautrup 1956). — Carlsson, G., De båda guldkronorna i Vadstena kloster (Förvännen 1956). — Coetsem, Fr. van, Das System der starken Verba und die Periodisierung im älteren Germanischen. 88 s. Amsterdam 1956. (Meded. d. K. Nederl. Akad. v. Wetenschappen, Afd. Letterkunde. N. R. 19:1.) — Einarsson, Stefán, Sir William Craigie og rimurnar (Tíminn 1954). — Dens., Report on Rímur (Journ. of Engl. and Germ. Philol. 54, 1955). — Elert, C.-C., Svenska fonem och deras strukturella relationer (Nordisk sommeruniversitet 1954, h. 1955). — Foote, P., Notes on the prepositions of and um(b) in Old Icelandic and Old Norwegian prose (Studia Islandica 14). — Gutenbrunner, S., Skaldischer Vorfrühling des Minnesangs (Euphorion 49, 1955). —

Dens., Die alten Niebelungenlieder der Edda (Die pädagogische Provinz 1956). — Gårding, L., Relations of order (Studia Linguistica 1956). — Hansen, Aage, Om ordet »ganske» (Festskr. t. Christen Møller 11. juni 1956). — Hellberg, L., Borlänge (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1955). — Hemmer, R., Äkten-skapets fullbordan enligt äldre svensk rätt (Tidskr. utg. av. Jur. Fören. i Finland 1955). — Holtzmark, A., Rec. av I. Modéer, Norska ordstudier o. G. Lindblad, Studier i Codex Regius av äldre Eddan (Maal og Minne 1955). — Höfler, O., Stammbaumtheorie, Wellentheorie, Entfaltungstheorie (Fortsetzung) (Beitr. zur Gesch. d. deutschen Sprache u. Literatur Bd 77 [Tübingen]). — Dens., Germanistik und Völkerkunde (Actes du IVe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Vienne 1952, T. II). — Dens., Der Sakralcharakter des germanischen Königtums (Vorträge und Forschungen III (Inst. f. gesch. Landesforschung des Bodenseegebietes in Konstanz)). — Jacobsen, Lis o. Bruhn Hoffmeyer, Ada, Pakkenelike. Ordet og hjelmen. (Aarb. f. nord. oldkyndighed 1955). — Jacobsen, Lis, Ordbogen suppleres (Berlingske Aftenavis 20/3 1956). — Johannisson, T., Om sammansatta verb i svenskan (Nysv. studier 34). — Jánzén, A., Några ortnamn i Älvsborgs län (Namn och bygd 1954). — Dens., Några halländska ortnamn (ib. 1955). — Kiil, V., Fara und lok (Maal og minne 1953). — Dens., Hornboge, langboge og finnboege (Norveg. Folkelivsgranskning 4). — Kolsrud, S., Noko um rektor Jacob Raschs skrifter (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-våsen 42, 1955). — Dens., Eldre rettskrivnig (Festskrift til Peter Skautrup). — Dens., Til ånds- og kultursaga i fyrste halvpart av 19. hundreår (Hejmen 1956). — Korlén, G., Nyare språkvetenskaplig och språkpedagogisk debatt i Tyskland (Undervisningen i tyska och övriga nordiska länder. Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 21, 1956). — Langenfelt, G., Stockholm i Lohengrinsagan (Hist. Tidskrift 1956). — Lindblad, G., Relativ satsfogning i vårt äldsta bibel-arbete. Ett bidrag till rekonstruktionen av Fornsvenska Pentateukparafra-sens arketyp (ANF 71). — Lindquist, I., Adamstexten i Äspö kyrka. (K. Hum. Vet.-samf. i Lund. Årsber. 1955—1956.) — Lisse, Chr., Om konsonantovergangen r>l i dansk (Festskrift til Peter Skautrup 1956). — Ljunggren, K. G., Notiser om 1500-talets bornholmska (Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956). — Dens., Erfarenheter rörande ett- och tvåbetygsutbildningen i nordiska språk vid Lunds universitet (Modersmålsläraernas Förening. Årsskr. 1955). — Dens., *Amager* och andra namn på *Am-* (Namn och bygd 43, 1955). — Dens., Kirkjubøur, Velba-stadur og Tórshavn (Fróðskaparrít 4, 1955). — Dens., Johan Palmér. Minnesord. (K. Hum. Vet.-samf. i Lund. Årsber. 1955—56.) — Loman, B., Gustaf Erikssons och rådets manifest om Kristian II:s grymheter (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-våsen 42, 1955). — Malmberg, B., The phonetic basis for syllable division (Studia linguistica 1955). — Mägiste, J., Drei ostseefinnische Ortsnamen (Ann. Soc. Litt. Estonica in Svecia II). — Dens., Zu einigen fraglichen ostseefinnischen Lehn-wörtern aus dem Russischen II. (Språkliga bidrag. Medd. fr. sem. i slaviska språk etc. vid Lunds univ. 1955). — Dens., Uus 17. saj. löppastaate eestikeelne tekst (Tulimuld 1955). — Dens., Lisiä viron oratio obliquan ja s.-ugr. accusativus cum infinitivo-rakenteiden historiaan [Beiträge zur Geschichte der estnischen oratio obliqua und des fi.-ugr. accusativus cum infinitivo] (Eripainos Virittäjästä 1955). — Dens., Suffixentlehnung und Lehnkontaminationen im Lichte einiger wesi-scher Beispiele (Max Vasmer-Festschrift 1956). — Dens., Itämerensuomalainen »pääkunta» (Eripainos Kalevalaseuran vuosikirjasta 36, 1956). — Dens., Prof. Dr. Andrus Saareste und die Erforschung der estnischen Sprache (Orbis V, 1956). — Nilsson, Martin P:n, Ballingslövs historia. (Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie IV). — Nordling, C. O., Kilroy i Kensington (Nya Argus 1956 s. 11—14). — Nielsen, K. M., Bække-Læborg-stenene og den lille Jelling-sten (Aarb. f. nord. oldkyndighed o. hist. 1954). — Dens., Tre jyske bønnebøger (Fest-skrift til Peter Skautrup). — Olsen, M., Gåreksey og andre orknøske stedsnavn (Maal og Minne 1955). — Pipping, R., Ett medeltidsordspråk (D 430=S 267) (Festskr. t. P. Skautrup). — Dens., Vasanamnet (Vasabladet 7/5 1956). — Dens., Kalanus (Finsk tidskrift 1955). — v. Platen, M., Ingrid Persdotters brev (Studier tillägnade Henry Olsson 18.4.1956). — Roelandts, K., De persoonsnamenstudie in 1953 (Bull. de la Commission Royale de toponymie et dialectologie 1954). — Rooth, E., Über die Heliandsprache (Fragen und Forschungen im Bereich und

Umkreis der germanischen Philologie. Festgabe für Th. Frings 23. Juli 1956). — Salberger, E., Ett stavrimsproblem i Vafþrúdnismál 34 (Maal og minne 1955). — Dens., Versifikariktet om Tjurköbrakteaten (ANF 71). — Dens., Die Runogramme der Goldbrakteaten von Väsby und Åskatorp (K. Hum. Vet.-samf. i Lund. Årsber. 1955—56). — Sahlgren, J., Taka och -sta(d) i värmländska ortnamn (Namn och bygd 1955). — Dens., Bockahuset, Fårahus och Getahus(et) (d:o). — Sandklef, A., Löteback, Rud och Pajered i Grimmared, Västergötland (Namn och bygd 43, 1955). — Dens., När anlades Ny-Varberg? Ett medeltidsdokument i belysning av arkeologi och ortnamnsforskning (d:o). — Dens., Gabriel Djurklon och August Bondeson (Från Bergslag och bondebygd 1956). — Seip, D. A., Om formene vei og veg i norsk (Maal og minne 1955). — Dens., Språkspørsmålet i Norge (Fondet for Dansk-Norsk samarbeide Årbok 1946—1956). — Dens., Eldre ordbøker fra norsk til dansk (d:o). — Dens., Forlis og bergning i norske lover og norsk litteratur gjennom tidene. Tale ved Redningsselskapets festmøte i Universitetets aula 5. juni 1956. — Sigurd, B., Rank order of consonants established by distributional criteria (Studia Linguistica 1956). — Skautrup, P., Kompleks artikulaton. Labialiserede konsonanter i jysk (Festskrift til Christen Møller 11. juni 1956). — Ståhl, H., Västeråstraktens ortnamn (Västerås genom tiderna I, 1956). — Tauli, V., The Origin of Affixes (Finnisch-ugrische Forschungen 33). — Uthorn, N., Tale, skrift og sprogområde (Social-Demokraten 25/4 1956). — Vide, S.-B., Traditioner kring Holgers urter och några andra växtnamn (Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1956). — van de Wijer, H. J., Draye, H. och Roelandts, K., De plaatsnamenstudie in 1953 (Bull. de la Commission Royale de toponymie et dialectologie 1954). — de Vries, Jan, Heimdallr, dieu énigmatique (Études Germaniques 1955). — Dens., Die Heldensage (Hessische Blätter für Volkskunde 46). — Dens., Die altnordischen Wörter mit *gn-*, *hn-*, *kn-* Anlaut (Indogermanische Forschungen 62). — Dens., Homer and the Nibelungenlied (Arch. f. Kulturgeschichte 38). — Dens., Kennemerland en Kannanefaten (Meded. v. de Vereniging v. Naamkunde 32). — Dens., Das Königtum bei den Germanen (Saeculum VII).

Tillägg:

Danske studier. 1956. — Nysvenska studier XXXV h. 1—5 1956. — Skirnir. CXXIX år 1955. — Västra Göttinge hembygdsföreningens skriftserie, IV. 1956. —

Annales Islandici posteriorum saeculorum. Annálar 1400—1880. V, 1. S. 1—112. Rvík 1955. — Gísla saga Súrsónar. XIII + 94 s. + 2 kartor udg. av A. Loth. Khm, Oslo o. Sthm 1956. (Nordisk filologi. Ser. A). — Loth, A., se Gísla saga. — Magnússon, Árni, Chorographica Islandica. 120 s. Rvík, 1955. (Safn til sögu Íslands og íslenzkra bokmennta að fornu og nýju. Annar flokkur I. 3.). — Nordæla. Afmæliskevdeja til Sigurdar Nordals 14. september 1956. —

Dal, E., Nordisk folkeviseforskning siden 1800. Omrids af text- og melodistudiets historie og problemer især i Danmark. 448 s. Khvn 1956. — Hansen, Aage, Udtalen i moderne dansk. 165 s. Khvn 1956. — Jarmsted, K., Nordisk bokmål, det sannordiske skriftspråk. 31 s. 1956. — Sandklef, A., August Bondeson. 252 s. Lund 1956.

Berg, G., Gabriel Djurklou som folklivsforskare (Från bergslag och bondebygd 1956). — Dens., Ångsvaktare (Saga och sed 1954). — Bergman, G., Det lämpliga uttrycket (Nysvenska studier 35). — Fockema Andreae, S. J., Algemeen naamrecht (Bijdr. en. Mededel. d. Naamkunde-comm. v.d. K. Ned. Akad. v. Wet. te Amsterdam 9). — Hermesdorf, Recht en naam in naam in de middeleeuwen (Bijdr. en Mededel. d. Naamkunde-comm. v. d. K. Ned. Akad. v. Wet. te Amsterdam 9). — Loman, B., Försvenskningen av latinska substantiv i reformationstidens skriftspråk I (Nysvenska studier 35). — Naert, P., Deux vieux problèmes (Studia Linguistica 1956). — Dens., Quelques mots Indo-européens a la lumière d'une langue exotique (d:o). — Roelandts, K., De persoonsnamenstudie in 1954 (Bull. de la Comm. Royale de Toponymie et Dialectologie 29, 1955). — Salberger, E., Nysv. skölgång (Nysvenska studier 35). — van de Wijer, H. J., Draye, H., o. Roelandts, K., De plaatsnamenstudie in 1954 (Bull. de la Comm. Royale de Toponymie et Dialectologie 29, 1955).

UNIV. BIBLIOTEKET

31. JAN. 1957

1111